**T.C.**
**BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ**
**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**
**TARİH ANABİLİM DALI**
**YENİÇAĞ TARİHİ**

# DİYARBEKİR (ÂMİD) ŞER'İYYE SİCİLLERİNE GÖRE ÇABAKÇUR SANCAĞI (H. 1065-1300)

**Halis ÇAPAK**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**DANIŞMAN**
**Prof. Dr. Yaşar BAŞ**

**Bingöl-2021**

**T.C.**
**BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ**
**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**
**TARİH ANABİLİM DALI**
**YENİÇAĞ TARİHİ**

# DİYARBEKİR (ÂMİD) ŞER'İYYE SİCİLLERİNE GÖRE ÇABAKÇUR SANCAĞI (H. 1065-1300)

**Halis ÇAPAK**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**DANIŞMAN**
**Prof. Dr. Yaşar BAŞ**

**Bingöl-2021**

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ ..... III
TEZ KABUL VE ONAY ..... IV
ÖNSÖZ ..... V
ÖZET ..... VII
ABSTRACT ..... VIII
KISALTMALAR ..... IX
TABLO LİSTESİ ..... X
GİRİŞ
1. ÇABAKÇUR ADININ KAYNAĞI VE TARİHSEL GELİŞİMİ ..... 1
2. ÇABAKÇUR'UN (BİNGÖL) JEOLOJİK ÖZELLİKLERİ ..... 4
3. ÇABAKÇUR'UN (BİNGÖL) COĞRAFİ KONUMU VE YERYÜZÜ ŞEKİLLERİ ..... 6
3. 1. Coğrafi Konumu ..... 6
3. 2. Yeryüzü Şekilleri ..... 6
4. OSMANLI ÖNCESİ DÖNEMDE ÇABAKÇUR ..... 9
4. 1. Tarih Öncesi Dönemlerde Çabakçur ..... 9
4. 2. Hititler Döneminde Çabakçur ..... 13
4. 3. Urartular Döneminde Çabakçur ..... 14
4. 4. Medler ve Persler Döneminde Çabakçur ..... 17
4. 5. Romalılar Döneminde Çabakçur ..... 19
4. 6. Bizans İmparatorluğu Döneminde Çabakçur ..... 20
4. 7. Artuklular Döneminde Çabakçur ..... 22
4. 8. Eyyubiler Döneminde Çabakçur ..... 23
4. 9. Selçuklular ve Anadolu Beylikleri Döneminde Çabakçur ..... 26
4. 10. Akkoyunlular Döneminde Çabakçur ..... 27
4. 11. Safeviler Döneminde Çabakçur ..... 31
5. OSMANLI DÖNEMİNDE ÇABAKÇUR ..... 31
6. CUMHURİYET DÖNEMİNDE ÇABAKÇUR ..... 37
BİRİNCİ BÖLÜM
OSMANLI DEVLETİ'NDE KADILIK MÜESSESİ, ŞER'İYYE MAHKEMELERİ
1. 1. Osmanlıda Kadılık Müessesesi ..... 40
1. 2. Kadıların Görev ve Yetkileri ..... 42

1. 3. Kadıların Atanma, Azledilme Koşulları ..... 44
1. 4. Kadıların Tâyin ve Dereceleri ..... 44
1. 5. Kadıların Yargılanması ..... 47
1. 6. Osmanlı Kadı (Şer'îyye) Mahkemeleri ..... 48
1. 7. Kadı (Şer'îyye) Mahkemeleri'nde Görevliler ..... 51
1. 8. Kadı Şer'îyye Sicilleri ..... 52
1. 9. Diyarbekir (Âmid) Kadı (Şer'îyye) Sicilleri ..... 54

İKİNCİ BÖLÜM

DİYARBEKİR (ÂMİD) KADI (ŞER'İYYE) SİCİLLERİNE GÖRE ÇABAKÇUR

2. 1. İdari Yapı ve İdareciler ..... 59
2. 2. Nüfus Yapısı ..... 67
2. 3. Ekonomik Durumu ..... 69
2. 4. Dini Hayatı ..... 74
2. 5. Sosyal Hayatı ..... 78

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BELGELERİN ÖZETİ VE TRANSKRİPSİYONU

3.1. Çapakçur İle İlgili Belgelerin Özet ve Transkripsiyonu ..... 89
SONUÇ ..... 198
KAYNAKÇA ..... 203
EKLER ..... 211
EK 1: Diyarbekir (Âmid) Şeri'yye Sicillerinde Yer Alan Çabakçur İle İlgili Arşiv Belgeleri ..... 211
EK 2: Çabakçur Kanunnâmesi (TKGM. TADB. TTD. 188. 74) ..... 260
EK 3: Çabakçur İsminin Bingöl Olarak Değiştirilmesi ..... 261
EK 4: Bingöl Kazâsı İsminin Karlıova Olarak Değiştirilmesi ..... 262
ÖZGEÇMİŞ ..... 263

## BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım ***Diyarbekir (Âmid) Şer'îyye Sicillerine Göre Çabakçur Sancağı (H. 1065-1300)*** adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyân ederim.

25 /02/2021

İmza

Halis ÇAPAK

**TEZ KABUL VE ONAY**

**BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ**

**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE**

***Halis ÇAPAK*** tarafından hazırlanan ***Diyarbekir (Âmid) Şer'îyye Sicillerine Göre Çabakçur Sancağı*** başlıklı bu çalışma, ***[Savunma Sınavı Tarihi]*** tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda ***[oybirliği/oy çokluğuyla]*** başarılı bulunarak jürimiz tarafından ***Tarih*** Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

**TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ (Unvanı, Adı ve Soyadı)**

**Başkan** : ……. İmza: ……..

**Danışman** : …… İmza: ……..

**Üye** : …… İmza: ……..

**ONAY**

Bu Tez, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun ...../..../ 201.. tarih ve ..... sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Unvanı Adı Soyadı

Enstitü Müdürü

Prof. Dr. Yaşar BAŞ

# ÖNSÖZ

Şehirler geçmiş uygarlıklara dair izlerin görüldüğü mekânlar olarak önemli bir kültürel mirasa sahiptir. Geçmişin günümüzde yaşanmasında kaktı sağlayan şehirler canlı varlıklar gibi kültürel mirasın taşıyıcısı olarak aidiyet duygumuzun gelişmesinde yardımcı olurlar. Bu sebeple şehir tarihi üzerine yapılan çalışmalar oldukça önem arz etmektedir. Şehir tarihi incelemelerinde Osmanlı araştırmacılarının kullanıdığı en mühim kaynaklardan biri şer'îyye sicil defterleridir. Bu defterler bir bölgenin siyasi, iktisadi, idari, dini ve kültürel yapsı hakkında bizlere önemli bilgiler vermektedir.

*Diyarbekir (Âmid) Şer'îyye Sicillerine Göre Çabakçur Sancağı* (H. 1065-1300) tez çalışması da Bingöl şehir tarihine katkıda bulunmak temel amacıyla hazırlanmıştır. Bingöl şehir tarihi ile ilgili temel kaynakların sınırlı olması bir zorluk olarak görülse de son yıllarda düzenlenen Bingöl Sempozyumları geçmişin kültürel mirasının maddi ve manevi özelliklerinin yazılı hale getirilmesini sağlamıştır. 2018 yılında ilk defa Nörik Höyük'te gerçekleştirilen arkeolojik çalışmalarla Bingöl'ün tarih öncesi dönemini aydınlatacak maddi kaynaklar ortaya çıkarılmıştır. Araştırma kaynaklarından yararlanılarak Yontma Taş Devri'nden Cumhuriyet Dönemi'ne kadar Bingöl şehir tarihi ile ilgili bazı bilgiler elde edilmiştir. Ancak tezin ana konusu arşiv kaynakları üzerinden Çabakçur Sancağı'ndaki siyasi, sosyo- ekonomik ve kültürel gelişmeleri araştırmak olduğu için Çabakçur Sancağı'nın bağlı olduğu Diyarbekir (Âmid) Şer'îyye sicilleri incelenerek Çabakçur (Bingöl) ile ilgili belgeler araştırılmıştır. Bu belgelerin transkripsiyonu ve değerlendirilmesi yapılarak Çabakçur ile ilgili önemli bilgilere ulaşılmıştır. Fakat Şer'îyye Sicillerinin okunmasında bir takım sorunlarla karşılaşılmıştır. Yazıların farklı kâtipler tarafından yazılması, silinti ve kazıntılar, sicillerde yer alan bazı köy isimlerinin günümüzde kullanılmıyor olması gibi. Bu çalışmanın Bingöl şehir tarihi konusunda önemli bir boşluğu dolduracağı ve yeni çalışmalara ön ayak olacağı inancını taşımaktayız.

Son söz tez çalışmasının en başından itibaren olumlu katkıları, tenkit ve yönlendirmeleri ile tecrübelerinden istifade ettiğim Danışman Hocam Sayın Prof. Dr. Yaşar BAŞ'a; belge temini ve çözümünde sabrını zorladığım Abdullah DEMİR Hocama tezin tashihinde katkılarını esirgemeyen Yusuf BÜRKÜK, teknik konularda destek sağlayan Mehmet YILDIZ ve eğitim hayatım boyunca yetişmemde katkısı

olan tüm hocalarıma teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim. Çalışmam sırasında moral ve motivasyonumu üst düzeyde tutmama yardımcı olan aile'me şükranlarımı sunarım.

Halis ÇAPAK

# ÖZET

Bu tezin amacı Diyarbekir (Âmid) Şer'îyye Sicilleri'nden elde edilen veriler doğrultusunda Çabakçur Sancağı'nın idari, dini, nüfus, ekonomi ve sosyal hayatını araştırarak Bingöl şehir tarihi çalışmalarına katkı sağlamaktır. Araştırmada XVI.-XIX. yüzyıl Âmid Şer'iyye Sicilleri yanında günümüze kadar Çabakçur (Bingöl) ile ilgili hazırlanmış olan çalışmalardan da yararlanılmıştır.

Çalışmanın sonunda XVI. ve XVII. yüzyıl ile ilgili sicillerde belgelerin yeterli olmadığı görülmüştür. Bu sebeple çalışmanın kapsamı geniş tutulmuş ve XIX. yüzyıla ait belgelere de yer verilmiştir. Öncelikle literatür taraması ve arkeolojik çalışmalar sonunda elde edilen veriler doğrultusunda Bingöl'ün tarih öncesi dönemi hakkında değerlendirmeler yapılmıştır. Araştırma eserlerden yararlanılarak Bingöl'ün ismi hakkındaki değişiklikler, coğrafi konum, yüzey şekilleri, Bingöl ve çevresine etki eden uygarlıklar ve faaliyetleri hakkında açıklamalar yapılmıştır.

Araştırmada, Şer'îyye sicilleri hakkında genel araştırma yapılarak Diyarbakır (Âmid) Şer'îyye Sicilleri ve sicillerde yer alan Çabakçur ile ilgili belgelerin tasnifi ve değerlendirilmesi yapılmıştır. Daha önce yayınlanmış olan 38 defter haricinde Cumhuriyet ve Osmanlı Arşivi'nden 131 defter taranmış ve doğrudan Çabakçur hakkında bilgi veren 13 defterde 64 belgeye ulaşılmıştır. Tarama yaptığımız defterler XVII, XVIII ve XIX yüzyıllara aittir. Diyarbekir Şer'îyye Sicillerini incelerken Çabakçur ile ilgili belgelerde genel itibariyle ekonomi (vergi toplama), verâset, şikâyet dilekçeleri, yerel beylerin ahali üzerindeki baskıları, vakıflar gibi bilgilere ulaşılmıştır. Çabakçur'da görev yapmış idarecilerden Süleyman bin Sincar ve ailesinin ahali üzerinde kurduğu baskılar, mahkemeye intikal eden olaylara müdahaleleri, mahkeme üyelerini etkileme, halkın elindekilere zorla el koyma, fazladan vergi toplama gibi olumsuzluklar belgelerde sıkça yer bulmuştur.

**Anahtar Kelimeler:** Çabakçur, Şer'îyye Sicilleri, Diyarbekir, Arşiv, Osmanlı

**25/02/ 2021**

**Halis ÇAPAK**

# ABSTRACT

The purpose of this thesis is to contribute to Bingöl city history studies by researching the administrative, religious, population, economic and social life of the Çabakçur Sanjak from the data obtained from the Diyarbakir (Âmid) Şer'îyye Registries. In the investigation beside Diyarbekir (Âmid) registries it has been benefitted from the studies that has been prepared about Çabakçur (Bingöl) until today.

At the end of the study, the documents related to XVIth and XVIIth Centuries were seen unsufficient. For this reason, the scope of study has been kept wide and XIXth century documents are also included. First of all, the data obtained from the literature review and archaeological studies were evaluated about the prehistoric period of Bingöl. Using the research study, explanations have been done about the changes about the name of Bingöl and the geographical location, surface shapes, the civilizations and their activities that affected Bingöl and it is environment.

In the research, the classification and use of the documents related to the Diyarbakır (Âmid) Şer'îyye Registers and Çabakçur in the registers were made by conducting a general research about the Şer'îyye registers. Except for 38 notebooks, 131 notebooks were scanned from republic and ottoman archive and 64 documents were reached in 13 notebooks giving information directly about Çabakçur. The documents we searched belong to XVIIth, XVIIIth and XIXth Centuries. While examining the Diyarbakir Şer'îyye Registries, documents related to Çabakçur were generally found in documents such as economy (collection), inheritance, petitions of complaints, pressure of local gentlemen on people, and foundations. The pressure exerted by Süleyman bin Sincar, one of the administrator who worked in Bingöl, and his family on the people, one of the administrators who worked in Çabakçur, their intervention in the events brought to the court, the influence of the court members, seizuring the things in the handsa of people forcibly, and the collection of extra taxes were frequently found in the documents.



**Keywords**: Çabakçur, Şer'îyye Records, Diyarbekir, Archive, Ottoman

## KISALTMALAR

a.g.dr.t : Doktora Tezi
a.g.e : Adı geçen eser.
a.g.m : Adı geçen makale
a.g.ylt. : Adı Geçen Yüksek Lisans Tezi
BCA : Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
BDAGM : Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü
bk : Bakınız
BKTAD : Bingöl Kültür Ve Tarih Araştırmaları Dergisi
BKTADY : Bingöl Kültür Ve Tarih Araştırmaları Dergisi Yayınları
BOA : Başbakanlık Osmanlı Arşivi
BÜ : Bingöl Üniversitesi
BÜSBED : Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
C : Cilt
Çev : Çeviren
D : Defter
DİA : Diyanet İslam Ansiklopedisi
DŞSAM : Diyarbekir Şer'îyye Sicilleri Âmid Mahkemesi
DŞS : Diyarbekir Şer'îyye Sicilleri
H : Hicri
haz : Hazırlayan
km : Kilometre
M : Miladi
M.Ö. : Milattan Önce
MS : Milattan Sonra
MŞH : Meşihat
s : Sayfa.
S : Sayı.
TKGM : Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü
TTK : Türk Tarih Kurumu
TTKB : Türk Tarih Kurumu Basımevi

vd : Ve diğerleri

Y : Yıl

# TABLO LİSTESİ

Tablo 1:Diyarbekir (Âmid) Şer'îyye Sicilleri'nde Çabakçur İle İlgili Defterlerin Fihristi…… 60

Tablo 2: Çabakçur Sancağı'ndan Alınan Vergi Miktarları…..71

Tablo 3: Diyarbekir (Âmid) Şer'îyye Sicillerinde Çabakçur İle İlgili Konuların Sicil Defterlerine Göre Dağılımı…….81

Tablo 4: Süleyman Bey bin Sincar Bey Hakkındaki Belgeler……82

Tablo 5: Diyarbekir (Âmid) Şer'îyye Sicilleri'nde Yer Alan Çabakçur'daki Köy İsimleri……....83

# GİRİŞ

## 1. ÇABAKÇUR ADININ KAYNAĞI VE TARİHSEL GELİŞİMİ

Tarih boyunca birçok isim kullanan Çabakçur adının kaynağı tam anlamıyla vuzuha kavuşturulmuş değildir. Farklı devirlerde kullanılan farklı isimlerin genellikle aynı coğrafi yeri belirtmek için kullanıldığı görülmektedir. *Süryani kaynaklarında Arapça Cebel Cûr adı verilen dağ ve kale, Ermenice telaffuzda L > Ğ, B > P ve C > Ç kuraları uyarınca Çapağçur biçimini almıştır.*[1] İlk olarak Süryani ve Ermeni kaynaklarında yer bulduğu değerlendirilen Çabakçur, ilk İslam fetihleri ile Şam ve Cezire bölgelerinin fethedilmesi ile başlayan fütuhat hareketlerinin devamı olarak Diyarbakır'ın Ermenistan'a yakın olan kısmı için *Cebel-u Cûr* ismi kullanılmıştır. Orta Çağ İslam kaynaklarında Çabakçur için kullanılmış olan *Cebel-u Cur*'un[2] hangi anlamlarda kullanıldığı ile ilgili kaynaklarda net bir bilgi yer almamaktadır. Ancak *Cebel-u Cûr* ile ilgili bilgi veren iki önemli kaynak karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan birincisi Vâkıdî'nin (ö. 207/823) *Târîhu Fütûhi'l-Cezîre ve'l-Habûr ve Diyârıbekr ve'l-Irâk* adlı eseridir. Bu eserde *Cebel-u Cûr* hakkında, sahabeden Hz. Ömer tarafından Cezire orduları başkumandanı olarak görevlendirilen İyâd b. Ganm'in (ö. 20/641) Âmid muhasarası sürecinde sulh yoluyla fethedilen kasabalardan biri olarak değinilmiştir.[3] *Cebel-u Cur* ile ilgili bilgi veren diğer eser ise 12. yüzyıl Eyyubiler Dönemi'nin önde gelen coğrafyacı ve tarihçilerinden *Yak'ut el-Hamevi'nin* (ö. 626/1229) *Mu'cemu'l-Buldan* adlı eseridir. *Mu'cemu'l-Buldan'da Cebel-u Cûr*, ahalisi Hiristiyan Ermeni olan, Ermeniye dolaylarında Diyarbekir'e bağlı kale ve köylerin olduğu büyük bir kûre olarak olarak anlatılmaktadır.[4] Ayrıca *Mu'cemu'l-Buldan'da* "*Cebel Cûr*: (Kelimenin zabtı) Cim'in dammesi ve vav ile ra'nın sükûnu şeklindedir: Ermenistan sınırlarında Diyarıbekr'e bitişik büyük bir bölgenin ismidir.

---

[1] Nisanyanmap.com (Erişim Tarihi: 10. 02. 2021).

[2] Abdurrahman Acar, 'Bingöl ve Çevresinde İslam Dini'nin Yayılışı', *I. Bingöl Sempozyumu, BTKADY*, Şubat 2007, s. 19.

[3] Muhammed b. Ömer el-Vâkidî, *Târîhu Fütûhi'l-Cezîre ve'l-Habûr ve Diyârıbekr ve'l-Irâk*, Dârul-beşâir, Dımaşk 1996, s. 167-170, Muhittin Özdemir, "Bingöl'de Dini Hayatın Bir Parçası Olarak Mezhep Olgusu", *I. Bingöl Sempozyumu Bildiriler Kitabı,* Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi Yayını, Şubat 2007, s. 252.

[4] Yakub el-Hamevî, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yakub b. Abdillâh el-Hamevî (ö. 626/1229), *Muʿcemü'l-Büldân*, I-V, Dâru Sâdır, Beyrut 1977, II, s. 102, Ayrıca Cebel-u Cur hakkında daha ayrıntı için Yusuf Baluken, 'Eyyubiler Devrinde Bingöl', *Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, Y. 1, S. 1, Eylül 2007, s. 42.

Halkı ise Ermenî Hiristiyanlardan olub, kaleler ve köylerden oluşmaktadır[5] şeklinde ifade edilmiştir.

Urfalı Mateos ise Vakayinâme'sinde Ermeniler arasında yaşanan çatışmalardan bahsederken Tornig'in Sasun mıntıkasında topladığı 50.000 piyâde ve 6.000 atlı asker ile beraber Fi'lartos ile savaşmak üzere Fırat'ın kuzeyinde yer alan Hantsit bölgesinin bir şehri olan Çabağçur'a doğru hareket ettiği bildirmektedir.[6] Ancak ayrıntılı bilgi vermemektedir. Urfalı Mateos'un Çabağçur'u Ermeniler arasında yaşanan çatışmaların olduğu yer olarak göstermesi Çabağcur kelimesinin Ermenice kökenli olma ihtimalini ortya çıkarmaktadır.

Bilge Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar* isimli eserinde ise Çabakçur isminin Ermenice olduğunu '*Çur'* kelimesinin Ermenicede *'su'* anlamına geldiğini, Çapak biçimine bürünmüş bölümün aslı tzaımak (kuru) olabileceği ve Çabakçur/ Bingöl'ün yanı başındaki Kurudere köyü'nün varlığının bunu doğruladığı şeklinde ifadelerine yer vermiştir.[7]

Evliya Çelebi'ye dayandırılan hikâyede İskender-i Zulkarneyn Murat Nehri'nden içtiği sudan şifa bulduğu için nehir sularını cennet nehirlerine benzetip *Cennet Suyu* olarak anlamlandırmıştır. Ayrıca Murat Nehri kenarındaki yalçın kayalıklar üzerinde göğe yükselen, beşgen şeklinde büyük bir kale yaptırmış ve kaleye Çabakçur adını vermiştir.[8] Hikâyeye göre; 'İki boynuzu olan İskender-i Zulkarneyn acılarından kurtulmak için binlerce hekime müracaat etmiş ancak deva bulamamış, nihayet acılarından kurtulmak için hayat suyunu aramaya koyulmuş. Basra'da Şatt'ül-Arab Nehri'nden içtiği suyun karnının ağrısını dindirmesiyle, Şat Suyu'na dökülen kollardan su içe içe Diyarbakır'a kadar gelmiş, ardından Batman ve Bitlis'e kadar ilerlemiş, Bitlis Kalesi'nin sağ kolundan akan nehirden içince kendinden geçmiş ve orada uyumaya başlamış, uyandığında o nehrin doğduğu yere gidip yedi gün suyu içip şifa bulmuş, boynuzlarından biri düşmüş, hazinedarına burada kendisinin bile fethedemeyeceği bir kale yapılmasını emretmiş, İskender hekimlerin isteği ile hayat suyunu aramaya devam etmiş Çabakçur Dağı'nın eteğine gelip çadırını kurmuş, burada vâkit geçirirken diğer boynuzu da düşmüş ve faydasını gördüğü için buraya Makdisi lisanına göre 'Cennet Suyu' anlamına gelen 'Çabakçur' adını vermiştir. Bilginlerden Fi'lkos'u yanına çağırarak Cenab-ı Allah devayı cennet

---

[5] Yakut, *Mu'cemü'l-buldân*, II, s. 102.
جبل جور: بالجيم المضمونة, وسكون الواو, وراء: اسم لكورة كبيرة متصلة بديار بكر من نواحي أرمينية, أهله نصارى أرمن, وفيها قلاع وقرى.

[6] Urfalı Mateos Vekayi –Namesı ( 9 5 2 — 1 1 3 6 ) Ve Papaz Grıgor'un Zeyli ( 11 3 6 - 1 1 6 2 ) Türkçeye Çeviren: Hırant D. Andreasyan Notlar: Eduuard Dulaurer, Prof. M. Halil Yunanç**,** 3. Baskı, TTK. Basımevi, Ankara 2000, s. 148.

[7] Bilge Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İnkılâp Kitapevi, İstanbul 1993, s.186.

[8] Evliya Çelebi, *Seyahatname,* Üçdal Neşriyat, C. 3-4, İstanbul 1986, s. 175-176.

nehirlerinden verdi burada bir kale yapın ve adına Çabakçur koyunuz'[9] demiştir. İskender-i Zülkarneyn tarafından verilen emirle sarp kayalıklar üzerinde *üç yüz on beş günde büyük bir kale* yapılır'. Günümüze küçük bir duvar kalıntısı ulaşmış olan kalenin 'Sağyer Deresi'nin Bingöl Ovası'na bakan ve vadi tabanından yükselen kayalık kısmında yüzey araştırmalarının varlığını teyit ettiği bir kale kalıntısı olduğu düşünülmektedir. Bu kalenin İskender-i Zulkarneyn tarafından yaptırıldığı ifade edilen kalenin 'Çabakçur Kalesi' olduğu belirtilmektedir'.[10] Ancak kalenin yalçın kayalıklar üzerinde olması ve yerleşmeye uygun olmaması sebebiyle Çabakçur Kalesi'nde meskûn olan ahali bir süre sonra kalenin alt tarafında yer alan Sağyer deresine yakın yere taşınmıştır. Suların taşması sebebiyle bir süre sonra Abtor köyü'ne taşınan Çabakçur idaresi, H. 1316/ M. 1898 tarihli Bitlis Salnamesi'ne göre dörtyüz sene kadar Ab-ı Tahur (Abtor) köyünü merkez olarak kullanmıştır. Ancak *'(zaman ve mekânın bazı avarız-ı tesirleri gibi)'* bazı sebeplerden dolayı idare merkezinin, tahminen 1750 yılı civarında günümüzde Aşağı Çarşı Mahallesi olarak bilinen dere yatağındaki Çorlik/Çevlik köyüne taşındığı yer kayıtlarda almaktadır.[11] Çabakçur Sancağı Beyi Emir Isfahan Bey tarafından 16. yüzyıl başlarında bugünkü yerinde inşâ edilen Isfahan Bey Cami Şerifi ve Zaviyesi'nin tamiri, onarımı, imam, hatip, aşçı ve zaviyede görevli şeyh gibi görevlilerin maaş gibi giderler için kurulan Isfahan Bey Cami Şerifi ve Zaviyesi Vakfiyesi'nde yer alan H. 955 /M. 1548 tarihi[12] Çevlik (Çolik) köyü'nün Çabakçur Sancağı'nın Osmanlı Devleti'ne katıldığı 1514 yılından beri yerleşim yeri olarak kullanıldığını göstermektedir.

Bingöl ismine atfen anlatılan pek çok b aşka efsane vardır. Evliya Çelebiden nakledilen avcı-kuş efsanesi dışında halk arasında anlatılan iki efsaneyi de Saim Sakaoğlu, 101 Anadolu Efsaneleri adlı eserine almış ve aşağıdaki gibi aktarmıştır:

'Köroğlu, bir gölün civarında şahit olduğu olağanüstü bir olayı babasına anlatır. O da, gördüğü gölün hayat suyu ile dolu olduğunu söyler. Daha sonra o gölden içmek üzere giderse de bulamaz, çünkü göl bin parçaya bölünmüş ve hayat suyunu saklayanı hangi göldür, bir türlü bulamaz. Hatta gölü ilk görüşlerinde Köroğlu'nun atının bu sudan içtiği için ölmezliğe kavuştuğu söylenir'.[13] Bingöl ismi ile ilgili diğer efsane ise şu şekilde anlatılmıştır. 'Bu bölgede savaşmakta olan iki ordudan

[9] Evliya Çelebi, *a. g. e.*, 1986, s. 175-176.
[10] Abdullah Demir, 'Belgelerle Çapakçur Sancağı (1515-1799)', *I. Bingöl Sempozyumu, Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi Yayınları*, (BTKADY), Şubat 2007, s. 195.
[11] *Salname-i Vilayet-i Bitlis*, 1310/ 1892, I. Baskı, s. 263. Salname-i Vilayet-i Bitlis, 1316/ 1898, II. Baskı, s. 299-300, Demir, *a. g. m.*, 2007, s. 195.
[12] Abdullah Demir, 'Belgelerle İsfahan Bey Camii ve Zaviyesi Vakfı', *BTKAD*, Y. 2, S. 3, 2008, s. 41.
[13] Saim Sakaoğlu, *101 Anadolu Efsanesi*, Damla Yayınevi, İstanbul 1976, s. 235-236.

birinde su sıkıntısı başlar. Savaşın nisbeten hafiflediği bir sırada su sıkıntısı çekmekte olan ordunun bir kolu, su bulmak İçin dağlara çıkar. Nitekim güzel bir su bulur ve içerler, diğer arkadaşları için de bir miktar yedeklerine alıp yola çıkarlar. Fakat bir dahaki sefere kolay bulunması için de suyun yanına bezden bir işaret koyarlar. Birliklerine dönen askerlerin yerine diğer bir kol su içmek için dağlara tırmanmaya başlar, başındaki komutan bir tepeye çıkıp da yüzlerce gölü aynı anda görünce hayretini şöyle ifade eder: ‘’Burası bir göl değil, bin göl.’’ Ve böylece o savaşın yapıldığı bölgedeki şehrin adı Bingöl olarak söylenmeye başlar’.[14]

Verilen bu bilgiler değerlendirildiğinde Bingöl isminin farklı zaman dilimlerinde farklı toplumlar tarafından farklı anlamlara gelebilecek şekilde kullanıldığı hikâye ve efsanelere konu olduğu görülmektedir.

Günümüzde Bingöl şehir merkezi için Çevlik/Çolig isimleri halk arasında sıklıkla kullanılmaktadır. Çevlik için ‘’*etrafi çeperle çevrili, bağlık bahçelik yer’* anlamı yüklenmiştir.

Bizans ve eski Ermeni kaynaklarında Cabağcur[15], Srmanç[16], Orta Çağ Arap İslam kaynaklarında *Cebel-u Cur/Cebel Jur*[17], Osmanlı Şer’îyye Sicilleri[18] ile H.1310 M.1892 tarihli Bitlis Salnamesi sayfa 263’de Çabakçur, Çanbakcur, Çolik, Çolig, Cevlik/ Çevlik, Bingol isimlerinin kullanıldığı görülmektedir.[19] Fakat Bingöl için Cabağcur, *Cebel-u Cur, Çabakçur, Çevlik, Çolik* isimlerinden hangisinin önce kullanıldığına dair kaynaklarda açık bilgilere ulaşılamamaktadır. Çabakçur 4 Ocak 1936 tarihinde vilayet ismi olarak kullanıldı. 13.12.1944 tarihinde Çabakçur ismi resmi olarak Bingöl şeklinde değiştirildi. Ancak yerel ahali arasında Çevlik, Çolig, Çabakçur isimleri hala kullanılmaktadır.

## 2. ÇABAKÇUR’UN (BİNGÖL) JEOLOJİK ÖZELLİKLERİ

Doğu Anadolu Bölgesi’nin[20] Yukarı Fırat Bölümü’nde yer alan Bingöl vadi tabanına kurulmuş olup yaklaşık 500-600 m taban genişliğine sahiptir. Jeomorfolojik nedenlerden dolayı meydana gelen değişimlerle şehrin yeri değişmiş ve Çabakçur deresinin kenarında oluşan yüksek yerlerdeki taraçalarda yeni yerleşim alanları

[14] Saim Sakaoğlu, *a. g. e.,* s. 235-236.
[15] Urfalı Mateos, *a. g. e,* s. 148.
[16] Besim Darkot, ‘Bingöl’, *İslam Ansiklopedisi*, 2.Cilt, MEB, Devlet Kitapları, Eskişehir Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, 1997, s. 628.
[17] Acar, *a. g. m*, s. 19.
[18] Ekler kısmında yer alan transkriplere bakınız.
[19] *Salname-i Vilayet-i Bitlis*, 1310/1892, s. 263.
[20] Türkiye’nin coğrafi bölgelere ayrılması 6-21 Haziran 1941 tarihleri arasında toplanan Birinci Coğrafya Kongresi’nde gerçekleşmiştir.

oluşmuştur. Deniz seviyesinden yaklaşık 1150 m yükseltiye sahip olan Bingöl ova tabanına doğru kuzey-güney doğrultusunda bir yayılım alanı göstermektedir.[21] Bingöl ili ile ilgili yapılan ölçümlerde yükselti en az 800 en çok 3019 m olarak tespit edilmiştir. Ortalama yükselti 1745 m olarak belirlenmiştir. Bingöl'den geçen fay hatlarından dolayı vadi tabanları ile dağ yükseltileri arasında önemli sayılabilecek yükselti farkları ortaya çıkmıştır.[22]

Bingöl, Doğu Anadolu Fayı (DAF) ile Kuzey Anadolu Fayının (KAF) kesişme noktasında yer almaktadır. Dolayısıyla tektonik hareketlenmeler de oldukça yaygındır. Dördüncü Jeolojik Zaman'ın Üst Pliyosen sonlarına doğru tektonik hareketlenmelerin artması sonucu, Çabakçur'un kuzeybatı-güneydoğu yönlerinde fayların devreye girmesi ile oluşan çöküntülerle Bingöl Havzası ortaya çıkmıştır. Bu hareketlenmeler sonucunda vadi tabanındaki alanlar genişlemiş ve 500 km² lik yüz ölçüme sahip Bingöl Ovası oluşmuştur.[23] Doğu ve Kuzey Anadolu Fay Hatları'nın aktif olması, diğer fay hatlarını da tetiklemesi sonucu Bingöl depremlerin en sık yaşandığı illerden biri haline gelmiştir.[24]

Üst Miyosen sonunda artarak devam eden tektonik hareketlenmelerin, Üst Pleyistosen sonrasında da devam ettiğini, dolayısıyla Bingöl Ovası'nın oluşum sürecinin tamamlanmadığı, Bingöl (Çabakçur)'de kaplıcaların varlığı ve yoğun yer hareketlerinin Doğu Anadolu Fay Hattı'na bağlı olarak hareket halinde olması,1971 yılında yaşanan 6,8 şiddetindeki depremden sonra 1 Mayıs 2003 de 6,4 şiddetinde bir depremin meydana gelmesi ve hareketlenmelerin artarak devam etmesi, Bingöl Ovası'nın oluşum sürecini gösteren önemli bulgulardır.[25]

Fay hatlarının kesişme noktasında yer alan Bingöl, tektonik hareketlenmeler sonucu obsidiyen kaynakları yönünden zengin bir alan haline gelmiştir. Eski Taş (Paleolitik) ve Cilalı Taş (Neolitik) Çağları'nda insanların günlük hayatta kullandıkları aletlerin ham maddesini oluşturan obsidiyen kaynakları Bingöl'ün doğu ve kuzeydoğusunda kalan 25- 40 km uzaklıktaki Alatepe, Çatak, Çavuşlar ve Ortadüz köyleri çevresinde tespit edilmiş olan Bingöl obsidyeni, Saraybahçe (Çınaz

[21] Saadettin Tonbul, 'Bingöl Ovası Ve Çevresinin Jeomorfolojisi Ve Gelişimi', *Coğrafya Araştırmaları Dergisi,* C. 2, S. 2, 1990, s. 329–352.
[22] Vedat Avci, Fatma Esen, Kemal Kıranşan, 'Bingöl İlinin Fiziki Coğrafya Özellikleri', *Bingöl Üniversitesi Bingöl Araştırmaları Dergisi*, Arkeoloji Özel Sayısı, C. 4 S. 2, Bahar 2018, s. 24-25.
[23] Tonbul, *a. g. e.*, S. 2, s. 329–352.
[24] Avci, vd., *a. g. m.*, s. 17.
[25] Tonbul, *a. g. e.*, 1990, s. 329–352.

III/Elazığ) ve Caferhöyük (Malatya) çevresindeki yerleşimlerin obsidiyen ihtiyacını karşıladığı yüzey araştırmacıları tarafından tespit edilmiştir.[26]

## 3. ÇABAKÇUR'UN (BİNGÖL) COĞRAFİ KONUMU VE YERYÜZÜ ŞEKİLLERİ

### 3. 1. Coğrafi Konumu

Doğu Anadolu Bölgesi Yukarı Fırat Bölümü'nde yer alan Çabakçur (Bingöl)[27] H. 1310/ M. 1892 tarihli Bitlis Salnamesine göre şark'da ve cenubda Genç nevâhî-i mülhakatından Meneşkut ve Yahkik nahiyeleri ve ğarbda Diyarbekir'in Palu ve şimalde Erzurum'un Kiğı kazası'yla[28] çevrili olarak gösterilmektedir. Günümüzde ise Bingöl, doğusunda Muş, kuzeybatısında Erzincan, kuzeyinde Erzurum, batısında Elazığ ve güneyinde yer alan Diyarbakır vilayetleri ile komşudur. Batısında Karaboğa, güneyinde Akçakara, doğusunda Şerafettin, kuzeyinde Karagöl ve Şeytan Dağları, kuzey doğusunda Bingöl dağları ile çevrili olan Bingöl,[29] tarihin ilk devresinden itibaren doğu-batı, kuzey-güney ekseninde bir geçiş özelliğine sahip olmuştur. Bu geçişlerin belirlenmesinde Bingöl dağlarının etkisi çoktur. Yüksek dağların arasında kalan vadi tabanlarından kuzeyde Erzurum, doğuda Muş, güneyde Diyarbakır ve batı yönünde Elazığ ile ulaşım imkânı coğrafi konuma uygun şekilde sağlanmaktadır. Bingöl ili çoğunlukla yüksek dağlardan, dağlarla platolar arasında yer alan tektonik kökenli ovalarla, platolardan oluşan engebeli bir arazı yapısına sahiptir.[30]

### 3. 2. Yeryüzü Şekilleri

Bingöl etrafı yüksek dağlarla çevrili bir arazi yapısına sahiptir. Yükseltisi 3000 m'yi geçen dağların zirvesinde *'sirkler, tekne vadiler, hörgüç kayalar, sürgüler ile morenlerin değişik tiplerine'* rastlanılmaktadır. Bingöl sınırlarında yer alan bazı dağlar Obsidyen[31] kaynakları bakımından zengin ve sönmüş volkan özelliğine sahiptirler. Yaylacılığın yapıldığı dağlarda düz alanlar ve yaylalar genelde 2000 m

[26] Serkan Erdoğan, 'Yazılı Ve Arkeolojik Verilere Göre M.Ö. II. Ve I. Binyılda Tunceli - Bingöl Bölgesi', Doktora Tezi, Ankara 2015, s. 14.
[27] Metin Tuncel, ' Bingöl', *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA),* C.6, İstanbul 1992, s. 183-184.
[28] *Salname-i Vilayet-i Bitlis,* 1310/ 1892, s. 263.
[29] Avci, vd, *a. g. m* . 2018, s. 11.
[30] Yılmaz Akbulut, *Bingöl Tarihi,* T.C.Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, Ankara 1995, s. 7, Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedik, 'Bingöl', haz: Milliyet, C. 4, s. 1655.
[31] Obsidyen: Rengi şefaf ya da pak parlak siyahtan griye, kırmızıya ve yeşile değin değişen volkanik cam ( Veli Sevin, *Anadolu Arkeolojisi*, Der Yayınları, Genişletilmiş 5. Baskı, İstanbul 2003, s. 41).

yükseltiye sahip yerlerdir. Meşe ormanları bakımından oldukça zengin olan Bingöl dağlarında meşelik alanlara 1200 m den aşığılarda rastlanır. Bingöl'ün fiziki coğrafyanın belirlenmesinde etkili olan dağların ismi ve yaklaşık yükseltileri şöyledir; Dağkale Tepesi (3193 m), Koh Tepesi (3111), Şeytan Dağları (2913 m), Karagöl Dağları (2786 m), Şerafettin Dağları (2544 m), Akçakara Dağı (2940 m), Karaboğa Dağı (2294 m) 'dır.[32]

Bingöl Ovası, etrafı yüksek dağlarla çevrili doğu ve kuzey yönünde genişlemiş olup yaklaşık 500 km² lik bir alan kaplamaktadır. Kuzeyden güneye doğru eğimli bulunan ova yüzeyi, ortalama 1150-1250 m arasındaki yükseltilerde yer almaktadır. Bingöl Ovası'nın etrafında 2000 m'yi aşan Bingöl Dağı, Şerafettin Dağları, Akçakara, Karer, Karaömer ve Gerindal Dağları yükselmektedir. Bir çanak özelliğine sahip olan ova, ilkbaharda akarsularla beslenen sularını Murat Nehri yoluyla dışarıya akıtmaktadır.[33] Göynük Çayı, Sağyer (Çabakçur) Deresi ve Murat Nehri ile beslenen Bingöl Ovası tarımsal üretim bakımından önemli bir yere sahiptir. Sulama kanallarının yapılması ile birlikte sebzecilik ve meyvecilik üretimi giderek yaygınlaşmaktadır.[34]

Su kaynakları bakımdan zengin olan Bingöl'deki akarsular genelde elektrik üretimi ve tarımsal sulama için kullanılmaktadırlar. En önemli nehir olan Murat Nehri, kaynağını Van ili sınırlarındaki Aladağ ve Muratbaşı dağlarından alır ve Bingöl sınırlarındaki Çabakçur, Gayt ve Göynük nehir suları ile karıştıktan sonra Palu'da Fırat Nehri ile birleşir. Kaynak sularını Bingöl dağlarından alan Peri Suyu, Tunceli sınırlarında Munzur Nehri ile birleştikten sonra sularını Fırat Nehrine akıtmaktadır.[35]

Çabakçur (Bingöl) il sınırları içerisinde irili ufaklı çok sayıda göl bulunmaktadır. Bingöl Dağı'nda yer alan göllerin çoğu buzul aşındırması ve tektonik

---

[32] Dıctıonnaıre Larousse Ansiklopedik Sözlük, 'Bingöl', haz: Milliyet, C.1, 1993-1994, s. 374, Erdoğan, *a. g. dr. t.,* 2015, s. 11, Saadettin Tonbul, 'Bingöl Dağında Buzul Şekilleri', *Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Dergisi,* C. 6, 1997, s. 347-374, Hasan Bahar, "Elazığ-Bingöl Ve Tunceli İllerinde Prehistorik Araştırmalar, 1987", *Kültür Varlıkları Ve Müzeler Genel Müdürlüğü Araştırma Sonuçları Toplantısı,* İstanbul 1988, s. 501 – 527, Avci, vd, *a. g. m.,* 2018, s. 18-20.

[33] Saadettin Tonbul, *a. g. m.,* 1990, s. 329–352.

[34] İbrahim Ethem Güler, 'Bingöl İlinin Tarımsal Yapısı ve Mekanizasyon Durumu', *III. Bingöl Sempozyumu (17-19 Eylül 2010) Kitabı*, BÜ. Yayınları, 2013, s. 105.

[35] Avci,vd., *a. g. m.,* s. 28, Erdoğan, *a.g.dr.t.,* 2015, s. 13, Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedik, 'Bingöl', haz. Milliyet C. 4, s. 1655, Sırrı Tiryaki, *' Bingöl Eski Çağ Tarihi'*, Atatürk Ün. SBE. Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2008, s. 13.

hareketler sonucu oluşmuştur. Bingöl Dağları buzul aşındırmasına bağlı olarak ortaya çıkmış sirk gölleri bakımından oldukça zengindir.[36]

Evliya Çelebi, Seyahatnâmesi'nde Bingöl dağlarındaki göllerle ilgili önemli bilgiler vermekte ve göllerin suyunu hayat suyu gibi tatlı bir su olduğunu, birçok balık türünün yetiştiğini ifade eder ve gölleri özelliklerine göre isimlendirmektedir. Evliya Çelebi Seyahatnamesin'de, 'Avcı tarafından boğazlanan kuşun canlandığı Kuş Gölü, suyuna giren kadınların yağlı ve besili oldukları Harem Gölü, gölde yıkanan adamın kuvvet ve kudretinin arttığı Ergölü, üç kere suyunda yıkanan çocuğun kıllarının artacağı Kıllı Göl, yıkanan cüzamlının, hastalığından kurtulduğu Miskin Göl, suyundan içen insan ve hayvanın merhametsiz olduğu Cebbar Gölü**,** suları şekerden tatlı olan ve kenarında sabahları kudret helvası olan Ballı Göl, her sene mutlaka bir insanın boğulduğu Kanlı Göl, suyundan üç kere içenin ishal olduğu İçme Gölü, birkaç kere gölün suyundan içenin başının döndüğü Salbaş Gölü, suyundan yedi kere içenin bütün hastalıklarından kurtulduğu Hayatpınarı Gölü, suyundan içen hatunun hamile kalacağı Hatun Gölü, suyundan bir defa içenin merhametsiz, kötü ahlaklı, intikamcı olacağı Sendban Gölü, içinde altın ve mücevher bulunan Kasım Gölü, suyundan içenin sakalının beyaz olacağı Kerkes Gölü, suyuna giren Yezidi ve Halti Kürtleri'nin vucudlarındaki kılların döküldüğü Zrnık Gölü, suyundan yeteri kadar konulan yiyeceklerin lezzetli olacağı Şur Gölü gibi birçok göl ve özelliği hakkında bilgi vermektedir'.[37]

Bingöl sert karasal bir iklime sahiptir. Kış mevsiminin kar yağışlı, uzun ve soğuk geçtiği Bingöl'de yazlar sıcak ve kurak geçmektedir. Kış aylarında kar kalınlığı yer yer 3-4 m'yi bulmaktadır[38]. Bahar aylarında yağmurların etkili olduğu Bingöl'de yıllık ortalama sıcaklık 12.1 °C olarak ölçülürken, Temmuz ayı yaz sıcaklığı 26.6 °C**,** Ocak ayı sıcaklığı -2.2 °C olarak ölçülmüştür. Meteoroloji verilerine göre en yüksek sıcaklık 41.3 °C iken en düşük sıcaklık -23.2 °C olarak tespit edilmiştir.[39] Fiziki coğrafi etmenlere göre şekillenen Bingöl'deki bitki örtüsü

[36] Avci,vd., *a. g. m.,* 2018, s. 29.
[37] Evliya Çelebi, *Seyahatname*, Üçdal Neşriyat, C. 3-4, İstanbul 1986, s. 181-182.
[38] Mücahit Karaoğlu, 'Bingöl İklimi ve Etkileri' , *III. Bingöl Sempozyumu (17-19 Eylül 2010) Kitabı,* BÜ. Yayınları, 2013, s. 217-237.
[39] Hasbi Soylu, 'Bingöl'ün Coğrafi Özellikleri', *III. Bingöl Sempozyumu (17-19 Eylül 2010) Kitabı,* BÜ. Yayınları, 2013, s. 414-431.

doğal ormanlık alanlar 2300-2400 m arasında yer almaktadır. Bingöl'ün bitki örtüsü genel olarak geniş yapraklı meşe ormanlarından oluşmaktadır.[40]

## 4. OSMANLI ÖNCESİ DÖNEMDE ÇABAKÇUR

### 4. 1. Tarih Öncesi Dönemlerde Çabakçur

Paleolitik (Eski Taş) Dönem'de insanlar dağınık bir yerleşme anlayışına sahiplerdi. Barınak olarak da mağaralar, ağaç kovukları, kaya altı sığınakları, ağaç dalı, çalı, Bırpı ve hayvan postlarından yaptıkları yerleri kullanıyorlardı.[41] Doğaya bağımlı olarak hayatlarını devam ettiren Paleolitik Dönem insanları avcılık ve toplayıcılık ile geçimlerini sağlamışlar, yabani meyveler ve bitki kökleri tüketerek hayata tutunmaya çalışmışlardır.[42] Paleolitik Çağ insanları doğada buldukları obsidiyenleri kullanarak kesici, kazıcı ve delici gibi el aletleri yaparak hayatlarını kolaylaştırmışlardır. Obsidyen kaynakları bakımından oldukça zengin olan Bingöl (Çabakçur) ve çevresinde 1998 yılında yapılan araştırma sonucunda obsidyen deposu bulunarak yaşlandırma çalışmaları yapılmıştır.[43] Bingöl obsidyenlerinin tarımsal üretimin yapıldığı dünyanın en eski köy yerleşmesinin olduğu Ergani Çayönü[44] ile Anadolu'nun güney bölgelerinden, Mezopotamya'nın farklı bölgelerine bıçak, orak gibi kesici, kazıcı, delici aletlerin yapımı için obsidyen gönderildiği ifade edilmektedir.[45] Anadolu'da tespit edilmiş en eski höyük olan Hallan Çemi'nde[46] kullanılan aletler, Van ve Bingöl çevresinden götürülen obsidyen maddesi kullanılarak yapılmıştır.[47] Ayrıca Irak'ın kuzeydoğusunda Shanidar'da erken bir köy yerleşim yeri olan Zawi Chemi'nde bulunan taş aletler Van ve Bingöl obsidyenlerinin Kuzey Zağros dağlarında yaklaşık M.Ö. 10000 yıllarında yaşayan Zarzian toplulukları tarafından kullanıldıklarını kanıtlamaktadır.[48] Bingöl ve çevresi

---

[40] Avci, vd., *a. g. m,* 2018, s. 34.
[41] Tiryaki, *a. g. yl. t,* 2008, s. 19.
[42] Sırrı Tiryaki, 'Başlangıçtan Orta Demir Çağı'na Kadar Dağlık Doğu Anadolu'nun Sosyo – Ekonomik Yapısı', *Tarih Okulu Dergisi (TOD),* Y. 11, S. 37, Aralık 2018, s. 627.
[43] Ebru Akköprü, Damase Mourales vd., 'Doğu Anadolu'daki Obsidyen Kaynak Alanlarının Belirlenmesinde Jeomorfolojik ve Volkanik Göstergelerin Önemi', *Türkiye Jeoloji Bülteni*, C. 60, S. 1, Ocak 2017, s. 51.
[44] Muhammet Beşir Aşan, *Elazığ, Tünceli, Bingöl İllerinde Türk İskân İzleri (XI-XIII. Yüzyıllar),* Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1989, s. 23.
[45] Tiryaki, *a. g. m,* 2018, s. 632.
[46] Batman İli'nin Kozluk ilçesi'ne bağlı Kaletepe sınırları içerisinde Batman çayı kıyısında yer alan Hallan Çem, Neolitik döneme ait olup yaklaşık 10.000 yıllık bir geçmişe sahiptir (www. anadoluuygarliklari. com/Erişim Tarihi: 03. 10. 2020/11:23).
[47] Sevin, *a. g. e.*, 2003, s. 22.
[48] ancientneareast. tripod. com/www. britannica. com/ Erişim Tarihi: 03.10.2020/13:43.

ile Güney Anadolu, Mezopotamya ve Kuzey Zağros Dağları arasındaki obsidyen ticareti, bu bölgeler arasında kültürel etkileşimin artmasını sağlamıştır. Neolitik dönemde obsidyen ticaretinde azalma olmasına rağmen Bingöl'den İç Anadolu'daki yerleşim birimlerine obsidyen satışı devam etmiştir.[49]

İnsanlık tarihinin ilk dönemlerinden Mesolitik (Orta Taş) Dönemi'ne ait kaya resimlerine Çabakçur (Bingöl) da rastlanılması, bizlere insanların ilk yerleştikleri yerlerden birinin Çabakçur olduğuna dair ipuçları vermektedir. Bingöl Üniversitesi Öğretim Üyesi Sayın Sırrı Tiryaki ile birlikte Şerafettin Yaylası'nın Kıjı Merg bölümünde gerçekleştirilen yüzey araştırmasında tespit edilen Zınara Reş kaya resimleri, Çabakçur (Bingöl)'da yaşamış olan Mesolitik (Orta Taş) Dönem insanlarının ekonomik ve sanatsal faaliyetleri hakkında bilgi edinmemizi sağlamıştır. Taş bloklara çizilen resimlerden hareketle Çabakçur (Bingöl)'da yaşamış Mesolitik Dönem insanlarının besin ihtiyacını karşılamak için avcılık (yabanıl dağ keçileri ve geyikler) ve toplayıcılık yaptıkları söylenebilir. Ayrıca kaya resimleri insanlığın ilk sanat ürünü olarak kabul edilmektedir. Kıjı Merg'de kayaların hemen önünde etrafı taş duvarla çevrili alanların olması ve bu alanların su kaynağına yakınlığı az da olsa buralarda tarımsal etkinliklerin yapıldığını göstermektedir. Dolayısıyla yüzey araştırması gerçekleştirilen Şerafettin Yaylası'ndaki Kıjı Merg bölgesindeki yaşamsal alanlarla ilgili arkeolog ve yüzey araştırmacılarının ayrıntılı araştırma yaparak Çabakçur (Bingöl) tarihine ışık tutmaları kaçınılmazdır.

Paleolitik ve Mesolitik Çağlarda iklim koşullarına uyum sağlayarak dağınık yaşayan insanoğlu[50] Neolitik Çağ (Yontma Taş) ile birlikte yerleşik yaşama geçerek yaşamını devam ettirebilmek amacıyla barınaklar inşa etmiştir. Bu dönemde Çabakçur, Harput, Tunceli ve Diyarbakır çevresi farklı toplulukların yerleşik yaşam alanı haline gelmeye başlamış, yapılan arkeolojik araştırmalarda Çayönü'nde yerleşik yaşama dair ilk bilgiler elde edilmiştir.[51] Neolitik Çağ öncesi bireysel yaşam tarzı yaygın iken yerleşik yaşamla birlikte çekirdek ailelerin oluşumu ve ailelerin varlığını devam ettirebilmek için işbirliği yaparak meskenlerini inşa etmeleri ve tarımsal üretimde işbirliği yapmaları yaşamlarının kolaylaşmasını sağlamıştır.[52]

[49] Tiryaki, *a. g. m*, 2018, s. 633 (Ayrıca s. 633 yer alan dipnota bk.).
[50] Sevin, *a. g. e*, 2003, s. 7.
[51] Aşan, *a. g. e.*, 1998, s. 22.
[52] Tiryaki, *a. g. m.*, 2018, s. 629.

Erken Kalkolitik Dönem'de Doğu Anadolu'da insanlarım rahat bir biçimde yaşamalarına uygun olmayan kurak, çorak ve bozkır iklim özelliklerinin yaşanması ve ağaçların yetişmesine imkân sağlamayan nemsiz bir ortamın olması insanların yaşam alanları ile ilgili bilgilere ulaşılmasını engellemektedir. Ancak Doğu Anadolu'nun batısında Elazığ-Malatya bölgelerinde iklim koşullarının elverişli olması sebebiyle Geç Neolitik Dönem ile ilgili izlere rastlanılmaktadır. Bu dönemin sonuna doğru Mezopotamya'da Ubeyd ve Hâlenf gelişmiş kültürleri ortaya çıkmaktadır. Yakın Doğu'nun en gelişmiş boyalı çömlekçilik kültürü olan Hâlenf Kültürü M.Ö. 5600-5000 VI. bin ile V.bin arasında tarihlenmektedir.[53]

Geniş bir coğrafi alana yayılan ve Tilkitepe gibi ticaret kolonilerinin kurulduğu Hâlenf kültürü, Muş Ovası'ndan başlayarak Elazığ'ın Kovancılar ilçesindeki Çınaz'a, oradan da Korucutepe, Çayboyu ve Tülintepe'ye doğru bir hat üzerinde yayılmıştır.[54]

Kalkolitik Dönem'in sonuna doğru Mezopotamya'da gelişen ve M.Ö. V. bin ile tarihlenen Ubeyd kültürü güneyde iklimin yaşamaya uygun hale gelmesi ile tarımsal üretim artmış ve kuzeye yayılan Ubeyd kültürü zamanla Hâlenf kültürünün yok olmasına neden olmuştur.[55] Mezopotamya uygarlığının etkili olduğu coğrafyada yayılacak olan Ubeyd kültüründe Güney Mezopotamya ile Suriye ve Doğu Anadolu arasında ticari ilişkiler yaygınlaşmış, özellikle Bingöl ile Tatvan bölgelerinden elde edilen obsidyen taşları bu ticari ilişkilerin ham maddesini teşkil etmiştir.[56]

Tunç Çağı'nda Kafkasya üzerinden büyük göç dalgasına maruz kalan Doğu Anadolu M.Ö. 3100 yıllarına doğru göçmenlerin etkilerini hissetmeye başlamıştır. Bu göçlerin sonucunda İran, Azerbaycan, Malatya, Kahramanmaraş ve Amik Ovası boyunca yeni kültür bölgeleri ortaya çıkmıştır. Bu kültürleree 'Kura-Aras', 'Erken Kafkasya', Khirbet Kerak (Ürdün)', Karaz (Erzurum)' ve 'Doğu Anadolu İlk Tunç Çağı' gibi değişik isimler verilmiştir. Doğu Anadolu'nun her tarafına yayılan ve nüfus artışına yol açan bu göçler sonucunda bölgede daha önce bilinmeyen mimari özellikler görülmeye başlanmıştır. Yuvarlak ev, çit-çamur tekniği, parlak siyah ve el yapımı çanak çömlekler bu kültürel etkilerin bazılarıdır. Ayrıca yapılan araştırmalarda bu dönemde Bingöl-Elazığ ve Malatya yörelerine özgü *açık zemin*

[53] Sevin, *a. g. e*, 2003, s. 90.
[54] Sevin, *a. g. e.*, 2003, s. 93-94.
[55] Sevin, *a. g. e.*, 2003, s. 95-96.
[56] Tiryaki, *a. g. yl. t*, 2008, s. 29.

*üzerine kırmızı boya bezemeli yeni bir tür* ortaya çıkmıştır.[57] Yapılan yüzey ve arkeolojik araştırmalarda bu göçler sonucunda Elazığ ve Malatya'da birçok yerleşim yeri hakkında bilgilere ulaşılırken, Bingöl ve çevresinde arkeolojik araştırmaların yeteri kadar yapılmamış olması buradaki yerleşim yerleri hakkındaki bilgilerimizin eksik kalmasına neden olmaktadır.

İlk Tunç Çağı'nda hayvancılık ile uğraşan Hurilerin yerleştiği Bingöl ve çevresine, Orta Tunç Çağı'ndan itibaren Hititler yerleşmeye başlamış ve bölgeye egemen olmuşlardır. Kiğı ve Bingöl çevresinde bulunan bazı, süs eşyaları, keramik ve silahların Hattuşaş'ta çıkanlara benzemesi bölgenin tarihsel gelişiminin Hitit tarihi ile paralellik gösterdiği görülmektedir.[58] Hitit egemenliğinin devam ettiği son Tunç Çağı'nda Bingöl –Elazığ-Malatya çevresinde yerleşik yaşam devam etmiş. Burada varlığını devam ettiren İşuva Krallığı da IV. Tudhaliya döneminde Hitit egemenliğini kabul etmiştir. Hurriler'den sonra M.Ö. 1500 yıllarında Mitanilerin egemenliğine giren Bingöl, daha sonraları Urartuların egemenliğinde kalmıştır.

Bingöl'ün tarih öncesini aydınlatan en önemli buluntular son dönemlerde gerçekleşen arkeolojik kazılarla elde edilmiştir. 2018 yılında kurtarma kazı çalışmaları ve 2019 yılında da Norik (Murat) Höyük'te gerçekleştirilen arkeolojik kazılar sonucunda dört kültür katmanı tespit edilmiştir. Altan üste doğru IV. Katman M.Ö. 2500-2200 İlk Tunç (Erken Tunç), III. Katman M.Ö. 12-10 yy ( İlk Demir), II. Katman M.Ö. 9-6 yy ( Orta Demir- Urartu), en üste ise I.Katman M.S. 9-10 yy (Orta Çağ) olarak tarihlendirilmiştir. Bu kültür katmanlarında yapılan incelemelerde buradaki en erken yerleşim İlk Tunç Çağı'na tarihlenmektedir. Buradaki yerleşimin çıkan büyük bir yangın sonucunda terk edildiği Arkeolojik çalışmalarla tespit edilmiştir. Dört kültür katmanı ile ilgili çok sayıda buluntuların (maşrapa, testi, mühürler, bardak, bileklik, küpe, fibula, kemer, öğütme taşları, arpa-buğday taneleri gibi) ortaya çıkarılmış olması buradaki yaşamın uzun süre devam ettiğini göstermektedir.[59]

Orta Demir Çağına ait çizili bezemeli seramiğe Malatya/Değirmentepe, Tepecik, Bingöl/Zülümtepe, Solhan/Cankurtarantepe, Bingöl/Kaleönü ve

[57] Tiryaki, *a. g. yl. t*, 2008, s. 31.
[58] M.Sadık Yiğitbaş, *Kiğı ve Folkloru*, Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul 1965, s. 17.
[59] Abdulkadir Özdemir, Ziya Kılınç, Yusuf Ağtaş, vd. 2018 Yılı Murat (Norik) Höyük Kazı Çalışmaları: Ön Değerlendirmeler, *Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi,* C. V, S. 2, Elazığ, 2018, s. 87-88, Ayşe Özdemir, Abdülkadir Özdemir, 'Murat Höyük'ten Bir Çeç Damga Mühür', *TÜBA-KED*, 2021, s. 131-132.

Karakoçan/Bahçecik'te rastlanmış olması Bingöl ve çevresi ile Elazığ ve Malatya'da Demir Çağ Devri'nin yaşandığını göstermektedir. Bingöl-Genç Karayolu'nun 8. km'de bulunan Samantepe Höyüğü'nde yapılan çalışmalar Bingöl'de Demir Çağ merkezini ortaya çıkarılmıştır. Bingöl-Elazığ bölgesinin en büyük yerleşme merkezi olan Samantepe de yapılan yüzey araştırmasında günümüze ulaşabilen çizili bezemeli seramik parçalarının M.Ö. 8.yüzyıla ait olduğu kabul edilmektedir. Bulunan seramik parçaları Samantepe'nin, Demir Çağ'ında insanların yerleştiği yer olduğunu ortaya koymaktadır.[60]

### 4. 2. Hititler Döneminde Çabakçur

Anadolu'da siyasi birliği sağlayan Hititler, Hattuşaş merkez olmak üzere Anadolu'daki ilk büyük siyasi organizasyon olarak kabul edilen devletlerini kurmuşlardır(M.Ö. 1600). Ataları Hattiler olduğu kabul edilen Hititler'in M.Ö. 2000 li yıllarda Kafkaslar üzerinde gelip Anadolu'ya yerleşen kavimlerden olduğu kabul edilmektedir. Küçük beylikler halinde idare edilen Anadolu'da siyasi birliği sağlama çalışmaları M.Ö. 1700 yıllarında Nesa Kralı Pithan ve oğlu Kussara Kralı Anita tarafından başlatılmıştır. Hititlerin bilinen ilk büyük hükümdarları olan Kral Labarna döneminde başlayan sınırları genişletme politikası ile Karadeniz, Toroslar ve Kapadokya Hitit topraklarına katılmıştır.[61]

Hitit ülkesi sınırları, Murşil'in krallığı zamanında kuzeyde Karadeniz Dağları'ndan, güneyde Lübnan'a, batıda Ege Denizi'nden doğuda Bingöl dağları'na kadar genişlemiştir. [62] M.Ö. 16. yüzyılda uygarlıkta ileri seviyeye ulaşan Mezopotamya'ya yönelik fetihlerde bulunan Hititler, Kral Murşil zamanında Babil'i fethetmiştir. Bu fetihle gelişmiş Mezopotamya kültürünü Anadolu'ya taşımak için Babil ülkesinden çok sayıda sanatkâr, bilim insanı, mimar Anadolu'ya getirilir. Böylece Anadolu'nun Mezopotamya kültüründen faydalanması sağlanmıştır. Murşil'in ölümü ile uzun süre iç karışıklıklar içinde kalan Hititlerde Telepinuş'un iktidarı ele geçirmesi ile hâneden kavgalarını önleyecek bir takım kurallar belirlemiştir. Telepinuş'un ölümünden sonra tekrar iç karışıklar geçiren Hitit

[60] Veli Sevin, Elazığ-Bingöl Yüzey Araştırması 1987, '*T. C. Kültür Bakanlığı Kültür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Başkanlığı VI. Araştırma Sonuçları Toplantısı'*, Ankara 23 - 27 Mayıs 1988, s. 454-458.
[61] Tiryaki, *a. g. yl. t*, 2008, s. 38.
[62] Sevin, *a. g. e.*, 2003, s. 175.

ülkesinin Mitanilerin egemenliğine girdiği kabul edilmektedir.[63] Hititler yeni krallık döneminde Mitaniler üzerinde baskı kurarak onları egemenlikleri altına almaya çalışmışlardır. Mitanilerin, Hitit egemenliğine girmesiyle M.Ö. 1360 yıllarında Harput ve çevresi Hititlerin denetimi altına girmiştir. M.Ö. 1200 yıllarına kadar varlığı devam eden Hititler; Bingöl, Harput, Tunceli ve Muş illerinin içinde yer aldığı bölgeye İŞUVA adını vermiştir.[64] Böylece Bingöl ve çevresi tarihsel süreç içerisinde Hititlerin, Mitanilerin ve Urartuların siyasi, sosyal ve ekonomik mücadelelerine sahne olmuştur.[65] Ege göçleri sonucunda tarih sahnesinden çekilen Hititlerden sonra bir süre çeşitli kabilelerin hüküm sürdüğü bölge, federasyonların bir araya gelmesi ile kurulan Urartular hakim olmaya başlamıştır.

### 4. 3. Urartular Döneminde Çabakçur

Urartu Devleti kurulmadan önce dağlık Doğu Anadolu'da merkezi bir yönetim yoktur. Asur kralı I. Salmanassar (1274-1245)'in bildirdiğine göre sekiz kabileden meydana gelen ülke birden fazla kral tarafından idare edilmekteydi. Federasyon şeklinde yönetilen ve Asur kralı I. Salmanassar'ın Uratriu adını verdiği ülkede federasyonlar arasındaki bağlar zayıftır. Merkezi idarenin güçlü olmadığı IX. yüzyıldan önceki dönemlerde de kentleşme yoktu, halk göçebe hayatı yaşamakta ve hayvancılıkla uğraşmaktaydı. Güneyden gelen tehlikelere karşı birleşen federasyonlar bilinen ilk kralları Aramu öncülüğünde *Bianili Devleti'ni*, Asurluların *Urartu Krallığı* adını verdiği ülkeyi kurdular.[66].

Kral I. Sarduri (840-830) zamanında başkenti Tuşpa olarak kurulan Urartular en güçlü dönemlerini kralları İşpuini (830-810), Minua (810-785/80), I.Argişti (785/80-760), II. Sarduri (760-730) zamanlarında yaşamışlardır. Uratular en geniş sınırlarına ulaştıklarında kuzeyde Ermenistan'a, İran'ın kuzeybatısında Urmiye Gölü, batıda Fırat Nehri ve Toroslara kadar Anadolu topraklarına doğuda ise Hazar Denizi'ne kadar olan Azerbaycan topraklarına yayılmış büyük bir devlettir.[67]

Siyasi varlığı M.Ö. 900-600 yılları arasında sürmüş olan Urartular, Doğu Anadolu'da Bingöl ve çevresini ele geçirerek bu bölgelere hâkim olmuşlardır. Asur kitabelerinde, Urartularla yaptıkları savaşlar neticesinde Van Gölü yakınlarındaki

[63] Tiryaki, *a. g. yl. t.*, 2008, s. 39-40.
[64] Aşan, *a. g. e.*, 1998, s. 21.
[65] Yiğitbaş, *a. g. e.*, 1995, s. 18.
[66] Sevin, *a. g. e.*, 2003, s. 201, 204, Zübeyir Yıldız, *'Orta Çağda Bingöl'ün Tarihi Coğrafyası*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2014, s. 42.
[67] Sevin, *a. g. e.*, 2003, s. 204-205.

Palu, Bingöl ve Aladağ'a kadar olan yerleri yani Murat Nehri çevresini ele geçirdikleri anlatılmaktadır. Asur kaynaklarına göre Muş-Bulanık Ovası'nda bulunan Yoncalı Yazıtı'nda Bingöl'ün içinde yer aldığı Doğu Anadolu toprakları için '*Tumme Ülkesi*' ismi verilmiştir. Tumme ülkesi sınırları günümüzün Erzurum, Erzincan, Van, Bingöl, Muş, Malazgirt ve Bulanık il ve ilçelerini kapsadığı kaynaklarda yer almaktadır.[68]

Doğal engebelerle bölünmüş olan Urartu Ülkesi idari bakımdan eyaletlere ayrılmış ve merkezden gönderilen valiler tarafından yönetilmiştir. Urartu Devleti'nin çok geniş coğrafi alanlara yayılması ve arazinin engebeli olması eyaletler arasında iletişimi zayıflatmıştır. Bu sebeple Urartular, eyaletler arasında iletişimi sağlamak için hızlı ve devamlı işleyecek bir ulaşım ağı kurmak amacıyla dünyanın bilinen en eski karayolunu inşa etmişlerdir. Urartu karayollarının günümüze ulaşabilmiş en önemli ve etkileyici kalıntıları Bingöl dağları üzerinde yer almaktadır. Bingöl il merkezine bağlı Ekinyolu (Simsor) Köyü ile Bingöl-Elazığ yönünde 25-30 km batısında da kalıntılarına rastlanan Urartu Yolu'nun ortalama genişliği 5.40 m.dir. 25-30 km'de bir dikdörtgen planlı ve çok odalı konaklama tesislerinin olduğu Urartu Yolu'nun üç tane konaklama tesisi Bingöl il sırları içerisinde yer almaktadır. Van'dan başlayan Urartu Yolu, Solhan, Bingöl/Zulümtepe, Bingöl/Kaleönu, Elazığ-Karakoçan/Bahçecik üzerinden Urartuların önemli merkezi olan Palu üzerinden Harput ve Malatya'ya doğru devam etmektedir.[69]

Gelişmiş bayındırlık hizmetlerine sahip olan Urartulardan günümüze kalan sulama kanalları ve yollardır. Tarım ve bağcılığa önem veren Urartu kralları birçok sulama kanalı yapmışlardır. Bunlardan günümüze ulaşan ve halen Van Ovası'nın sulanmasında kullanılan ve Kral Minua'nın yaptırdığı 56 km. uzunluğundaki Minua Kanalı (Şamran Kanalı) 2800 yıl önce yapılmıştır. Kral II. Rusa'nın yaptırdığı Keşişgöl Kanalı da halen kullanılmakta olup Minua Kanalı ile sulanâmayan Van Ovası'nın yüksek kesimleri bu kanal ile sulanmaktadır.[70]

Madencilik bakımından oldukça zengin olan Urartu Devleti, bakır, gümüş ve demir madenlerinden çok sayıda eser meydana getirmişlerdir. Maden eserleri

[68] Tiryaki, *a. g. yl. t*, 2008, s. 46, Yavuz Günaşdı, 'Geçitler Ülkesinde Önemli Bir Urartu Kalesi: Avnik', *Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi (TÜBA_AR),* S. 19, Ankara 2016, s. 119.
[69] Sevin, *a. g. e.*, 2003, s. 229, Veli Sevin, 'Elazığ-Bingöl Yüzey Araştırması' 1987, '*T. C. Kültür Bakanlığı Kültür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Başkanlığı, VI. Araştırma Sonuçları Toplantısı'* , Ankara 23 - 27 Mayıs 1988, s. 459.
[70] Sevin, *a. g. e.*, 2003, s. 227-228.

arasında altın ve gümüş ziynet eşyaları, kulplu maşrapalar, şamdanlar, at koşum takımları, kılıçlar, boğa başlı kazânlar, fibulalar, hayvan ve insan heykelcikleri, tarım aletleri, ok uçları, mızraklar, miğferler gibi Urartu sanatının en iyi örneklerini hazırlamışlardır. [71] Urartularda çanak ve çömlekçilik oldukça yaygınlaşmıştır. 1987'de Veli Sevin tarafından gerçekleştirilen Elazığ-Bingöl yüzey araştırmalarında Orta Demir Çağı'na ait olduğu bilinen çizili bezemeli seramiğe rastlanmıştır. Urartu seramiklerine Bingöl/Zulümtepe, Solhan/Cankurtarantepe ve Bingöl /Kaleönü'nde rastlanmış olması Bingöl ve çevresinde seramik kapların kullanıldığını, aynı şekilde Elazığ ve bağlı yerleşim yerlerinde benzer şekilde seramiklerin bulunmuş olması, Urartuların seramik üretiminde ileri bir aşamada olduğunu göstermektedir.[72]

Elazığ Müze Müdürü Ziya Kılınç'ın kazı başkanlığındaki ekibin Bingöl ili Solhan ilçesi Murat köyü sınırları içerisinde yer alan, Murat Nehri kenarındaki Murat (Nörik) Höyük'te 2018 yılında gerçekleştirdikleri kurtarma kazılarında Orta Demir Çağı'na ait temel kalınlıkları 1.5-2.5 m. arasında değişen ana kaya üzerine oturtulan yapının temel taşları çamur harç ile tutturulan askeri savunma yapısı ortaya çıkarılmıştır. Savunma amaçlı yapıldığı düşünülen bu kale yapısının Urartu Krallığı'na ait olabileceği değerlendirilmektedir. Kalenin içinde askerlerin ekmek ihtiyaçlarını karşılamak için pişmiş toprak tandır ve toprak hamur teknesi ayrıca kale sakinlerinin ihtiyaçlarını karşılayacak ocak, fırın, seki, silonun varlığı tespit edilmiştir.[73] Ayrıca Norik Höyük'te yapılan kazı çalışmalarında Urartulara ait bir mezar odası ve içinde ahşap parçaları ile bronzdan yapılmış üzerinde bitki motiflerinin yer aldığı kemer parçaları bulunmuştur. Kazı çalışmalarında yüksek ısıda pişirilmiş kırmızı astarlı farklı renk ve ebatlarda çömlekler, kâseler, minyatür kaplar, kulplu testi, kulplu maşrapa gibi çanak-çömlekler bulunmuştur. Höyükteki kazılarda yılanbaşlı bileklik, boncuklar, bronz iğne, küpe, bileklik, kemer gibi süs eşyaları ile günlük hayatta kullanılan çivi, fibula, çakmak taşları ile öğütme taşları bulunmuştur. Buradaki eserler M.Ö. 1. binyıl ile tarihlendirilmekte ve Urartuların diğer bölgelerindeki eserlerle benzerlik gösterdiği ifade edilmektedir.[74]

Yayıldıkları bu bölgelerde birçok şehir kuran Urartular XIII. yüzyılda Kral I. Rusa zamanında kuzeyde Kimmerlerin güneyden ise Asur saldırıları sonucunda zor

[71] Sevin, *a. g. e.*, 2003, s. 231.
[72] Sevin, *a. g. m.*, 1988, s. 454.
[73] Özdemir, Kılınç, Ağtaş, vd., 2018, s. 86.
[74] Özdemir, Kılınç, Ağtaş, vd., *a. g. m.*, 2018, s. 87-88.

zamanlar geçirmişler. Daha sonraki dönemlerde çöküşü durdurmak için birçok kral devletin başına geçmişse de Urartu Devleti VII. yüzyılın sonlarına doğru önce Babil sonraları da Med ve İskit saldırıları sonucu yıkılmıştır.[75]

### 4. 4. Medler ve Persler Döneminde Çabakçur

İran coğrafyasında yaşayan Medler ve Perslerle ilgili ilk bilgilere M.Ö. IX. yüzyıla ait olan Asur kaynaklarında rastlanılmaktadır. Urmiye Gölü çevresine yerleşen Medler ve Perslerin Hint-Avrupa kökenli oldukları sanılmaktadır. Büyük bir imparatorluk kuran Medler, Persleri hâkimiyetleri altına alarak Asurlulara karşı ittifak kurdular. Ayrıca Babillerle anlaşarak Asurluların yıkılmasında etkili olmuşlardır. Giderek sınırlarını genişleten Medler, doğuda İran Cumhuriyeti'nin başkenti Tahran'a, kuzeyde Erminiye'ye kadar yayıldılar.[76] Batıya doğru genişleyen Medler, Kızılırmak yakınlarında karşılaştıkları Lidyalılarla yaklaşık beş yıl süren savaş sırasında M.Ö. 598 yılında meydana gelen güneş tutulması savaşın bitirilmesi şeklinde yorumlanarak barış antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma ile Kızılırmak iki devlet arasında sınır kabul edilmiştir.[77] Medlerin batıya doğru genişleme politikası sonucu M.Ö. 600 yılında Bingöl ve çevresini egemenlik altına almışlardır. Medler bu bölgeyi kolayca idare edebilmek amacıyla yerel idarecilerden ve beylerden yararlanmışlar. Ayrıca Medlerin egemen oldukları Bingöl ve çevresine '*Kalde*' ismini verdikleri kaynaklarda yer almakta[78] ancak Medlere ait Bingöl ve çevresinde herhangi bir kalıntıya rastlanmamış olması bilgi edinmeyi zorlaştırmaktadır.

Mezopotamya kültürlerinden etkilenen Medler, kralları Astyages (M.Ö. 580-550) zamanında zayıflamaya başlamışlar ve bir süre sonra yıkılmışlar.[79] Medlere bağlı birçok kavimden biri olan Ahamenişler II. Kyros döneminde güçlü bir imparatorluk haline geldiler. Pers[80] kavimlerini bir yönetim altında birleştiren II. Kyros, M.Ö. 550 yılında Medlerin başkenti Ekbatana'yi işgal ederek Medleri, Pers İmparatorluğuna bağlı eyalet haline getirmiştir.[81]

---

[75] Sevin, *a. g. e.*, 2003, s. 207-209, Tiryaki, *a. g. yl. t*, 2008, s. 45.
[76] Esko Naskali, İran Tarihi 'Başlangıçtan Müslümanlar Tarafından Fethine Kadar', *DİA,* C. 22, İstanbul 2000, s. 394-395.
[77] Tiryaki, *a. g. yl. t.*, 2008, s. 57.
[78] Yılmaz Akbulut, *a. g. e*., 1995, s. 39.
[79] Naskali, *a. g. m.*, 2000, s. 394-395.
[80]Persler, MÖ. 700 yıllarında Ahemeneş veya Akhamaniş isminde bir prens tarafından yönetildiğinden Ahemenişler olarak da bilinirler ( Şemsettin Günaltay, *'İran Tarihi En Eski Çağlardan İskender'in Asya Seferine'*, C. 1,Türk Tarih Kurumu Yayınlarından, XIII. Seri-No: IX, s. 129).
[81] Naskali, *a. g. m*, 2000, s. 394-395.

Pasargad boyundan olan Persler farklı dillerde '*Parsa, Furs, Parsua'* şeklinde ifade edilmişlerdir. M.Ö. 2. bin yılları başlarında Hazar Denizi'nin doğusundan güneye inen göç dalgaları içerisinde bulunan Persler, kuzeybatıda Urmiye[82], batıda Yukarı Mezopotamya'dan Fırat boylarına ulaşarak Hurilerle sınır haline gelmişlerdir.[83]

Batıya doğru genişleme siyaseti izleyen Persler, M.Ö. 550 yılında İran'dan hareket ederek Doğu Anadolu'da Bingöl ve çevresini egemenlik altına aldılar. M.Ö. 547 yılında Lidya Kralı Kroisos'u yenilgiye uğratmışlar ve böylece Pers sınırları Batı Anadolu'ya kadar genişlemiştir.[84] Pers İmparatoru Darius, geniş toprakları kolay idare etmek için ülkeyi satraplık adı verilen eyaletlere ayırdı. Satraplıkların başında olan valiler doğrudan imparatora karşı sorumlu idiler ve imparator adına vergi toplarlardı. Ayrıca imparatorun merkezden gönderdiği askeri komutanlar vasıtasıyla askeri işleri idare etmekteydiler. İmparatorluk tarafından kurulan haberleşme (posta) teşkilatı sayesinde satraplıklar kolaylıkla denetlenebiliyordu.[85]

Makedon Kralı Büyük İskender'in M.Ö. 334 yılında başlattığı Asya Seferi sonunda Anadolu, Suriye ve Mısır'ı, Perslere karşı kazândığı Garanikos ve İsos Savaşları (M.Ö. 332) ile topraklarına katmıştır. Ardından İran topraklarına yönelen Büyük İskender M.Ö. 331 yılında Gavgamela'da karşılaştığı Pers Kralı III. Darius'u yendi Hindistan'a kadar ilerleyen Büyük İskender, böylece Pers İmparatorluğu'na son verdi. Pers İmparatorluğu'nun yıkılması ile Bingöl ve çevresi de Makedon Kralı'nın yönetimine geçmiştir.[86] Büyük İskender'in kurduğu imparatorluk, M.Ö. 323 yılında ölmesi sonucunda üç krallığa bölünmüştür. Mısır'da Potolemler; Anadolu, Mezopotamya, İran ve Suriye'de Selevkoslar; Makedonya'da ise Antiganitler krallıkları kurulmuştur. Bingöl ve çevresi gibi Doğu Anadolu vilayetleri Selevkoslar krallığı içerisinde kalmıştır.[87] Perslere bağlı eyaletlerden Parni aşiret liderinin M.Ö. 250 yılında başlattığı isyan sonucunda zayıflayan Selevskos Krallığı topraklarında lider Arsakes öncülüğünde Part İmparatorluğu kurulmuştur. Bir süre

[82] Kuzeybatı İran da yer alan Urmiye şehri, zengin su kaynakları ve verimli arazilere sahip, aynı adı taşıyan bir (Urmiye Gölü) bu şehirde yer almaktadır (Osman Gazi Özgüdenli, 'Urmiye', *DİA,* C. 42, İstanbul 2012, s. 179-180).
[83] Şemsettin Günaltay, *İran Tarihi En Eski Çağlardan İskender'in Asya Seferine*, C. 1, Türk Tarih Kurumu Yayınlarından, XIII. Seri-No: IX, s. 129.
[84] Tiryaki, *a. g. yl*. t, 2008, s. 63.
[85] Naskali, *a. g. m.*, 2000, s. 394-395.
[86] Naskali, *a. g. m.*, 2000, s. 394-395.
[87] Tiryaki, *a. g. yl. t*, 2008, s. 65.

Partların kontrolünde kalan Bingöl ve çevresi, M.Ö. 75 yılında Roma İmparatorluğu'nun İpek Yolunu ele geçirmek amacıyla başlattığı sefer sonucunda Part İmparatorluğu yıkılınca bölge Roma İmparatorluğu'nun denetimi altına girmiştir.[88] Pers Kralı Darius'un Bingöl'e 20 km mesafede yer alan Genç'te yaptırdığı Kral Kızı Kalesi Perslerin Bingöl'deki önemli mimari yapıtlarındandır. Pers Kralı Darius, Bingöl ve çevresi ile yaylalarını kontrol altında tutabilmek amacıyla, kalıntıları günümüze kadar ulaşmış olan Kral Kızı (Dara Hini) Kalesi'ni kızı adına yaptırdığı kaynaklarda yer almaktadır.[89]

### 4. 5. Romalılar Döneminde Çabakçur

M.Ö. 753 yılında Roma şehri kurularak siyasi varlığı başlayan İmparatorluk, şehir devleti şeklinde başlayan yapısı zamanla geniş topraklara hükmedecek büyük bir siyasi güce dönüşmüştür. M.Ö. VIII. yüzyılın sonlarından itibaren tarih sahnesine çıkan Roma Devleti, İskender İmparatorluğu'nun parçalanması ile İtalya'nın tamamı, Batı Akdeniz, Doğu Akdeniz, Anadolu, Fırat çevresi ve Suriye'ye hâkim olarak bir '*Dünya Devleti'* haline gelmiştir.[90]

Makedon Kralı İskender'in ölümünden sonra Antakya merkez olmak üzere kurulan krallıklardan biri olan Selevkoslar, Anadolu, Kafkasya, Hindistan ve Ege kıyılarına kadar geniş topraklara sahip olmuştur. Bingöl ve Kiğı çevresi de bu krallık sınırları içerisinde yer almıştır. Zamanla Anadolu topraklarında meydana gelen savaşlar sebebiyle zayıf düşen Selevkoslar 280 yıllarından itibaren zayıflamaya başlamıştır. Bundan sonra Doğu Anadolu toprakları yaklaşık 200 yıl süren Part, Selevkos ve diğer krallıkların (Bergama, Pontus, Bitinya) mücadele alanı haline gelmiştir. Bu süreçte Bergama Krallığını vasiyet yoluyla idare etmeye başlayan Roma İmparatorluğu, M.Ö. 64 yılında Selevkoslar'ın egemenliğine son vererek Bingöl ve Kiğı çevresini egemenliği altına almıştır.[91] Pontus Kralı Mitridat Doğu Anadolu'yu Roma İmparatorluğu'ndan almak için Roma ordusu ile müteaddit defalar karşı karşıya geldi. Roma İmparatoru da komutan Pompeyusu, Pontus Kralı Mitridat üzerine göndermiştir. Mağlup olan Mitridat ise Kırım'a kaçmak zorunda kalmış, düşman eline düşmemek için intihar edince Pontus ve Klikya krallıkları Roma'ya

[88] Naskali, *a. g. m*, 2000, s. 394-395.
[89] Tiryaki, *a. g. yl. t.*, 2008, s. 83.
[90] Tiryaki, *a. g. yl. t.* ,2008, s. 70.
[91] Yiğitbaş, *a. g. e*, 1995, s. 24.

bağlı hale gelmiştir.[92] M.Ö. 65 yılından itibaren Bingöl ve çevresi de Batı Roma yıkılıncaya kadar bu imparatorluğun sınırları içerisinde yer almıştır. Bu tarihten sonra Bingöl ve çevresi Sasaniler'in batıya doğru genişlemek için Roma imparatorluğu ile yapacakları savaşlara sahne olmuştur.

III. Yüzyılda Roma'da başlayan iktidar kavgaları, ülke içinde meydana gelen iç çatışmalar, doğu ve batıdaki boyları saldırıları Roma'nın yıpranmasına yol açtı. Her iki cepheye hükmedebilmek için İmparator Büyük Konstaninos (331-337) başkenti İstanbul'a taşıdı. Böylece hem Tuna hem de Fırat boylarından gelen saldırılar karşılama imkânına kavuşmuştur. Roma'nın son imparatoru olan Theodosios'un(379-395) ölümünden sonra imparatorluk toprakları oğulları Arkadios ve Honorios arasında Doğu ve Batı Roma şeklinde ikiye ayrıldı.[93] Bingöl ve çevresi ise Doğu Roma İmparatorluk sınırları içerisinde kaldı. Doğu Roma (Bizans İmapatorluğu) Osmanlıların İstanbul fethine (1453) kadar siyasi varlığını devam ettirmiştir.

### 4. 6. Bizans İmparatorluğu Döneminde Çabakçur

Miladi 395 yılında siyasi varlığı başlayan Bizans (Doğu Roma) İmparatorluğu farklı hânedanlar tarafından idare edilmiştir. İmparatorluk, gücünün zirvesine ulaştığında Bizans tahtında II. Basileios (öl.1025) bulunuyordu. Basileios döneminde imparatorluk toprakları batıda Tuna Nehri, doğuda Suriye, güneyde İtalya ve kuzeyde Kafkasya'ya kadar genişlemiştir.[94] Bu dönemde Bingöl ve çevresi Bizans sınırları içerisinde bulunmaktaydı. Bingöl'ün Solhan ilçesi'ne bağlı Murat (Norik) köyü'nde 2018 yılında gerçekleştirilen arkeolojik kazılarda iki kültür tabakası tespit edilmiş ve I.tabakadan çıkarılan Bizans Dönemi seramikleri[95] Bizans'ın Bingöl'deki varlığı ile ilgili en önemli kaynaklarıdır. 'Norik Höyükte çıkarılan Bizans dönemi seramikleri M.S. 9. ve 10. yüzyıllar arasına tarihlenmektedir. Murat Tepe kazıları sonucunda elde edilen Bizans dönemi seramikleri hakkında yapılan detaylı çalışmalar sonucunda, bu seramiklerin elde ve çarkta yapıldığı, sırsız ve yerel üretim özelliği gösterdiği anlaşılmıştır'.[96]

Geniş sınırlara sahip olan Bizans İmparatorluğu, topraklarını 'thema'lara (eyalet) ayırarak, ülkeyi idare etme yoluna gitmiştir. Bingöl, Kiğı, Erzincan, Harput,

[92] Yiğitbaş, *a. g. e,* 1995, s. 26.
[93] Işın Demirkent, 'Bizans', *DİA*, C. 6, İstanbul 1992, s. 230-231.
[94] Demirkent, *a. g. m.,* 1992, s. 236.
[95] Ali Akın Akyol, Abdulkadir Özdemir, Ziya Kılınç, 'Murat Tepe Kazısı (Bingöl, Doğu Anadolu) Bizans Dönemi Seramikleri Arkeometrik Analizleri', *Seramik Araştırmaları Dergisi (SRMKA),* S. 2, 2020, s. 136-157.
[96] Akyol vd., *a. g. m,* 2020, s. 136-157.

Kemah, Divriği çevresinin yer aldığı doğu bölgesi Mezopotamya Theması içerisinde yer almıştır.[97] İslam ordularının fetihleri öncesinde toprakları Cezire ve Ermeniye arasında paylaştırılan Çabakçur ve çevresi stratejik bir öneme sahiptir. Âmid ile Arzen-i Rum (Erzurum) arasında bağlantı sağlama özelliğine sahip olan Çabakçur, Anadolu'nun kuzey topraklarının fethi için alınması gereken yerlerdendir. H. 18-19/ M. 639-640 yıllarında Iyaz b. Ganm tarafından başlatılan fetihler sonucunda Cezire bölgesinin batı tarafları İslam topraklarına dâhil edilmiştir.[98]

Anadolu toprakları, 642 yılında Hz. Ömer'in halifeliği zamanında Sasanilere son verilinceye kadar, Bizans ile Sasaniler arasında aralıklarla çatışma bölgesi haline gelmiş, Doğu Anadolu da Sasaniler ile Bizans arasında sürekli el değiştirmiştir. 642 yılından sonra Doğu Anadolu toprakları Arap İslam ordularının seferleriyle karşılaşmıştır. 651 yılında Hz. Osman döneminde, Habib b.Mesleme kumandasındaki İslam orduları Doğu Anadolu'yu fethederek İslam Devleti'nin hâkimiyeti altına almışlar. Çabakçur ve çevreside bu dönemde İslam Devleti'nin sınırlarına dâhil olmuştur. Ancak Müslümanların Çabakçur'daki hâkimiyeti fazla sürmemiş, bölge Bizans ile İslam Devleti arasında 1071 Malazgirt Zaferi'ne kadar sürekli el değiştirmiştir. Malazgirt Zaferi'nden sonraki dönemlerde Selçukluların eline geçen Çabakçur, Artuklu Beyliği'nin kurulması ile bu beyliğin sınırları içerisinde kalmıştır.[99]

II. Basileios'un ölümünden sonra hızlı bir çöküş yaşayan Bizans İmparatorluğu; iç karışıklıklar ve taht kavgaların yaşandığı bu süreçte, batıdan Macar ve Peçenek saldırıları, doğuda ise Selçuklu Türklerinin saldırıları ile karşı karşıya gelmiş, değişen hükümdarlar yıkımı durduramamıştır. Sultan Alparslan'ın Ani (1065) ve Kayseri (1067) fethinden sonra gerçekleşen Malazgirt Zaferi (1071) ile Bizans'ın Anadolu'daki gücü kırılmaya başlamış, kısa sürede Selçuklu kumandanları ve beyleri Ege ve Marmara'ya kadar genişleyecek fetih hareketlerini başlatmıştır.[100] Fetih hareketlerinin sonucunda da Anadoluda ilk Türk devlet ve beylikleri kurulmuştur. Türkleri Anadolu'dan çıkarmak için çabalayan Bizans, İmparator Manuel zamanında elde ettiği başarıları devam ettirmek için Selçuklulara karşı harekete geçirdiği ordusu 1176 yılında Denizli yakınlarında Miryokefelon Kalesi

[97] Yiğitbaş, *a. g. e*, 1995, s. 31.
[98] Acar, *a. g. m*., 2007, s. 22-23.
[99] Tuncel, *a. g. m.*,1992, s. 183-184.
[100] Demirkent, *a. g. m.*, 1992, s. 237.

denilen yerde ağır bir mağlubiyet alınca Türkleri Anadolu'dan çıkaramayacağını düşünerek Selçuklulara karşı savunma siyasetine dönmüştür.

Malazgirt Zaferinden sonra Selçukluların Anadolu'ya yönelik fetih hareketleri sürecinde Çubuk Bey tarafından fethedilen Harput merkezli olmak üzere kurulan, ilk dönem beyliklerinden Çubukoğuları (1085-1213) kısa süre Bingöl ve çevresine de hükmetmişlerdi. Siyasi varlıkları uzun sürmeyen Çubukoğulları 1110 yılında Artuklu hâkimiyetine geçmiş, 1185 yılından sonra Eyyubilere tabi olan Harput Artukluları'nın siyasi varlığı 1213 yılında son bulmuştur.[101]

### 4. 7. Artuklular Döneminde Çabakçur

Oğuz Türkleri'nin Döğer boyundan olan Artuklular (1102-1409), Sultan Alparslan'ın komutanlarından Artuk Bey tarafından kurulmuştur. Malazgirt Zaferi'nden sonra Sultan Alparslan tarafından Anadolu fethiyle görevlendirilen komutanlardan biri olan Artuk Bey, başarılı mücadelelerde bulunmuştur.[102] Bu başarılar üzerine Selçuklu Sultanı Alparslan, Artuk Bey'e Harput, Mardin, Diyarbekir taraflarını verdi.[103] Sultan Melikşah tarafından Luristan'a gönderilen Artuk Bey, bir süre sonra Anadolu'ya dönerek Selçuklu ordusu ile birlikte Diyarbakır üzerinde hâkim olan Mervaniler üzerine düzenlenen sefere katıldı.[104] Başarılarından dolayı Kudüs ve çevresi ikta olarak verilen Artuk Bey'in ölümü üzerine oğulları Sökmen ve İlgazi beyliğin başına geçmiştir. Artuklular, Sökmen Gazi'nin kurucusu olduğu Hısnıkeyfa (1102-1232), Kutbettin İlgazi'nin kurucusu olduğu Mardin (1106-1409) ve Artuk Bey'in torunu Belek b. Behrem'in Palu merkez olmak üzere kurduğu Harput kolu (1112-1124 ve 1185-1233) olmak üzere üç kola ayrılmışlar.[105] Artuk Bey'in torunlarından Yakuti, Mardin'i ele geçirdikten sonra Cizre'ye yönelince, Emir Çökürmüş ile yaptığı savaşta hayatını kaybetti ve Mardin'e kardeşi Ali hâkim olmuştur. Sökmen Gazi, Mardin'ne karşılık olarak *Cebel-u Cur'u* (Çabakçur) Ali'ye ikta olarak vermiştir. Belek Gazi 1112 yılında Harput merkezli olarak siyasi varlığını devam ettiren Çubukoğullarına son vererek Harput, Palu, Çabakçur, Genç ve Mazgirt'i ele geçirdi. Daha sonra Palu'ya yönetim merkezi haline

[101] Mehmet Ali Ünal, 'Harput', *DİA*, C. 16, İstanbul 1997, s. 232-235.
[102] Coşkun Alptekin, 'Artuklular', *DİA*, C. 3, İstanbul 1991, s. 415.
[103] Yusuf BALUKEN, 'Artuklular Devrinde Bingöl', *I. Bingöl Sempozyumu Kitabı,* BTKADY, Y. 1, S. 1, Şubat 2007, s. 46.
[104] Alptekin, *a. g. m.*, 1991, s. 415.
[105] Alptekin, *a. g. m.*, 1991, s. 415-417.

getirmiştir.[106] Amcaları Sökmen ve İlgazi ile birlikte Haçlılarla mücadele eden Belek Gazi, 1124 yılında Münbiç kuşatması sırasında atılan bir ok ile vurularak hayatını kaybetmiştir. Böylece Harput, Hısnıkeyfa Artuklu Emiri Davud'un hâkimiyetine geçti ve 1185 yılına kadar Hısnıkeyfa, Artuklularına bağlı kaldı. Harput, *Cebel-u Cur* (Çabakçur), Zulkarneyn ve Sivan şehirlerini Emir Davud adına idare eden Arslan b. Abdulcebabar b. Artuk'tan alan Atabeki İmadeddin Zengi 1146 yılında öldürülünce bu yerleri Hüsameddin Timurtaş ele geçirmiştir.[107]

İmadudin Ebu Bekir 1185 yılında Harput ve çevresini alarak burada bağımsız bir beylik kurdu. Ebu Bekir'in 1204 yılında ölmesinden sonra sırasıyla oğulları, Nizameddin İbrahim, Hızır ve son olarak Nureddin Artuk beyliğinin başına geçmişlerdir. Nureddin Artuk'un Eyyubilerin himayesini kabul etmesinden sonra Selçuklularla Eyyubiler arasında anlaşmazlıklar çıktı. Harput yakınlarında yapılan savaşı Selçuklular kazânırken, Eyyubi komutanları Harput Kalesine sığınmak zorunda kalmışlardı. Alaedin Keykubat'ın Eyyubi komutanlarını bağışlayıp salıvermesi ve Artuklu hükümdarlarına ikta vererek onları Akşehire göndermesi ile Harput Artukluları tarihe karıştı.[108] Artukluların yıkılması sonucunda Harput, Palu, Çapakcur, Genç tarafları Anadolu Selçuklu Devleti yönetimine geçmiştir.

1243 yılında meydana gelen Kösedağ Savaşı'nda İlhanlılara yenilen Anadolu Selçukluları yıkılma süreci yaşarken, Anadolu İlhanlıların etkisi altına girdi. İlhanlılardan kaçan Türkmenler batı bölgelerine göç ederek yeni beylikler kurdular. Anadolu Selçukluları ise İlhanlılara bağlı bir devlet durumuna geldi. Böylece Çabakçur ve çevresinin olduğu Doğu Anadolu toprakları İlhanlıların egemenliğine geçmiş oldu.

### 4. 8. Eyyubiler Döneminde Çabakçur

Eyyubiler; Mısır, Suriye, Yemen, Âmid, Mardin, Silvan, Harput, Çabakçur (Bingöl) gibi Yukarı Mezopotamya topraklarının önemli bir kısmında hüküm süren Orta Çağ doğu devletlerinin en güçlülerindendir. Devletin gerçek kurucusu olan Selahaddin Yusuf b. Eyyubi'nin babası Necmeddin Eyyub b. Şadi'den nisbet devlete

[106] Baluken, *a. g. m.*, 2007a , s .46.
[107] Baluken , *a. g. m.*, 2007a, s. 47.
[108] Alptekin, *a. g. m.*, 1991, s. 415-417.

bu isim verilmiştir.[109] Hezbaniyye Kürtleri'nin Revadiye koluna mensup olan Eyyubiler'in zamanla Selçukluların hizmetlerine girmeleri ve Revvadiyye Kürtleri'nin kökenlerinin[110] Yemen Araplarına dayanması onların Kürt-Türk-Arap özelliği kazânmalarına yol açmıştır.[111]

Selahaddin Eyyubi'nin doğduğu yıl (1137-1138) Zengilerin, Abbasi Halifesi ile mücadelesinde Musul Atabegi İmamuddin Zengi'ye yardım eden Necmeddin Eyyub ve kardeşi Şirkuh bu tarihten sonra Zengilerin hizmetine girmiştir. İmamuddin Zengi'nin hizmetinde Haçlılar'a ve Mısır'daki iç karışıklıklardan dolayı Fatimi Halifesi üzerine düzenlenen seferlerde başarılı olan Eyyubiler tarihte yer edinmeye başladılar. Mısır seferlerinde Selahaddin Eyyubi, İmamuddin Zengi'nin en güvendiği emirlerinden biri haline geldi. Fatimilerin, Haçlılara karşı Zengilerden yardım istemesi üzerine Selahaddin Eyyubi, amcası Şirkuh'un yanında Mısır'a saldıran Haçlılar'a karşı düzenlenen seferlerde yer almıştır.[112] Fatimi Halifesi Adıd-Lidinillah 1169 yılında veziri Şaver'in öldürülmesi üzerine yerine Şirkuh'u vezir olarak atadı. Şirkuh'un kısa bir süre sonra ölümü ile Halife *'Melik en-Nasır'* unvanıyla Suriye orduları kumandanı Selahaddin Eyyubi'yi vezir olarak atamasıyla[113] Eyyubilerin Mısır'da siyasi gücü artmaya başlamıştır. Aynı zamanda İmamuddin Nureddin Zengi'nin Mısır orduları kumandanı olan Selahaddin'in, Haçlılarla mücadelesi ve 1187 Hittin Savaşı'nda haçlıları yenerek Kudüs'ü geri alması Selahaddin'in Avrupa'da *doğu sultanlarının en meşhur sultanı* olarak anılmasını sağlamıştır.[114]

Nureddin Zengi'nin 1174 yılında ölmesi üzerine yerine geçen oğlu el-Melikü's-Salih Nureddin İsmail'i destekleyen ve adına hutbe okutan Selahaddin Eyyubi, 1181 yılında el-Melikü's-Salih'in ölmesi üzerine bölgede kendisine karşı oluşabilecek ittifakları önlemek amacıyla çıktığı I. Şark Seferi sonunda Sincar ve Halep'i denetim altına almıştır.[115] Daha sonra kuzey topraklarına hâkim olmak için Anadolu'da Artuklularla yaptığı savaşlar sonunda da Âmid'i (Diyarbakır 581/ 1185) ele geçirmiştir. 1185-1186 yıllarında başlattığı II. Şark Seferi sonucunda Suriye'de

---

[109] C. H. Becker, 'Eyyubiler', *İslam Ansiklopedisi,* MEB Devlet Kitapları, Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, C. 4, Eskişehir 1997, s. 424-429, Ramazan Şeşen, 'Eyyubiler', *DİA,* C. 12, İstanbul 1995, s. 20.

[110] Revvadiyye Kürtleri'nin ataları Revvad b. Müsenna el-Ezdi'nin Yemen Araplarından olduğu (bk. Şeşen, *a. g. m.,* 1995, s. 20).

[111] Şeşen, *a. g. m.*,1995, s. 20.

[112] Şeşen, *a. g. m.,* 1995, s. 20.

[113] Neşet Çağatay, *İslam Ulusları ve Devletleri Tarihi*, TTK Basımevi, Ankara 1992, s. 186.

[114] Çağatay, *a. g. e.,* 1992, s. 189.

[115] Şeşen, *a. g. m.,* 1995, s. 21.

Şehrizor ve Musul'u idaresi altına alan Selahaddin Eyyubi, bir süre sonra Artukluların Mardin Valisi Eseddedin Yerenkuş ile Meyyafarikin'i (Silvan)[116] ele geçirmek için karşı karşıya gelmiştir. Kuşatmanın uzun sürmesi ve kayıpların artması üzerine Eseddedin Yerenkuş ile uzlaşma yollarını arayan Selahaddin Eyyubi, gerçekleşen uzlaşma sonunda bağlılığını bildiren Eseddedin Yerenkuş'a, hizmetine karşılık *Cebel-u Cur'u* (Çabakçur) ikta olarak verdi. Eseddedin Yerenkuş menşurunu[117] 31 Temmuz H. 581/ M. 1185 yılında *Cebel-u Cur* (Çabakçur)'da aldı.[118] Bu seferlerle kendisine karşı oluşabilecek ittifakları önleyen Selahaddin Eyyubi, Suriye ve Güney Doğu Anadolu'da otoritesini güçlendirmiştir.

Selahaddin Eyyubi, 1186-1187 yıllarında *Cebel-u Cur* ve çevresini ikta olarak verdiği yeğeni Takiyeddin Ömer, 1191 yılında Ahlatşahlar üzerine çıktığı sefer sırasında Malazgirt şehrini kuşatırken hayatını kaybetti. 1193 yılında Selahaddin Eyyubi'nin vefât etmesinden sonra, Meyyafarikin ve bağlı şehirlere hâkim olmak amacıyla kardeşi el- Melikü'l Adil ile oğlu Melik Efdal arasında başlayan mücadeleler 1200 yılına kadar sürmüştür. Bu mücadeleler sonunda Meyyafarikin'e bağlı olan *Cebel-u Cur*, Hani ve Samsat Melik Efdal'e bırakılmıştır. 1202 yılında el-Melikü'l Adil'in oğlu Melik Evhad'a verilen *Cebel-u Cur*, onun vefâtından sonra da el- Melikü'l Adil'in diğer oğlu Şihabeddin Gazi, *Cebel-u Cur*, Meyyafarikin ve Hani'yi yönetmeye başlamıştır. Bir süre sonra Âmid Beyi Melik Eşref, kardeşi Şihabeddin Gazi'ye Ahlât, Ermeniye ülkesi, *Cebel-u Cur* ve çevresini ikta olarak vermiştir. 1224 yılında Şihabeddin Gazi ağabeyi Melik Eşref'e karşı isyan edince ikta edilen yerler tekrar geri alınmıştır.

Moğol saldırılarından dolayı Anadolu'ya doğru göç eden Harezmşahlar, 1228 yılında Celaleddin Harezmşah önderliğinde Ahlât, Malazgirt, *Cebel-u Cur* şehirlerini yağmalayarak birçok insanın ölmesine ve şehirlerin yağmalanmasına neden olmuşlardır.[119] Eyyubilerin Çabakçur ve çevresinde siyasi gücünün azalmasıyla Anadolu beylikleri arasında sık sık el değiştiren bölge bir süre sonra Anadolu Selçukluları'nın hâkimiyetine geçmiştir.

---

[116] Şeşen, *a. g. m.,* 1995, s. 21, Yusuf Baluken, 'Eyyubiler Devrinde Bingöl', *Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi,* Y. 1, S. 1, Eylül 2007b, s. 48.

[117] Padişah tarafından birine vezirlik, beylerbeylik ve diğer bir mansıbın tevcihini (devlet hizmetine tayin) veya Serdarlığa tayinini gösteren ferman yerine kullanılan belge ( M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,* MEB, C. 2, İstanbul 1983, s. 478).

[118] Baluken, *a. g. m.*, 2007b, s. 48.

[119] Baluken, *a. g. m*., 2007b, s. 51-52, Tuncel, *a. g. m.*, 1992, s. 183.

### 4. 9. Selçuklular ve Anadolu Beylikleri Döneminde Çabakçur

Anadolu'nun siyasi yapısının şekillenmesinde etkili olan önemli siyasi gelişmeler vardır. Selçukluların Anadolu fethi ile ilgilenmeye başlamaları sonucunda Bizans'a karşı kazânılan Malazgirt Savaşı, Türk-İslam tarihi'nin dönüm noktalarından birini oluşturmuştur. Bu savaştan sonra içinde yaşadığımız coğrafyanın siyasi yapısı yeniden şekillenmiş ve Anadolu'da yeni devletler/beylikler kurulmuştur.

Bizans İmparatorluğu'na karşı kazânılan Malazgirt Zaferi'nden (1071) sonra Sultan Alparslan tarafından Anadolu'nun fethi ile görevlendirilen komutanlardan Artuk Bey'e verilen Çabakçur, zaman içerisinde Mengücek Beyliği, Saltuklular, Danişmentliler ve Bitlis'e hâkim olan Dilmaçoğulları arasında sık sık el değiştirmiştir.[120] Sultan Melikşah tarafından Güney Anadolu topraklarının fethi ile görevlendirilen Çubuk Bey'e, Diyarbekir'in ele geçirilmesinde gösterdiği yararlıklardan dolayı Harput, Palu, Çemişgezek ve etrafı verildi. Harput'ta karargâhını kuran Çubuk Bey bir süre sonra çevredeki kaleleri birer birer ele geçirmiştir. Burada düzeni sağlayan Çubuk Bey; başta Harput olmak üzere, Arapgir, Kemaliye (Eğin), Çemişgezek Kalesi, Hanzit bölgesinde yer alan Palu ve Genç taraflarını da alarak buraları Türkmenlerin iskânına açmıştır. 1107 yılında doğuya doğru sefere çıkan Türkiye Selçuklu Sultanı I.Kılıç Arslan Anadolu'da siyasi birliği sağlamaya çalışmıştır. Bu dönemde Anadolu Selçuklu hâkimiyetine geçen Çubukoğulları'na, 1113 yılında Mehmet Bey'in ölümü ile Artukoğulları'ndan Belek Gazi tarafından son verilmiştir. [121] 1234 yılına kadar varlığı devam eden Çubukoğulları'nın hâkimiyet sağladığı Çabakçur, Palu, Harput ve çevresi yıkılıncaya kadar Artukluların yönetiminde kaldı. 1234 yılında Harput Artukluları'na I.Alâeddin Keykubat tarafından son verilince Harput, Palu, Çabakçur ve çevresi Anadolu Selçuklu hâkimiyetine geçmiştir.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin bağımsızlığını yitirmesine ve İlhanlılara bağımlı hale gelmesine neden olan Kösedağ Savaşı'nın (1243) kaybedilmesi, Anadolu'nun Moğol istilasına uğramasına yol açmıştır. Bu süreçte Çabakçur, Genç, Harput ve çevresi de Moğol idaresi altına girmiştir. Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılması ile İlhanlı valileri tarafından idare edilen bölgede XIII. yüzyılın sonlarından itibaren halk yerel beyler etrafında toplanarak Anadolu'nun çeşitli yörelerinde siyasi

[120] Mehmet Azimli, 'Klasik İslam Tarihlerine Göre Abbasilerden Osmanlılara Bingöl'ün Siyasi Tarihi', *I. Bingöl Sempozyumu Kitabı,* BTKADY, Şubat 2007, Bingöl, s. 32.
[121] Aşan, *a. g. e*., 1998, s. 48-49.

teşkilatlanmalara yöneldiler. İlhanlıların zayıflamasıyla doğu ve güneydoğuda Karakoyunlular ve Akkoyunlular devletleri ortaya çıkmış, Çabakçur ve çevresi bu süreçte sürekli el değiştirmiştir.[122]

### 4. 10. Akkoyunlular Döneminde Çabakçur

Oğuzlar'ın Bayındır boyuna mensup olan Akkoyunlular 1340-1514 yılları arasında Doğu Anadolu, Azerbaycan ve Irak'ta hüküm süren ve farklı oymaklardan meydana gelen bir Türk devletidir. Moğol istilası yüzünden Anadolu'ya göç eden Oğuz Türklerinden olan Akkoyunlular, Ergani'ye yerleşip bir süre Artuklulara bağlı kalmışlardır. Siyasi faaliyetleri 1340 yılında Tur Ali Bey'in Trabzon Rum İmparatorluğu üzerine düzenlenen seferlerle başlayan Akkoyunlular, Eratna Devleti ve Karakoyunlular arasındaki mücadeleler arasında yer aldılar. 1393 yılında Bağdat'ın Timur tarafından ele geçirilmesinden sonra Timur'un Musul, Mardin ve Diyarbekir taraflarını alması üzerine Sivas'ta kurulmuş olan Eratna Devleti hükümdarı Kadı Burhâneddin tarafından Timur'a karşı Karakoyunlu, Osmanlı ve Memlüklerin de içinde yer aldığı bir ittifak kuruldu. Akkoyunlular kurulan bu ittifakın karşısında yer alarak Timur İmparatorluğu ile ortak hareket ettiler. Timur kendisine karşı Anadolu'da kurulmuş olan ittifakı parçalamak için önce Altın Orda hükümdarı Toktamış Han'ı, Terek Savaşı'nda (1395) yendi. Ardından Osmanlı hükümdarı Yıldırım Bayezid'e gönderdiği mektup ile ittifaktan ayrılmasını istemiştir. Timur'un yanında yer alan Akkoyunlu hükümdarı Karayülük Osman Bey'in Kadı Burhâneddin'i öldürmesiyle kurulmuş olan ittifakta başlayan çözülme[123], Yıldırım Bayezid'in Karamanoğulları'ndan Konya taraflarını, Memlüklere ait olan Malatya ve Darende taraflarını alması ittifakın tamamen yıkılmasına yol açmıştır. Timur Anadolu'daki bu karışıklıklardan yararlanarak batıya doğru *'yedi yıllık sefer'* olarak bilinen son seferine çıkmıştır (1399-1404). Bu sefer sürecinde Akkoyunlu hükümdarı Karayülük Osman Bey, Osmanlılara karşı gerçekleşen Ankara Savaşı'nda (1402)[124] Timur'un yanında yer almıştır. Timur'un yardımıyla Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da güçleri artan Akkoyunlular, Karakoyunlularla karşı karşıya geldiler. Bir süre sonra devletinin sınırlarını kuzeyde Erzurum ve Kemah'a, batıda Harput'a,

[122] Aşan, *a. g. e*., 1998, s. 53.
[123] İsmail Aka, 'Timur', *DİA,* C. 41, İstanbul 2012, s. 173-177.
[124] Timur 1399 yılında Karabağ'dan başlattığı seferde Erzurum'u aldıktan sonra 1400 yılında Bingöl'e ulaştı ve karargâhını burada kurdu. Bingöl'ü üs haline getirdikten sonra Muş ve Ahlât'a yönelik seferlerini buradan gerçekleştirdi ( Aka, *a. g. m.*, 2012, s. 173-177).

doğuda Mardin'e kadar genişleten Karayülük Osman Bey Akkoyunluların gerçek kurucusu olmuştur.[125] Çabakçur ve çevreside bu dönemde Akkoyunlular'ın sınırları içerisinde yer almıştır.

Akkoyunlular arasında yaşanan taht kavgalarına taraf olan Karakoyunlu hükümdarı Cihan Şah, Uzun Hasan'a karşı, kardeşi Cihangir Mirza'yı desteklemiştir. Cihangir Mirza'nın tahta çıkması için 1457 yılında Âmid'e gönderdiği ordusu, Uzun Hasan kuvvetleri tarafından mağlup edildi. Bu yenilgiden sonra Kafkasya'da fetihlere girişen Cihan Şah, oğulları Hasan Ali ve Pir Budak isyanları ile uğraşmak zorunda kalmıştır. Karakoyunlu Devleti'nin sınırlarını Erzurum'dan Horasan'a, Basra'dan Şirvan'a kadar genişleten, bütün İran, Irak ve Doğu Anadolu'nun önemli sayılabilecek topraklarına hâkim olan Cihan Şah, Doğu Anadolu'nun bir kısmına hâkim olan Akkoyunluları bölgeden çıkarmak ve 1457 yılında uğradığı yenilginin intikamını almak amacıyla 15 Mayıs 1467 yılında Tebriz'den yola çıkmış Ekim ayında Muş Ovası üzerinden Çabakçur'a vardı.[126] Uzun Hasan bu sırada Osmanlı Padişahı Fatih Sultan Mehmed'e Şah Cihan ile arasında geçenleri aktardığı mektubunda, Çabakçur'un kendi toprağı olduğundan bahisle şöyle devam etmektedir:

'Oradan bana ait olan Çabakçur'a geldi. Aramızda iki yahut üç saatlik bir yol kalacak gibi ona karşı hareket ederek yedi gün yürüdüm, yolunu kestim ve çarhacı[127] olarak oğlum Halil'i üç bin atlı ile ileri gönderdim. Aynı günde Emir Kasım Pervaneci (Büyük emir), üç emir ve beş bin atlı ile öncü olarak geldi. Allah'ın inayeti ile zafer benim tarafa meyletti. Kasım yaralandı; birçok emirler ve askerler şehit oldular; birçokları da Fırat'ta boğuldular. Cihan Şah üç gün sonra Kiği havalisine çekildi; hepsini kovaladım ve iki üç saatlik mesafeye kadar kendisine yaklaştım'[128] demektedir.

30 Ekim 1467 yılında Uzun Hasan ile Murat suyu yakınlarında yaptığı savaşta ağır yenilgi[129] alan Cihan Şah, soğukların başlaması sebebiyle Kığı Kalesi'ne sığınmak için geri çekilirken, askerlerinin çoğunu serbest bırakmak zorunda kalmıştı. Cihan Şah'ı, casusları vasıtasıyla takip ettiren Uzun Hasan, Cihan Şah'ın geri dönme kararı aldığını öğrenince Karakoyunlu sorununu bitirmek için hemen harekete geçti. Geri dönme kararı verdikten sonra ordunun ağırlıklarını gönderen Cihan Şah az

[125] Faruk Sümer, 'Akkoyunlular', *DİA*, C. 2, İstanbul 1989, s. 270-271.
[126] Walther Hınz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd, XV. Yüzyılda İran'ın Milli Bir Devlet Haline Yükselişi*, Çev: Tevfik Bıyıklıoğlu, TTKB, Ankara 1992, s. 42.
[127] Askerlerin en iyilerinden seçilen ve keşif hizmetlerinde kullanılan birlikler. İlhanlılar, Karakoyunlular ve Akkoyunlularda bu birliklere '*Mangalay*' veya '*talia*' denilirdi (Abdülkadir Özcan, 'Çarhacı', *DİA*, C. 8, İstanbul 1993, s. 229-230).
[128] Hınz, *a. g. e.*, 1992, s. 42-43.
[129] Azimli, *a. g. m.*, 2007, s. 34.

sayıda nöbetçi askerlerle Çabakçur bölgesinde Hancik'te [130] ordugâhı kurup eğlenceye dalarken, casuslarından haber alan Uzun Hasan, fırsatı kaçırmayıp 11 Kasım 1467 sabahı karanlığında Cihan Şah'ın ordugâhına yaklaşmıştı. Bingöl ile Kığı arasında yer alan Sancak [131] yakınlarında ani bir taarruz ile Cihan Şah kuvvetlerini dağıttı. Savaş sırasında Şehzade Mehmet ölürken, Şehzade Yusuf kör olmuştur. Cihan Şah da atına binip ordugâhtan uzaklaştığı sırada onu takip eden İskender adında bir Türkmen askeri tarafından öldürülmüştür. Cihan Şah'ın cenazesi 20 Kasım 1467 yılında Mardin'e götürülerek buradaki medresesi'nin avlusuna gömülmüştür.[132] Cihan Şah'ın ölmesi ile oğulları Hasan Ali (öl.873/1469) ve Abdi Yusuf (öl.873/1469) tahta geçip devleti devam ettirmek istemişlerse de Akkoyunluların baskısı Karakoyunluların sonunu getirmiş oldu.[133]

Karakoyunlular Çabakçur ve çevresine hâkim oldukları dönem içerisinde Baran ismindeki bir boylarını şehir merkezine 15 km uzaklıktaki Gökçekanat (Aşağı Karavelyun) köyüne yerleştirmişlerdir. Ayrıca burada kurdukları darphânede bastırdıkları paralar ile devletin para ihtiyacını karşılamaya çalışmışlar.[134]

Uzun Hasan'ın hükümdarlığında Ön Asya'da büyük bir devlet haline gelen Akkoyunlular, bir süre sonra Harput, Bağdat, Muş, Bitlis, Ahlât ve Cezire taraflarını sınırlarına dahil ederek hakimiyet alanlarını daha da genişlettiler. Böylece Akkoyunlu sınırları Horasan hariç bütün İran, Ermenistan ve Mezopotamya'yı içine alacak kadar genişlemiştir. [135] Çabakçur'da Cihan Şah'ı yenip Karakoyunluların topraklarını ilhak ederek büyük bir imparatorluk kuran Uzun Hasan bu defa batısında yer alan Osmanlı topraklarına yöneldi. Daha önceleri Osmanlı sınır ve köylerine tecavüzden geri kalmamış olan Akkoyunlu hükümdarı, bu zaferden sonra Osmanlılar üzerine sefere çıkmak için hazırlıklara başladı. Osmanlılara karşı hazırlıklar için 1472 yılında Hacı Mehmet isminde bir elçiyi İtalya'ya gönderen Uzun Hasan, Venediklilerden top ve topçu askeri elde etmeye çalışarak, Hiristiyan devletlerle ittifak girişimlerinde bulunmuştur. Akkoyunluların teklifini kabul eden Venedikliler

[130] Bingöl vilayetine bağlı Sancak Beldesi çevresi.
[131] Bingöl'e 35 km. uzaklıkta olan belde.
[132] Hınz, *a. g. e,* 1992, s. 44.
[133] Faruk Sümer, 'Karakoyunlular', *DİA*, C. 24, İstanbul 2001, s. 437, Yang Sup Shin, 'Divan-i Mas'ud-i Kummi', İstanbul Ün. Sos. Bil. Enst. Edb. Fak. Fars Dili ve Edb. Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul 1995, s. 4.
[134] Azimli, *a. g. m.,* 2007, s. 34. Baran isimli boyun yerleştiği Gökçekanat (Aşağıkaravelan) köyüne bağlı Yağmurlu (Baran) mezrası hala yerleşim yeri olarak kullanılmaktadır.
[135] Hınz, *a. g. e.*, 1992, s. 47.

adamlarından Giosafat Barbaro'yu hazırladıkları askeri malzemeyi (top, havan, ok atma aleti, tüfenk gibi.) Hacı Mehmet ile beraber göndermişler.[136] Kaynakların verdiği bilgilere göre Uzun Hasan'ın amacı '*Kayser-i Rum'* olmak yani İstanbul'da Osmanlı tahtına oturmaktır. Fatih Sultan Mehmet, Şehzade Mustafa'ya gönderdiği mektupta Cihan Şah ve Sultan Ebu Said (Timur oğullarından) vakalarından sonra Uzun Hasan'ın Osmanlı topraklarına bigâne kalmayacağını belirtmiş ve yakında cevabını vermek için hazırlanmakta olduğunu ifade etmiştir.[137] Hazırladığı yüz bin kişilik ordusu ile Erzincan üzerine sefere çıkan Fatih Sultan Mehmet, 14 Ağustos 1473 yılında Uzun Hasan'ın başında olduğu Akkoyunlu kuvvetlerini Otlukbeli'nde topçu ateşiyle dağıttı. Beklediği Venedik yardımı yetişmeyen Uzun Hasan savaş alanını terk ederek Tebriz'e kaçmıştır. Yıldızı sönen Uzun Hasan'ın 1478 yılında vefât etmesi ile oğulları Halil, Yakup, Uğurlu Mehmed ve Maksud arasında başlayan saltanat kavgaları devletin yıkımı üzerinde etkili olmuş ve Şah İsmail'in 1501 yılında İran'da kurduğu Safeviler Devleti, Akkoyunlulara son vermiştir.[138] Akkoyunluların yıkılmasından sonra yerel idareciler tarafından bir süre idare edilen Doğu Anadolu, 1514 yılında Yavuz Sultan Selim'in Şah İsmail'e karşı Çaldıran Muharebesi'ni kazânmasından sonra İdris-i Bitlisi'nin[139] de yardımıyla Diyarbekir, Mardin ve Çabakçur Osmanlıların idaresine geçmiştir.

---

[136] Hınz, *a. g. e.*, 1992, s. 48.
[137] Hınz, *a. g. e*, 1992, (s.50-51'deki dipnota bk.).
[138] Faruk Sümer, 'Akkoyunlular', *DİA*, C. 2, İstanbul 1989, s. 273.
[139] 1452/ö. 1520 de Âmid'de doğduğu tahmin edilen İdris-i Bitlisi, Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın hizmetinde bulunan Hüsameddin Ali'nin oğludur. Hüsameddin Ali, Akkoyunlularda saray kâtipliği yapmış tasavvuf ve tefsir âlimi olan faziletli bir kimsedir. İdrisi Bitlisi de babası gibi Akkoyunlu sarayında, Uzun Hasan'ın oğlu Yakup Bey zamanında münşilik (saray kâtipliği) ve çocuklarına lalalık yapmıştır. Yakub'dan sonra hükümdarlık yapan Sultan Rustem ve Elvend zamanında Nişancılık ve Divan Kâtipliği olmak üzere yaklaşık yirmi yıl Akkoyunlulara hizmet etmiştir. 1501 yılında Akkoyunlu devletine son veren Şah İsmail'in davetini kabul etmeyip Tebriz'den ayrılarak Osmanlılara sığındı. Osmanlılarla II. Bayezid döneminde yolu kesişen İdris-i Bitlisi, büyük itibar gördü, yüksek maaş bağlandı, padişahın özel kâtibi-nişancısı görevine getirildi. ll. Bayezid'in emriyle Heşt Bihişt adlı Osmanlı tarihi eserini otuz ay içinde tamamlayıp 911 de/1506 padişaha sununca 5O. OOO akçe nakit ile ödüllendirildi. Veziri-i Azam Hadım Ali Paşa ile arası açılınca Mısır yoluyla Hicaza gitti. Yavuz Sultan Selim'in padişah olmasıyla tekrar İstanbul'a döndü Osmanlı hizmetine girdi ve büyük itibar gördü. Çaldıran Savaşı ve Mısır seferlerinde Padişahın yanında yer aldı. Tebriz'de karakol ve gözlemci komutanlığı yaptı. Doğu ve Güney Doğu Anadolu'nun Osmanlılara katılmasını sağlayan İdris-i Bitlisi padişahın güvenini kazandı, 1516 yılında *'Arab ve Acem Kazaskerliği'* rütbesiyle taltif edildi. 1520 yılının sonlarında İstanbul'da vefat eden İdris-i Bitlisi'nın mezarı Eyüpte'dir (Abdülkadir Özcan, İdris-i Bitlisi, *DİA*, C. 21, İstanbul 2000, s. 485-488, Mehmet Bayraktar, *Bitlisli İdris*, Kültür Bakanlığı yayınları/1271, Ankara 1991, s. 4-11).

### 4. 11. Safeviler Döneminde Çabakçur

Akkoyunlu devletine son vererek Şia mezhebinde şeyhlikten şahlığa geçmek sûretiyle 1501 yılında Safaviler Devleti'ni kuran Şah İsmail, Şeyh Safiyüddin Erdebili'den dolayı devletin ismini Safeviye koymuştur.[140] Daha sonra Türkmen boylarının desteğini alan Şah İsmail, Akkoyunlulara son vererek kısa sürede Azerbaycan, Irak-ı Acem, Irak-ı Arap ve İran topraklarına sahip oldu. Batıda da Musul, Mardin ve Diyarbekir'e kadar sınırlarını genişleten Şah İsmail,[141] İstaçlu oğlu Muhammed Han'ı buraya vali olarak tayin etmiştir. Bir süre sonra Süveydi beylerinin yönettiği Çabakçur'u zapteden Şah İsmail, komutanı Aykutoğlu'nu buraya tayin ederek Süveydi beylerinin yönetim merkezi olan Hançuk'u istila etmeye çalıştı. Süveydi beylerinden Abdal Bey karşısında zor durumda kalan Aykutoğlu geri çekilmek zorunda kalmıştır. Böylece Süveydi beylerinin elinde kalan Çabakçur, Emir Abdal Bey tarafından idare edilmeye başlanmıştır. Abdal Bey'in vefat etmesinden sonrada yerine oğlu Isfahan Bey Çabakçur emiri oldu.[142] 1514 yılında Çaldıran'da Osmanlılarla karşı karşıya gelen Safeviler ağır bir mağlubiyet aldı. Bu savaştan sonra Amasya'ya çekilen Yavuz Sultan Selim, Kürt beylerinin bağlılıklarını sağlamak için İdris-i Bitlisi'yi görevlendirmiştir. İdris-i Bitlisi de Kürt beyleri ile yaptığı görüşmeler sonucunda 25 Kürt Beyi'nin istimalet yoluyla Osmalı Devletine bağlılığını sağladı.[143] Böylece Diyarbakır ve çevresi ile birlikte Çabakçur'da bu süreçte Osmanlı yönetimine geçti.

Şiiliği ideoloji olarak benimseyen Safeviler, Anadolu'daki Türkmenler üzerinde, özellikle Sivas, Çorum, Tokat ve çevresinde etkili olmaya çalıştılar. Çaldıran'da alınan yenilgi Şah İsmail'in yenilmezlik özelliğinin Şiiler arasında tartışılmasına yol açmıştır.[144]

## 5. OSMANLI DÖNEMİNDE ÇABAKÇUR

Tebriz merkez olmak üzere 1501 yılında Safevi Devleti'ni kuran Şah İsmail, sınırlarını genişlettikten sonra Osmanlı aleyhinde faaliyetlerini artırmak amacıyla

[140] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi,* II. Cilt, TTK. Basımevi- Ankara 1994, s. 253.
[141] Uzunçarşılı, *a. g. e*., 1994, s. 258.
[142] Abdullah Demir, '18 ve 19.Yüzyıllarda Çapakçur Sancağı ve İdari Yapısı', *Arşiv Vesikalarına Göre Bingöl Kolokyumu,* Bingöl Belediyesi Yayınları, Ankara 2011, s. 27.
[143] Demir, *a. g. e*, 2011, s. 28.
[144] İsmail Safa Üstün, 'İran Tarihi,'Safeviler'den Günümüze Kadar', *DİA*, C. 22, İstanbul 2000, s. 400-404.

Anadolu'daki Türkmenler üzerinde etkili olmaya çalıştı. Daha sonrada Anadolu'ya gönderdiği halifeleri aracılığı ile Tokat, Çorum, Sivas ve ahalisini yaptığı propagandalar ile bölge kendine bağlamaya ve II. Bayezid'in şehzadeleri arasındaki anlaşmazlıklardan yararlanarak Osmanlı Devletini içten tehdit etmeye başladı.[145] Şah İsmail'in bu siyasetini yakından takip eden Trabzon Sancak Beyi Şehzade Selim, tahta geçtikten sonra öncelikle şehzadeler sorununu çözdü. Ardından Safeviler üzerine gidecek ordu için sefer hazırlıklarını başlattı. 20 Mart 1514 yılında yola çıktığı Edirne'den 23 Ağustos'ta Çaldıran'a vardı. İki devlet arasında Ağustos 1514 yılında gerçekleşen Çaldıran Muharebesi, Osmanlı ordusunun zaferi ile sonuçlandı. Şah İsmail yaralansada savaş alanından kaçmayı başardı. Osmanlı orduları Tebriz'e kadar ilerledi. Ancak Yeniçerilerin baskısıyla Padişah Amasya'ya doğru geri hareket etmeye başlar.[146] Bu sefer sırasında fethedilen Bayburt, Erzincan ve Kiğı taraflarına Mirahur[147] Bıyıklı Mehmet Paşa beylerbeyi tayin edildi. Daha sonra fethedilen bu yerlerin emniyetini sağlamak için Kemah Kalesi fethedilmiştir. Safevilerin saldırma ihtimali düşünülerek Kemah Kalesi'ne Karaçin oğlu Ahmed Beg komutasında bir askeri birlik yerleştirildi. Ardından Yavuz Sultan Selim, Safevilerin batı sınırında yer alan Diyarbakır şehrini fethederek Safevileri güneyden kuşatmak ve fethi nihayetlendirmek amacıyla Bıyıklı Mehmet Paşa'yı görevlendirmiştir. Ayrıca Tebriz dönüşü Diyarbakır ve diğer doğu vilayetlerinin Osmanlılara dahil olması için Akkoyunlularda divan kâtibi iken Osmanlılara iltica etmiş âlim bir kişi olan İdris-i Bitlisi ile irtibata geçmiştir. Osmanlı hizmetine geçen İdris-i Bitlisi, kendi aralarında ittifaka yanaşmayan Kürd Beyleri ile toplantılar yaparak tımar tevcihi, verâset haklarının korunması ve padişah tarafından tasdiki husunsunda verdiği güvenceler ile beyler arasında uzlaşma sağlamaya muvaffak oldu.[148] Beylerle görüşen İdris-i Bitlisi Çemişgezek beylerinden Kasım Bey'i, Palu Hâkimi Cemşid Bey'i ve Çabakçur'da Süveydi emirlerinin Safevilere karşı savaşmalarını sağladı. Yavuz Sultan Selim'in İstanbul'a döndüğü sırada Şah İsmail Çaldıran Savaşı'nda öldürülen Diyarbakır valisi Ustaclu oğlu Mehmed Han'ın kardeşi Kara Han'ı Diyarbakır valiliğini vaad ederek Çabakçur üzerinden Diyarbakır'ı muhasaraya (kuşatma) teşebbüs etti.[149] Bu

[145] M. Mehdi İlhan, *Amid (Diyarbakır) 1518 Defter-i Mufassal*, TTK, Ankara 2000, s. 73-74.
[146] İlhan, *a. g. e*., 2000, s. 74.
[147] Osmanlı Devleti'nde has ahırda bulunan saraya ve özellikle hükümdara ait hayvanlarla ilgilenen teşkilatın başındaki görevli (Erhan Afyoncu, 'Mirahur', *DİA,* C. 30, İstanbul 2005, s. 141-143).
[148] İlhan, *a. g. e.*, 2000, s. 75.
[149] İlhan, *a. g. e*., 2000, s. 78.

sırada Çabakçur'da bulunan İdris-i Bitlisi Bitlis, Hısn-ı Keyf, Cizre ve Sason emirlerine elçiler göndermek suretiyle Bıyıklı Mehmet Paşa'nın yanında yer almalarını sağlamak üzere temassa geçti.[150] Kuşatma sürecinde zor durumda kalan Amid halkı İdris-i Bitlisi'den yardım istedi. Padişaha mektup göndererek yardım talep eden Bitlisi, gelen cevapta kendi imkânlarını kullanarak mahalli beylerle muhasarayı kırması istendi. Padişahla görüşmek için Kiğı'ya kadar giden Bitlisi yardımın gelemeyeceğini anlayınca risk alarak posta güverciniyle Amid halkına Bıyıklı Mehmet Paşa'nın yardıma geleceğini, ayrıca padşahın bir askeri kuvvet göndereceğini bildiren bir mektup gönderdi. Ardından Bıyıklı Mehmet Paşa'ya haber göndererek Amid'e yardıma çağırdı. Haberci gönderilen padişahda durumun ciddiyetini anlayayarak Bıyıklı Mehmet Paşa'ya ferman göndermek süretiyle Dıyarbakır'a yardıma gitmesini sağladı. [151] Bu gelişmelerin sonunda Osmanlı ordusuna katılan Kürd Beyleri, Diyarbakır'ın Safevilerin eline geçmesini engellemiş oldular. Şah İsmail, Diyarbekir muhasarası devam ettiği esnada Kurd Beg isminde bir komutanını Safevi kuvvetleri ile birlikte Çabakçur Kalesi'ni almak üzere harekete geçirerek, Diyarbakır'a kuzeyden gelebilecek yardımları engellemeye çalıştı. Şah İsmail'in geçiş yollarını tutmak için hazırlık yapmakta olan İdris-i Bitlisi de Çabakçur Kalesi'nin kuşatıldığı haberini alınca derhal Çemişgezek, Palu ve Çabakçur Beyleri ile birlikte topladıkları on bin kadar kuvvetle birlikte Çabakçur Kalesi'ni kurtarmak için Kiğı'ya doğru yola çıktı. Ayrıca Bıyıklı Mehmet Paşa'ya da haber göndererek Kiğı Kalesi'ne gelmesini sağladı. Kiğı Kalesi'inde bir araya gelen Osmanlı kuvvetleri, Bıyıklı Mehmet Paşa komutasında Çabakçur üzerine yürüdüler. Safevi kuşatmasını kaldırarak Çabakçur Kalesi'ni işgalden kurtardılar. Kuvvetleri dağılan Kurd Beg, Adilcevaz taraflarına çekilmek zorunda kaldı. Ardından Amid üzerine yürüyerek Kara Han'ın muhasarasını kaldırdılar. Kara Han Mardin'e çekilmek zorunda kalkdı. Dıyarbakır'a Osmanlı askerleri yerleşti. [152] Bu gelişmelerden sonra Çabakçur ile birlikte[153] Diyarbekir, Hizan, Sason, Palu, Egil, Sincar, Elok, Çermük, Hızo, Zerik, Siverek gibi yaklaşık yirmi beş Kürd Beyleri Sancakları, İdris-i Bitlisi'nin gayret ve hizmetiyle çoğunlukla istimalet siyasetiyle

[150] Abdullah Demir, 'Belgelerle Çabakçur Sancağı 1515 ve 1579', *I. Bingöl Sempozyum Kitabı,* BTKADY, Şubat 2007, Bingöl, s. 196-197.
[151] İlhan, *a. g. e.*, 2000, s. 80-81.
[152] İlhan, *a. g. e.*, 2000, s. 82.
[153] Demir, *a. g. m.*, 2007, s. 197.

(gönül Kazânma) Osmanlılara bağlanmıştır.[154] Bu gelişmelerin sonunda Osmanlı Padişahı Yavuz Sultan Selim gayretlerinden dolayı Bıyıklı Mehmet Paşa ve İdris-i Bitlisi'ye hil'at, bahşiş ve kılıçlar ile Osmanlılara bağlanmayı kabul eden Kürd beylerine yirmi beş yük akçe, beş yüz hil'at ve on yedi sancak vermiştir.[155]

XV. yüzyıla kadar istikrârlı bir şekilde işleyen Osmanlı idari yapısı; beylerbeylik (eyalet), sancak (liva), Kazâ, köy (karye), mezra şeklinde oluşturulurken zamanla idari sistem de değişiklikler göstermiştir. Sultan Selim, doğu sancaklarında yapılacak değişiklikler için Bıyıklı Mehmet Paşa'ya mühürlü boş ahkâm kâğıtları göndererek gerekli yetkiyi vermiştir.[156] Sancak teşkilatında yapılan değişiklikle, şehzade sancakları yanında serbest miri miranlıklar (beylerbeylik) ile yurtluk-ocaklık sancakları teşkil edilmiştir. Yavuz Sultan Selim'in sadık adamlarından Bıyıklı Mehmet Paşa'nın arzı ile Kürt beylerine ait bazı yerler yurtluk-ocaklık sancakları olarak yerli beylere bırakıldı.[157] Bu sancakların beyleri Selçuklularda ve daha sonra Osmanlılarda beylik alameti olarak kabul edilen *davul* ve *bayrak* sahibi oldular. Ayrıca yurtluk-ocaklık verilen beyler ellerindeki berata göre başka yere atanmazlardı.[158] Yeni oluşturulan yutluk-ocaklık sancaklarının beyleri vefât ettiğinde sancakları dışarıdan birilerine verilmeyip oğullarına, kardeşlerine veya en yakın akrabalarına verilirdi. Kendilerine has[159] tahsisi yapılan bu sancak beyleri hangi eyalete bağlı iseler tımar[160] ve zeamet[161] askerleriyle beraber eyalet beyinin yanında sefere giderlerdi. Çabakçur, Sokman (Sağman)[162], Kulup (Kulp)[163], İtak/Atak[164],

---

[154] Uzunçarşılı, *a. g. e.*, 1994, s. 257-276.
[155] Cabir Doğan, 'XVI. Yüzyıl Osmanlı İdari Yapısı Altında Kürt Emirlikleri ve Statüleri', *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi,* S. 23, Mayıs 2011, s. 31-43.
[156] Doğan, *a. g. m.*, 2011, s. 31-43.
[157] Uzunçarşılı, *a. g. e.*, 1994, s. 480-481.
[158] Mithat Sertoğlu, 'Sofyalı Ali Çavuş Kanunnamesi', *Marmara Üniversitesi Yayınları*, No: 515, İstanbul 1992, s. 33.
[159] Has**:** Osmanlı Devleti'nde geliri yüz bin akçeden fazla hâsılat temin edilen dirlik arazilere denir. Has gelirleri; Padişahlara, şehzadelere, defterdarlara, nişancıya, vezirlere, beylerbeylerine, sancak beyleri gibi yüksek dereceli devlet adamlarına verilirdi (M. Zeki Pakalın, *a. g. e.*, 1983, C.I, s. 750).
[160] Zeamet**:** Osmanlı Devleti'nde askeri hizmete bulunanlara verilen yirmi bin ile yüz bin akçe arasındaki dirlikleri ifade eder. Divan-ı Hümayun'da görev yapan bürokratlara ve savaşlarda büyük yararlılık gösterenlere tahsis edilir (Erhan Afyoncu, 'Zeamet', *DİA*, C. 44, İstanbul 2013, s. 162-164).
[161] Tımar**:** Osmanlı Devleti'nde geliri üç bin ile yirmi bin arasında değişen devlete ait toprakların askeri ve idari gayelerle tahsisi edilmesidir. Terim olarak; Osmanlı merkez vilayetlerinde bir süvari birliğini askeri ve idari hiyerarşiyi desteklemek amacıyla yapılan ve tevarüs yoluyla geçmeyen tahsisatı ifade eder. Tımar klasik dönem Osmanlı tarımsal ekonomisinin yönetiminde esas belirleyici faktördür (Halil İnalcık, 'Timar', *DİA*, C. 41, İstanbul 2012, s. 168-173).
[162] Tunceli'nin Pertek ilçesine bağlı 20 km. uzaklıkta olan köy yerleşim yeri.
[163]Diyarbakır vilayetine bağlı Kulp ilçesi.
[164] Lice veya Hazro yakınlarında olduğu sanılan yer ( Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, BDAGM, Yay, Ankara 2006, s. 46.

Tercil[165], Mihrani, Pertek[166], Çermik[167] Sancakları gibi Diyarbekir Beylerbeyliğine bağlı yurtluk-ocaklık olarak kabul edilmiş sancaklardı. XVI. yüzyılda İdris-i Bitlisi'nin tavsiyelerine uyularak yapılan bu idari değişiklikler XIX. yüzyılın ilk yarısına kadar devam etmiştir.[168] 1514 yılında Diyarbekir Beylerbeyliğine yurtluk-ocaklık olarak bağlanmış olan Kiğı ve Çabakçur Sancağı'nın bu statüsü XIX. yüzyılın ortalarında merkezi idarenin yeni yapılanmasına kadar sürmüştür.

Çabakçur'un da içerisinde yer aldığı doğu topraklarının Osmanlı sınırlarına katılmasıyla bölgenin idari yapısının yeniden düzenlenmesi için Sultan Selim, İdris-i Bitlisi ve Bıyıklı Mehmet Paşa'yı görevlendirmiştir. Yapılan düzenleme ile 22 Kasım 1515 (H. 15 Şevval 921) tarihinde bölge beyleri, itaat etmeleri ve yaptıkları hizmetler dikkate alınarak, daha önce sahip oldukları ve yönettikleri sancaklarda tekrar görevlendirilmişler. Çabakçur Beyi Ahmet Bey de beratı verilmek sûretiyle tekrar Çabakçur Sancağı Beyi olarak görevlendirilmiştir. Bu idari düzenlemenin Kanuni Sultan Süleyman'ın ilk hükümdarlık dönemlerine kadar devam ettiği kaynaklarda yer almaktadır. [169] Babaları Abdal Bey'in vefât etmesinden sonra sahip oldukları toprakları yönetmek için Ahmet Bey ile kardeşi Subhan Bey arasında kurulan ittifak, Subhan Bey'in Osmanlı aleyhine dönmesi üzerine bozuldu. Ahmet Bey'in kardeşini Sultan Süleyman'a şikâyet etmesi üzerine toplanan Divan-ı Hümayun'da Subhan Bey için idam kararı verilmiştir. Ayrıca Divan-ı Hümayun'da Ahmet Bey, Genç Sancağına atanarak, onun yerine Timurtaş Paşa'nın Çabakçur Sancağı Bey'i olarak görevlendirilmesi kararı verilmiştir.[170]

Çaldıran Zaferi'nden sonra Osmanlı yönetimine girmeyi kabul eden ve beylerinin savaşlarda üstün başarı göstermesi dolayısıyla Yavuz Sultan Selim tarafından Çabakçur Sancağına, ayrıcalıklı davranılmış ve Çabakçur reayası vergiden muaf tutulmuştur. Bu ayrıcalıklı durum Kanuni Sultan Süleyman döneminde de devam etmiştir. I. Ahmet döneminde (1603-1617) 28 Muharrem 1020 (12 Nisan 1611) tarihinde Çabakçur Sancağı halkından vergi istenmesi üzerine, Sultan Selim tarafından vergiden muaf tutulduklarına dair ferman verildiği belirtilerek vergi

[165] Diyarbakır vilayetine bağlı Hazro ilçesi.
[166] Tunceli vilayetine bağlı ilçe.
[167] Diyarbakır vilayetinin ilçesi.
[168] Mehmet Salih Erpolat, '1550 Tarihli Mufassal Tahrir Defterine Göre Çabakçur Sancağı', *I. Bingöl Sempozyum Kitabı,* BTKADY, Şubat 2007, Bingöl, s. 84-85, Uzunçarşılı, *a. g. e.,* 1994, s. 480-481.
[169] Demir, *a. g. m.*, 2007, s. 197-198.
[170] Demir, *a. g. m.*, 2007, s. 198.

istenmesine itiraz edilmiştir. Böylece Osmanlı padişahı Sultan I. Ahmet de Sultan Selim'in fermanını dikkate alarak ayrıcalıklı durumu dikkate almış ve Çabakçur halkını vergiden muaf tutmaya devam etmiştir.[171] Bu uygulama Osmanlı Devleti idari teşkilatlanması sırasında halkın alışık olduğu uygulamalara riayet edilerek uygulama sürecinde ortaya çıkabilecek sorunlara pratik çözümler getirildiğini ve reayanın vergi yükünün hafifletildiğini göstermektedir. Yapılan bu tür düzenlemelerde genellikle reayanın menfaati düşünülmüştür.

XIX. yüzyıla kadar devam etmiş olan bu klasik Osmanlı idari yapısı Tanzimat döneminde değişmeye başladı. 1864 yılında çıkarılan Vilayet Nizamnâmesi ile taşra teşkilatında önemli değişiklikler yapılarak valilerin yetkileri artırıldı. Vilayet, sancak, kazâ idari birimlerinin teşkili ile birlikte merkezi idareyi güçlendirildi. Böylece taşrada yönetim işleri yerel beyler yerine merkezden atanan görevliler tarafından yerine getirilmeye başlandı.[172] Ayrıca bu düzenleme ile Tanzimat Dönemi'nde gerçekleştirilen ıslahatlara ve merkezden atamalara karşı çıkarak yurtluk-ocaklık sisteminin devam etmesini isteyen yerel beylerden bazıları isyan ederek tepkilerini ortaya koymuşlardır. Merkezi idare ise tepkileri azaltmak, yapılan ıslahatları ve yeni uygulamaları halka anlatmak maksadıyla bölgede nasihat heyetleri *heyet-i nasiha* görevlendirmiştir. Ayrıca yerel beylere maaş bağlanarak ellerindeki topraklar hazineye aktarılmış ve bu beylerin bir kısmı kazâ müdürlüklerine getirilerek merkezi idare tesis edilmeye çalışılmıştır.[173]

Arşiv belgeleri II. Selim Dönemi'nde gerçekleştirilen idari değişiklikle 1575 tarihinde kısa bir süre Erzurum Eyaleti'ne bağlı olması[174] dışında Çabakçur'un kazâ, kasaba, nâhiye olarak H. 1287/ M. 1870 senesine kadar Diyarbekir Eyaletine veya Sancağına idari olarak bağlı olduğunu göstermektedir. Hicri 1287/ M. 1870 tarihli arşiv belgesi ise Çabakçur'un Diyarbekir dâhilinde Palu Kaymakamlığına,[175] Hicri 1292 / M. 1875 tarihli başka bir belgede ise Mamuratü'l Aziz Sancağı'na mülhak Palu kasabası'na tâbi Çabakçur nâhiyesi[176] ifadeleri kullanılmıştır. Bu kaynaklardan

[171] Demir, *a. g. m.,* 2007, s. 199.
[172] Ali Akyıldız, 'Tanzimat', *DİA,* C. 40, İstanbul 2011, s. 1-10, Murat Alanoğlu, 'Zazalar', *DİA*, C. Ek-2, İstanbul 2016, s. 696-698.
[173] Abdullah Demir, *'18 ve 19.Yüzyıllarda Çapakçur Sancağı ve İdari Yapısı'*, Arşiv Vesikalarına Göre Bingöl Kolokyumu, Bingöl Belediyesi Yayınları, Ankara 2011, s. 29, Akyıldız, *a. g. m.*, 2011, s. 1-10.
[174] Demir, *a, g, m.*, 2007, s. 205.
[175] MŞH. ŞSC. D. 3727-7.
[176] MŞH. ŞSC. D. 3688-47.

anlaşıldığına göre Çabakçur önce Diyarbekir, daha sonra Palu'ya idari açıdan bağlanmıştır. H. 1310/ M. 1892 tarihli Bitlis Vilayet Salnâmaesine göre ise Çabakçur, Genç, Kulp kazâları ile Göynük, Ziktı, Peçar nahiyeleri ile birlikte önce Ginc Sancağı'na, H. 1316/ M. 1898 tarihinde Bitlis vilayetine bağlandığı görülmektedir. [177]

## 6. CUMHURİYET DÖNEMİNDE ÇABAKÇUR

XX. yüzyıl başlarında gerçekleşen büyük savaştan sonra değişen siyasi dengeler dünyadaki birçok yeri etkilediği gibi Osmanlı coğrafyasını da etkilemiştir. 1923 yılında Cumhuriyetin ilan ile Ankara başkent olmak üzere Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması, coğrafi özellikler, nüfus yoğunluğu, ulaşım imkânları dikkate alınarak yeni idari düzenlemelerin yapılmasını sağladı.

1924 yılında yapılan idari düzenlemelerde sancaklar vilayet haline dönüştürülürken Genç Sancağı da vilayete dönüştürülmüş Çabakçur da kazâ merkezi olarak Genç vilayetine bağlanmıştır. Şeyh Said olayındaki etkisi sebebiyle Genç vilayeti 1927'de lağvedilince Çabakçur önce Elazığ vilayetine, ardından 1929'da da yeni kurulan Muş iline bağlanmıştır. 1936 yılına kadar Muş vilayetine bağlı kalan Çabakçur, TBMM'nin 25.12.1935 tarihli 2885 kanun numarası ile *'Yeniden dokuz Kazâ ve beş vilayet teşkiline ve bunlarla otuz iki nahiyeye aid kadrolar hakkında kanun' çıkarılması ve* 4 Ocak 1936 yılında Resmi Gazete'de yayınlanması ile Bingöl vilayeti kurulmuştur. Bingöl'ü il haline getiren kanun Resmi Gazete'de yer alan şekliyle aşağıdaki gibidir.

'2885 Sayılı Kanun Madde 5- Muş Vilayetinin Çapakçur, Genç, Solhan ve Bingöl Kazâları ile Erzincan Vilayetinin Kiğı Kazâsından teşekkül etmek ve merkezi Çapakçur Kasabası olmak üzere Bingöl Vilayeti kurulmuştur'. [178]

1935 yılında il olduğunda 961 kişilik nüfusa sahip olan Bingöl, Çabakçur Ovası'nın kuzeybatısında Gökdere'nin kuzey yamaçlarından inen Çabakçur suyunun kıyısındaki 'yeni kent' ile daha aşağıda yer alan 'eski kent' olmak üzere iki bölümden oluşmuştur.[179] 1944 yılına kadar şehrin adı (Çabakçur) ile merkez olduğu

[177] Yaşar Baş, *a. g. m.*, 2011, s. 118, Mehmet Mahfuz Söylemez, 'Bitlis Vilayet Salnamaelerine Göre Ginç Sancağı', *I. Bingöl Sempozyumu Kitabı*, BTKADY, Şubat 2007, s. 62, Salname-i Vilayet-i Bitlis, 1310/ 1892, I. Baskı, s. 263, Salname-i Vilayet-i Bitlis, 1316/1898, II. Baskı, s. 300-301.
[178] T.C. Resmi Gazete, Sayı 3197, 4 Kânunusani 1936 Cumartesi.
[179] Dıctıonnaıre Larousse Ansiklopedik Sözlük, 'Bingöl', haz: Milliyet, C. 1, s. 373.

ilin adı (Bingöl)[180] ayrı iken 1944 tarihinde Reisicumhur İsmet İnönü ve hükümet üyelerinin kararı ile şehrin adı Bingöl olarak değiştirildi. Çabakçur ise Bingöl ilinin vadi içinde kalan eski kesiminin adı olarak kaldı.[181]

Söz konusu karara göre, 'Bingöl Vilayet merkezi olan Çabakçur kasabası adının Vilayet adiyla adlandırılması hakkında Belediye Meclisi ile Vilayet İdare Heyetince verilen kararlar ve Devlet Şurası İkinci Dairesinin 18/4/1944 tarihli ve 2490/1783 sayılı ve Umumi Heyetinin 28/3/1944 tarihli ve 44/-148/143 sayılı mütalaalarını havi mazbatalar İcra Vekilleri Hayetince 13/12/1944 tarihinde tetkik edilerek; adı geçen Vilayet merkezi olan Çabakçur kasabası adının 'Bingöl' olarak değiştirilmesi, 1580 sayılı Belediye Kanununun 9 uncu maddesine göre kabul olunmuştur'[182]

Dere yatağında kurulmuş olan şehir, sel baskınları ve iri taş blokların meskenlere zarar vermesi sebebiyle 1950 yılından itibaren vadinin üst kısmında yer alan bugünkü yerine taşınmaya başlamıştır. Şehrin kurulduğu Çabakçur ise Aşağı Çarşı adıyla mahalle haline getirilmiştir. 1935 yılında il olarak kurulduğunda Genç, Solhan, Kiğı ve Bingöl kazâları olmak üzere 961 kişilik nüfusa sahip olan Bingöl, 2020 yılı itibariyle Merkez, Genç, Solhan, Kiğı, Karlıova, Adaklı, Yayladere ve Yedisu kazâları ile toplam yüzölçümü 8.277 $km^{2,}$ tahmini nüfusü ise 281.444 kişiden oluşmaktadır.

[180] Bingöl ismi 1938 yılına kadar 'Karlıova' için kullanılan isim iken resmi işlemlerde karışıklıklara neden vermemek amacıyla 1. 7. 1938 tarihinde Dâhiliye Vekilliğinden 2317 sayılı tezkere ile Reisicumhur makamına gönderilen Kararnameye 04.07.1938 tarihinde verilen cevap ile 'Çapakçur' iline bağlı 'Bingöl' kazası adının 'Karlıova' olarak değiştirilmesi 27.07.1938 tarihinde gerçekleşmiştir (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-11-1-0/122-21-7). Ayrıca Göynük, Oğnut, Karlıova, Bingöl isim değişikleri hakkındaki ayrıntılar için Abdullah Demir, 'XIX. yy'da Göynük (Karlıova) 'ün İdari ve Sosyal Yapısı', *III. Bingöl Sempozyumu Kitabı (17-19 Eylül 2010),* Bingöl Ün. Y. 2013, s. 375-387 ye bakınız.

[181] Tuncel, *a. g. m.*, 1992, s. 183-184.

[182] BCA, Arşiv Sayı No: 3/1910 Dosya 86-5 Fun Kodu: 030 -18- 01- 02/Yer No:107- 85 -14.

# BİRİNCİ BÖLÜM

## OSMANLI DEVLETİ'NDE KADILIK MÜESSESİ, ŞER'İYYE MAHKEMELERİ

### 1. 1. Osmanlıda Kadılık Müessesesi

Arapçada kazâ (kada) kökünden olup fıkhi bir terim olan kadı, insanlar arasında meydana gelen hukuki ihtilafları çözmek için yetkili makamlar tarafından görevlendirilen yargıç anlamına gelmektedir.[183] İslam hukukunun merkezinde yer alan kadılık müessesi, İslamiyet ile ortaya çıkan adli ve idari görevlere haiz bir memuriyettir. Osmanlı Devleti'nde de kadılık mülki amir ve yargıçlık görevleri olan memuriyet olarak kabul edilmiştir. İslam Devleti'nin ilk kadısı olan Hz. Peygamber insanlar arasındaki birçok hukuki meseleyi sonuca bağlayarak bizzat kendisi bu görevi üstlenmiştir. Hz. Peygamber'den sonra ilk halifelerin önemli görevlerinden biri de hâkimlik göreviydi.[184] Ancak İslam Devleti'nin sınırlarının genişlemesi, nüfusun artması, görülecek dava sayısının artması, bürokratik işlemlerin yoğunlaşması gibi sebeplerle yeni fethedilen şehir ve beldelerde hükümdarların bizzat kendilerinin adaleti tesis etmeleri oldukça zor hale gelmektedir. Bu sebeplerle kendi adına yargı yetkilerini kullanarak adaleti gerçekleştirmek üzere ilk halifeler ve sonraki zamanlarda da İslam hükümdarları tarafından *niyabet*[185] prensibine uygun olarak hâkimler (kadılar) görevlendirilmiştir.[186] Bu uygulama ile en uzak vilayetlerde halife veya hükümdar adına adaletin sağlanması ve kanunların uygulanmasına çalışılmış, görevlendirilecek kadılar vasıtasıyla kadılık müessesinin tesisi gerçekleşmiştir.

İlk İslam devletlerinde önceleri halife tarafından atanan kadılar ileriki zamanlarda valiler tarafından atanmaya başladılar. Kadı'l- kudat makamının kurulmasıyla birlikte kadı atamaları bu kuruma devredildi. Emeviler döneminde valiler tarafından gerçekleşen kadı atamaları, Abbasilerde merkezden gerçekleştirilerek devlet otoritesi güçlü tutulmaya çalışılmıştır. Ancak Abbasilerde kadılık 12. yüzyıldan itibaren iltizam usulüne göre verilmeye başlandı. Bu durum

---

[183] Fahrettin Atar, 'Kadı', *DİA*, C. 24, İstanbul 2001, s. 66-69.
[184] İlber Ortaylı, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı*, Kronik Kitap, Mayıs 2019 İstanbul, s. 19.
[185] Niyabet**:** Sözlük anlamı başkasının yerine geçmek, onun adına hareket etmek anlamına gelen niyabet fıkhi terim olarak hukuki konularda başkası adına veya hesabına iş görmek karar vermek anlamlarına gelmektedir (Bilal Aybakan, 'Niyabet', *DİA,* C. 33, İstanbul 2007, s. 161-163).
[186] Ortaylı, *a. g. e.*, 2019, s. 19, Fahrettin Atar, *a. g. m.*, 2001, s. 66-69.

kadılık müessesesinin yozlaşmasının yolunu açmıştır. Memlükler ise dört mezhebe göre her mezheb için ayrı kadı'l-kudat makamını kurarak kadı atamalarını gerçekleştirmeye çalışmışlardır.[187]

Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında ilk büyük kadılıklar Orhan Bey döneminde İznik ve Bursa'da kuruldu. Şer'î ve hukuki davaları sonuca bağlama görevi verilen kadılar Hânefi mezhebi kâidelerine göre davalara bakarlardı. Kadılar görevli oldukları yerlerde aynı zamanda devletin temsilcisi durumundaydılar. Osmanlılarda kadılara *hâkimü'ş-şer'î* veya *alelıtlak* hâkim isimleri verilmiştir. Osmanlı kadılık teşkilatının oluşturulmasında İznik ve Bursa kadılıkları yapmış olan Çandarlı Halil Hayreddin Paşa'nın katkısının oldukça fazla olduğu kaynaklarda yer almaktadır.[188] Osmanlı Devleti'nin kuruluş sürecinde kadıların belli bir aylıkları (maaş) olmaması bazı kadıların yanlış yola sapmalarına, yani yolsuzluk yapmalarına neden olmuştur. Yıldırm Bayezid döneminde yaşanan bir hadise[189] üzerine kadıların gördükleri işler üzerinden belli bir ücret almaları uygun görülmüştür. Hoca Saadeddin Efendi'nin Tacü't-tevarih adlı eserinde belirtildiğine göre kadı ücretlerinin tespiti, Çandarlı Ali Paşa'nın tavsiyesiyle belirlenmiştir. Buna göre kadılar; *hücetten*[190] *yirmi beş, sicilden*[191] *yedi, nikah akdinden on iki ve resm-i kısmetten*[192] *binde yirmi akçe ücret* alacaklardı. Ancak asıl düzenleme Sultan II. Mehmet tarafından hazırlanan *Kanun-nâme-yi Sultani ber muceb-i Örf-i Osmanî* 'de yer almaktadır. Hazırlanan kanunnâmeye göre kadılar'ın *sicilden yedi, hüccetten otuz iki, sicil sûretinden on iki ve imzadan on iki ve miras taksîminden binde yirmi, bakire nikâhından otuz iki, dul nikâhından on beş veya on iki akçe* almaları kanun haline getirilmiştir. XVI. ve XVII. yüzyıllarda yapılan düzenleme ile kadılar *miras paylaşımından binde on beş, bakire nikâhından yirmi, dul nikâhından on, hüccet ve resm-i kitabet için yirmi, azadnâmelerden elli akçe* ücret almaya başlamışlar. Ayrıca kadı hademeleri de bu düzenleme ile ücretlendirilmiştir.[193]

---

[187] Ortaylı, *a. g. e.*, 2019, s. 23-24.
[188] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*, TTKB, Ankara 1988, s. 83.
[189] Bazı kadıların yaptıkları yolsuzluk üzerine Akşehir'de bir eve kapatılarak yakılması emri veren Yıldırım Bayezid'e Çandarlı Ali Paşa, kadıların idarelerini gerçekleştirecek maaşlarının olmadığını ileri sürerek kadıların af edilmelerini sağlamıştır ( Uzunçarşılı, *a. g. e.*, 1988, s. 84).
[190] Hüccet: Şer'i mahkemelerde bir davanın şahidler dinlendikten sonra kadı tarafından verilen hüküm (Uzunçarşılı, *a. g. e*., 1988, s. 108).
[191] Sicil: Divan-ı hümayun, şer'i mahkeme, nüfus kayıtları (Pakalın, *a. g. e*, C. III, 1983, s. 210).
[192] Resm-i Kısmet: Ölenlerin terekelerinin tespitiyle elde edilen paranın varislerine dağıtılması karşılığında alınan harç (Pakalın, *a. g. e*., C. III, 1983, s. 30).
[193] Uzunçarşılı, *a. g. e.*, 1988, s. 84-85.

Osmanlı kadıları daha önceki İslam devletlerinde olduğu gibi ilmîye mensubu olarak protokolde ayrı bir yere sahiptirler. Protokoldeki yerleri sahip oldukları derecelerine göre değişmektedir. Mevleviyet payesine sahip olanlar hiyerarşide üst sırada yer alırlar.[194] Bu hiyerarşik durum kadıların elkablarına da yansımıştır. Fatih Sultan Mehmet Kanunnâmesi'nde mevleviyet payesine sahip beşyüz akçelik taht kadılıkları için; '*akzâ-yı kuzati'l-müslimin, evlâ-yı vülati'l-muvahhiddin ma'denü'l-fazl ve'l-yakin varis-i ulumi'l-enbiya ve'l-mürselin, huccetü'l-hakk ale'l-halkı ecma'in el-muhtass bi-mezid-i inâyetıl-meliki'l-muin'; Mevlana…….zide fazluhu,* elkabı kullanılırken, yüzeli akçelik kadılara; *Kıdvetü'l-kuzati'l-islam, umdet-i vülâti'l-enâm,mümeyyizü'l-helal ani'l-harâm* [195] elkabları kullanılmıştır. Kadı elkablarında XV. yüzyıldan XVI. yüzyıla kadar kısmı değişikliğin olduğu görülse de, bu yüzyıldan sonra elkablarda herhangi değişiklik olmamıştır. XVI. yüzyıldan itibaren kadılar; *kıdvetü'l kuzât ve'l-hükkâm ma'denü'l-fazl ve'l-kelâm Mevlana….zidet fazlahu* elkabını kullanmışlardır.[196]

### 1. 2. Kadıların Görev ve Yetkileri

Kadı genel olarak davalara bakan bir görevli olarak bilinmesine rağmen, idari görevlerde de yetki ve sorumlulukları olan ve devlet merkezine bağlı bir memurdur. Kadılar görevli oldukları merkezlerde Hânefi mezhebi kâidesince hüküm verirler. Kadılar; nikâh kıymak, miras paylaşımını gerçekleştirmek, yetimlerin ve gaip kimselerin mallarını korumak, vasi tayin etmek veya azletmek, vasiyetlerin hükümlerinin uygulanmasını takip etmek, vakıfların hükümlerine riayet edilmesini sağlamak, her türlü davalara bakmak ve sonuca bağlamak gibi şer'î ve hukuki görevlere haizdirler.[197] Kadılar, narhların (fiyat) tespitini yapmak, vezir haslarını, kale dizdarlarını ve loncaları denetlemek, nâib, imam - hatip gibi görevlileri atamak, sefer sırasında ordunun iaşesini tedarik etmek, toplanan vergileri orduya yetiştirmek, reayaya ve esnafa divanın emirlerini bildirmek, arazi ve emlak satışlarını sicile geçirmek, belediye işlerini yapmak, reayanın şikâyet ve sorunlarına çözüm bulmak, esnaf sorunlarını meslek lonca üyeleri ile bir araya gelerek çözmek, istifçilik ve karaborsacılığı önlemek, tekke ve zaviyeleri denetlemek, yeni tayin olan beylerbeyi

[194] Ortaylı, *a. g. e.*, 2019, s. 63.
[195] Uzunçarşılı, *a. g. e.*, 1988, s. 111-112, Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, TTK, İlaveli Üçüncü Baskı, Ankara 2013, s. 105-106.
[196] Kütükoğlu, *a. g. e.*, 2013, s. 105-106.
[197] Uzunçarşılı, *a. g. e.*, 1988, s. 109.

ve sancak beyinin beratlarını sicile kaydetmek gibi mülki (idari) görev ve yetkilere sahiptirler.[198] Ayrıca kadılar, idarecilerin kanunsuz uygulamalarına karşı halkın temsilcileri gibi görev yapmışlardır. Mesela, Macaristan'ın Yanova eyaleti ile Arnavutlukta sipahilerin fazla vergi aldıklarına dair köylülerin kadılara yaptıkları şikâyetlerde, kadı aracılığıyla padişaha mektup yazılarak, idarecilerin yaptıkları kanunsuzluklar aktarılmış, padişah tarafından gönderilen ferman ile sorunların çözümü sağlanmıştır. Zira adalet devletin temel prensibidir. Adalet sayesinde halk şikâyetlerini kadılar aracılığıyla doğrudan doğruya padişah başta olmak üzere bütün yetkililere ulaştırabilmekte ve haksızlıkların giderilmesi sağlanabilmekteydi.[199]

Kadı şer'î hükümleri uygularken resmi ictihad olan Hânefî fıkhı dışında, ehliyet sahibi olan kişilerden hukuki görüş isteyebilir veya konu ile ilgili alacağı fetva ile de karar verebilir, kendi kanaati oluşmuşsa onunla da karar verebilirdi. Nihayetinde kadılar bütün hukuki meseleleri; Kur'an'ın hükümleri, Peygamber Efendimizin sünnetleri, ashab-ı kiram'ın kazâlarını inceleyerek sonuca bağlamakla mükelleftir.[200]

Kadılar, şer'î hukuku'nun kendilerine verdikleri yetki ile işlenen suçlara karşı dört türlü ceza verebilirler. Kısas cezası (işlenen suçun aynısıyla cezalandırmak), diyet, kan parası almak (kısasa cevaz verilmediği durumlarda uygulanır), had cezaları uygulamak (dayak, recm, el, ayak kesmek) ve tazir cezası (uygulanması yönetici veya hâkime bırakılmış cezalar) uygulamak gibi.[201]

Kadılar, padişah adına görev yapan ve adaleti tesis etmek üzere görevlendirilen mutlak vekiller olarak görevlerinde bağımsızdırlar. Ancak kadıların görevlerini bağımsızca yerine getirmesini engelleyen durumlarda zaman zaman ortaya çıkmıştır. Bazen eyaletlerdeki mülki amirler, bazen de halkın ileri gelenleri kadı kararlarına etki etmeye çalışmışlar. Bu kimseler bazen yalancı şahitler aracılığıyla bazende sürekli şikâyetlerle mahkemelerin karar sürecine etki ederek karar alınmasını geciktirmişlerdir.[202]

Osmanlı kadıları görevlerinde tek başlarına çalışmaz, mülki ve hukuki işlerinde onlara yardımcı olan görevliler bulunmaktadır. Osmanlı kadılarına ve onlar

[198] Ortaylı, *a. g. e.*, 2019, s. 43, Uzunçarşılı, *a. g. e.*, 1988, s. 109, Erol Özbilgen, *Bütün Yönleriyle Osmanlı-Adab-ı Osmaniye*, İz Yayıncılık, İstanbul 2003, s. 163-164.
[199] Halil İnalcık, *Osmanlı'da Devlet, Hukuk ve Adalet*, Kronik kitap, 8. Baskı, İstanbul 2018, s. 63-68.
[200] Erol Özbilgen, *a. g. e.*, 2003, s. 220.
[201] Erol Özbilgen, *a. g. e.*, 2003, s. 220.
[202] Ortaylı, *a. g. e.*, 2019, s. 32.

adına bazen davalara bakmak ve keşif yaparak rapor hazırlamak için nâibler, bazı anlaşmazlıkları çözmek için cami imamları yardımcı olmuşlar. Ayrıca kadı hükümlerini ve merkezden gelen emirleri uygulamak, suçları önlemek, asayişi sağlamak ve hakkında hüküm verilenleri cezalandırmak için subaşılar, çarşı ve pazarları korumak için asesler (yasakçı), hazine ve önemli evrakın olduğu iç kaleyi korumak için kale dizdarları, çarşı ve pazarlarda yapılan alış-verişi belirlenen narh üzerinden denetlemek için muhtesibler görev ifa etmiştir. Şehrin imarından ve yapılan yapıların denetlenmesinde de mimarbaşı gibi görevliler yaptıkları işlerde kadılara yardımcı olurlardı.[203]

### 1. 3. Kadıların Atanma, Azledilme Koşulları

Osmanlı Devleti'nde ilmiye teşkilatı; öğretim, yargı (kazâ) ve ifta (fetva) olmak üzere üç sınıf olarak düzenlenmiştir. Öğretim işleri için müderrisler, fetva görevi için müftüler, hukuki işler için de kadılar görevlendirilmiştir.[204] Medrese mezunu olmaları zorunlu olan kadılar, mülazemet yani kadılık stajını bitirdikten sonra kazâskerin inhası üzerine padişah beratı ile atanırlar.

Bir kadı'nın atanabilmesi için; reşid olmak, temyiz kudretine sahip olmak, iman sahibi ve adil olmak, yeterli hukuki bilgiye sahip olmak tarafsız olmak, sahih bir nesebe sahip olmak, erkek olmak gibi koşullara haiz olması gerekirdi.[205]

Görev başında olan bir kadı'nın akli melekelerini, görme, duyma ve işitme yetilerini kaybetmesi, kanunları ihmal etmesi, görevini kötüye kullanması, rüşvet alması, imanını kaybetmesi, bilgisizliğinin anlaşılması gibi hususlardan herhangi birisinin sabit olduğu anlaşılması durumunda görevinden azledilmiş olurdu.[206]

### 1. 4. Kadıların Tâyin ve Dereceleri

Kadıların atanması için medreseden mezun olarak gerekli hukuk bilgisine sahip olmak ve kadılık stajını (mülazemet) bitirmek zorunluydu. Kadı olarak görev almak isteyenler kazâ, sancak ve eyaletlerde görev alırlardı.[207] Osmanlılarda Orhan Bey'in saltanatında başlayan kadılık müessesesi, I. Murat Dönemi'nde revize edilmiş, Bursa kadısına kazâsker payesi verilerek Kazâskerlik Müessesesi kurulmuştur. Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul kadısı ile kazâskerin dairelerini

[203] Ortaylı, *a. g. e.*, 2019, s. 41-59.
[204] Ortaylı, *a. g. e.*, 2019, s. 21.
[205] Ortaylı, *a. g. e.*, 2019, s. 21.
[206] Ortaylı, *a. g. e.*, 2019, s. 22.
[207] Uzunçarşılı, *a. g. e.*, 1988, s. 87.

ayırmasıyla 1470 yılında yeni bir Kazâskerlik makamı ihdas edilmiş, Rumeli ve Anadolu Kazâskerlikleri kurulmuş, kadıların atamaları da kazâskerlere bırakılmıştır. Osmanlı Devleti'nde kadıların yetişmesi için eğitim faaliyeti gerçekleştiren en önemli medrese Fatih döneminde açılan Sahn-ı Seman Medreseleridir. Danişmend olarak adlandırılan medrese öğrencileri mezun olduktan sonra kadılık stajına alınırlardı. Bir kadı mahkemesinde stajlarını yapanlar, büyük kadılıklar (mevleviyet) için İstanbul'da üç yıl boyunca adaylık sürecini tamamlar, sonra da padişah beratı ile kazâ kadısı olarak tayinleri gerçekleşirdi.[208] Berat, kadı'nın tayin edildiğini gösteren hukuki ispat belgesiydi. Elinde padişah tarafından verilmiş beratı olmayan kadı'nın göreve başlama imkânı yoktu.

XVI. yüzyıla kadar kadılık görevlerinden ötürü yüz elli akçeye kadar maaş alan kadılar Rumeli ve Anadolu Kazâskerlerinin arzı ile padişah tarafından (berat) atanırken, yüz elli akçeden fazla maaş alanların atamaları yani büyük kadılıklar (mevleviyet) kazâskerlerin sadrazama arzı üzerine gerçekleştirilirdi. XVI. yüzyıldan sonra ise büyük kadılıkların atamaları şeyhülislamın inhası[209] üzerine sadrazamlar tarafından gerçekleştirilmiştir. Kadıların tayin ve azillerini gösteren defterler kazâskerler tarafından tutulur ve bu defterlere *kadı defterleri* veya *akdiye defteri* denilirdi. Ancak daha sonraki dönemlerde kadıların da içinde yer aldığı bütün ilmiye mensuplarının kayıtlarının tutulduğu *tarik defterleri* tutulmuştur.[210]

Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde süresiz olarak görevlendirilen kadıların görev süreleri, zamanla kadı sayısının artması ile XVI. yüzyıl sonlarına doğru üç yıla, XVII. yüzyılda iki yıla, ardından mevleviyet kadılıklarında bir yıla, diğer kadılıklarda yirmi aya indirilmiştir.[211] Kadılar yirmi ay olan görev sürelerini doldurduktan sonra İstanbul'a döner, yerlerine başka bir kadı atanırdı. Mazul kadı[212] İstanbul'a gider ve her çarşamba günü kazâsker denetiminde iki yıl mülazemet (staj) yaptıktan sonra kadılık sırası için tekrar sıra beklemeye başlardı. Mazul olarak bekleyen kadılar kıdem sırasına göre iki yıl sonra üst dereceli bir kazâ kadısı olarak atanabilirlerdi.[213] Kadıların görev sürelerinin kısa tutulmasında görev bölgesindeki

[208] Ortaylı, *a. g. e.,* 2019, s. 25.
[209] İnha: Bir vazifeye tayin veya bir maaşa terfi için yazılan yazı ( Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat,* 33. Baskı, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 2017, s. 437).
[210] Uzunçarşılı, *a. g. e.,* 1988, s. 87, 103.
[211] Aydın, 'Mahkeme, *DİA,* C. 27, Ankara 2003, s. 341-344.
[212] Kadıların normal görev süresi sona erdikten sonra üst rütbeye geçmek için bekledikleri süre.
[213] Uzunçarşılı, *a. g. e.,* 1988, s. 94.

ahali ile yakınlaşmalarını önlemek ve merkezde tayin ile ilgili ortaya çıkabilecek tıkanıkları gidermek amaçlanmıştır.[214] Kazâ kadılıklarının ardından sancak ve eyalet kadılıkları gelir. Bu tür kadılıklar mevleviyet[215] sûretiyle gerçekleşirdi. Osmanlı hukuk sisteminde kadılıklar, kazâ kadılıkları ve mevliyet kadılıkları olarak iki kısım olarak değerlendirilmiştir. Kazâ kadılıkları; Anadolu, Rumeli ve Mısır kadılıklarından oluşmuştur. Bu kadılıklarda kadılar yirmi beş akçe yevmiye ile göreve başlarlar. Bilgi ve yetenek sahibi olanların rütbeleri zamanla artar ve mevleviyet kadılıklarına kadar yükselebilirlerdi.[216] Mevleviyet kadılıkları büyük kadılıklar (sancak ve eyalet) olup, derece bakımdan en üst kadılıklar olarak kabul edilmiştir. Mevleviyet kadılıkları XV. yüzyıla kadar *İstanbul, Edirne, Bursa, Fi'libe, Sofya ve Selanik* kadılıklarından oluşuyordu. Osmanlı sınırlarının genişlemesi ile yeni mevleviyetler ilave olunmuştur. Mevleviyet payesine sahip olan kadıların yevmiyeleri 300-500 akçe arasında değişmektedir. En düşük payeli mevleviyet devriye mevleviyetidir. Mevliyetlerde görev süresi bir yıl olarak belirlenmiştir. Mevleviyet payeli kadılıklar; Haremeyn mevleviyeti (*İstanbul, Mekke, Medîne*), Bilad-ı hamse mevleviyeti (*Mekke, Edirne, Bursa Mısır*), Mahreç mevleviyeti (*Kudüs, Halep, TırHâlen, Yenişehri, Galata, İzmir, Üsküdar, Sofya, Girit, Trabzon*), Devriye mevliyeti ( *Maraş, Bağdat, Bosna, Sofya, Belgrad, Antep, Kütahya, Konya, Fi'libe, Diyarbekir, Sivas, Adana, Van, Erzurum, Çankırı, Beyrut, Trablusgarb*) olmak üzere dört sınıf olarak değerlendirilmiştir.[217]

Göreve başlayan her kadı *berat resmi* ödemek zorundaydı. Berat resmi kadıların aldıkları ücretlere göre değişiklik göstermektedir. Kadıların görev sürelerinin kısa olması, ödedikleri resmi ve harcadıkları paraları geri kazânmak için görev sürelerini uzatmak üzere rüşvete bulaşmalarına ve yerel beylerle anlaşmalarına yol açmıştır.[218] Bu sorunları çözmek üzere Tanzimat Dönemi'nde yapılan düzenlemeler ile kadıların görev süreleri sürekli hale getirilerek, 1876 yılında Kanun-

[214] Ortaylı, *a. g. e*., 2019, s. 28.
[215] Mevleviyet: Stratejik durum, nüfus ve kültürel bakımdan önem arz eden şehirlerin yönetim ve halkının güvenliği için buralara tecrübeli kadılar gönderildiği kadılıklar mevleviyet olarak kabul edilir. Bu şehirlerin kadıları mevleviyet payesi alır. İstanbul, Mekke, Mısır, Edirne, Bursa bu tür kadılıklardandır (Fahri Unan, 'Mevleviyet' , *DİA,* C. 29, Ankara 2004, s. 467-468).
[216] Ortaylı, *a. g. e*., 2019, s. 12.
[217] Uzunçarşılı, *a. g. e*., 1988, s. 95-102.
[218] Ortaylı, *a. g. e*., 2019, s. 30.

i Esasi'nin yayınlanması ile Meşrûtiyet Dönemi'nde kadıların azledilmezliği ilkesi anayasa hükmü haline getirilmiştir.[219]

### 1. 5. Kadıların Yargılanması

Memlekette adaleti tesis etmek kadıların görevi olduğundan yaptıkları işler oldukça önemliydi. Dolayısıyla haklarında şikâyet olanlar görevlerinin onlara yüklediği ağırlık oranında cezalara çarptırılırlardı. Padişah adına adalet sağlamakla görevli olan kadılar hakkında ağır suçlamalar yapılması durumunda padişah kararıyla kazâsker tarafından denetlenme yapılabilirdi.[220] Hakkında şikâyet olan kadılarla ilgili bir tahkikat komisyonu kurularak suçu sabit olanlar cezalandırılırdı. Bu duruma örnek olması bakımından Cezayir beylerbeyi ile Molva [221] ve Ayazmend [222] kadılıklarına gönderilen hükümde Midilli Kadısı'nın ahali üzerinde kurduğu tahakkümün kaldırılması için tedbir alınması istenmiştir.[223] Diğer bir örnekte ise Semendire Sancağı'nda kadıların köyleri gezerek mezarlıklarda yeni gömülmüş bir kabir bulduklarında *bunların metrukları kısmet olunmak gerektir* diye halkı soymaya başlamaları üzerine Osmanlı hükümeti tarafından kurulan tahkikat komisyonu ile soruşturma açılmıştır.[224]

Kadılar hakkındaki şikâyetleri soruşturmak için kurulan tahkikat komisyonlarında sancakbeyi, beylerbeyi veya başka bir yerin kadısı görev alırdı. Şikâyete konu olan olayların özelliğine göre ismi geçen bu üç yetkilinin birlikte görevlendirilmesi de vâkidir. Bazen de şikâyet edilen kadının divanı- hümayuna çağrılarak gerekli tahkikat yapıldığı [225] gibi, yolsuzlukların arttığı dönemlerde doğrudan merkezden görevlendirilen *Seyyar Kadılar* yoluyla da davalar görülmüştür.[226]Ayrıca şahıslarla ilgili verdikleri hükümlerden dolayı, kadı aleyhinde bir şikâyet olması durumunda, şikâyetler tekrar kadıya havale edilir, kadının ikinci kez yapacağı soruşturmadan sonra son hüküm verilirdi.[227]

---

[219] Aydın, *a. g. m*., 2003, s. 341-344.
[220] Özbilgen, *a. g. e*., 2003, s. 229.
[221] Molva: Midilli Adası'nın kuzey doğusunda bulunan Molva, ada'nın 1462 yılında fethedilmesinden sonra 1464 tarihinde kadılık merkezi haline getirilmiştir (Machıel Kıel, 'Midilli', *DİA,* C. 30, İstanbul 2005, s. 11-14).
[222] Ayazmend: Balikkesir iline bağlı Altınova ilçesi.
[223] Uzunçarşılı, *a. g. e*., 1988, s. 106. daki dipnata bakınız.
[224] Uzunçarşılı, *a. g. e.*, 1988, s. 129-130.
[225] Uzunçarşılı, *a. g. e.*, 1988, s. 131.
[226] Ortaylı, *a. g. e.*, 2019, s. 62.
[227] İnalcık, *a. g. e.*, 2018, s. 97.

Suç işlediği sabit olan kadılar kul taifesinden olmadıkları için siyaseten katl edilmeleri pek görülen hadiselerden değildir. Ancak IV. Murad'ın (1623-1640) 1638 senesinde Bağdat seferine çıkarken yollarda karları temizlemeyen İznik Kadısı, III. Ahmet'in (1703-1730) tahta çıkmasına yol açan ve 1703 senesinde meydana gelen Edirne Olayı'ndan (Cebeci İsyanı) sorumlu tutulan Şeyhülislam Feyzullah Efendi siyaseten katl cezalarına uğratılarak idam edilmişlerdir. Yolsuzluk gibi suçlar için *kadılar dahi döğülüb helak olub…* gibi cezalar öngörülmüştür.[228]

Padişahlar hak ve adaleti gerçekleştirecek en üst otorite olarak devlet otoritelerini temsil edenlerin reayaya haksızlık yapmalarını önlemek ve gerekli tedbirleri almak amacıyla sınır tanımaz otoritelerini gösterecek adaletnâmeler yayınlayarak ve bizatihi halkın şikâyetlerini dinleyerek, halkı yöneticilerin zülmünden korumaya çalışmışlar. Halil İnalcık'ın Selaniki'ye dayanarak verdiği örnekte H. 999/ M. 1591 Nevruz'unda deniz kenarındaki yazlık sarayına inen III. Mehmed (1595-1603) Galata reayasının kadı hakkındaki şikâyetlerini dinledikten sonra Galata Kadısı'nı görevinden azletmiştir.[229]

### 1. 6. Osmanlı Kadı (Şerʿîyye) Mahkemeleri

Osmanlı mahkemeleri şer'î ve örfi davalarda tek yetkili mahkemedir. Gayrimüslimlerle ilgili bazı hukuki davalar (ceza, borç, ticaret hukuku gibi) hariç[230] şer'îye mahkemelerinin ilgilenmediği hiçbir hukuki ihtilaf yoktur.[231] Osmanlı Devleti'nde şer'î ve örfi davalar aynı mahkemede görülmektedir. Kadılar mahkemelerde tek sorumlu olarak şer'î ve örfi davalar arasındaki uyumu sağlamakla sorumludurlar. Dolayısıyla adli ve idari yapıda kadı önemli bir görevli olarak görülmektedir. Kadılar kendilerine verilen yetki ile Hânefi mezhebi kâidesine göre şer'î ve hukuki bütün davalar hakkında hüküm verirler.[232] Kadılar hüküm verirken şer'î davalar için fıkıh kitaplarını esas alırken, örfi davalarda ise kanunnâmelerde yer alan kâideler ve bazen de devlet merkezinden gönderilen fermânlara göre hüküm verirlerdi.[233] Hânefi mezhebine göre davalar sonuçlandırılırken diğer mezheplere mensup olanlarda kendi mezhepleri üzerine davaların görülmesi talebinde

[228] Ortaylı, *a. g. e.,* 2019, s. 36, ayrıca s. 63'teki dipnota bakınız.
[229] İnalcık, *a. g. e.*, 2018, s. 98.
[230] Anlaşmazlığın giderilememesi durumunda şer'iye mahkemelerine başvurmak durumundadırlar.
[231] Aydın, *a. g. m.,* 2003, s. 341-344.
[232] Ortaylı, *a. g. e.,* 2019, s. 72.
[233] Aydın, *a. g. m.,* 2003, s. 341-344.

bulunabilirlerdi.[234] Hânefi fıkhı XVI. yüzyıl ortalarından itibaren katı olarak uygulandığı için davaların görüldüğü Anadolu ve Rumeli Mahkemeleri farklı mezheplerin taleplerini red ederek Hânefi fıkhı üzere davaları sonuçlandırmışlar. Ancak Mısır gibi Kuzey Afrika ve Ortadoğu vilayetlerinde de Hânefi fıkhı esas olmak üzre diğer sünni mezheplerin taraftarlarının bu vilayetlerde çok olması dolayısıyla Hânefi fıkhı dışındaki mezhep görüşlerinin dikkate alındığı görülmektedir.[235] Bu durum Hânefi mezhebi dışındaki mezheplere mensup olanların kendi aralarındaki bazı anlaşmazlıkları, mahkemeye intikal ettirmeden, müfti efendilerden aldıkları fetvalar yoluyla arabulucular vasıtasıyla çözmelerine yol açmıştır.[236]

Osmanlı kadıları gördükleri davaları sicil adı verilen defterlere kaydederlerdi. Böylece kadı sicilleri, kadıların görev yaptıkları vilayetin idari, askeri, ekonomi, sosyal, dini hayatı hakkında önemli bilgiler ihtiva eden bilgi kaynakları haline gelmiştir. Kadılar görev yaptıkları kazâlarda doğrudan davaları sonuçlandırmakla vazifeli iken mevleviyet olan vilayetlere kadı gitmeyip yerine *nâib* görevlendirilir. Kazâlarda davaların görüldüğü sırada kadılara yardımcı olarak kethüda (hâkim yardımcısı), davayı kayda geçiren katip ile mübaşirler görev yaparlardı.[237]

Mevleviyet kadılıklarında, nâiblerin verdikleri kararlar katl veya kısas gerektirecek derecede ağır ise hüküm valiye arz edilirdi. Kadının verdiği karar, vilayet meclisi tarafından kabul görürse vali ve iki mutemedi tarafından hüküm infaz gerçekleştirilirdi. Şayet vilayet meclisi hükmü kabul etmezse karar kazâskere havale edilirdi. Cezayı alan kişinin yakınları verilen hükmü haksız bulurlarsa kazâsker veya şeyhülislama şikâyete bulunma haklarına sahiptir. Kazâsker de gerekli incelemeleri yaptıktan sonra kararı divan-ı hümayuna arz ederdi. Divan'da alınan karar kesindi, ayrıca divan kararı kadı ve valinin hükmünü bozacak şekilde olursa bu durum onların iyi yönetim sergilemediklerine hükmedilir ve görevlerinden olma ihtimalini doğururdu.[238]

---

[234] Ortaylı, *a. g. e.,* 2019, s. 72.
[235] Aydın, *a. g. m.,* 2003, s. 344.
[236] Bu uygulamanın bir benzeri olarak 2013 yılından sonra Türkiye'de mahkemelerin yükünü hafifletmek amacıyla tarafları uzlaştıracak komisyonların kurulmasının önü açılarak şahısların kendi aralarındaki sorunların çözümü hızlandırılmıştır.
[237] Uzunçarşılı, *a. g. e.,* 1988, s. 108-109.
[238] Uzunçarşılı, *a. g. e,* 1988, s. 110.

İslam devletlerinin ilk zamanlarında davaların görüleceği bir binanın olmayışı, davaların camide, medresede, bazen de kadıların evlerinde görülmesine yol açmıştır. Camilerde görülen davalara uygunsuz kişilerin de katılması mekruh sayıldığından zamanla davaların cami dışında bir mekânda görülmesi görüşü ağırlık kazânmıştır. Davalar için tercih edilen mekânlar genelde kadıların hususi konakları olurdu.[239] Ancak 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın lağvedilmesinden sonra şeyhülislamların kullandığı Bab-ı Meşihat dairesinin boş odalarının kadılar tarafından kullanılmasına izin verilmesiyle[240] davaların görüleceği bağımsız bir mekân ortaya çıkmıştır.

İslam hukukçularının üzerinde ittifak ettiği *'mahkeme herkese açık olmalı'* prensibi gereğince kadılar davaları görürken, dava sürecinin ilgili kişiler tarafından izlenebilmesi ve şaibeye mahal verilmemesi için davaların görüldüğü cami, medrese ve kadı konakları kapıları açık bırakılıyordu. Mahkemelerde duruşmaların herkese açık olduğunu *sicil-i mahfuz* defterlerinden öğrenmek mümkündür.[241]

Kadılar, birinci derecedeki yakınları hariç mahkemeye intikal eden bütün davalara bakmakla yükümlüydü. Kadılar aldıkları kararlarda din, dil, ırk ayrımı yapamaz; herkese eşit derecede muamele yapmak mecburiyetindedirler.[242] Ayrıca kadılar aldıkları kararlarda tamamen bağımsızdırlar, padişah dahil hiç kimse kadı kararlarına ve mahkemeye müdahale edemezdi. Osmanlı Devleti'ndeki bu genel kâide, ilk İslam devletlerinde olduğu gibi bu yöndedir. Ancak merkezi otoritenin zayıfladığı dönemlerde, özellikle XVIII. yüzyıl ve sonrasında nüfuzlu kişiler ile bazı devlet memurları bazen yalancı şahitlerle, bazen de doğrudan mahkemeyi basarak davaların seyrini etkilemeye çalışmışlar.[243]

Osmanlı Devleti'nde mahkemeler, olayın yaşandığı eyalet, sancak, kazâ sınırları dâhilinde kurulur. Bir dava, olayın yaşandığı yerin sınırları dışındaki bir mahkemeye götürülemezdi. Ancak Divan-ı Hümayun, Cuma Divanı ve Rumeli Kazâskerlik Mahkemesi'nde görülen davalar bu kapsama dahil değildir. Çünkü bu mahkemeler, Osmanlı teb'aası olan herkesin müracaat edebildiği genel mahkemelerdir.[244]

---

[239] Ortaylı, *a. g. e.*, 2019, s. 67-69.
[240] Mehmet İpşirli, 'Bab-ı Meşihat', *DİA,* C. 4, İstanbul 1991, s. 362-363.
[241] Ortaylı, *a. g. e.*, 2019, s. 71.
[242] Ortaylı, *a. g. e.*, 2019, s. 73.
[243] Ortaylı, *a. g. e.*, 2019, s. 81.
[244] Aydın, *a. g. m.*, 2003, s. 343.

### 1. 7. Kadı (Şer'îyye) Mahkemeleri'nde Görevliler

Osmanlı kadıları adli görevlerini yerine getirirken, mahkemede görevli olan personelin amiri ve onlar üzerinde tam yetkiye sahiptir. Mahkemede başkan olan kadı haricinde kâtip, bevvab, cilvaz, avan, muhzır, kassam, tercüman, şuhud'u hal ve subaşı görev yapmaktadırlar.

**Nâib:** Mahkemeye sevk edilmeden yerinde çözümlenen davalar için kadı vekil-i olarak 'nâib' görevlendirilirdi. Kadıların, mahkemenin bulunduğu yeri terk etmeleri bazı hukuki sorunların çözümünü aksatacağı için, kadı adına bazı davalara bakmak ve davalar ile ilgili keşif yapmak, rapor düzenlemek ile görevli[245] olan nâibler büyük oranda kadıların iş yükünü hafifletmişler. Kadılar gibi elkab sahibi olub; '*Kıdvetü'n-nüvvâbi'l, müteşerri'in*….kazâsında nâibü'ş-şer' elkabını kullanmışlar.[246]

**Kassam:** Vefât eden bir kimsenin geride bıraktığı mal varlığını varisleri arasında paylaştırmakla görevli şer'î memurdur. Miras taksîmi kazâsker kassamları ile kazâ kadılığında bulunan şer'î mahkemelerdeki kasamlar tarafından yapılır. Şeri mahkemelerde görev yapan kasamlar sivil kimselerin terekesini varisleri arasında paylaştırmakla görevli iken, kazâskere bağlı kasamlar da askeri sınıfa ait kimselerin terekesini varisleri arasında paylaştırmakla görevlidirler. Anadolu kassamları Anadolu Kazâskerine, Rumeli de görev yapanlar ise Rumeli Kazâskerine tabi çalışırlardı.[247]

Her eyalet, sancak ve kazâ'da kassam defteri bulunurdu. Vefât edenin terekesi bu deftere kayd edilir, bilirkişi (ehl-i hibre) tarafından kıymeti belirlenir ve şer'î kanun üzere varisler arasında paylaştırılarak teslim edilirdi. Kassamlar yaptıkları görev karşılığında *kassamiye* adıyla belli bir ücret alırlardı.[248]

Kassamlık kurumu ile ilgili 1839 yılından sonra yeni düzenlemeler yapılmış, kazâsker ve kadılara ait kassamlar kaldırılarak sadece İstanbul'da bir kassam bırakılmış, eyalet, sancak ve kazâlarda resm-i kısmeti işleri bu mahallin kadılarına bırakılmıştır.[249]

---

[245] Ayşe Güdeloğlu, '131 Nolu Şer'iye Sicil Defterine Göre Gaziantep'in Kültürel, Sosyal Ve Ekonomik Durumu', *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarih Ve Sanatları Ana Bilim Dalı İslam Tarihi Bilim Dalı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2013, s. 11.
[246] Kütükoğlı, *a. g. e.*, 2013, s. 106.
[247] Uzunçarşılı, *a. g. e*., 1988, s. 121.
[248] Uzunçarşılı, *a. g. e*., 1988, s. 124.
[249] Uzunçarşılı, *a. g. e*., 1988, s. 125.

**Kâtip:** Dava sürecini takip ederek zaman içerisinde gelişmiş yazım şekillerine göre kayıtları tutan, kadının en önemli yardımcılarındandır. Mahkeme sicillerinin düzenlenmesi ve saklanmasından sorumlu olup hukuki bilgiye sahip görevlidir.[250]

**Muhzır:** Arapça asıllı bir kelime olan *'muhzır'* huzura getiren anlamındadır**.** Davacılarla, dava olunanları mahkemeye çağıran görevli olup günümüz hukuk ve ceza mahkemelerindeki *'mübaşir'* olarak ifade edilir.[251]

**Cilvaz:** Davalar süresince güvenliği sağlamakla görevli memurların amiridir.

**Avan:** Dava sonucunu davacı ve davalılara tebliğ eden görevliler denir.[252]

**Bevvab:** Mahkeme kapısının bekleyen, kapı bekçiliği yapan görevlilere denir.[253]

**Muslihun:** Yargılamanın anlaşmayla sonuçlanmasında rol oynayan arabulucular için kullanılan tabirdir.[254]

**Şuhudü'l-hal:** Kadı tarafından hükme bağlanan davaları izleyen ve şahitlik eden kişilerdir. En az kadı kadar hukuki bilgiye sahip olmaları gerekmektedir. Şahitler (şuhud) mahkemelerin en önemli unsurudur. Bazı belgelerde şühudü'l-hal olarak bilinen kişilerin eski kadılar, müftüler, müderrisler ve mahalli yerel beylerin olduğu görülmekte[255]ise de davalara göre isimleri sürekli değişmiştir.

### 1. 8. Kadı Şer'îyye Sicilleri

Şer'îyye sicilleri; Osmanlı Devleti'nde mahkemelerde görülen her türlü davaya ilişkin kararların kayıt altına alındığı defterlerdir. Osmanlı toplum yapısı içerisinde yer alan her kesimden insanın çeşitli hukuki sorunlarına ilişkin kararların yer aldığı bu defterler, kadıların görev yaptığı vilayetlerin sosyal, aile, toplum, iktisadi ve hukuki gibi birçok alana ilişkin önemli bilgi kaynaklardır. [256]

[250] Aydın, *a. g. m.*, 2003, s. 341-344.
[251] Pakalın, *a. g. e.*, 1983, C. II, s. 572.
[252] Ortaylı, *a. g. e.*, 2019, s. 83.
[253] Pakalın, *a. g. e.*, 1983, C. I, s. 212.
[254] Aydın, *a. g. m.*, 2003, s. 341-344.
[255] Ayşe Güdeloğlu, *a. g. yl. t.*, 2013, s. 13.
[256] Yunus Uğur, 'Şer'iyye Sicilleri', *DİA,* C. 39, İstanbul 2010, s. 8.

Osmanlı Devleti'nin en eski şer'îyye sicilleri 1455 yılına ait olan ve XX. yüzyıl başlarına kadar düzenli olarak kaydı tutulmuş Bursa Şer'îyye Sicilleridir. Osmanlı sicillerinin resmi olarak kayıt altına alınması 1873 yılında çıkarılan *Sicillat-ı Şer'îyye ve Zabt-ı Deavi Cerideleri Haklarında Talimat* ile mümkün olmuştur. Osmanlı Şer'îyye Sicilleri içerisinde *i'lam, hüccet, tereke kayıtları, ferman, emir, buyruldu, tezkere, berat* gibi belgeler yer almaktadır. İ'lam, hüccet ve tereke sicil defterlerinin ön kısmına (sicil-i mahfuz) diğerleri defterin arka kısmına (sicil-i mahfuz defterlü) kaydedilir. Ortalama yüz sayfadan oluşan sicil defterleri, 15x45 ebadında olan dar ve uzun defterlerdir. Yaklaşık 400-500 belgeden oluşan defterlerin sayfa sayısı 10 ile 300 arasında değişmektedir. Kronolojik sıralamanın dikkate alınmadığı defterler Türkçe (Osmanlıca) ve Arapça olmak üzere talik, rik'a veya divani hatlarla yazılırlar. Genellikle bir yıl içerisinde meydana gelen konuların yer aldığı defterler, bazen birkaç yılı kapsayan konuların içerisinde yer aldığı defterler haline de gelebilirlerdi. Bu duruma ise dağınık halde bulunan defterlerin birleştirilmesi sebep olmuştur.[257]

Şer'îyye defterlerinde kadıların karşılaştığı her türden konu ve bu konulara dair belgeler yer alır. Cinayet, ailevi sorunlar, vakıf, alacak-verecek meseleleri, olayın yaşandığı yer (şehir, kasaba, köy) isimleri, şahıs unvanları, tayinler, narh uygulamaları gibi çok çeşitli konular yer almaktadır.[258]

Şer'îyye sicillerinde kadıların adli ve idari görevleriyle ilgili kayıtlar yer almaktadır. Adli görevleri ile ilgili i'lam, hüccet, maruz, mürâsele, tezkire, temessük, emir ve fermanlar, idari görevleri ile ilgili olan görev beratı, devlete ait resmi binaların bakım ve onarım belgesi, ihtida belgesi, mukataaları denetim raporu, ordu sevk ve idaresi ile ilgili emir ve fermanlar kadılar tarafından şer'îyye sicillerine kaydedilirdi.[259]

Türkiye'de şer'îyye sicilleri ile ilgili ilk ciddi çalışma; 1935 yılında İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın Ankara Halk Evi Dergisi'nde yer alan *Şer'î Mahkeme Sicilleri* yazısıdır. Diğer önemli çalışma Halil İnalcık'ın Bursa Şer'îyye Sicillerinden yararlanarak hazırladığı ve 1960 yılında yayımladığı *'Bursa I: XV. Asır Sanayi ve Ticaret Tarihine Dair Vesikalar'* adlı makalesidir. Şer'îyye sicilleri ile ilgili en önemli çalışmalardan birinide '*Şer'îye Sicilleri: Mahiyeti, Toplu Kataloğu ve Seçme*

[257] Uğur, *a. g. m.*, 2010, s. 9.
[258] Uğur, *a. g. m.*, 2010, s. 9.
[259] Ali Duman, 'Şer'iyye Sicilleri, Mahiyet Ve Muhtevaları', *Din ve Hayat Dergisi*, İlkbahar, 2018/1439, s. 45-47.

*Hükümler'* adlı eseri ile Ahmet Akgündüz yapmıştır. Ahmet Akgündüz 17.000 deftere ait kayıtları eserinde bir araya getirmeye çalışmıştır. Diğer kayıtlar ise Sicillat'ı Şer'îyye Dairesi (İstanbul Müftülüğünde 27 defter), İstanbul Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi (11 defter), Milli Kütüphâne (farklı şehirlere ait siciller), Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü ( 8934 sicilin orjinali), Türkiye Diyanet İslam Araştırmaları Vakfı'nda (İSAM-10.369 adet İstanbul sicili ile farklı şehirlere ait 8693 defterin mikrofilmi ile 1350 defterin kopyası) yer almaktadır. Bunların haricinde Osmanlı bakiyesi Ortadoğu, Balkan ve Kuzey Afrika ülkeleri ile Kafkas vilayetlerine ait on bin den fazla şer'îyye sicilleri defteri bulunmaktadır.[260]

### 1. 9. Diyarbekir (Âmid) Kadı (Şer'îyye) Sicilleri

Diyarbakır Şer'îyye Sicilleri H. 1065 /M. 1654-1655 yılında başlamış ve H. 1338/ M. 1919 yılına kadar sürmüştür. Diyarbakır Âmid Sancağına ait 164 defter, Diyarbakır'ın kazâları olan Lice, Çermik ile Siverek (günümüzde Şanlıurfa'ya bağlı) defterleri ile birlikte 180 defter günümüze ulaşmıştır. Bu defterler toplamda 34.585 sayfadan oluşmaktadır. En son yayınlanan sicil defterleri, kassam defterleri olup H. 1340-1342 /M. 1921-1922/ 1923-1924 tarihlidir. Diyarbakır Beylerbeyliğine ait en eski sicil belgeleri hüccet, tereke ve kassam defterleridir.[261]

Diyarbakır eyaletine ait en önemli yazılı kaynaklar olan 'Diyarbakır Şer'îyye Sicilleri' 1941 yılına kadar Diyarbakır Adliyesi'nde muhafaza edilmiştir. Bu tarihten sonra Eğitim Bakanlığı'nın aldığı karar sonucu 1985 yılında yapılan yeni Diyarbakır Müzesi'ne aktarılan siciller, 1991 yılında Milli Kütüphâneye nakledilmiştir. Ardından 2008 yılında sicillerin orijinalleri İstanbul'da bulunan Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı'na devredilmiştir. Ayrıca Diyarbakır Şer'îyye Sicilleri'nin mikrofilmleri Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Milli Kütüphâne ve İslam Araştırma Merkezi (İsam) arşivinde yer almaktadır.[262] Ancak Diyarbekir Eyaletine ait bazı defterlerin günümüze ulaşamadığı kaynaklarda yer almaktadır. Osmanlı Devleti'nin son döneminde bazı kadıların defterleri tayin edildikleri yerlere götürme ihtimali, tabii afetler, eşkıyalık hareketleri ve sicillerin elverişsiz şartlarda korunması gibi nedenlerden dolayı günümüze ulaşamayan defterlerin olduğunu göstermektedir. 164

[260] Uğur, *a. g. m.*, 2010, s. 10-11.
[261] Yılmazçelik, *a. g. e.*, 2019, s. 97.
[262] İbrahim Yılmazçelik, *Osmanlı Döneminde Diyarbakır Üzerine Bazı Tespitler ve Diyarbakır Şer'iyye Sicilleri (Katalog ve Fihristleri)*, Hiperyayın, 1. Baskı, İstanbul 2019, s. 97.

defterin günümüze ulaştığı Diyarbekir Şer'îyye Sicilleri arasında *Narh Defterine* rastlanılmaması örnek verilmektedir.[263]

Diyarbakır Şer'îyye Sicilleri 2013 yılından itibaren *'Diyarbekir (Âmid) Şer'îyye Sicilleri Âmid Mahkemesi '* adıyla Kalkınma Bakanlığı'nın koordinasyonu altında Karacadağ Ajansı'nın sağladığı mali destekle transkripsiyonları yapılarak yayınlanmaya başlanmıştır. Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi tarafından hazırlanan proje kapsamında transkripsiyonu yapılan 38 defter Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi yayınları arasından 10 cild halinde yayınlanmıştır. Diyarbekir Eyaleti, bağlı sancak, kazâ ve köylerinin 1654-1919 yılları arasındaki tarih hafızası olan bu siciller dönemin sosyal-kültürel, iktisadi, tarihi, hukuki, etnik, nüfus, inanç konusunda en önemli kayıtlardır. Yayınlanmamış olan sicil defterleri üzerinde transkripsiyon çalışmalarının yapılarak araştırmacıların hizmetine sunulmasu büyük bir boşluğu doldurmuş ve bölge hakkında daha fazla bilgiye ulaşmamızı sağlamıştır.

Toplam 180 defterden oluşan Diyarbakır Şer'îyye Sicilleri 17. yüzyıla ait 1 defter olup sayfa sayısı 60, 18. yüzyıla ait olan 18 defterin sayfa sayısı 1.868, 19. yüzyıla ait 112 defterin sayfa sayısı 20.757 ve 20. yüzyıla ait olan sicillerin defter sayısı 49 olup sayfa sayısı 11.900'dır.[264] Dolayısıyla 180 defterden oluşan Diyarbekir Şer'îyye Sicilleri toplam 34.585 sayfadan oluşmaktadır.

Diyarbekir Şer'îyye Sicilleri dışında önemli diğer kaynaklar Diyarbekir Ahkâm defterleridir. Ahkâm defterleri en yüksek yargı organı olan Divan-ı Hümayun'dan çıkan kararların kaydının yapıldığı defterlerdir. Bu defterlerde reayanın toprak, mera, ticari, miras, diyet talebi, can ve mal kaybını önleme, sınır anlaşmazlıkları, aşiretler, vakıflar gibi sorunları yer almaktadır. Diyarbekir Ahkâm defterleri, H. 1155-1292/ M. 1742-1785 tarihlerinde Diyarbekir Eyaleti'ne bağlı *Âmid, Harput, Ergani, Siverek, Nusaybin, Hısn-ı Keyf, Çemişgezek, Siirt, Çabakçur, Sincar, Tercil, Kulp, Çermik, Pertek, Malazgirt, Atak, Pesban Yurban, Sağman, Meyyafarikin, Mihrani ve Akçakale sancakları ile Beşiri, Derik, Lice, Siverek, Çermik, Ergani Madeni, Palu, Cizre, Avine, Mardin, Midyat ve Nusaybin* kazâlarına

[263] Yılmazçelik, *a. g. e.*, 2019, s. 97, Ahmet Zeki İzgöer vd., *Diyarbekir Şer'iyye Sicilleri Amid Mahkemesi*, 2. Cilt, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları*, Önsöz Yazısı, Diyarbakır, Eylül 2013.
[264] İzgöer, vd., *a. g. e., 2013,* 1. Cilt, Önsöz Yazısı.

ait hükümleri ihtiva etmektedirler. Toplam 2344 sayfa ve 9 defterden ibaret[265] olan Ahkâm defterleri günümüzde birçok sorunun çözümünde başvuru kaynakları arasında yer almaktadır.

**Tablo 1: Diyarbekir (Âmid) Şer'îyye Sicillerinde Çabakçur İle İlgili Defterlerin Fihristi.**

| Sıra No | Başbakanlık Osmanlı Arşivi Defter No | Milli Kütüphâne Defter No | Hicri Tarih | Miladi Tarih |
|---|---|---|---|---|
| 1 | 03715 | 316 | 1065 | 1654-1655 |
| 2 | 03746 | 352 | 1136-1264 | 1723-1724/ 1847-1848 |
| 3 | 03754 | 360 | 1151-1154 | 1738-1741 |
| 4 | 03712 | 313 | 1160-1212 | 1747-1797 |
| 5 | 03743 | 348 | 1181-1182 | 1767-1768 |
| 6 | 03675 | 267 | 1201-1204 | 1786-1789 |
| 7 | 03823 | 626 | 1206-1207 | 1791-1792 |
| 8 | 03749 | 355 | 1208-1209 | 1793-1794 |
| 9 | 03698 | 299 | 1217 | 1802-1803 |
| 10 | 03750 | 356 | 1217-1218 | 1802-1803 |
| 11 | 03787 | 590 | 1231-1233 | 1815-1817 |
| 12 | 03741 | 346 | 1258 | 1842-1843 |
| 13 | 03804 | 607 | 1256 | 1840-1841 |
| 14 | 03760 | 367 | 1257-1258 | 1841-1842/ 1842-1843 |
| 15 | 03803 | 606 | 1263 | 1846-1847 |
| 16 | 03706 | 231 | 1272 | 1855-1856 |
| 17 | 03748 | 354 | 1274-1277 | 1857-1861 |
| 18 | 03695 | 295 | 1277-1279 | 1860-1863 |
| 19 | 03704 | 305 | 1280-1281 | 1863-1864 |
| 20 | 03713 | 314 | 1281-1282 | 1864-1865 |

[265] İzgöer, vd., *a. g. e*., 2013, C. 2, Önsöz Yazısı, Ahmet Zeki İzgöer, vd.,, *Divan-Hümayun Sicilleri Diyarbekir Ahkam Defteri* , C. 1, Önsöz Yazısı, Dicle Üniversitesi Lahiyat Fakültesi Yayınları, Diyarbakır, Mart 2016.

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| 21 | 03691 | 291 | 1284 | 1867-1868 |
| 22 | 03692 | 292 | 1284-1285 | 1867-1268 |
| 23 | 03727 | 329 | 1287-1288 | 1870-1272 |
| 24 | 03688 | 288 | 1291-1294 | 1874-1877 |

# İKİNCİ BÖLÜM

# DİYARBEKİR (ÂMİD) KADI (ŞER'İYYE) SİCİLLERİNE GÖRE ÇABAKÇUR

## 2. 1. İdari Yapı ve İdareciler

Siyasi tarihi eski çağlara kadar giden Çabakçur, Osmanlıya kadar birçok medeniyetin hâkimiyeti altında kalmıştır. Yavuz Sultan Selim'in Doğu Seferi sonunda İdris-i Bitlisi'nin katkısı ile Osmanlı idaresine istimalet yoluyla katılmış olan Çabakçur, Diyarbekir Eyaleti'inin kurulması ile bu eyalete bağlı *'Çabakçur Sancağı'* adıyla idari birim haline gelmiştir. Yurtluk-Ocaklık statüsünde Osmanlı idari yapısı içinde yer alan Çabakçur 1550 tarihli tahrir defterine göre yetmişe yakın mezra, yedi nahiye ve seksen sekiz köyden oluşmaktadır.[266] Bu yapısı 1864 yılındaki Vilayet Nizamnamesine kadar süren Çabakçur, XIX. yüzyıla kadar Diyarbekir Beylerbeyliğine bağlı kalmıştır.

Tanzimat döneminde yapılan idari düzenlemelerle merkezi otoriteyi güçlendirmek için 1864 yılında çıkarılan Vilayet Nizamnâmesine göre eyaletler lağvedilerek vilayet, sancak ve kazâ idaresi oluşturulumuştur. Bu yeni düzenleme ile daha önce yurtluk-ocaklık sancak olan ve beyleri yerel idareciler arasından atanan Çabakçur'a, doğrudan merkezi idare tarafından atamalar gerçekleştirilmiştir.[267] Osmanlı Devleti'ne bağlandığı zaman sancak statüsünde olan Çabakçur, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kazâ, nahiye, kasaba olarak idari varlığını devam ettirmiştir.

Osmanlı arşiv belgelerinde Çabakçur; Diyarbekir'e tâbi, mülhak, muzaf kazâ,[268] kasaba,[269] medîne-i Âmid nevâhîsinden Çabakçur nâhiyesi[270] veya medîne-i Diyarbekir nevâhîsinden Çabakçur nâhiyesi[271] şeklinde yer almaktadır. Dolayısıyla Çabakçur'un kazâ, kasaba, nâhiye olarak H. 1287/ M. 1870 senesine kadar Diyarbekir Eyaletine veya Sancağına idari olarak bağlı olduğu görülmektedir. Hicri

---

[266] M.Mahfuz Söylemez, Abdullah Demir, *1550 Tarihli Tahrir Defterine Göre Çapakçur Livası Nüfus ve İskân*, Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları, Ekim 2014, s. 26-33.
[267] Akyıldız, a. g. m., 2011, s. 1-10.
[268] MŞH. ŞSC. D. 3748-5, MŞH. ŞSC. D. 3748-22, MŞH. ŞSC. D. 3748-89, MŞH. ŞSC. D. 3748-100, MŞH. ŞSC. D. 3704-41, MŞH. ŞSC. D. 3704-63, MŞH. ŞSC. D. 3713-107, MŞH. ŞSC. D. 3692-29.
[269] MŞH. ŞSC. D. 3748-97.
[270] MŞH. ŞSC. D. 3695-36, MŞH. ŞSC. D. 3695-102, MŞH. ŞSC. D. 3713-69, MŞH. ŞSC. D. 3691-101a.
[271] MŞH. ŞSC. D. 3695-55, MŞH. ŞSC. D. 3692-47.

1287/ M. 1870 tarihli bir arşiv belgesi Çabakçur'un Diyarbekir dâhilinde Palu Kaymakamlığına,[272] Hicri 1292 / M. 1875 tarihli farklı bir belgede ise Mamuratül Aziz Sancağı'na mülhak Palu kasabası'na tâbi Çabakçur nâhiyesi[273] ifadesi yer almıştır. Bu belgeden de Çabakçur'un önce Diyarbekir, daha sonra Palu'ya idari açıdan bağlı olduğunu öğrenmekteyiz. XIX. yüzyılın ikinci yarısında yapılan idari düzenlemelerle eyaletlerin kaldırılması neticesinde Diyarbekir Eyaleti lağvedilince Çabakçur'da Bitlis vilayetine bağlı Ginç Sancağı'na bağlanmıştır.[274]

Cunhuriyet döneminde yapılan idari düzenlemelerle başlangıçta Genç vilayetine bağlanan Çabakçur, bu vilayetin 1927 yılında lağvedilmesiyle önce Elazığ, ardından Muş iline bağlanmıştır. 1936 yılında Çabakçur vilayeti; Kiğı, Solhan, Genç ve Bingöl (Karlıova) kazâlarının bir araya getirilmesi ile kuruldu. 1944 yılında İsmet İNÖNÜ'nün Cumhurbaşkanlığı döneminde hükümet kararı ile isim değişikliğine gidilerek Çabakçur'a Bingöl, ismi Bingöl olan ilçeyede Karlıova ismi verilmiştir.[275] Adaklı, Yayladere ve Yedisu'nun kazâ (ilçe) haline getirilmesi ile Bingöl, yedi kazâdan müteşekkil bir il olarak idari varlığını devam etirmektedir.

XVI. yüzyılda Osmanlı idari yapısı içerisinde yer alan Çabakçur, *Yurtluk-Ocaklık Sancak* olarak kabul edilmiş ve yönetim yerel beylere bırakılmıştır. Bu tür sancaklar fetih sırasında faydası olan yerel beylere toprakları bırakılan yerler olarak ifade edilir. Bu sancaklarda beylik belli bir sülalenin mülkiyetinde olur, taharir yapılır ve tımarları vardır.[276] Yavuz Sultan Selim tarafından Süveydi Beyleri'nden Çabakçur Emirliği Isfahan Bey'e verilmiştir. Genç ve Hançuk'a ise kardeşi Ahmed Bey tayin edilmiştir.[277] Sultan Selim'in vefatından sonra da Ahmed Bey, Kanuni Dönemi'nde 30 yıl Çabakçur Beyi olarak görev yapmış daha sonra da Genç beyliğinide yürütmüştür (ö.1564-1565). XVI. ve XVII. yüzyıllarda çoğunlukla Suveydi ailesinden beylerin görev yaptığı Çabakçur'da; Isfahan Bey (ö.1549), Mirza

[272] MŞH. ŞSC. D. 3727-7.
[273] MŞH. ŞSC. D. 3688-47.
[274] *Salname-i Vilayet-i Bitlis*, 1310/1892 I. Baskı, s. 263, 1316/1898, II. Baskı, s. 300-3001, Bilgehan Pamuk, 'XIX. yüzyılda Çapakçur (Bingöl) Ve Yöresinde Ekonomik Faaliyetler: Madencilik Ve Yaygın İş Kolları', *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl. 1, C. 1, S. 1, Bahar 2011, s. 106.
[275] Bingöl ve Karlıova isim değişiklikleri hakkında '*Cumhuriyet Döneminde Çabakçur* 'başlığı ile ekler kısmında yer alan belgelere bakınız.
[276] İbrahim Yımazçelik, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında DİYARBAKIR (1790-1840),* TTK, 2. Baskı, Ankara 214, s. 190, Orhan Kılıç, 'Ocaklık', *DİA*, C. 33, İstanbul 2007, s. 317-318.
[277] Demir, *a. g. m.*, 2011, s. 28.

Davud Bey,[278] Maksud Bey,[279] Sinan Bey,[280] Şahruh Bey,[281] Halid Bey,[282] Zeynelabidin Bey,[283] Mustafa Bey,[284] Hamza Bey,[285] Haydar Bey aralıklarla Çabakçur Sancak beyi olarak görev yapmışlardır.[286] Bu görevliler haricinde XIX. yüzyıl da Mehmet Beg,[287] H. 1277 / M. 1860 tarihli bir belgede[288] Çabakçur Müdürü olarak görülen ve daha başka belgelerde ismi sıkça geçen Süleyman Beg bin Sincar Beg, aynı aileden Ömer Beg bin Sincar Beg,[289] Şerif Beg bin Timur Beg,[290] Kürdistan Eyaleti dâhilinde medîne-i Amid nâmı ve Diyarbekir nevâhîsinden Çabakçur nâhiyesi'nin sâbık Müdürü Yusuf Kemal Beg ibn Mustafa Beg[291] gibi kimselerin Çabakçur Sancağı'nda görev yaptıkları arşiv kayıtlarında yer almaktadır.

XIX. yüzyılda özellikle Süveydi beyleri'nin idareden uzaklaştırılması ile Çabakçur'da Sincar Beg ve Timur Beg ailelerinden gelen idarecilerin ahali üzerinde güçlerini artırdıkları ve bölgede kayfi idareye yöneldikleri görülmektedir. Diyarbekir (Âmid) Şeriyye Sicilleri'de Çabakçur'da Sincar Beg ve Timur Beg ailelerinin keyfi ve zorba idarelerini teyit etmektedir. Bu ailelere mensup olan beylerin halk üzerinde uyguladıkları baskılar, yaptıkları hukuksuzluklar birçok belgenin şikâyet konusu olmuştur.

Arşiv belgelerinde bu tür uygulamalar hakkında örnekler mevcuttur. Mesela; Çabakçur ahalisinden olub Diyarbekir'de ikâmet etmekte olan Nuriye binti Kamber

---

[278] Safeviler üzerine gerçekleşen Nahçıvan seferinde yararlı işler yaptığı için Ruha sancağına tayin edilmiştir (Demir, *a. g. m.*, 2007, s. 201-202).
[279] Isfahan Bey'in oğludur. Nahçıvan seferine katılmış gösterdiği kahramanlık üzerine Çabakçur Sancağı babadan oğla geçmek üzere ocaklık olarak verilmiştir. Diyarbakır Beylerbeyi İskender Paşa ile yaşadığı sorunları dile getirmek için gittiği İstanbul'da vefât etmiştir (Demir, *a. g. m.*, 2007, s. 202).
[280] 1560 yılında görevde olduğu bilinen Sinan Bey 'in, ne zaman görevden alındığı ve ne zaman vefât ettiği bilinmemektedir (Demir, *a. g. m.*, 2007, s. 204-205).
[281] 1571 yılında Çabakçur Livası'ndaki görevi sona ermiş ve Çabakçur'dan ayrılmıştır (Demir, *a. g. m.*, 2007, s. 205).
[282] 28 Mayıs 1571 tarihinde Çabakçur Bey'i olarak görevlendirilmiştir (Demir, a. g. m., 2007, s. 206).
[283] 1575 tarihinde Erzurum Beylerbeyliğine ilhak edilen Çabakçur Sancağı'nın Beyi olarak görevlendirilmiştir (Demir, *a. g. m.*, 2007, s. 205).
[284] 18 Temmuz 1578 tarihinde Çabakçur Bey'i olarak görevlendirilmiştir (Demir, *a. g. m.*, 2007, s. 207).
[285] 19 Ekim 1695 tarihinde Osmanlı padişahı II. Mustafa tarafından görevlendirilen Hamza Bey, askeri seferlere katılmakta ağır davranması, Diyarbakır Beylerbeyliğine miri malını vermemesi sebebiyle azledilince Çabakçur Sancağı; Palu Hâkimi Mansur Bey'e beylerbeyi payesiyle ocaklık olarak verilmiştir (Demir, *a. g. m.*, 2007, s. 207).
[286] Makalenin tamamı için Demir, *a. g. m.*, 2007, s. 195-210.
[287] MŞH. ŞSC. D. 3803-8b.
[288] MŞH. ŞSC. D. 3695-35.
[289] MŞH. ŞSC. D. 3713-46a.
[290] MŞH. ŞSC. D. 3691-101a.
[291] MŞH. ŞSC. D. 3691-106.

ile kız kardeşi Sakine, babalarının vefatından sonra Çabakçurlu Abdurrahman tarafından H. 1257/ M. 1841 senesinde Kuku Karyesi'ndeki evlerinden zorla çıkarılarak, babasından kalmış olan beş bin kuruşlarına el konulduğuna dair şikâyete bulunmuştur.[292] Bundan başka Çabakçur ahalisinden Çelebi Mehmet'in, Çabakçur Beg'i Mehmet Beg hakkında açtığı dava dilekçesinde iki yüz yetmiş kuruşu ile bir yük hayvanının gasbedildiğini iddiâ etmiştir.[293] H. 1277/ M. 1860 tarihli belgede Çabakçur Müdürü Süleyman Beg bin Sincar Beg tarafından zorla Madrak Karyesi'nde istihdam edilen Muhammed bin Yusuf bin Abdullah'ın ikâmet ettiği değirmenin çatısının çökmesi sonucu hayatını kaybetmesi dava konusu olmuştur.[294]

Ahali üzerinde baskı kurma ve mallarına el koyma sadece görevde olan idareciler tarafından gerçekleştirilen bir faaliyet olmayıp eski idareciler, zabitler, müdürler de fırsatını buldukça gözüne kestirdikleri kimselerin para, eşya ve hayvanlarına el koymuşlar. Hatta eski idarecilerin yanında bulunmuş, onlara hizmet etmiş kimselerin mallarınada el koyacak kadar ileri gitmişlerdir. Çabakçur sâbık Zabiti Sadullah Beg, H.1263 / M. 1847 senesinde kazâ ahalisinden Hasan bin İsmail için sen, Süleyman Beg'in hizmetkarısın demek sûretiyle ; *iki tüfenk üç kısrak bir kılıc bir kazâz bir seküre-i kebir, bir cevre, bir tob?, bir torak tuluk, iki yağ batman iki yazlık buğday, bir ölçek, on iki şa'ir kile, dokuz darı kile, üç ağaç, üç yorğan, bir palas, bir sefer tahtası, vesâir eşyâ'sına* el koyması[295] zorbaların ne kadar azdıklarını ve rahat davrandıklarını göstermektedir

Baskı ve zorbalığın başka bir örneği de H. 1279/ M. 1862 senesinde Madrak karyesinde yaşanmıştır. Çabakçur nâhiyesi'ne tâbi Sını karyesi (Karaca/Sın-ı Welan) sâkinlerinden Gülşah binti Sadık Ağa ibn Şemdun, babasının vefâtından sonra Madrak Karyesi'nde babasına ait değirmenin İbrahim Ağa tarafından cebren ol konulduğu için mahkemeye şikâyette bulunmuştur.[296]

Arşiv belgelerinden öğrendiğimize göre gerek idarecilerden gerekse ahali içerisinde zorbalık yapmaya çalışanların; genelikle vefât etmiş, kimsesi olmayan, savunmasız kadın ve çocuk yaştakiler ile kendini zorbalara karşı savunâmayacak olanların mal varlıklarına el koydukları ve hizmetlerinde çalıştırdıkları kimselere

[292] MŞH. ŞSC. D. 3803-8a.
[293] MŞH. ŞSC. D. 3803-8b.
[294] MŞH. ŞSC. D. 3695-35.
[295] MŞH. ŞSC. D. 3803-7.
[296] MŞH. ŞSC. D. 3695-102/ MŞH. ŞSC. D. 3695-103.

haklarını vermedikleri görülmektedir. Bu duruma dair bir örnekte Çabakçur ahalisinden Hacı Hüseyin bin Muhammed'in H.1280 / M. 1863 senesinde mahkemeye verdiği şikâyet dilekçesinde on altı sene önce, yedi sene seyislik ve hizmetkârlık yaptığı Tahir Beg bin Muhammed'den hakkını alamadığını ifade etmesidir.[297]

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Çabakçur'da güç sahibi olan Süleyman Beg bin Sincar Beg hakkında Diyarbekir Mahkemesine verilen bir şikâyet dilekçesinde Metan karyesi (Balpınar) ahalisinden İsa bin Muhammed, Süleyman Beg'in malından nakden ve aşar adı altında yedi yüz kırk kuruş'una fuzuli ve haksızca el koyduğunu[298], parasını alamadığı gibi Süleyman Beg'in kendisini Meneşkut nâhiyesi'nde (Solhan) elli gün kadar mahiyetinde zorla tutuğu ve sahibi olduğu at'ın ölümüne neden olduğu için mahkemeye şikâyet dilekçesi vererek zararının karşılanmasını istemiştir.[299] Ayrıca Süleyman Beg, Kürdistan Eyaleti arazi memuru Muhammed Efendi ile işibirliği yapmak sûretiyle Çabakçur nâhiyesi'ne tabi Çevlik karyesi halkından *Ömer Beg ibn Sincar Beg ve İsa Beg ibn Yusuf Beg ve Muhammed Beg ibn Kahraman Beg ve Şerif Beg ibn Timur Beg ve Muhammed Efendi ibn İbrahim ve Musa bin Yu'şa ve Hâlîl bin Mahmud ve Huseyin bin Hasan ve Faris bin Ulaş ve Muhammed bin Yusuf ve Molla Süleyman bin Esad ve Zeko bin Beyzâd ve Hâlîl bin Âlî ve Âlî bin Timur ve Fetri bin Mişkâlî ve Hasan bin Haydar ve Âlî bin Mahmud ve yine nâhiye-i mezkûra tâbi Madrak karyesi ahalisinden İbrahim Beg ibn Muhammed Beg ve Rinab? karyesi ahalisinden Said Ağa ibn İsmail Ağa*'yı Abtor (Aftuer) köyün'nde ziraât yapmalarına engel olmuş, ve cebren kırk üç bin dört otüz otuz beş kuruşlarına da el koyarak[300] ahali üzerindeki baskılarını daha da artırmıştır.

Süleyman Bey'in oğlu Yusuf Bey, H. 1281/M. 1864 senesinde emrindeki yüz elli kadar asker ile Çabakçur'a bağlı Nakşan köyüne[301] saldırarak köylülere ait değeri elli kuruş olan on keçi, değeri elli kuruş olan kırk koyun, değeri on beş kuruş olan yirmi kuzu, değeri iki yüz kuruş olan iki öküz, değeri yüz kuruş olan iki inek, değeri yedi yüz kuruş olan bir kısrak, değeri yüz kuruş olan bir merkep, değeri yüz kuruş

[297] MŞH. ŞSC. D. 3704-31.
[298] MŞH. ŞSC. D. 3695-36/ MŞH. ŞSC. D. 3695-37.
[299] MŞH. ŞSC. D. 3695-38.
[300] MŞH. ŞSC. D. 3695-55.
[301] Nakşan köyü için dipnot 418'e bakınız.

olan dört halı, değeri altmış kuruş olan iki çuval ve bir hurc, değeri yüz kırk kuruş olan büyük bir kilim, değeri altı yüz kuruş olan bir tüfenk ile bir kılınc ve bir sini(tepsi), değeri yüz elli kuruş olan bir kazân, değeri elli kuruş olan bir su kabı, otuz kuruş değerinde üç eger, otuz ölçek kırmızı darı, yaklaşık değeri kırk kuruş olan yirmi beş part ot, değeri beş kuruş olan yirmi çuval saman, ayrıca değeri beş kuruştan yirmi köm yaprak'a zorbalıkla el koymuştur. Aldıkları ile yetinmeyen Yusuf Bey, köy ahalisinden Abdulkadir isimli şahsın malından değeri beş yüz kuruş olan bir toru at, değeri üç yüz guruş olan on beş part ot, değeri ellişer kuruş kıymetle iki batman yağ, değeri elli kuruş olan on çuval saman ve değeri yüz kuruş olan yirmi köm yaprak, on ölçek kırmızı darı'ya el koymuştur. Bunlardan başka ahaliden başka bir kişi olan Arab'ın malından iki yüz kuruş değerinde olan iki inek, iki yüz elli kuruş değerinde birer öküz, ellişer kuruş değerinde dört keçi ve koyun ile kırk kuruş nakit akçe'ye zorbalıkla ve baskıyla el koymuştur.[302]

Süleyman Bey ve diğer idarecilerin yaptıkları hukuksuzluklar hakkında verilen arzlar sadece Diyarbekir Eyalet Mahkemesine verilmekle kalmamış sadarete gönderilen arzlarında konusu haline gelmiştir. Nitekim Kürdistan Eyalet Valisi Mustafa Paşa'nın sadarete gönderdiği arzda otuz yıla yakın Çabakçur, Göynük ve Meneşkut'ta idarecilik yapmış olan Süleyman Bey'in devlete vermesi gereken vergileri tam olarak vermediği gibi, cinayet gibi olumsuzluklarlada anıldığı, ayrıca Çabakçur'a tayin olan es-Seyyid İbrahim Şükrü'yü kabul etmeyerek adamlarıyla hükümet konağını bastıkları ve çevreye çokça zarar vermeleri sebebiyle hakkında tahkikat başlattıkları ifade edilmiştir. Es-Seyyid İbrahim Şükrü'de 1864 tarihinde Çabakçur'a tayin edildikten sonra başından geçenleri Meclis-i Valay-ı Ahkam-ı Adliye Müşiriyeti makamına ileterek durumun vehametini ortaya koymuştur. Yapılan tahkikat sonucunda Süleyman Bey'in vergiyi tam ödemediği tespit edilmiştir. Meclis-i Valay-ı Ahkâm-ı Adliye'de oybirliği ile Süleyman Bey'in memuriyetten men edildiği kararı Sultan Abdülmecid'e takdim edilmiştir. Sultan Abdülmecid de 1865 tarihinde Kürdistan Eyalet Valisi Mustafa Paşa'ya, Harput Eyalet Valisi el-Hac İzzet Paşa'ya ve Harput nâibine gönderdiği fermanlarda

[302] MŞH. ŞSC. D. 3704-64.

Süleyman Bey'in yakalanarak ailesiyle birlikte Harput'ta sürgün edilerek cezasını burada çekmesini istemiştir.[303]

Ahaliden aldıklarını yeterli bulmayan Süleyman Bey ve ailesi devlete ait eşyalarada el koymaktan geri durmamıştır. H. 1283 / M. 1866 senesinde Yusuf Kemal Bey bin Mustafa'nın Çabakçur nâhiyesi Müdürlüğü sırasında görevi gereği Simsor köyü'ne (Ekinyolu) gitiğinde, Süleyman Bey ibn Sincar Bey'in kendisine olan garazı ve nefsaniyetinden dolayı adamları Derviş ve Halil'i kendi konağına göndererek şahsına ve devlete ait birçok eşyaya el koyduğuna dair şikâyeti durumun ne kadar vahim olduğunu göstermiştir.[304] Yaptıkları ile Çabakçur ahalisi üzerinde adeta kâbus haline gelen Süleyman Bey, H. 1284 / M. 1867 senesinde Madrak köyünden (Kılçadır/Madrak Lotan) Ömer Bey bin Sincar Bey ile Said Ağa ibn İsmail'in tarlalarına el koyarak yoncalarını gasbetmiş,[305] Simsor köyünü (Ekinyolu) üç ay boyunca kuşatma altına alarak öşürlerine el koymuş ve daha başka hukuksuzluklara da neden olmuştur.[306]

İdarecilerin halk üzerinde baskı kurmaları başka zorbalarında ortaya çıkmasına ve keyfi uygulamalara ortam oluşmuştur. Bu duruma örnek olabilecek bir olayda Çabakçur kazâsı ahalisinden Hasan bin Ahmed, yine kazâ ahalisinden olan Hasan bin Şebnar'ın kendi harmanından cebren altmış altı ölçek buğdayına el koyduğu[307] için zararının karşılanması amacıyla mahkemeye şikâyette bulunmuştur. Başka bir olayda da Çevlik karyesi ahalisinden Ömer Beg bin Sincar Beg'in emri üzerine Beşiri nâhiyesi'ne tâbi Telmis Karyesi'nde kime ait olduğunu bilmediği iki merkebi çalarak Batman Çayı yakınlarında iki yüz kuruşa satan Çabakçur ahalisinden Ali bin Hüseyin'in, Çabakçur'da kendisi hakkında iki merkeb'in çalınması ile ilgili dava açılması üzerine Ömer Beg bin Sincar Beg'in emri ile merkebleri çaldığını ve sattığını, bu satıştan elde ettiği iki yüz kuruşu Ömer Beg'in adamlarına verdiğini itiraf etmesidir.[308]

Çabakçur nâhiyesi'nde görülen başka zorbalık örneğinde Çabakçur halkından olan Abas Beg bin Yusuf'un, Belvare köyü halkından Hasan bin İsmail'in mallarına

[303] Abdullah Demir, '18 ve 19.Yüzyıllarda Çapakçur Sancağı ve İdari Yapısı', *Arşiv Vesikalarına Göre Bingöl Kolokyumu,* Bingöl Belediyesi Yayınları, Eylül 2011, s. 32-33.
[304] MŞH. ŞSC. D. 3691-106.
[305] MŞH. ŞSC. D. 3691-1002a.
[306] MŞH. ŞSC. D. 3691-1002b.
[307] MŞH. ŞSC. D. 3695-64.
[308] MŞH. ŞSC. D. 395-100.

el koymasıdır. Abas Beg bin Yusuf, Hasan Bin İsmail'in harmandaki tahılı ile bir at'ını almak için biriktirdiği altı yüz kuruş hakkının gasbına neden olduğu gerekçesiyle şikâyet edilmiştir.[309] 20 Şevval 1298/ 15 Eylül 1881 tarihinde Zikte kazâsı'na tabi' Dilistan karyesi ahalisinden Kasım bin Molla Hüseyin, Yağkik nâhiyesi'ne tâbi Arpaçayırı karyesi ahalilerinden Muhammed ve İsa ismindeki kişiler tarafından harmanından zorla el konulan elli keyl hınta'sını (esmer buğday) mahkemeye verdiği şikâyet dilekçesi ile geri almaya çalışmıştır.[310] Yine Çabakçur nâhiyesi'ne tâbi Perhunık karyesi ahalisinden Fakı Süleyman bin Molla Ali, babasının malından, toplamda üç yüz altmış kuruş hakkının gasb edilidiğini,[311] Ziktı nâhiyesi'ne tabi Düşmalan Karyesi'nden Edek veledi Girekos'un, Dik Karyesi'nde sahibi olduğu bir atı'nın izni olmadığı halde alıkonularak yağ yükletilmek süretiyle Diyarbekir'e götürüldüğü ile ilgili şikâyeti, [312] merkezi idarenin Çabakçur ve çevresinde huzur ve adaleti tesis etmede ağır kaldığını göstermiştir.

İlginç olan bir durum zülüm ve haksızlıkla anılan, ahali üzerinde baskı kuran ve Çabakçur'da önemli bir kimse olarak karşımıza çıkan Süleyman Beg'in, emizadesi Haso bin Mehmed'in Harput'a tabi Besni nâhiyesi'ne bağlı Çakallu köyü'nde kılıç ile darb edildiği gerekçesiyle Hüseyin bin Ali bin Mustafa'dan şikâyetçi olmasıdır.[313] Süleyman Bey'in Harput ve çevresinde hükmü geçmemesi sebebiyle da'vâ açma yoluna gitmiş olmalıdır. Zira ismi zorbalıkla anılan bu kimseler genellikle kendileri adaleti dağıtma yoluna giderler, hak aramak amacıyla kadı'nın eşiğini aşındırdıkları pek görülmemiştir.

Yukarıdaki birçok örnekten de görüldüğü gibi idareciler Çabakçur'da zorba bir yönetim sergilemişlerdir. Çabakçur Sancağı'nın merkezi idareden uzak olması, Tanzimat ile başlayan yeni idari yapılandırmada kurumların tam olarak ikame edilmemiş olması buradaki yöneticilerin keyfi davranmalarına, halk üzerinde baskı kurmalarına yol açmış olmalıdır. İdarecilerin bazı kimseleri sürgüne gönderme, rüşvet ile mahkeme üyelerini kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirme, harmandan ürün gasbetme, hayvan, darb, para ve değerli eşyalara el koyma (hırsızlık) ve zorla

[309] MŞH. ŞSC. D. 3695-63a.
[310] MŞH. ŞSC. D. 3695-63b.
[311] MŞH. ŞSC. D. 3695-63c.
[312] MŞH. ŞSC. D. 3704-42.
[313] MŞH. ŞSC. D. 3704-43.

çalıştırma, öldürme gibi gayri hukuki faaliyetlerin yaşanmasına neden olduklarını resmi kayıtlardan öğrenmek mümkün olmaktadır.

### 2. 2. Nüfus Yapısı

Osmanlı Devleti'nde nüfus şehirlerin en önemli kısmını oluşturmaktadır. Zira bir devletin ekonomik münasebetleri, siyasi, soyal ve kültürel ilişkileri belirlenirken nüfus hareketleri dikkate alınması gerekmektedir. Çünkü sağlıklı nüfus verileri olmadığı zaman devlet işleri, tarımsal faaliyetler, hayvancılık, vergi gibi ekonomik faaliyetler, sosyal meselerler, askeri güç, ülkenin kalkınması gibi konular hakkında gelecekle ilgili planlamalar yapmak mümkün görünmemektedir.[314] Devletin gelecek planlamaları için nüfus tespiti yapmak elzemdir. Nüfus ve vergi miktarı ise hâne sayısı esas alınarak belirlenirdi. Nüfus sayımında vergi verebilecek aile reisleri ile aile ekonmisine destek sağlayabilecek erkek kişilerden bekâr (mücerred) olanlar sayılırdı.[315] Bu görevi Nişancı'nın gözetiminde *'Muharrir-i memalik'*, *Muharrir'* veya *'İl yazıcısı'* adı verilen güvenilir, nâmuslu ve itimad edilecek görevliler yapardı. İl yazıcılarından padişahlar, vezirler ve sancak beylerine ait has, zeamet ve tımarları yazdıktan sonra şehir ve kasabaları dolaşarak burada oturan vergi mükelleflerinin isimlerini, oturdukları yerleri, ürünlerini, tımar sahiplerinin gelirlerini, açık bir şekilde kaydetmeleri istenirdi. Ayrıca tahrir sürecinde tahrir yapılan yerde herkesin yazılması ve gelir getiren her şeyin kaydedilmesi sağlanırdı. Bununla birlikte vergi mükellefi olmayanların hangi sebeple vergiden muaf oldukları tahrir defterine kaydedilerek kayıt dışılık önlenmeye çalışılmıştır.[316] Dolayısıyla tahrir defterleri, Osmanlı ekonomik yapısı içinde önemli yer teşkil eden vergilerin ve vergi verenlerin isimlerinin yer aldığı, aynı zamanda ülkenin vergi miktarı ve nüfus potansiyelinin[317] tespitini sağlayan birincil kaynaklar olarak karşımıza çıkmaktadır.

*1550 tarihli Tapu Tahrir Defterinde* Çabakçur Sancağı'na tabi nahiyeler, köyler, mezralar, tahmini nüfus, ahalinin inanç durumu, üretim çeşitleri, vergi miktarı, vergi mükellefi olan ve vergi mükellefi olmayanlarla ilgili ayrıntılı bilgilere

---

[314] Ömer Lütfü Barkan, *Tarihi Demografi araştırmaları ve Osmanlı Tarihi*, s. 2, (dergipark. org/ erşim Tarihi: 12. 02. 2021), Gürkan Cevger, *18. Yüzyılda Amid (Diyarbekir) Kazası,* Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitiüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 2016, s. 128.
[315] Halil Salihlioğlu, 'Avarız', *DİA*, C. 4, İstanbul 1991, s. 108-109.
[316] Pakalın, 'Tahrir', *a. g. e.,* C. III., 1983, s. 376, Mehmet Öz, 'Tahrir', *DİA*, C. 39, İstanbul 2010, s. 425-429.
[317] Öz, *a. g. m.*, 2010, s. 425-429.

yer verilmiştir. Böylece Tahrir Defterinde yer alan bu veriler kullanılarak Çabakçur Sancağı'nın tahmini nüfusuna ulaşmak mümkün olmaktadır.[318]

*Tahrir Defterine* göre Çabakçur Sancağı seksen sekiz köy, yedi nahiye ve yetmişe yakın mezradan oluşmaktadır. Seksen sekiz köyden yetmiş dokuz köy tamamen Müslüman nüfus, dört köyde Müslüman ve Gayrimüslimler bir arada, üç köyde ise tamamen Gayrimüslim nüfus yaşamaktadır. Burada yaşayan ahali Müslüman ve Ermenilerden oluşmaktadır. Lisanları Türkçe, Kürtçe, Zazaca ve Ermenicedir.[319] *Çevlik Nahiyesi'ne tabi, Abtor (Ab-ı Tahur/Aftuer), Ribat köyü*[320] *ile mezraları Mezra-i Karaboli, Mezra-i Göl, Zikte nahiyesine tabi Arakil (Ardıçdibi köyü), Cansur-ı Ulya (Çanakçı)* köylerinde, Müslüman ve Gayrimüslimler birlikte yaşamaktaydı. *Çevlik Nahiyesine tabi Madrak-ı Ulya (Çeltiksuyu köyü), Madrak-ı Sufla (Kılçadır köyü) ile mezraları Mezraa-i Sarvan ve Kalecik ve Karmız, Haskend köyü ve mezrası Hoca Ali Yurdu,* Gayrimüslim teb'adan oluşmuştur.[321] Ayrıca tahrir defterinde nüfus durumu Müslüman olarak görülen *Simsor karyesi,* MŞH. ŞSC. D. 3691-1002b /MŞH. ŞSC. D. 3803-8b nolu arşiv belgelerinde *Çabakçur kazâsı'na tabi Simsor karyesi (Ekinyolu) mütemekinlerinden Devlet-i Âlîye'nin teb'asından? Ermeni milletinden Keşiş Erakil veledi Etam, Cinancı oğlu Mıkı İkob, kalaycı Ovanik* isimlerinin yer alması bu köyde de Gayrimüslimlerin yaşadıkları görülmektedir.

Çabakçur kazâ'sı birçok sicil belgesinde 49 avârız hânesi olarak gösterilmiştir. Burdaki avârız hânesi'nin normal bir evle ilgili kabul edilmemiştir. Avârız hânesi; kasabalar, köyler nüfuslarına, emlak ve arazilerinin miktar ve hâsılatlarına göre belirlenmiştir. [322] Dolayısıyla nüfusun ve vergi miktarının belirlenmesinde avârız hânesinin dikkate alınmıştır. XVI. yüzyılda Osmanlının ortalama nüfusu hesaplanırken her hâne beş veya yedi kişi olarak hesap edilirdi. Ortalama nüfus ise hâne sayısı beş ile çarpılarak ve mücerred (bekâr) nüfus eklenerek tespit edilmiştir.

*1550 Tarihli Tahrir Defterinde* Çabakçur Sancağı'nda vergi mükellefi olan 1721 hâne, 728 mücerred Müslüman nüfus ile 379 hâne, 228 mücerred Gayrimüslim

[318] Söylemez, Demir, *a. g. e.*, 2014, s. 68-65, Erpolat, *a. g. m.*, 2007, s. 89-92.
[319] *Salname-i Vilayet-i Bitlis*, 1310/1892, I.Baskı, s. 263.
[320] Ribat köyü, 1550 tarihli Tahrir Defterinde Çabakçur Sancağı'na tabi merkez köy olarak görülmektedir. Ancak günümüzde hangi köy olduğu tespit edilemedi ( Söylemez, Demir, *a. g. e.*, tablo: 4, 2014, s. 34, Erpolat, *a. g. m.*, 2007, s. 87).
[321] Söylemez, Demir, *a. g. e.*, 2014, s. 26-42.
[322] Pakalın, *a. g. e.*, C. I, 1983, s. 729.

nüfus hesap edilmiştir. Ayrıca vergi mükelefi olmayanlar (din görevlileri, seyyidler, Padişah has'ında çalışan çeltikçiler, meşayih ve tımarlı sipahiler) eklendiğinde Müslüman hâne 2112, mücerredler 992 sayısına ulaşılmaktadır. Bu veriler kullanılarak 2112 X 5 =10.560 nüfus elde edilmiş, ayrıca nüfusa mücerredler (bekârlar) eklendiğinde 10.560 + 992= 11.552 Müslüman nüfus sayısına ulaşılmıştır. Gayrimüslim hâne olan 379 X 5= 1895 rakamı elde edilmiştir. Bu rakama mücerredler eklendiğinde 1895 + 228 = 2123 Gayrimüslim nüfusa ulaşılmaktadır. Bütün bu veriler doğrultusunda 1550 tarihinde Çabakçur'un tahmini nüfusu 13.675 olarak hesaplanmıştır. Ancak bu defterin, Bingöl'ün bugünkü yakın çevresi ile birlikte, mesela Genç (Ziktı nahiyesi), Ilı Su nahiyesi (Sevkar), Solhan vd. bazı yerleşim birimlerini de ihtiva etmekte olduğu bilinmektedir.[323]

### 2. 3. Ekonomik Durumu

Osmanlı Devlet idarecileri idari teşkilatlanma sırasında halkın alışık olduğu uygulamalara riayet ederek uygulama sürecinde ortaya çıkabilecek sorunlara pratik çözümler getirmiş, reayanın üzerindeki ekonomik yükü hafifletmeye çalışmışlar. Yapılan düzenlemelerde genellikle reayanın menfaati düşünülmüştür. Bu anlamda fethedilen topraklarda ahalinin alışık olduğu uygulamalar hemen kaldırılmamış bir süre eski uygulamalar devam ettirilmiş, ancak ihtiyaç durumunda değişiklikler yapılmıştır. Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan tarafından yazdırılan idari, mali ve sosyal hayat ile ilgili düzenlemelerin yer aldığı *Hasan Padişah Kanunları* reayanın ihtiyaçlarını karşıladığı için 1540 yılında yapılan düzenlemelere kadar Diyarbekir vilayetinde yürürlükte bırakılmıştır. Çabakçur Kanunnâmesi de bu hususta önemli bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır.[324] 1550 tarihli Çabakçur Kanunâmesine göre Çabakçur'da toprak hukuku ile ilgili düzenleme yapılarak Çabakçur reayasını oluşturan Müslüman ve Gayrimüslimlerden alınacak vergilerin türü, miktarları, ne zaman toplanacağı ve dönemi tespit edilmiştir.[325] Ekler kısmında orjinal metni ve transkripsiyonuna yer verdiğimiz 1550 tarihli Çabakçur Kanunnâmesine göre Çabakçur halkından alınacak vergiler şu şekilde sınıflandırılmıştır;

---

[323] Söylemez, Demir, *a. g. e*., 2014, s. 27-65, Erpolat, *a. g. m.*, 2007, s. 89-90.
[324] M.Salih Erpolat, 'Çabakçur Kanunnamesi Hakkında Bir Değerlendirme', *Kamu Hukuku Arşivi (KHukA) Dergisi*, C. 9, Sayı 2, Eylül 2006, s. 105-108, Faruk Sümer, 'Akkoyunlular', *DİA*, C. 2, İstanbul 1989, s. 270-274.
[325] TKGM. TADB. TTD. Yer: 188-74, ayrıca M. Salih Erpolat, *a. g. m.*, 2006, s. 105-108.

**1-Kişi başına alınan vergi ve resimler:** Çift resmi (Müslümanlardan), nim çift (Gayrimüslimlerden), bennak (evlilerden), mücerred (bekârlardan), ispençe (Gayrimüslimlerden alınan örfi vergi), cizye (Gayrimüslim erkeklerden alınan vergi), adet-i ırgadiye (bedenen çalışan sipahi için ödenir) vergileri.

**2-Maktu vergiler:** Resm-i asiyab; su ile yıl boyunca çalışan değirmenler için altmışar ve altı ay çalışan değirmenler için otuzar akçe alınan resm.

**3-Hububat Öşrü:** Buğday, arpa, darı ve penbe ile hums ve bostanlardaki kavun ve karpuz ve hiyar, kozları ( ceviz), elma ve havya (ayva) ve emrud (armut) için alınan resm.

**4-Arızı Vergiler:** Resm-i arus; gelin ve düğünlerden alınan vergi. Bakire gelinlerden altmışar, dullardan otuzar akçe, ayrıca vergiler Müslüman ve Gayrimüslim olmasına göre değişiklik gösterir, Gayrimüslimler Müslümanların ödediği vergilerin yarısı kadar öderlerdi.

**5-Hayvancılık Vergileri:** Adet-i ağnâm; Hayvancılık yapanlardan, köm resmi ise ahır sahibi olanlardan alınırdı.

Çabakçur Kanunnâmesi'nde yer alan vergi türlerine bakıldığında yörede ekonomik etkinliklerin çoğunlukla tarım ve hayvancılık eksenli olduğu görülmektedir. Gelir durumu ve mensubu bulunduğu millete göre belirlenen miktar üzerinden vergiler alınmıştır. Ancak herkesten vergi alınmamıştır. Dini görevliler, seyyidler, padişah has'ında çalışan çeltikçiler, meşayih ve tımarlı sipahiler vergiden muaf tutulan gruplar olarak belirlenmişlerdir.[326]

Diyarbakır Eyaleti'nde ortaya çıkan masrafların karşılanması amacıyla eyalete bağlı kazâ ve köyler ile şehir esnafı arasında bölüştürülerek vergi alınmıştır. H. 1246-1248 / M. 1830-1832 tarihlerinde eyalet dâhilinde Salyane Defteri'ne göre toplamda 134.655 kuruş olan vergi miktarı için Çabakçur kazâsı'ndan 2295 kuruş vergi tahsîl edilmiştir.[327]Ayrıca farklı zamanlarda padişahlık fermanı olan *fermân-ı âlî'ye* göre her yıl Diyarbekir Eyalet'inden vüzerâ-i azam için alınan 20.000 kuruş verginin 10.000 bin kuruşu barış zamanı vergisi olan *İmdad-ı Hazariye* vergisine ayrılmıştır. Bu vergi için H. 1256 / M. 1840-1841 senesinde Çabakçur kazâsı'ndan 250 kuruş vergi tahsîl edilmiştir.[328] Aynı sene için eyalette görevli memurların hizmetlerinin görülmesi, jurnal kâtibi ve mahiyetlerinde yer alanlar ile askeri

[326] Söylemez, Demir, *a. g. e.*, 2014, s. 51-63.
[327] MŞH. ŞSC. D. 3741-8.
[328] MŞH. ŞSC. D. 3804-4.

birliklerin yerleştiği mahallerin masraflarını karşılamak amacıyla Diyarbekir'e bağlı kazâ, nâhiye ve şehir esnafından alınan vergi miktarı 350.774 kuruştur. Verilen bu toplam vergi miktarından Çabakçur kazâsı'nın hissesine düşen vergi miktarı 7015 kuruş olarak belirlenmiştir.[329] Diyarbekir Eyalet sınırları içerisinde yollarda konaklayacak olanların ihtiyaçlarını karşılamak için beş ay içinde kazâ ve şehir esnafından Salyane Defteri'ne uygun olarak vergi toplanması kararlaştırılarak bu kapsamda H. 1257-1258/ M. 1841-1842 senesinde toplanan 150.931 kuruş vergiden Çabakur kazâsı'nın hissesine 4270 kuruş vergi düşmüştür.[330] Alınan vergi türleri ve miktarları Çabakçur kazâsı'nın ekonomik durumu hakkında azda olsa fikir sahibi olmamızı sağlamaktadır. Diyarbekir Eyaletine tabi olan kazâlar ile bağlı nahiye, köyler ve şehir esnafından alınan imdad-ı hazeriye,[331] imdad-ı seferiye, zecriye vergisi,[332] avârız[333] ve nüzul[334] bedelleri ile öşür, ağnâm ihtiyaca göre bütçe açıklarını kapatmak ve askeri masrafları karşılamak üzere kullanılırlardı. Alınan bu vergiler Mevkufat Kalemi defterlerine uygun olarak kaydedilirdi. Bu kapsamda Çabakçur kazâsı'ndan XVIII ve XIX. yüzyıllarda alınan imdad-ı seferiye, imdad-ı hazariye, avârız ve bedel-i nüzul vergiler ve vergi miktarları yıllara göre aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

**Tablo 2: Çabakçur Sancağı'ından Alınan Vergi Miktarları**

| | Hicrî Yıl | Miladi Yıl | Vergi miktarı | Avârız Hânesi |
|---|---|---|---|---|
| Çabakçur Kazâsı | 1115 | 1703/1704 | 250 guruş | 49 hâne |
| | 1151 | 1738/1739 | 1050 guruş | |
| | 1153/ 1.taksit | 1740/1741 | 500 guruş | |
| | 1153/ 2.taksit | 1740/1741 | 250 guruş | |
| | 1154 | 1741/1742 | | 49 hâne |

[329] MŞH. ŞSC. D. 3804-10.

[330] MŞH. ŞSC. D. 3760-21.

[331] 1683 Viyana Kuşatması ile başlayan savaşların maliye üzerinde oluşturduğu yükü hafifletmek için XVII. yüzyıl başlarında başlangıçta sadece varlıklı kişilerden imdadiye adıyla toplanan yardımlar zamanla vergi yükümlülüğü haline getirilmiş. XVIII. yüzyılda örfi vergi haline getirilen imdadiye, bu yüzyıldan itibaren *'imdad-ı seferiyye'* ve '*imdad-ı hazariyye'* adıyla sürekli alınan vergi haline getirildi. Avarız gibi olağanüstü zamanlarda alınan bu vergiler beylerbeyi ve sancak beyi gibi üst dereceli idarecilerin gelirlerini oluşturmuştur ( Ahmet Tabakoğlu, 'İmdadiye', *DİA,* C. 22, İstanbul 2000, s. 221-222).

[332] Osmanlı Devleti'nde alkollü içeceklerden alınan vergidir.

[333] Osmanlılarda olağan üstü zamanlarda alınan vergi ve vergi verebilecek hane (nüfus) esasına dayanır. Aile reisleri ve ailenin geçimini sağlayabilecek mücerred (bekâr) erkekler sayılır ve avarız hanesi olarak kayd edilir. Tahrir defterlerinde de avarız haneleri olarak gösterilirdi (Halil Sahillioğlu, 'Avarız', *DİA*, C. 4, İstanbul 1991, s. 108-109).

[334] Konaklama bedeli.

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| | 1160 | 1747/1748 | 1000 guruş | 49 hâne |
| | 1182/ 1. taksit | 1768/1769 | 250 guruş | |
| | 1182/ 2.taksit | 1768/1769 | 250 guruş | |
| | 1199 | 1784/1785 | 250 guruş | |
| | 1200 | 1785/1786 | | 49 hâne |
| | 1200 | 1785/1786 | 250 guruş | |
| | 1203 | 1788/1789 | 1100 guruş | |
| | 1204 | 1789/1790 | 49 akçe | 600 beher hâne |
| | 1207 | 1792/1793 | 250 guruş | 49 hâne |
| | 1208 | 1793/1794 | 250 guruş | |
| | 1209 /1.taksit | 1794/1795 | 250 guruş | |
| | 1209 / 2.taksit | 1794/1795 | 350 guruş | |
| | 1211 | 1796/1797 | 250 guruş | |
| | 1217 | 1802/1803 | | 49 hâne |
| | 1218 | 1803/1804 | | 49 hâne |
| | 1218 /1.taksit | 1803/1804 | 350 guruş | |
| | 1218 / 2.taksit | 1803/1804 | 250 guruş | |
| | 1246/1248 | 1830/1832 | 2295 guruş | |
| | 1256 | 1840/1841 | 250 guruş | |
| | 1257/1258 | 1841/1842 | 4270 guruş | |
| | 1703/1842 yılları arasında alınan toplam vergi miktarı | | 13915 guruş | |

Tablodaki veriler dikate alındığında XVIII. yüzyıl ile XIX. yüzyılın ilk yarısında Diyarbekir Eyalati dâhilindeki kazalardan toplanan vergilerde Çabakçur kazası 1703-1842 yılları arasında toplam 13915 guruş vergi ödediği görülmektedir.

Çabakçur'un sahip olduğu iklim özellikleri ekenomik yapısının belirlenmesinde rol oynâmaktadır. Arşiv belgelerinde yer alan bilgiler doğrultusunda tarım ve hayvancılığa dayalı bir ekonomik faaliyet görülmektedir. Çabakçur kazâ'sı ahalisinden Hasan bin İsmail'in H. 1263 / M. 1846-1847 senesinde mahkemeye sunduğu dava dilekçesinde Sadullah Beg tarafından haksızca el konulan mallarının *bir torak tuluk, iki yağ batman, iki yazlık buğday, on iki kile şa'ir*[335] *dokuz kile darı,*[336] şeklinde listelemesi tarım ve hayvancılık ürünlerini ön plana çıkarmaktadır. Ayrıca Bitlis Salnamesi H.1310 M.1892 ve 263. sayfada *hınta, şâ'ire, darı, nohud,*

[335] Şa'ir: Cev, arpa.
[336] MŞH. ŞSC. D. 3803-7.

*mercimek, pirinç,….penbe yağı, yapağı yün, tütün, ceviz, kavun, karpuz, ve sair sebzeler'*in yetirştirildiği ifade edilmektedir.[337] H. 1316 M. 1898 tarihli Bitlis Salnamesi'nde de Çabakçur kazası'ında *buğday, arpa, darı,….nohut, mercimek,…tütün, beyaz ve kara dut, elma, armud, aluç, kara erik, ceviz, fındık, vişne, kiraz, fasulye,…. domates, patlıcan, şalgam, turb, sumak, karpuz, kavun, hıyar* gibi tahıl, meyve-sebzeler ile sanayi için önemli olan *kırmızı kök boya* üretildiğine yer verilmiştir.[338] Aynı salnamede Çabakçur'da yetiştirilen ve hizmetlerinden yararlanılan hayvanlara da yer verilmiştir. Kaza dahilinde .... *aster, merkeb, camus, manda, koyun, keçi, öküz, gibi mevaşiye mevcuddur*'[339] kaydıyla hayvancılığın ekonomideki etkisi belirtilmiştir. İnsan ve hayvan ihtiyaçlarını karşılaması bakımından tarımsal üretimde özellikle hınta (siyah buğday) ekiminin yaygın olduğu belgelerden anlaşılmaktadır.

XIX. yüzyılda 450 hâne, sekiz dükkân ile fırını olan meyve bahçeleri ve üzüm bağları ile çevrili bir yerleşim yeri olarak görülen Çabakçur'da altın ve gümüş işçiliği alanında kuyumculuk ve sarraflık, dokumacılık alanında pamuklu ve ipekli dokumalar, halı, cacım (kilim) hayvancılıkla ilgili dericilik, eyer (semer) yapımı, ayrıca boyacılık, demircilik, kalaycılık yapımı ile ilgili iş kolları oldukça yaygındır.[340] Bu iş kolları Çabakçur ekonomisine büyük değer katmıştır. Ayrıca zanaat kollarından demircilik, kalaycılık, semercilik, dericilik gibi meslekler teknolojik gelişmelerden dolayı günümüzde yok olma durumuna gelmişlerdir.

Bingöl coğrafi özellikleri ve sahip olduğu zengin bitki çeşitliliği ile geçmişten beri ekonomik ve besin değeri yüksek olan bal (asel) üreticiliğinin merkezlerinden biri haline gelmiştir. Bal üreticiliği ile ilgili iki belge Çabakçur'daki bal yetiştiriciliğinin köklü bir geçmişe sahip olduğunu göstermektedir. Birincisi 1550 tarihli Tapu Tahrir defteridir ki; bu deftere göre Çabakçur'da arıcılık yapan köyler, köylerdeki kovan sayıları ve arıcılık yapanlardan kovan başına iki akçe öşür vergisi alındığı ile ilgili bilgilerin yer alması Bingöl arıcılığının yaklaşık 450 yıllık bir geçmişe sahip olduğunu göstermiştir.[341] İkinci belge ise H. 1262/ M. 1846 tarihli MŞH. ŞSC. D. 3746 nolu DŞSAM yer alan belgedir. Bu defterde Diyarbekir ve Harput mevkiilerinde yerleşmiş bulunan askerlerin bal (asel) ihtiyacını karşılamak amacıyla

[337] *Salnama-i Vilayet-i Bitlis*, 1310/1892, I. Baskı, s. 263.
[338] *Salnameyi Vilayet-i Bitlis*, II. Baskı, 1316/ 1898, s. 300.
[339] *Salnameyi Vilayet-i Bitlis,* 1316/ 1898, II. Baskı, s. 300-301.
[340] Pamuk, *a. g. m.,* 2011, s. 107.
[341] Söylemez, Demir, *a. g. e*., 2014, s. 60.

bal yetiştiren kazâlara ve eyalate bağlı kazâlardan satın alınacak bal miktarına yer verilmiştir. Bu amaçla belirlenen kazâlardan toplam 3.250 batman bal satın alınacağı bildirilmiştir. Çabakçur kazası'ndan alınacak bal miktarı ise 370 batman baldır.[342] Askerlerin ihtiyacı olan 3.250 batman bal Diyarbekir (Âmid) eyaletine bağlı olan kazalardan tedarik edilerek istenilen yere ulaştırılmıştır. Çabakçurdaki bitki çeşitliliği ile doğal bir aromaya sahip olan bal yetiştiriciliği Osmanlı'dan günümüze kadar artarak devam etmiştir. Bingöl Üniversitesi kurduğu Arıcılık Araştırma Geliştirme ve Uygulama Merkezi ile Bingöl ilinde arıcıların mevcut kovanlarında bakteriyal bulaşma kaynaklarına yönelik çalışmalar yaparak arı kolonilerinin kaybını önlemek, ana arı yetiştiriciliği yapmak, arıcıların uyguladığı geleneksel yöntemleri bilimsel bilgilerle destekleyerek Bingöl balının niteliğinin artırılması için çalışmalar yapmaktadır.

### 2. 4. Dini Hayatı

Hz. Ömer'in halifeliğinde İyad b. Ganm kumandasında başlayan İslam fetihleri ile İslam etkisinin başladığı Çabakçur ve çevresinde Hz. Osman'ın halifeliğinde Habib b. Mesleme kumandasında Doğu Anadolu'nun tamamına yakını fetihle sonuçlanmıştır.[343] Bu süreçten sonra Bizans ile Müslümanlar arasında sürekli el değiştiren bölgede ancak Selçuklular zamanında kalıcılık sağlanmıştır. Selçukluların, Anadoluya yönelik fetihleri ile kazânılan Malazgirt Savaşı sonrası Bizans'ın siyasi gücünün kırılması ile İslamiyet rahat yayılma alanı bulmuş ve Artukluların etki alanına giren Çabakçur ve çevresinde İslamiyet hızlıca yayılmıştır.

Osmanlı Devleti'nde İslamiyet, birleştirici unsur olarak bütün Müslümanları bir millet olarak kabul etmiştir. Takip edilen hoşgörü siyaseti ile etnik kimlikler, dini ve mezhepsel farklılıklar tehdit olmaktan çıkarılarak toplumsal kaynaşmayı sağlamak için ortam oluşturulmuştur. Müslüman toplumu bir arada tutan en önemli dini mekânlar cami, medrese, tekke ve zaviyeler ile vakıflar olmuştur. Toplumun ihtiyacı olan dini, sağlık, eğitim gibi hizmetler bu kurumlar aracılığıyla giderilmiştir.

---

[342] İzgöer, vd., *a. g. e*., 2017, C. 9, , s. 78, Batman: Yerine ve malına göre 2- 6 okka arasında değişen ölçü birimidir. Bazı yerlerde 2-8 okka arasında değşiklik gösteren batman ülkelere, bölgelere ve ürünlere göre değişiklik gösterir. 1 batman bal için 2400 dirhem olmuştur. *Et, pamuk, ipek, kumaş, darı, buğday, un, ekmek, şeker, şarap, şıra, su, bal, yağ, kayısı, üzüm, kuru erik, armut, incir, zerdali, keçiboynuzu, badem, fıstık, soğan, kına, kızılboya, çivit, lök, kalye taşı, şap, sabun, kalay, demir* gibi birçok ürünün ölçülmesinde batman kullanılır. ( Cengiz Kallek, 'Batman', *DİA,* C.5, İstanbul 1999, s. 199-200, Pakalın, a. *g. e.*, 1983, C. 1, s. 174).

[343] Acar, *a. g. m*., 2007, s. 23-24.

Osmanlı toplumu içerisinde yer alan Gayrimüslimlerde kendi cemaat yapıları içerisinde dini liderleri etrafında bir araya gelmişlerdir. Osmanlı Devleti reayanın dini inancına müdahale etmeyerek gösterdiği hoşgörü siyaseti ile Gayrimüslim cemaatlerin özerk bir yapılanmayla kendi mensuplarının ihtiyaçlarını gidermesi için organize olmalarına ortam oluşturmuştur.[344]

Nüfusun çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu Çabakçur'da kurulan dini mekânlar ile halkın ihtiyaçları karşılanmaya çalışılmıştır. Bu amaçla Çabakçur Sancak merkezi ve nahiyeleri ile köylerinde mescid, cami, tekke ve zaviye ile vakıflar kurulmuştur. Sicillerde Çabakçur'un Ebutahir Karyesi'nde kurulan Isfahan Evkafı,[345] Sultanyeri Nahiyesi'ne (Sevkarun) bağlı İli Su Karyesi'ndeki (Ilıcalar) Şeyh Bereket Zaviyesi Vakfı,[346] Çabakçur kazâsı'nda Isfahan Beg Vakfı[347] ve Çabakçur'un Abtor Karyesi'nde kurulan Isfahan Beg Tekye ve Cami'i Şerif Vakfı[348] gibi kurumlar gündelik hayatın merkezinde yer almış ahalinin sağlık, eğitim, dini ve sosyal alandaki ihtiyaçları bu kurumlar aracılığıyla karşılanmıştır.

Araştırma konumuz olan *Diyarbekir Şeriye Sicilleri'nde* doğrudan Müslüman ve Gayrimüslim ahalinin nüfus ve inanç yapısı ile ilgili bilgilere ulaşılmadığı gibi mezheplere ilişkin bilgilere yer verilmemiştir. Şer'îyye Sicillerinde yer alan isimlerden hareketle Çabakçur'un inanç mensubiyetini çıkarmak mümkün olmaktadır. Sicillerde yer alan bilgilerde Hiristiyan dinine mensup Ermeni milletinden insanların Çabakçur ve çevresinde meskûn oldukları anlaşılmaktadır. Mesela, *teb'a-i Gayrimüslimden Toroş veledi Bedroş ve Kirhor veledi Kenbergos ve Mardiras veledi Karabet ve Agop veledi Boğos ve Evabiş veledi Mıtas,*[349] *Diyarbekir'e yerleşmiş olan Çabakçur kazâsı sarrafı Hariri oğlu İgop veledi Oseb, Fransa Devleti fahîmesi konsolos vekil-i tercümanı Hoca İrhor veledi İkoba,*[350] *vekil-i merkûm Tomas,*[351] *Çabakçur nâhiyesi'ne tâbi Madrak karyesi ahalisinden ve teb'a-i Devlet-i Âlîye'nin Ermeni milletinden sahib-i arzıhâl Tomas veledi Kirkos,*[352]

[344] Tahsin Özcan, 'Osmanlılar'da Dini Hayat, *DİA,* C. 33, İstanbul 2007, s. 538-541.
[345] İzgöer, vd.,*a. g. e.*,2013, C. I, s. 172.
[346] MŞH. ŞSC. D. 3706-49, MŞH. ŞSC. D. 3748-89, MŞS. ŞSC. D-3748-102, MŞH. ŞSC. D. 3695-110, MŞH. ŞSC. D. 3704-55, MŞH. ŞSC. D. 3713-69.
[347] MŞH. ŞSC. D. 3748-5, MŞH. ŞSC. D. 3748-6, MŞH. ŞSC. D. 3695-55, MŞH. ŞSC. D. 3691-101a.
[348] MŞH. ŞSC. D. 3748-22, MŞH. ŞSC. D. 3695-39, MŞH. ŞSC. D. 3695-86b.
[349] MŞH. ŞSC. D. 3748-5/ MŞH. ŞSC. D. 3748-6.
[350] MŞH. ŞSC. D. 3748-101.
[351] MŞH. ŞSC. D. 3704-43.
[352] MŞH. ŞSC. D. 3713-59.

*Çabakçur kazâsı'na tâbi Simsar/Simasor (Simsor) karyesi mütemekinlerinden Devlet-i Âlîye'nin teb'asından? Ermeni milletinden Keşiş Erakil veledi Etam,*[353] *Cinancı oğlu Mıkı İkob, kalaycı Ovanik*[354] gibi isimlerden Gayrimüslim Ermeni vatandaşların Çabakçur kazâsı merkezi ile Madrak ve Simsor köylerinde yaşadıklarını göstermiştir. Ayrıca kişilerin ünvanlarından mesleklerinide öğrenmek mümkündür. Sicillerde sarraflık (kuyumculuk), kalaycılık, tercümanlık gibi mesleklerin Osmanlı teb'asından Ermeni vatandaşlar tarafından icra edildiği görülmektedir.

Yavuz Sultan Selim döneminde Osmanlı idaresine geçen Çabakçur'da nüfusun ekseriyetini Sünni Müslümanların oluşturduğu kaynaklarda ifade edilmektedir. Burada yaşayan ahali Şafilik ve Hânefilik gibi Sünni mezheplere mensup Müslümanlar oluşturuyordu.[355] 'Seksen sekiz köy, yedi nahiye ve yetmişe yakın mezra'dan oluşan Çabakçur Livası'nda, yetmiş dokuz köy tamamen Müslüman, dört köy ise Müslüman ve Gayrimüslimler bir arada, üç köyde ise tamamen Gayrimüslim olan Ermeni nüfustan oluşmaktadır'.[356]

İslam toplumu içerisinde önemli bir yere sahip olan seyyidler, Anadolu'nun İslamlaşma sürecinde de yer almışlar ve varlıklarını günümüze kadar sürdürmüşlerdir. H. 1282 /M. 1865 tarihli bir sicilde[357] Çabakçur'da da seyyidlerin[358] olduğuna dair bilgilere yer vermektedir. Sicilde Siverek ahalisinden Seyyid Nebi b. Seyyid Yasin, validesi Elife bt. Seyyid Halil'in Harput kazâsı'na tabi Çabakçur şehrinden olduğunu ve dedesi Seyyid Halil'in *sahihu'n-neseb* olup *sadâtan* olduğu iddiâsıyla Diyarbekir Nakibi Ahmed Efendi ve Harput kazâsı Nakibi Ali Efendi'ye

[353] MŞH. ŞSC. D. 3691-1002b.
[354] MŞH. ŞSC. D. 3803-8b.
[355] Söylemez, Demir, *a. g. e.*, 2014, s. 63-64.
[356] Söylemez, Demir, *a. g. e.*, 2014, s. 64-65. Erpolat, *a. g. m.*, 2007, s. 89-92.
[357] MŞH. ŞSC. D. 3743/26b-1.
[358] 'Toplumda seçkin bir yere sahip olmak, şerefli, asil, soylu, mübarek' anlamında kullanılan seyyid ve şerif, Hz. Muhammed'in nesline mensub olup, Hz. Peygamber'in Hz. Ali ve Hz. Fatma'dan doğan torunları Hasan ve Hüseyin ile onların soyundan gelenler için unvan olarak kullanılmıştır. Daha sonraki dönemlerde sayıları artan ve İslam topraklarına yayılan seyyid ve şerifler İslam devletleri, toplumları ve ulemaları tarafından ayrıcalıklı olarak kabul edilmiş ve onların hizmetleri için nâkib, nâkibüleşraf, nakibünnükaba gibi görevliler görevlendirilmiştir. Nakibüleşraflık makamı seyyid ve şeriflerin secerelerini araştırarak kaydetmek ve sahte neseb iddiasında bulunanları cezalandırmak için kurulmuştur. XI. yüzyılda Anadolu'ya gelen ve XIII. Yüzyılda nüfusları artan seyyid ve şerifler sülaleleri oluşmaya başladı. Anadolu Selçuklu Devleti Seyyid ve şeriflerin secerelerini tutarak neseb karışıklığını önlemeye çalıştı. Osmanlılarda seyyid ve şerifler ayanlardan sayılarak onlara saygı gösterilmiş, Yıldırım Bayezid zamanında kurulan nakibüleşraflık makamı, II. Bayezid döneminde kurumlaştı. Osmanlı Devleti'nde her türlü vergiden muaf olan Seyyid ve şeriflere aylık, altı aylık veya yıllık tahsisatlar ayrılarak ve özel ihsanlarda bulunulmuştur (Mustafa Sabri Küçükaşcı, 'Seyyid', *DİA,* C. 37, İstanbul 2009, s. 40-43).

verdiği arz da durumun açıklığa kavuşturulmasını istemiştir. Nakiblerde, seyyidlerin kaydının tutulduğu senetler ve meclis-i şer' de görevli Hacı Mahmud b. Mustafa ve Mollâ Bekir b. Ömer ve Halil b. Ahmed ismindeki kişilerin verdikleri bilgiler değerlendirerek Seyyid Nebi b. Seyyid Yasin'in seyyidlerden olduğunu kayıt altına almışlardır. Seyyidlik ulema, toplum ve devlet nazarında ayrıcalıklı bir konum olduğu için Seyyid Nebi b. Seyyid Yasin'de muhtemelen bu ayrıcalıklardan yararlanmak amacıyla seyyidliğini tasdik etmiş olmalıdır.

Çabakçur da seyyidlerin varlığına dair diğer bilgi Seyyid Şeyh Süleyman Efendi ile ilgili halk arasında anlatılanlardır. 1791 yılında Çabakçur'a bağlı Kur (Dikme) köyünde dünyaya geldiği tahmin edilen Şeyh Süleyman Efendi'nin nesebinin Hz.Hüseyin'e dayandığı, dedelerinin Abbasiler döneminde Anadoluya geldiği ifade edilmektedir. Şeyh Süleyman Efendi'nin dedelerinden Şeyh Hasan Zeraki, Diyarbakır'ın Hazro ilçesine bağlı Meyrani köyü'ne, Seyyid Arif Efendi ise Çabakçur'un Kur (Dikme) köyü'ne yerleşerek irşad faaliyetlerinde bulunmuşlar. Seyyid Arif'in vefatından sonra oğlu Seyyid Alâeddin medresede irşat ve ilim faaliyetlerine devam etmiş, onun vefatından sonra Şeyh Süleyman Efendi'nin babası Seyyid Mirzaeddin hizmetleri devr almıştır. İlk derslerini babasından alan Şeyh Süleyman Efendi, Palu'da Şeyh Ali Septi Efendi'den ilim tahsîli yaparak icazet almıştır. Bir süre Kur (Dikme) köyü'nde babasının medresesinde ilim ve irşat faaliyetlerine devam eden Şeyh Süleyman Efendi Uzunsavat köyü'ne yerleşerek kurduğu cami, tekke ve medrese ile bölgede irşat ve ilim faaliyetlerini devam etirmiştir. 1888 yılında vefat eden Şeyh Süleyman Efendi'nin kabri Uzunsavat köyü'ndedir.[359] Seyyid Şeyh Süleyman Efendi'nin soyundan gelenler günümüzde Bingöl şehir merkezi ve Uzunsavat köyü'nde yaşamaya devam etmektedirler.

Çabakçurlu diğer seyyid 1830 yılında Kur (Dikme) köyünde dünyaya gelen ve Şeyh Süleyman Efendi'in yeğeni olan Şeyh Ahmed Çapakçuri'dir. Küçük yaşlardan itibaren Palu'da Şeyh Ali Septi Efendi'den ilim ve tarikat tahsîlini tamamladıktan sonra bir süre Siverek ve Viranşehirde kaldıktan sonra Harput'a yerleşerek ilim ve irşat faaliyetlerini burada sürdüren Şeyh Ahmed Çapakçuri 1921 yılında Harput'ta vefat etmiş, kabri Harput Ulu Camii'nin bahçesindedir.[360]

[359] Yılmaz Irmak, 'Bingöl'de Bulunan Türbeler ve Ziyaret Yerleri', *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 2018 6 (6) 899–914.
[360] Mehmet Şirin Ayiş, 'Şeyh Ahmed Çapakçuri ve Mektupla İrşad Örneği', *Bingöl Araştırmaları Dergisi*, Yıl 3, Sayı 1, Temmuz 2016, s.11.

*1550 tarihli Tapu Tahrir Defterinde Çapakçur'un* Dilistan köyünde olan seyyidlerin listesine yer verilmiştir. Ayrıca aynı eserde *Yahkik, Mirzan, Şaş (Yalnızoğlu), Muhammed-i Goran, Güllüce, Şin, Fakra, Ermutak-ı Pir Ahmed, Peribaşı, Teyerek, Perhangök, Kıron, Avsel* gibi köylerde de seyyidlerin olduğuna dair kayıtlar mevcuttur.[361]

### 2. 5. Sosyal Hayatı

Kuruluş sürecinde toplumsal çeşitliliğin az olduğu Osmanlılarda, küçük bir beylikten devletleşme aşamasına geçilip sınırların genişlemesiyle birlikte etnik ve dini grupların çeşitliliği artmaya başlamıştır. İlk zamanlarda Gaziyan-ı Rum, Abdalan-ı Rum, Bacıyan-ı Rum, Ahiyan-ı Rum, Alpler, göçer evliler, Rumlar beyliğin toplumsal yapısını oluşturan önemli unsurlar olmuşlar. Osmanlı Devleti imparatorluk karakteri kazânıp hâkimiyet alanını genişlettiğinde etnik ve inanç çeşitliği ile çok kültürlü bir karakter kazânmıştır. Osmanlı toplumu genel olarak yönetenler (askeriler) ve yönetilenler (reâyâ) den oluşmuştur. Yönetenler; Seyfiye (askeri idareci), kalemiye (bürokrasi-memur) ve ilmiye (kazâi-idareci) mensuplarından oluşup vergiden muaftırlar. Reâyâ'yı oluşturan halk (Müslüman ve Gayrimüslimler) ise vergi mükellefiyetine sahiptir. Bu geniş halk kitlesi içerisinde tüccarlar, çiftçiler, zanaat mensupları, konar-göçerler, seyyidler ve şerifler toplumsal katmanı oluşturan önemli zümrelerdir.[362]

Osmanlı Devleti millet sistemine göre yani din esası üzerinde şekillendiği için toplumsal ayrışmaya neden olabilecek etnik kimlikler dikkate alınmamıştır. Bunun sonucunda Müslümanlar ve Gayrimüslimler olmak üzere iki sınıf ortaya çıkmıştır. Müslüman ahali yöneten (askeriler) sınıf içerisinde padişahlık hariç aldıkları eğitim ve içine girdikleri askeri sınıf içerisinde yükselme imkânına sahip olurken, Gayrimüslimler sadece yönetilen reâyâ olarak kalmışlar. Ancak Gayrimüslimlerin bu durumu Tanzimat (1839) ve Islahat (1856) Fermanları ile yapılan düzenlemelere kadar bazı istisnalar hariç bu şekilde devam etmiştir.

Dine dayalı olan millet sistemi Osmanlı Devleti'nin taşra teşkilatında da uygulanmıştır. Fethedilen yerlerin tahriri yapılırken Müslüman ve Gayrimüslim nüfus dikkate alınmıştır. Çabakçur ve çevresinde yapılan tahrir sonucunda da ahali Müslüman ve Gayrimüslim şeklinde kaydedilmiş. Tahrir kayıtları, siciller ve

[361] Söylemez, Demir, *a.g.e.,* 2014, s. 52.
[362] Mehmet Öz, 'Osmanlılarda Sosyal Hayat', *DİA*, C. 33, İstanbul 2007, s. 532-538.

salnamelerde yer alan isimlerden hareketle Çabakçur'da yaşayan Hiristiyanların, Ermeni reâyâdan oldukları kabul görmektedir. Mesela, *Toroş veledi Bedroş, Kirhor veledi Kenbergos, Mardiras veledi Karabet, Agop veledi Boğos, Evabiş veledi Mıtasi,*[363] *Hariri oğlu İgop veledi Oseb, Hoca İrhor veledi İkoba,*[364] *vekil-i merkûm Tomas,*[365] *Tomas veledi Kirkos,*[366] *Keşiş Erakil veledi Etam,*[367] *Cinancı oğlu Mıkı İkob, kalaycı Ovanik*[368] gibi isimlerin Ermeni teb'a arasında kullanılması bu bilgiyi doğrulamaktadır. Ayrıca *1550 Tarihli Tahrir Defteri'*nde kullanılan bazı yer isimleri ile şahıs isimlerinden hareketle Çabakçur'da yaşayanların Ermeni reâyâsından olduklarını tahmin etmek mümkündür.[369] Ancak Ermeni teb'anın Çabakçur'daki seksen sekiz köyden sadece üç köy hariç sancak merkezi ve diğer yerlerde sayıca fazla olmadıkları belgelerde yer almaktadır.[370]

Çabakçur'da toplumsal tabakalaşma merkez teşkilatında olduğu gibi, toplum yönetenler ve yönetilenler olmak üzere iki sınıfa ayrılmıştır. Yönetenler; askeriler ( seyfiye, kalemiye, ilmiye) olarak değerlendirilip vergiden muaf tutulmuşlar. Çabakçur'da seyfiye mensubu olarak Sancak beyleri, Tımarlı sipahiler, ilmiye mensubu olan dini görevliler (İmam, Ferrâş[371], Müezzin), ile Seyyidler yöneten sınıfında yer almaktadırlar. Bu gurup içerisinde yer alan toprak sahibi imamlar ile hayvancılıkla uğraşan Tımarli sipahiler vergi mükellefi olarak kabul edilmişler. Yönetilen sınıfında vergi veren reâyâ olarak Müslümanlar ve Gayrimüslimler bulunmaktadır. Çiftçiler (Müslüman çiftçiler Öşür, Gayrimüslim çiftçiler ise Haraç vergisi öderler), hayvancılıkla geçinen konar-göçerler Adet-i ağnâm vergisini öderler. Ayrıca Çabakçur sancak merkezi ile nahiyelerinde yaşayan tüccar, esnaf ve zanaatkârda vergi mükellefi olub yönetilenler içerisinde almışlardır.[372]

İslam medeniyetinin önemli hayır kurumlarından olan vakıflar Çabakçur'da dini, ictimai ve hayır işlerinin icra edilmesinde fonksiyonel bir işlev üstlenmişlerdir. *Diyarbekir (Âmid) Şer'îyye Sicillerinde Çabakçur (1065-1300)* tez çalışması için

[363] MŞH. ŞSC. D. 3748-5/ MŞH. ŞSC. D. 3748-6.
[364] MŞH. ŞSC. D. 3748-101.
[365] MŞH. ŞSC. D. 3704-43.
[366] MŞH. ŞSC. D. 3713-59.
[367] MŞH. ŞSC. D. 3691-1002b.
[368] MŞH. ŞSC. D. 3803-8b.
[369] Söylemez, Demir, *a. g. e.*, 2014, s. 84-195'te yer alan isimlere bakınız.
[370] Söylemez, Demir, *a. g. e.*, 2014, s. 26-42, Erpolat, *a. g. m.*, 2007, s. 89-90.
[371] Cami, medrese, mektep vb. vakıf eserlerin temizliğiyle ilgilenen görevli ( Tahsin Yazıcı, Mehmet İpşirli, Ferrâş, *DİA,* C. 12, İstanbul 1995, s. 408-409).
[372] Söylemez, Demir, *a. g. e.*, 2014, s. 50-65.

yaptığımız arşiv taramasında Çabakçur sancak merkezi ve nahiyeleri ile köylerinde vakıfların olduğunu gösteren belgeler mevcuttur. Sicilerde Çabakçur'un Ebutahir Karyesi'nde Isfahan Evkafı[373], Sultanyeri Nahiyesi'ne bağlı İli Su Karyesi'ndeki Şeyh Bereket Zaviyesi Vakfı[374], Çabakçur kazâsı'nda Isfahan Beg Vakfı[375], Çabakçur'un Abtor Karyesi'nde Isfahan Beg Tekye ve Cami'i Şerif Vakfı[376] gibi sosyal kurumların kayıtlarına yer verilmiştir. İncelediğimiz sicillerde Çabakçur'daki vakıfların yaptıkları hizmetlerden ziyade ölen vakıf yöneticilerinin yerine kimin nasıl geçtiği, vakfa ait kiraya verilen tarlalardan elde edilen mahsulün dokuzda birinin verilmemesi, vakfa ait mallara el konulması, vakıf yöneticileri hakkında şikâyetler ile vakıf hisselerinin varislere devri gibi konular yer almaktadır. Bundan başka Çabakçur Nahiyesi'ne tabi Çevlik karyesi ahalisinden bazı kimselerin Diyarbekir Şer'îyye Mahkemesine verdikleri dilekçede Isfahan Beg Zaviyesi Mütevellisi Muhammed Çavuş bin Mamo gözetiminde arazi memuru Muhammed Efendi ile Süleyman Beg'in müştereken kendilerini Abtor Karyesi'nde zirâ'at yapmaktan men' ettikleri gibi zorla kırk üç bin dört otüz otuz beş kuruşlarına el koyduklarına dair vakıf yöneticilerinin yaptıkları haksızlıkları şikâyet ile haklarını aramaya çalışmışlardır.[377]

Başka bir şikâyet dilekçesi ise Çabakçur nâhiyesi'ne tâbi Simsor karyesi ahalisinden Şerif Beg ibn Timur Beg Isfahan Beg Vakfı Zaviyedarlık hizmeti karşılığı senelik alacağı olan altı yüz kırk dokuz kuruştan altı senede almaya hak kazândığı üç bin sekiz yüz doksan sekiz kuruş alacağından dokuz yüz kuruşu borcuna karşılık kullandığını geri kalan iki bin dokuz yüz doksan yedi kuruş alacağına Vakıf Mütevellisi Muhammed Beg'in haksızlıkla el koyduğuna ve kendisine ödeme yapmadığına dairdir.[378] Ayrıca Arşiv belgelerinde siyasi ve ekonomik güç elde ederek ahali üzerinde baskı kuran Süleyman Beg ve Timur Beg ailelerinin vakıf yönetiminde yer almak sûretiyle yerel memurlarla işbirliğine gittikleri ve Çabakçur da etkilerini artırdıklarına dair bilgilere yer verilmiştir.[379]

---

[373] İzgöer, vd., *a. g. e.*, 2013, C. I, s. 172.
[374] MŞH. ŞSC. D. 3706-49, MŞH. ŞSC. D. 3748-89, MŞS. ŞSC. D. 3748-102, MŞH. ŞSC. D. 3695-110, MŞH. ŞSC. D. 3704-55, MŞH. ŞSC. D. 3713-69.
[375] MŞH. ŞSC. D. 3748-5/ MŞH. ŞSC. D. 3748-6, MŞH. ŞSC. D. 3695-55, MŞH. ŞSC. D. 3691-101a.
[376] MŞH. ŞSC. D. 3748- 22, MŞH. ŞSC. D. 3695-39, MŞH. ŞSC. D. 3695-86b.
[377] MŞH. ŞSC. D. 3695-55.
[378] MŞH. ŞSC. D. 3691-101a.
[379] MŞS. ŞSC. D. 3748-102, MŞH. ŞSC. D. 3695-39, MŞH. ŞSC. D. 03695-86b, MŞH. ŞSC. D. 3704-55.

Arşiv belgelerine göre Çabakçur kazâsı sınırları ile çevresindeki kazâ ve köylerde evlilik öncesi kız babalarının erkek tarafından yüklü miktarda başlık aldıkları görülmektedir. H. 1263 / M. 1846-1847 tarihli sicilde Genc kazâsı'na tâbi Açen (Açenç) Karyesi'nden Muhammed bin Şeyhi Beg, babası Şeyhi Beg'in evlilik maksadıyla Zikteli Derviş Ağa'nın babası Emir Ağa'ya kızı Hatice için başlık olarak verdiği *350 kuruş, 18 Koyun, 10 revgan-ı batman*[380]*, bir kısrak, bir köş gerdanlık, bir simterik, bir sim hifel'in* Hatice'nin ölümü üzerine Zikteli Derviş Ağa'dan geri istemiştir.[381] Ancak belgede başlık olarak alınanların geri verildiğine dair bilgi yoktur. Diyarbakır Âmid Mahkemesi örneklerinde evlilik gerçekleşmeden sona ermişse alınan başlık parasının geri ödendiğini gösteren örnekler de mevcuttur. Mesela; *DŞS, 316-14-71, 7 Cemaziyelahir 1065/ 14 Nisan 1655'te verilen örnekte "Zırki taifesinden Şaşo bin Faruk"un mahkemede Nuro bin Hasan önünde bundan önce "kızı Kenan nam bikri kendi nikahıçün namzed eyledüğü"nde başlık namına 20 Riyali guruşu Nuro'ya teslim ettiği belgedir. Ancak şu an kızı almaktan vazgeçtiği için verdiği 20 Riyali guruşu anılan kişiden teslim aldığını, herhangi bir nizaının olmadığını belirterek*[382] kızın babasına verdiği parayı geri almıştır. Bu örnekler evliliklerin bir anlaşma ile yapıldığını ve başlık parası olan meblağların ödendiğini göstermektedir. Ayrıca bu vakaların mahkemeye yansıması hukuki yapının başlık parasını meşru gördüğünü ortaya konymaktadır.[383]

**Tablo 3: Diyarbekir (Âmid) Şer'îyye Sicilleri'nde Yer Alan Çabakçur İle İlgili Konuların Sicil Defterleri ve Belgelere Göre Dağılımı**

| Sicillerde Yer Alan Konular | Defter Adedi | Belge Adedi |
|---|---|---|
| Hukuksuzluklar (Eşkıyalık, Gasb, sürgün, zorla çalıştırma, yaralama, öldürme,) | 8 | 38 |
| Vergiler (İmdad-ı Hazariye, İmdad-ı Seferiye, İmdad-ı Zaferiye, Avarız, Nüzul Bedeli, Zecriye) | 13 | 30 |
| Vakıflar ( Isfahan Bey Tekye ve Cami-i Şerif Vakfı, Şeyh Bereket Vakfı) | 6 | 12 |
| Miras | 7 | 11 |
| Diğer (Seyidlik, Başlık Parası, Çeçen Muhacirleri'nin ihtiyaçlarının karşılanması, İlaç Parası, Sipahinin Peribaş köyü reayasından olduğunun tespiti, borç ödeme) | 5 | 5 |
| Toplam | 39 | 96 |

[380] 2 ile 8 okka arasında değişen yağ miktarı. Bir okka 1283 gram'a tekabül etmektedir.
[381] MSŞ. ŞSC. D. 3803-40.
[382] Ercan Gümüş, *'18. Yüzyılın İlk Yarısında Amid Kazası'*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Anakara 2014, s. 186.
[383] Gümüş, *a. g. dr. t.*, 2014, 186.

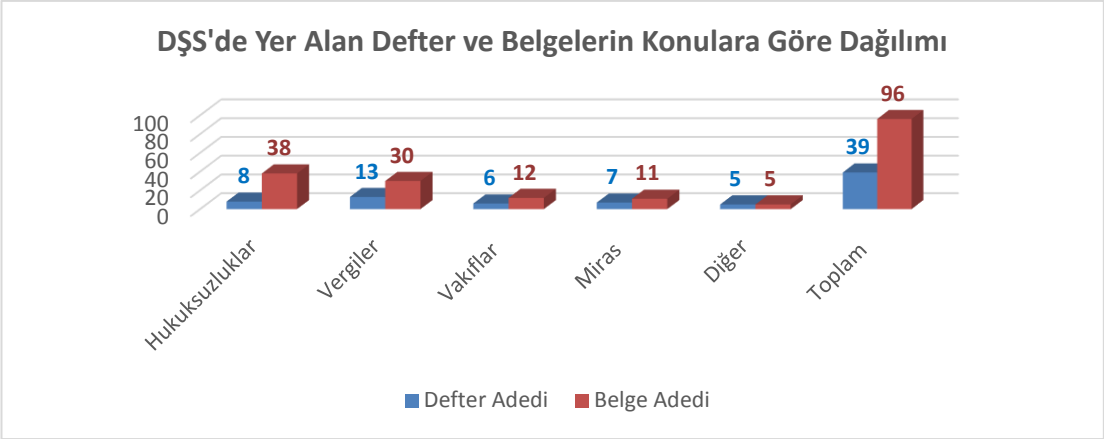


Tablo 3'te de verildiği üzere incelediğimiz DŞS'ni konu olarak beş başlık altında gösterilmiştir. Sekiz defterde 38 belge ile sicillerde en fazla hukuksuzluk olarak ifade ettiğimiz; ahali üzerinde baskı kurmak süretiyle harmandan ürün gasbı, köylerin basılarak ahalinin sahip olduğu ne varsa el koyma, insanları zorla çalıştırma, sürgün, ölüme sebebiyet, mahkeme üyelerini etkileme gibi birçok olumsuz gelişme yer almıştır. Tüm belgeler içerisinde % 36.48 ile mahkemeye yansıyan olaylar ile hukuki olamayan hususlar ilk sırada yer almaktadır. Diyarbekir Eyaleti (Sancağı) nde merkez, nahiye, kaza ve esnaflardan savaş hazırlıkları, askeri masraflar, hazine ihtiyacı, olağanüstü durumlar adı altında (İmdad-ı hazariye, İmdad-ı seferiye, İmdad-ı zaferiye, Avarız, Nüzul bedeli, Zecriye) çeşitli vergiler toplanmıştır. On üç defterde 30 belgede yer alan vergiler sicillerde yer alan konuların % 28.8 dir. Çabakçur vakıflarından Aftor ve Çevlik köylerindeki Isfahan Bey Tekye ve Cami-i Şerif Vakfı ile Ilı Su Nahiyesi'nde bulunan Şeyh Bereket Vakfı hakkında altı defterde yer alan belge adedi 12 dir. Bu belgelerde vakıfların yaptıkları hizmetlerden ziyade vakıf yöneticilerinin yeniden belirlenmesi, yönetime zorla el koyma ve vakıf gelirleri gibi hususlara yer verilmiştir. Vakıflar ile ilgili defterlerin belgelere oranı % 0.72 dir. Miras ile ilgili hususlar çoğunlukla Osmanlı Anadolu Ordu-yu Hümâyununda görev yaparken hayatını kaybeden askerlerin maaşları ve terekelerinin varisleri tarafından paylaşılmak istenmesi ile ilgilidir. Sicillerde yedi defterde 11 belgeye ulaşılmıştır. Miras belgelerinin oranı % 0.77 dir. Seyidlik ile ilgili tespit, başlık parası, Çabakçur'dan güneye gidecek Çeçen muhacirlerinin ihtiyaçlarının karşılanması, tedavi için ödencek ilaç parası, borçlanma, sipahinin Peribaş köyünden olduğunun tespiti gibi farklı konular diğer olarak ifade edilmiştir. Defterlerde yer alan bu hususlaki belgelerin oranı % 0.25 olarak tespit edilmiştir.

**Tablo 4: Süleyman Bey bin Sincar Bey Hakkındaki Belgeler.**

| Diyarbekir (Âmid) Şer'îyye Sicillerinde Süleyman bin Sincar Bey ile ilgili Hususlar | Deftere No | Belge No | Belge Adedi |
|---|---|---|---|
| İli Su köyü'nde (Ilıcalar) bulunan Şeyh Bereket Vakfı'nın yöneticisi olan Bahaeddin Bey'in vefâtıyla, vakıf yönetiminin Süleyman Bey'e geçtiği hakkında. | 3748 | 89 | 1 |
| Abtor köyü'nde bulunan Isfahan Bey Tekyesi ve Cami-i Şerif-i Vakfı idare'sinde yer alan Süleyman Bey'in görevinin yenilenmesini istemesi | 3695 | 86b | 1 |
| İli Su Karyesi'nde bulunan Şeyh Bereket Vakfı'nın mutasarrıfları olan Süleyman ve Bahaeddin bin Ömer isimdeki kardeşlerden Bahaeddin'in varis bırakmadan vefât etmesi üzerine hissesinin haksızlıkla kardeşi Süleyman Bey'e devredilmesine karşı şikâyet. | 3695 | 110 | 1 |
| Madrak köyü'nde zorla çalıştırılan Muhammed bin Yusuf bin Abdullah'ın değirmenin çatısının çökmesi sonucu hayatını kaybetmesi üzerine kardeşleri tarafından Süleyman Bey hakkında dava açılması. | 3695 | 35 | 1 |
| Metan köyü ahalisinden İsa bin Muhammed'in Diyarbekir Mahkemesine verdiği dilekçede Çabakçur Müdürü Süleyman Bey'in kendisinin malından nakden ve aşar nâmıyla toplam yedi yüz kırk kuruşu fuzuli ve haksızca aldığı gibi kendisini kendisini sürgün ederek zorla çalıştırması | 3695 | 36-37-38 | 2 |
| Isfahan Bey Zaviyesi Mütevellisi Muhammed Çavuş bin Mamo gözetiminde arazi memuru Muhammed Efendi ile Süleyman Bey'in müştereken bazı kimseleri Abtor Karyesi'nde zirâ't yapmaktan men' ettikleri gibi zorla kırk üç bin dört otüz otuz beş kuruşlarına el koyduklarına dair. | 3695 | 55 | 1 |
| Edek veledi Girekos'un Dik köyü'nde sahibi olduğu bir atı'nı izni olmadığı halde Çabakçur nâhiyesi'ne tâbi Çevlik karyesi ahalisinden Süleyman Bey bin Sincar Bey tarafından alıkonularak yağ yüklemek üzere Diyarbekir'e göndermesi hakkında şikâyeti. | 3704 | 42 | 1 |
| Behisni Nahiyesi'ne tâbi Çakallu karyesi ahalisinden Hüseyin bin Ali bin Mustafa'nın, Çabakçur nâhiyesi ahalisinden Süleyman Beg bin Sincar Bey'in emizadesi olan Haso bin Mehmed'i kılınc ile darb ettiğine dair Süleyman Bey'in iddiâsı. | 3704 | 43 | 1 |

| | | | |
|---|---|---|---|
| Süleyman Bey'in oğlu Yusuf Beg tarafından yüz elli nefer piyâde ve süvari nefer ile 1281 senesi Muharem-ül Haram'ın on beşinci Perşembe günü Çabakçur nâhiyesine tâbi Nakşan Karyesi'ne hücum edip ahaliye ait hayvanat, eşya ve zehair ile nakid paraya el koyması. | 3704 | 64 | 1 |
| Çabakçur nâhiyesi'ne tâbi Merkin ahalisinden olan Hüseyin bin Haydar bin Abdullah'ın, nâhiye eski Müdürü Süleyman Bey bin Sincar Bey tarafından habs edilip mallarına el konulması. | 3704 | 92 | 1 |
| Süleyman Bey bin Sincar Bey'in, Çabakçur kazâsı'na tâbi Ğarib köyü sınırlarında, yarısının kendisine ait olduğunu ve kazâ ahalilerinden Hasan bin Hüseyin ile Hüseyin bin Hedi tarafından işletilen tarlada elde edilen hâsılatı almak üzere vekil görevlendirdiği ancak hâsılatı alamadığı | 3713 | 42 | 1 |
| Madrak köyü'nde dört sene ve Muşıt köyü'nde sekiz sene kadar ikâmet eden aslen Lice kazâsı'na tâbi Tuzla köyü ahalisinden olan Devlet-i Âlîye'nin Ermeni milletinden Tomas veledi Kirkos, senelik vergisini, kaydının olduğu Lice kazâsı sandığına ödediği halde, Çevlik karyesi ahalisinden Süleyman Bey bin Sincar Bey'in emriyle Çabakçur Nâibi Hüseyin Efendi tarafından yeniden vergi istenmesine dair şikâyeti. | 3713 | 59 | 1 |
| Çabakçur nâhiyesi eski Müdürü Yusuf Kemal Bey bin Mustafa'nın 1283 senesindeki nâhiye müdürlüğü sırasında görevi gereği Simsor köyü'ne gitiğinde, Çevlik köyü ahalisinden Süleyman Bey ibn Sincar Bey'in kendisine olan garazı ve nefsaniyetinden dolayı adamları Derviş ve Halil'i kendi konağına göndererek şahsına ve devlete ait birçok eşyaya el koyduğuna dair. | 3691 | 106 | 1 |
| Madrak köyü ahalilerinden Ömer Bey bin Sincar Bey ile Said Ağa ibn İsmail'in, Süleyman Bey bin Sincar Bey'in tarlalarından kendilerini men ederek yoncalarına el koyduğuna dair. | 3691 | 1002a | 1 |
| Simsor köyü'nde ikâmet eden Devlet-i Âliye'nin Ermeni milletinden olan Keşiş Erakil veledi Etam'ın, Madrak köyü ahalisinden Süleyman Bey ibn Sincar Bey'in Simsor köyü'nü üç ay kuşatarak abluka altına aldığını ve fazladan öşür aldığına dair şikâyeti. | 3691 | 1002b | 1 |
| Toplam | 5 | 16 | 16 |

XIX. yüzyılın ikinci yarısında hakkında Çabakçur'dan, Diyarbekir (Âmid) Mahkemesine verilmiş şikâyet dilekçeleri en fazla olan kimse kuşkusuz Süleyman Bey bin Sincar Bey'dir. Şer'iyye Sicillerinde H. 7 Muharrem 1277/ M. 26 Temmuz 1860 ile H. 15 Safer 1284/ M. 18 Haziran 1867 yılları arasında Çabakçur Müdürü ve Çabakçur sabık Müdürü olarak görülen Süleyman Bey hakkında verilen birçok şikaâyet dilekçesi ile en çok söz edilen kişi olmuştur. Tablo 4'te yer alan belgelere göre idareci olarak görev yaptığı süre içerisinde ahali üzerinde kuruduğu baskı ile zorla çalıştırma, harmandan ürün gaspetmek, şikâyete bulunanların mallarına el koymak, sürgün etmek, kişileri habs etmek süretiyle mallarına el koymak, mahkeme üyelerini etkileyerek hakkında verilecek kararlarda etkili olmak, fazladan vergi almak gibi birçok olumsuz faaliyet ile ismi sıkça gündeme gelmiştir. Görevde olmadığı zamanlarda da yerine atanan idarecilerin çalışmalarını engel olmak, şahıs ve devlet evraklarına el koymak gibi durumlardan da geri durmamıştır. Isfahan Bey ve Şeyh Bereket Vakıfları yönetimleride de zor kullanarak yer almaya çalıştığı belgelerde yer verilmiştir. Süleyman Bey ancak hükmünün geçmediği durumlarda mahkeme yoluna gitmiştir. Ortağı olduğunu ifade ettiği ürünün yarısını alamadığı ve Basni nâhiyesi'nde yaralanan emmizadesinin hakkını aramak için da'vâ açtığı kayıtlarda yer almaktadır. Bu iki hadise dışında Süleyman Bey genellikle hak ve hukuka riayet etmeyen, istediklerini ahaliden zorla alan, zorla çalıştıran, sürgün eden ve nihayetinde insanların ölümüne neden olan kimse olarak görülmektedir. DŞS'de Süleyman Bey hakkında toplam beş defterde 16 belgeye yer verilmiştir. Süleyman Bey dışında oğlu Yusuf, kardeşleri Bahaeddin ve Ömer'de sicillerde sıkça isimleri yer alan kişilerdir. Neticede Sincar Bey ailesinden olanların 1860 yılından sonra Çabakçur'da etklili oldukları görülmektedir.

**Tablo 5: Diyarbekir (Âmid) Şer'îyye Sicilleri'nde Yer Alan Çabakçur'daki Köy İsimleri.**

| Osmanlı Dönemi (H.1065-1300) tarihleri arasında kullanılan isimler | Bingöl'de Günümüzde Kullanılan İsimler | |
|---|---|---|
| | Zazaca | Türkçe |
| Abtor (Aftor) Karyesi | Aftuer (Aftor) | Merkez İnal'ı Mahallesi'nin olduğu yer. |
| Açen (Açenç) Karyesi | | Genç ilçesi'ne bağlı ancak hangi köy olduğu tespit edilemedi. |
| Aluzan (Alzun) Karyesi | Alzun | Yeşilköy |
| Arifan Karyesi | | 1550 Tarihli Tapu Tahrir Defterinde Şeftalu nahiyesi olarak bilinen belde 1861 yılına kadar nahiye, H.1278/ M.1862 yılında ise köye dönüştürülmüştür. |
| Arifan Nahiyesi | | 1550 Tarihli Tapu Tahrir Defterinde Şeftalu nahiyesi olarak görülen ve 27 Rabîülâhir 1278/ 1 Kasım 1861 yılına kadar nahiye olan Arifiye 1862 yılında köy'e dönüştürüldüğü görülmektedir? |
| Arpaçayırı Karyesi | | Genç ilçesi'ne bağlı Çevirme (Ulya) köyü Arpaçay mezrası. |
| Aşağı Akpınar Karyesi | Vusufan (Wusfan) | Aşağı Akpınar köyü |
| Belvara Karyesi | | |
| Çevlik (Çolik) Karyesi | Çevlik (Çolik/ Çolig) | Bingöl |
| Dik Karyesi | Dik | Dikköy. |
| Dilistan Karyesi | Dılistan | Genç ilçesi'ne bağlı Tepecik köyü. |
| Dodan Karyesi | Duedun | Ormanardı köyü. |
| Döşmalan Karyesi | Döşmalan | Genç ilçesi Çaytepe/Söğütlü (Valir) köyüne bağlı olan aynı isimli mezra. |
| Ebutahir Karyesi | | |
| Eğirmaşin Karyesi | | |
| Gırnos Karyesi | Gırnos | Genç ilçesi'ne bağlı Kepçeli köyü. |
| Ğarib Karyesi | Ğarib | Ğarib köy. |
| Hacan Karyesi | Hajun | Genç ilçesi'ne bağlı Şehittepe köyü. |
| İli Su Karyesi | Germaw | Ilıcalar (Hamamlar) |
| Kadı Madrak Karyesi | Kadı Madrak | Çeltiksuyu köyü. |
| Kucan Karyesi | | |
| Kuku Karyesi | | |
| Madrak Karyesi | Madrag-ı Lotan | Kılçadır köyü. |
| Meneşkut Nahiyesi | Meneşkut | Solhan ilçesi |
| Merkin Karyesi | | |
| Metan Karyesi | Metun | Balpınar köyü. |
| Musyan Karyesi | Musyun | Yamaç köyü. |
| Maşıt (Muşek) Karyesi | Muşek | Evciler köyü. |
| Nakşan Karyesi | Nakşan | Gılbe (Çiçekdere), Geylan (Sancaklı), Bêron (Alibir), Qeraj (Ağaçyolu), Kuertew/ Kortew (Çukurca), Sirin (Kartal), Çaller, Dereğazan, Merkot köylerinden oluşan bölge. |
| Necluk Karyesi | | |
| Perhunık Karyesi | Perğunık (Perhunık) | Ağaçeli (Aşağı Perhunık) ve Çavuşlar (Yukarı Perhunık) köyleri. |
| Peripaş (Peribaş) | | 1555 Tarihli Tahrir Defterine göre Çabakçur 'a tabi Gökdere nahiyesine bağlı olarak görülen Peripaş (Peribaş)'ın günümüzde hangi köy olduğu tespit |

| | | |
|---|---|---|
| | | edilemedi. Gökdere (Miyalan köyü) Bingöl merkeze köyüdür. |
| Rinab Karyesi | | |
| Sını Karyesi | Sını Welun | Güveçli köyü |
| Simsor Karyesi | Simsuer (Simsor) | Ekinyolu köyü. |
| Sultanyeri Nahiyesi | Sekarun (Sevkar) | Ağpik, Elmalı, Arçuk (Alatepe), Avsel (Hosel), Beyaz Toprak, Çan (Göltepesi), Çanakçı, Alıkrak (Yenibaşlar), İlisu (Ilıcalar), Tarbasmuri (Daltepe), Perhangük (Çavuşlar (Ağaçeli), Seğı (Çobantaşı), Talvare (Gökçeli) |
| Şenik Karyesi | Şenık | Gözer köyü. |
| Şinek Karyesi | Şinek | Erentepe köyü. |
| Teyrek (Töyrek/Teyirek) Karyesi | Töyrek | Gümüşlü köyü. |
| Vahkin | Vahkin | Genç İlçesi'ne bağlı Oğlaktepe Köyü. |
| Yağkik Nâhiyesi | Yeğkik | Genç ilçesi 'ne bağlı Zıkte bölgesi. |
| Zikti Nâhiyesi | Zikte | Genç İlçesi'nde aynı adı taşıyan bir aşiretin yerleşim yeri olan bölgeyi ifade etmektedir. |

DŞS 'de Çabakçur Sancağı'nda nâhiye ve köy isimlerine yer verildiğini incelediğimiz belgeler ortaya koymaktadır. Osmanlı Dönemi'nde kullanılan Madrak, Aşağı Akpınar, Simsor, Aluzan (Alzun), Şinek, Dik gibi köy isimleri değişmeden günümüze kadar ulaşmış ve halk arasında bu isimler kullanılmaya devam edilmektedir. Rinab, Kuku, Necluk, Kucan gibi bazı köylerin günümüzde hangi köy olduğu ile ilgili kaynaklarda ve yereldeki kullanımı hakkında bilgilere ulaşılamamıştır. Tablo 5 içerisinde gösterilen köy isimlerinde Osmanlı Dönemi'ndeki isimler ile günümüzdeki kullanımları Zazaca ve Türkçe karşılıkları ile birlikte verilmiştir. Osmanlı sicillerinde yer alan ancak günümüzde hangi köy olduğu tespit edilemeyen köylerin Zazaca ve Türkçe karşılığı boş bırakılmıştır.

# ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

# BELGELERİN ÖZETİ VE TRANSKRİPSİYONU

## 3.1. Çapakçur İle İlgili Belgelerin Özet ve Transkripsiyonu

**BELGE-1 ( Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 03741-8).**

**Özet: Diyarbekir'de ortaya çıkan masrafların karşılanması için kazâ ve köylerdeki kirâ-hâne vergilerinin Salyene Defterine uygun olarak toplanması.**

Geçen elli yedi senesi Zilkade-i şerif'in gurre'sinde işbu elli sekiz senesi Sefer'ül hayr gayetine kadar dörd mah zarfında Diyarbekir'de vukû' bulan masarifat-ı vilayet ve kirâ-hâne masarifi cümle marifeti ve marifeti şer'le mahsûb olunarak ber müceb-i defter-i musahhah bir yük otuz dört bin altı yüz elli beş guruş'a bâliğ olub meblağ-ı mezbûr-ı tadil ve tesviye üzere Diyarbekir'in hâvî oldığı kâffe-i kazâ ve nevâhî ve nefs-i şehr-i esnafına cümle marifeti ve marifet-i şer'le ala kader-i sihâm tevzî' ve taksîm olunan salyane defteridir ki ber vech-i âtî beyân olunur. Hurrire fi evâhir-i şehri Safer-ül hayr sene semân ve hamsin ve mieteyn ve elf. Safer 1258 / Nisan 1842.

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| Kazâ-i Peçar<br>1950 guruş | Kazâ-i Çabakçur<br>2295 guruş | Kazâ-i Lice<br>6464 guruş | Kazâ-i Hani<br>4173 guruş | Nefs-i Şehr Esnafı<br>19254 guruş |
| Kazâ-i Silvan<br>4847 guruş | Kazâ-i Yahkik<br>600 guruş | Kazâ-i Meneşkurd<br>1749 guruş | Kazâ-i Genç<br>1749 guruş | Kazâ-i Zıkte<br>1749 guruş |
| Kazâ-i Huveydan<br>775 guruş | Kazâ-i Mihrâni<br>771 guruş | Kazâ-i Hazro<br>48447 guruş | Kazâ-i Hıyân<br>2252 guruş | Kazâ-i Badikan<br>875 guruş |
| Kazâ-i Bağmis?<br>1480 guruş | Kazâ-i Kurdilan<br>670 guruş | Kazâ-i Rıdvan<br>2680 guruş | Kazâ-i Kulb<br>1340 guruş | Kazâ-i Beşiri<br>4847 guruş |
| Kazâ-i Midyad<br>16543 guruş | Kazâ-i Bohtan<br>6759 guruş | Kazâ-i İs'ird (Siirt)<br>2959 guruş | Kazâ-i Şirvan<br>8067 guruş | Kazâ-i Ğarzan<br>7397 guruş |
| Kazâ-i Türkman<br>1340 guruş | Kazâ-i Abkur<br>540 guruş | Kazâ-i Kiki<br>1480 guruş | Kazâ-i Behramki<br>4500 guruş | Kazâ-i Savur<br>3290 guruş |
| Kazâ-i Karakeçi<br>1760 guruş | Kazâ-i Mahal<br>1760 guruş | Kazâ-i Metinan<br>1760 guruş | Kazâ-i Derik<br>2293 guruş | Kazâ-i Deştkur<br>1630 guruş |
| | | | Şark ve Garb Kurraları<br>4110 guruş | Kazâ-i Gönükler<br>2000 guruş |

Yekûn: 134.655 guruşdur. Yalnız bir yük yüz otuz dört bin altı yüz eli beş guruşdur.

**BELGE- 2 ( Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3804-4).**

**Özet: Fermân-ı âlî'ye göre Diyarbekir'de her sene alınan İmdad-ı hazariye'nin bağlı kazâ ve çevresi ile şehir esnafından alınan vergi miktarı.**

Eyalet-i Diyarbekir'den beher sene bâ fermân-ı âlî kısteyn ile vüzerâ'izâm hazeratana tahsis buyrulmuş olan yigirmi bin guruş imdâd-ı hazariye'nin kıst-ı sanisi olan on bin guruş Diyarbekir'in hâvî oldığı kazâ ve nevâhî ve nefs-i şehrin cümle marifeti ve marifeti şer'le tevzî' olanlar defter-i sûretidir.

| | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|
| Kazâ-i Egil<br>500 guruş | Kazâ-i<br>Siverek<br>650 guruş | Kazâ-i İs'ird<br>500 guruş | Kazâ-i Mardin<br>1000 guruş | Kazâ-i Şark<br>ve Garb<br>350 guruş | Hisse-i Nefsi<br>Şehr<br>1500 guruş |
| Kazâ-i Atak<br>400 guruş | Kazâ-i Hani<br>600 guruş | Kazâ-i Savur<br>100 guruş | Kazâ-i Çermik<br>275 guruş | Kazâ-i Beşiri<br>400 guruş | Kazâ-i Midyat<br>ve Hasankeyf<br>500 guruş |
| Kazâ-i<br>Mefarkin<br>300 guruş | Kazâ-i Derik<br>250 guruş | Kazâ-i<br>Karakeçili<br>650 guruş | Kazâ-i<br>Çabakçur<br>250 guruş | Kazâ-i<br>Mihrani<br>250 guruş | Kazâ-i Tercil<br>350 guruş |
| | | | Kazâ-i Bakos<br>Meşat (Boşat)<br>50 guruş | Kazâ-i Salat<br>ve Berazi<br>250 guruş | Kazâ-i Ciska<br>350 guruş |

10.000 Yalnız on bin guruşdur.

**BELGE-3 ( Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3804-10).**

**Özet: Memur hizmetleri ile jurnal kâtibi ve mahiyetlerinde yer alanlar ile askeri birliklerin yerleştiği mahallerin masrafları için Diyarbekir'e bağlı olan kazâ ve nâhiye ile şehir esnafından alınan vergi miktarı.**

İki yüz elli beş senesi Cemâziyelevvel gurre'sinden iş bu elli altı senesi Muharrem'in gayetine kadar dokuz mah zarfında Diyarbekir'e vürûd iden memurînin hizmetleri ile müddet-i mezkûra zarfında vukû bulan kirâ-hâne masârifi ve nüfus nazırı sâire ve jurnal kâtibi mahiyeleri ve askeri muntazamanın sâkin olundığı mahallerin masarifi ve masarifi sâire cümle marifetine ve marifeti şer'le muhasebe olundukda cem'en üç yük elli bin yedi yüz yetmiş dört guruşa bâliğ olub meblağ-ı mezbûr Diyarbekir'in hâvî oldığı kâffe-i kazâ ve nevâhî ve nefs-i şehrî esnafın alâ kader-i sihâm tevzî' ve taksîm olunan defteridir ki ber vech-i ati zikr-i beyân olunur.

Hurrire fi evâhir-i şehr-i Rebîülevvel sene sitte ve hamsin ve mieteyn ve elf. Rebiülevvel 1268/ Aralık 1851-1852

| | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|
| Nâhiye-i Zikte 3507.5 guruş | Kazâ-i Peçar 5261,5 guruş | Kazâ-i Çabakçur 7015,5 guruş | Kazâ-i Lice 14031 guruş | Kazâ-i Hani 10523,5 guruş | Hisse-i Esnafan 49108,5 guruş |
| Nâhiye-i Bağmis 5261 guruş | Nâhiye-i Beşiri 8769 guruş | Kazâ-i Silvan 21046 guruş | Kazâ-i Hazro ve tevabii 21046 guruş | Kazâ-i Genc 3507,5 guruş | Nâhiye-i Yağkik 3507,5 |
| Kazâ-i Bohtan 17538,5 guruş | | Nâhiye-i İsird 8769,5 guruş | Kazâ-i Şirvan 164862 guruş | Kazâ-i Ğarzan 17538 guruş | Nâhiye-i Rıdvan 206314 guruş |
| Nâhiye-i Türkman 5261,5 guruş | Nâhiye-i Behramki 105232 guruş | Kazâ-i Midyat 42093 guruş | Nâhiye-i Savur 7015,5 guruş | Kazâ-i Zaho 8769,5 guruş | Kazâ-i Cizire 17538,5 guruş |
| Nâhiye-i Karageçi 3507,5 guruş | Nâhiye-i Mahal 3507,5 guruş | Nâhiye-i Metinan 3507,5 guruş | Nâhiye-i Derik 5261,5 guruş | Nâhiye-i Deştkur 3507,5 guruş | Nâhiye-i Kiki 5261,5 guruş |
| | | | | Nâhiye-i Göynük 5261,5 guruş | Karye-i Şark ve Garb 10523,5 guruş |

Yekûn:350.774 guruş

Yalnız: Üç yüz elli bin yedi yüz yetmiş dörd guruşdur.

**BELGE-4 (Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 03760-21).**

**Özet: Diyarbekir'de yollarda konaklayacak olanların ihtiyaçlarını karşılamak için beş ay için de kazâ ve şehir esnafından Salyane Defteri'ne uygun şekilde vergi toplanması.**

İki yüz elli sekiz senesi Rebîülevveli gurre'sinden Receb'i şerif'in gayetine kadar beş mah zarfında Diyarbekir'de vukû bulan iâne-i menzil ve masarifat-ı vilayet cümle marifeti ve marifet-i şer'le muhasebe olunarak ber müceb-i defter-i musahhah bir yük yetmiş bin dokuz yüz otuz guruşa bâliğ olub meblağ-ı mezkûr eyaleti Diyarbekir'den hâvî olduğı kâffe-i kazâ ve nevâhî ve nefs-i şehrî esnafın ala kadr-i sihâm tevzî' ve taksîm olunan salyane defteridir ki ber vech-i âtî zikr ve beyân olunur.

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| Kazâ-i Peçar<br>2600 guruş | Kazâ-i Çabakçur<br>4270 guruş | Kazâ-i Lice<br>5540 guruş | Kazâ-i Hani<br>5208 guruş | Nefs-i Şehr<br>Esnafına<br>24000 guruş |
| Kazâ-i Silvan<br>6400 guruş | Kazâ-i Badikan<br>1320 guruş | Kazâ-i Meneşkurd<br>5540 guruş | Kazâ-i Genç<br>2300 guruş | Kazâ-i Zıkte<br>2300 guruş |
| Kazâ-i Beşiri<br>6300 guruş | Kazâ-i Huveydan<br>1250 guruş | Kazâ-i Mihrani<br>3450 guruş | Kazâ-i Hazro<br>6400 guruş | Kazâ-i Hıyan<br>(Hapan)?<br>2750 guruş |
| Kazâ-i Ğarzan<br>5655 guruş | Kazâ-i Kurdilan<br>950 guruş | Kazâ-i Rıdvan<br>3450 guruş | Kazâ-i Kulb<br>1910 guruş | Kazâ-i Bağmis<br>1777 guruş |
| Kazâ-i Savur<br>4304 guruş | Kazâ-i Midyat<br>22375 guruş | Kazâ-i Bohtan<br>9721 guruş | Kazâ-i İsird<br>3762 guruş | Kazâ-i Şirvan<br>1026 guruş |
| Kazâ-i Deştkur<br>2200 guruş | Kazâ-i Türkman<br>1850 guruş | Kazâ-i Abkor<br>784 guruş | Kazâ-i Kiki<br>2000 guruş | Kazâ-i Behramki<br>5672 guruş |
| Kazâ-i Göynük<br>2575 guruş | Kazâ-i Karageçi<br>2323 guruş | Kazâ-i Mahal<br>2323 guruş | Kazâ-i Metinan<br>2323 guruş | Kazâ-i Derik<br>2750 guruş |
| | | | | Kazâha-yi Şark<br>ve Garb<br>5530 guruş |

Cümle Yekûn:150931 guruşdur.

Yalnız bir yük yetmiş beş bin dokuz yüz otuz bir guruşdur.

**BELGE-5 (Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3803-7).**

**Özet: Çabakçur kazâ'sı ahalisinden Hasan bin İsmail'in, Sadullah Bey tarafından haksızca el konulan mallarının geri alınması için şâhid göstererek dava açması.**

Çabakçur kazâsı ahalisinden Hasan bin İsmail meclis-i şer'de kazâ-i mezbûr ahalisinden Süleyman bin Hâlîl mahzarında üzerine da'vâ ve takrîr-i kelâmında sâbık Zâbitimiz Sadullah Beg bi ğayr hakkın sâbık Süleyman Beg'in hizmetkârısın diyerek beni Diyarbekir'e gönderub habs olduğumda merkûm Süleyman menzilimi zabt idub biğayr hak ahz eylediği iki tüfenk üç kısrak bir kılıc bir kazâz bir seküre-i kebir, bir cevre, bir tob?, bir torak tuluk, iki yağ batman iki yazlık buğday, bir ölçek, on iki şa'ir kile, dokuz darı kile, üç ağaç, üç yorğan, bir palas, bir sofra tahtası, bir gömlek ve tuman vesâir eşyâ bigayrı zabt ve itlâf eylediğinden alı virilmesi matlubumdur

deyu bade'd da'vâ ve'l istintak merkûm Süleyman cevabında babam vefât ettikten sonra merkûm mûda'ya dört bin iki yüz elli guruş verdim ki kendi İslambol'a gidiyordu babası ismine olan tîmâr-ı beratını dahi virdum mahlulunden benim ismime berât yaptır gidib tîmâr mezkûru hilafı inhâ iderek kendi ismine berât ittirub bana hıyânet ettiğinden meblağ-ı mezkûru da'vâ ettidiğinden rızasiyle bin guruşa mastur hayvanlar ile eşyâyı bana bey' idub semeni deyn-i mezkûra hesab idub baki üç bin iki yüz elli guruş hâkkım kalmışdır vakâ tasaddisiyle bey'ineye havale oldukda Çeto bin Mehmed ve Ahmed bin Haydar Memiş bin Abdullah dört bin dört yüz guruş merkûmda hakkı olduğunu şehâdet eylediklerine tahsîli lazım geldiği fi 19 Rebîülâhar'e 1263 /6 Nisan 1847.

**BELGE-6 (Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3803-8a).**

**Özet: Çabakçur ahalisinden olup Diyarbekir'de ikâmet eden Nuriye binti Kamber ile kız kardeşi Sakine'nin, Çabakçurlu Abdurrahman bin Keleş'in baskısı sonucu Kuku karyesindeki evlerinden çıkarılarak babalarından kalan beş bin kuruşun zorla alındığına dair kaydı.**

Çabakçur ahalisinden olub elyevm Diyarbekir'de sâkine Nuriye binti Kamber ve kız karındaşı Sâkine Çabakçur'lu Abdurrahman bin Keleş'den iddiâları bundan altı sene mukaddem kazâ-i mezbûr Kuku Karyesi'nde (?) sâkine iken işbu merkûm bizleri tazyik hânemizden ihrac iderek babamız müteveffâyı mezbûrun müntekıl ve sandığımızda mahfuz olan beş bin guruşumuzu cebren ahz istemekle taleb ederler lede-s-suâl külliyen inkâr-ı bey'ineye havale fi 24 R 1263/11 Nisan 1847. ittiare-i mubeyeneden izhâr-ı acz birle talebiyle bade't tahlif-i şer'î bir nesne lazım geldiği kayd-ı sened.

**BELGE-7 (Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3803-8b).**

**Özet: Çabakçur ahalisinden Çelebi bin Mahmut'un iki yüz yetmiş kuruş akçe ile bir at'ının Çabakçur Beyi Mehmet Bey tarafından zorla alındığına dair sened.**

Çabakçur ahalisinden Çelebi bin Mahmut m. (mezbur) Çabakçur Beği Mehmet Beg 'de üzerine da'vâsında iki yüz yetmiş guruş akçe ile bir re's bargirimi gasben ahz itmekle tahsîli matlubumdur gıbbe's-suâl merkûm Mehmet Beg bargiri teslim olundu olduğunu ikrâr mebalağ-ı mezbûru inkâr

Cinancı oğlu Mıkı İkob tahsîldar

Madenli ikob debbağ Ercüden eda'sı guruş 100 ikrâr-ı tahsîlde fi 4 Ca sene (12)63 /2 Nisan 1847.

Kalaycı Ovanik Yenci Abdullah'dan ikrâr on gün müddet

Eyyüb Kahya'ının Bahçeci oğlu Mehmede guruş

41

6 İkası

-_____

35 İkrar

Doksan bir gün kayd şol badehu

Bir hafta elli guruş virgi olur

Bi rıza mühlet olundı fi Ca (12)

Mardinli iddiâsı guruş 60/1

Ganem iddiâsın-ı harç-ı îlâm

20 guruş Hacı Mehmed'in Yenikce (Nikçe) karyesi( ?) ahâlilerinden bir hisse?

40 guruş Ligoslu zevcinden bir şayak[384] deng bir

0.75 guruş Takım da'vâsına bir re'sm

20 guruş Nizam'ın bağ hissesi nizâından harc-ı îlâm

00 tüfenk lülesi nizâından re'sm

81.5

00.15

3,5 Bekir Kâhya'nın 75 guruş'undan re'sm.

85.15

1

**BELGE-8 (Kaynak: MSŞ. ŞSC. D. 3803-14).**

**Özet: Zikteli Hasan'ın Mirkulyan'da oturan Huveyd Muhammed'den payına düşen vergisinin Kassam Defterine göre öküz bahâsı üzerinden alınması.**

Zikteli Hasan'ın Mirkulyan'da[385] sâkin Huveyd Muhammed'den hisse-i irsiyesini iddiâ bâ defter-i kassam aynen karye-i mezkûrda teslim eyileyecek içeriden vürûd iden öküz bahâsı nizâından alınan re'sm 59 /1 kefi'ller; İzzet Paşa kahvecisi Kasım, Mustafa bin Molla, Yusuf Sinan bin Muhammed.

Cem'en Yekûn 2.5, 6.5,8.5=17 /1 guruş

[384] Şayak: Çuhaya göre daha seyrek dokunan iş güç sahipleri tarafından giyim eşyası olarak kullanılan yün kumaş (Pakalın, *a. g. e.*, 1983, C. III, s.312).

[385] Mirkulyan Karyesi: Diyarbakır 'ın Bismil ilçesi Salat Bucağ'ına bağlı Çeltikli köyü.

Mecruren vürûd iden iki yüz otuz guruşdan alınan nısf re'sm Beşirili Âlî ile Hacı oğlundan yüz elli yedi guruş nizâından alınan re'sm.

**BELGE-9 (Kaynak: MSŞ. ŞSC. D. 3803-40).**

**Özet: Açen Karyesi'nden Muhammed bin Şeyh'in, babası Şeyhi Bey'in evlilik maksadıyla Zikteli Derviş Ağa'nın babası Emir Ağa'ya kızı Hatice ile evlenmek için verdiği başlığın Hatice'nin ölümü üzerine Zikteli Derviş Ağa'dan geri istemesi hakkında.**

Genc kazâsı'na tâbi Açen (Açenç) Karyesi'nden (?) Muhammed bin Şeyhi Beg m., Zikteli Derviş Ağa'dan iddiâsı babam Şeyhi Beg zirde mastur meblağ ile eşyâdan merkûm Derviş Ağa'nın babası Emir Ağa'ya kerimesinin başlığı olarak vermiş olmağla kerimesi Hatice fevt olduğundan babamın verdiği meblağ ile eşyâların istirdâdı matlubumdur deyu da'vâ.

350 guruş,18 Koyun, 10 revgan-ı batman, bir kısrak, bir köş gerdanlık, bir simterik, bir sim hifel.

**BELGE- 10 (Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3706-49).**

**Özet: Çabakçur kazâsı'na tabi Sultanyeri nahiyesi sınırlarında yer alan İli Su Karyesi'ndeki Şeyh Bereket Zaviyesi Vakfı'nın yöneticisi Bahaeddin Bey'in vefâtiyla, vakıf yönetiminin Timur Bey ve Muhammed Beylere geçtiğine dair berat-ı şerif.**

Der-i devlet-mekine arz-ı da'î-i kemineleridir ki

Nezâret-i Celîleyi Evkâf-ı Hümâyûna cenâbı mülükaneye mülhak evkâfdan Diyarbekir Sancağı'nda muzaf Çabakçur kazâsı'na tâbi Sultanyeri nâhiyesi'nde[386]İli Su Karyesi'nde ( Ilıcalar/Hamamlar) vâki Şeyh Muhammed ve Şeyh Âlî ve Müezzin Seyid İbrahim mülk-i malkane maa Mezray-ı Şeyh Bereket Zaviyesi Vakfı'nın ber-vech-i nısfiyet bâ berat-ı şerif-i âlîşan mâlîkâne mutasarrıflığı Süleyman Beg ve Bahaeddin Beg ibn Ömer Beg uhdelerinde iken merkûm Bahaeddin Beg bundan akdem bila veled fevt olub yeri hâlî ve nısf mutasarrıflığı mezkûr mahlûl olmuş olmağla müteveffa-yı mûmâ-ileyha li-ebeveyn er karındaşları olub âsitâne-i

[386] Sultanyeri Nahiyesi: Günümüzde Sevkar (Sekarun) bölgesi; Ağpik, Elmalı, Arçuk (Alatepe), Avsel/ Hosel (Beyaztoprak), Çan (Göltepesi), Çanakçı, Alıkrak (Yenibaşlar), İlisu (Ilıcalar), Tarbasmuri (Daltepe), Perhangük (Çavuşlar/ Ağaçeli), Seğı (Çobantaşı), Telvare (Gökçeli) köylerinden oluşur. Ilıcalar merkeze bağlı belde durumundadır.

askeriyyesi (?) müttecaviz bulunan işbu bâis-i arz-ı ubudiyet kemteri Timur Beg ve Muhammed Beg ibn merkûm Ömer Beg bendeleri şâyân-ı âtıfet ve şâyeste-i lutf-u merhamet olmaları ile nısf-ı mâlîkâne mutasarrıflığı karındaşları müteveffa-yı mûmâ-ileyh Bahaeddin mahlûlunden karındaşları mûmâ-ileyh Timur Beg ve Muhammed Beg bendelerine ber vech-i nısf tevcih ve yedlerine müceddeden bir kıta berât-ı şerif-i âlîşan sadaka ve ihsân buyrulmak niyâzında istid'â'-yı inayet eyledikleri derbâr-ı mâdelet karara cenâbı mülükaneye arz ve îlâm olundu. Emr-u fermân ve lutuf-ı bi pâyân li hazret-i ve'liyy-ül emr ve'l ihsân fi'l yevmü'l hamis ve'l işrin min Zilkade-i şerife li sene isna ve seb'in ve mieteyn ve elf. 20 Zilkade 1272 /23 Temmuz 1856.

20 Zilkade 1272 el addut dai li Devleti Âlîye'til Osmaniye el Seyyid Hâlîl Sırrı el mevlâ hilafe bi- medînet-i Âmid.

**BELGE-11 (Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3748-5a-6b).**

**Özet: Çabakçur kazâsı'nda bulunan Isfahan Bey vakfına ait tarlaların kiraya verilerek sene sonunda toplanması gereken mahsulun dokuzda birinin geri verilmediğine dair îlâm.**

Ma'rûz-ı da'îleridir ki

Diyarbekir'e mülhak Çabakçur kazâsı'nda Isfahan Beg nâm sâhib-i hayrin evkâfına evladiyyet ve meşrûtiyyet üzere bâ berat-ı âlî mütevellîsi Muhammed Beg bin Muhammed meclis-i şer'mizde kazâ-i mezbûr sâkinlerinden ve teb'a'i gayri müslimeden Toroş veledi Bedroş ve Kirhor veledi Kenbergos ve Mardiras veledi Karabet ve Agop veledi Boğos ve Evabiş veledi Mıtasi muvacehelerinde Diyarbekir Sancağı evkâf-ı memuru fütüvvet-lu Emin Efendi hazır olduğu halde üzerlerine da'vâ ve tasvir-i muda'sında mütevellisi olduğum vâkıf-ı müşarünileyh müsteğellatından kazâ-i mezbûrda beynel ahali kemâl-i şöhretine binaen tahdîd ve tavsîfden müstağni iki yüz keyl tohum istîâb ider malûm-ul kıtat vakf tarlaların kazâ-ı mezkûr sâkinlerinden el yevm kazâ-i mezbûr nâib-i vekil-i iş bu hazır-ı bil meclis Hacı Hüseyin Efendi ile Toroş ve gâib-un ani'l beled Süleyman Sofi Beg ve İsa Beg ve Kami Muhammed ve İbrahim Beg ve Haydar Beg ve Şerif Beg nâmun kimesneler sene-i hâliye Muharremü'l-haram-ı beşinci gününden sene-i merkûm tamamına degin mâ-berzâun fi'a beyân olunarak hâsıl-ı mahsûlun dokuzda birini virmek üzere icâre-i sahîha ile icâr ve teslim ile benimde merkûmundan her biri dahi vech-i

muharrer üzere isticar ve kabul etdiklerinden sonra iş bu hazır merkûmun ile akd-ı mezari'a idub bâde-l zirâ'i şartları üzere hâsıl mahsul-ı beynlerinde iktisâm idub bedeli icârı müstecir-âne merkûmundan taleb eylediğimde virmekten imtinâ itdüklerinde ihkâk-ı hak olunmak matlubumdur deyu bâde'd da'vâ nâib-i mûmâ-ileyh lede'l-istintâk cevâblarında kasabanın minvâl-i muharrer olduğı tâbian ikrâr ancak kâide-i beldemiz hasadından sonra bedel-i icar ile aşarı hâsıl-ı mahsûlunden bil ihrâc kusûr-ı ortakçılar ile iktisam oluna gelmiştir olacak bedel-i icârın nısfını bizleri ğaib-un anil meclis ve nısf-ı ahîri dahi ortakçılarından mutâlebe etsin demesi meşrû olmamakla iltifata şâyân olmadığını ve hukuk-u akdı akd-ı akîde râci bulunduğunu mûmâ-ileyh Hacı Hüseyin Efendi ile Mekdisi Toros'a bi tefehhüm icâr-ı mezkûru tamamen mütevelli müddeî-i merkûma edâsıyle iltizam olunduğı huzur âlîlerine îlâm olundı 17 Ra 1275/25 Ekim 1858.

**BELGE-12 (Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3748-22).**

**Özet: Çabakçur kazâsı'na tabi Abtor Karyesi'nde bulunan Isfahan Bey Tekye ve Cami'i Şerif Vakfı'nın yöneticisi olan Selim'in 23 Safer1276 vefâtı ile vakıf yönetiminin evladından Muhammed ibn Hamid'e geçtiğini gösteren îlâm.**

Der'i devlet mekîne arz-ı da'î-i kemineleridir ki

Nezâret-i Evkâf-ı Hümayun mülükaneye mülhak evkâfdan Diyarbekir'e tâbi Çabakçur kazâsı'nda Abtor ( Aftor) Karyesi'nde[387] Isfahan Beg Tekye ve Cami'i Şerif-i Vakfı'nın vazife-i muayyene ile ber vech-i meşrûta ve nısf hisse-i tevliyet cihetine mutasarrıf olan evlad-ı vakıfdan Selim vefât idub nısf-ı tevliyet-i merkûme mahlûl ve muattar kalmağla evladı vakıfdan olub derecede mukaddem-i eslah ve erşed ve umur-ı vakf-ı ruiyete alem olduğı meclis-i şer'e ihbâr olunan iş bu bâis-i rika-i dera'at Muhammed ibn Hamid kullarına nısf tevliyet-i mezkûre müteveffa-yı merkûmun mahlulunden vazife-i sâbıkasıyla tevcih ve yedine bir kıta berat-ı şerif-i âlîşan sadaka ve ihsân buyrulmak ricasına paye-i serir-i alaya arz ve ilam olundı.El emru li hazret-i men lehul emr fi'l yevmü'l sâlîs ve'l işrin min şehr-i Safer-ül hayr li-sene sit'e ve seb'in ve mieteyn ve elf. 23 Safer1276 /21 Eylül 1859.

[387] Abtor (Aftor) Karyesi: 1550 Tarihli Tahrir Defterine göre Çevlik nahiyesi'ne bağlı köy yerleşimi iken günümüzde kısmen merkez İnal'ı Mahallesi'nin olduğu yer.

**BELGE-13 (Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3748-89).**

**Özet: Çabakçur kazâsı'na bağlı Sultan Nahiyesi'ne tabi İli Su köyü'nde bulunan Şeyh Bereket Vakfı'nın yöneticisi olan Bahaeddin Bey'in vefâtıyla, vakıf yönetiminin Süleyman Bey'e geçtiğini gösteriri berat-ı şerif.**

Der'i devlet mekine arz-ı da'î-i kemineleridir ki

Nezâret-i Evkâf-ı Hümayun-ı mülükaneye mülhak evkâfdan Diyarbekir Sancağı'na muzaf Çabakçur kazâsı'na mülhak Sultan nâhiyesi'ne tâbi İli Su Karyesi'nde vâki Şeyh Muhammed ve Şeyh Âlî ve Müezzin ve Seyid İbrahim mülkü malkaneye maa Mezrayı Şeyh Bereket Zaviyesi Vakfı'nın ba berat-ı âlî bil iştirâk mâlîkâne mutassrıflarında kazâ-ı mezbûrun Çevlik Karyesi'nde birinci hânenin birinci numarasında mukâyed olan Süleyman Beg ve Simsor Karyesi'nde kezâlik birinci hânenin birinci numarasında nüfusu mu kâyed Bahaeddin Beg ibn Ömer, Sincar Beg'den merkûm Bahaeddin Beg'in bundan akdem bi emrillâhi teâlâ bila veled fevt vuku' vefâtı ile nısf mutasarraflık mezkûr mahlûl ve muattal kalmış ve müşterek-i, iş bu bâis-i ref-i ferağat mûmâ-ileyh Süleyman Beg şâyân-ı ğayet ve şâyeste-i lütf u merhamet bulunmuş olmağla mahlûl olan nısf mutasarraflığının dahi ilhâkın mûmâ-ileyh Süleyman uhdesine tevcih ve yedine bir kıta berat-ı şerif-i âlîşan sadaka ve ihsân buyrulmak ricasıyla paye-i serîr-i alaya arz ve îlâm olundı. El emru ve limen lehul emr 7 Muharrem 1277/ 26 Temmuz 1860

**BELGE-14 (Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3748-97).**

**Özet: Çabakçur kasabası sakinlerinden Timur Bey'in vefâtıyla mirasının şahidler huzurunda karısı Cevahir kadın ile oğulları Şerif ve Mehmed Beyler arasında paylaştırılmasına dair îlâm.**

Mahrûsa-i Âmid'e mülhak nısfı Çabakçur kasabası sâkinlerinden Timur Beg ibn Ömer Beg ibn Haydar Beg güzeran iden yetmiş altı senesi şehr-i Ramazan-el mübarek'in üçüncü günü vefât idub verâseti zevce-i menkûha-i metrukesi Cevahir kadın ibnete Yusuf Ağa ile sahibi arzuhâl sulbi kebir oğlu Şerif Beg ve sulbi sagir oğlu Mehmed Beg'e münhasıra ve tashih-i mesele-i mirasları bi hükm-i faraiz on altı sehmden olub sihâmı mezbûreden iki sehmi[388] zevce-i mezbûra Cevahir kadına ve yedişer sehmden on dört sehm dahi ebnânı el merkûman Şerif ve Muhammed Beglere isâbeti tahakukundan sonra müteveffa-yı merkûmun ber vech-i muharrer

[388] Sehm: Pay

verâseti nefsi Çabakçur kasabası sâkinlerinden Muhammed bin Veli ve diğer Muhammed bin Abdi şehâdetleriyle mahzar-ı hasm-ı câhide munzam sâbit ve subut verâsetlerine hükm-i şer'î olunduğı huzur âlîlerine îlâm olundı. El emru li men lehul emr fi 14 Safer-ül hayr 1277/ 1 Eylül 1860.

**BELGE-15 (Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3748-100).**

**Özet: Çabakçur kazâsı'na tabi Musyan karyesi sâkinlerinden Anadolu Orduyu Hümayunı piyâde beşinci alayın ikinci taburunun ikinci bölüğünün dördüncü onbaşısı iken vefât eden Hüseyin bin Şakir bin Abdi'nin mirasının, annesi ve kardeşleri arasında paylaştırılması.**

Ma'rûz-ı da'îleridir

Mahrûsa-i Diyarbekir'e muzafa(tından) Çabakçur kazâsı'na tâbi Musyan karyesi (Yamaç) sâkinlerinden Ahmed bin Şakir bin Abdi müteveffâyı âti' beyânın vâlîdesi Meryem binti Ahmed bin Ömer ile kız karındaşı Nuriye hazır oldukları halde meclis-i şer'îmizde zîr kumandalarında bulunduğı halde vefât iden asâkir-i muntazama-i şâhânenin terekelerine vaz'-ı yed olmaları irâde-i seniyye iktizâsından olduğı cihetle zikr-i âti hususda husûmeti âlîleri rey olmağla da'vâ yı âtî beyânda husûmete vekil sâbit oldukları Mülazım Mustafa Ağa ibn İbrahim muvacehesinde sâlif-üz zikr Musyan karyesi ahalisinden olub nefsi Diyarbekir'de arımsazı asâkir-i muntazama-i şâhânenin Anadolu Ordû-yı Hümâyûnı piyâde beşinci alayın ikinci taburunun ikinci bölüğünün dördüncü onbaşısı iken tarihi ve vefâtı merbut derkenar arzuhâlde muharrer Hüseyin bin Şakir bin Abdi'nin verâseti benimle anası iş bu hazıra-i (hâzirun-ı) mezbûre Meryem ve li-ebeveyn karındaşı kezâlîk iş bu hazıra-i (hâzirun-ı) mezbûre Nuriye'ye münhasıra olub bizden gayrı verâseti ve terekesine müstehak âheri olmağla müteveffâyı merkûmun hayatında müstehak olduğum güzeşte maâşı olub müvekkil-i miri mûmâ-ileyhin hıfzında olan beş yüz otuz guruşu taleb ideriz deyu hazratan-ı mezbûratanın tasdikiyle maan bâde-l da'vâ ve'l istintak vekîl-i merkûm cevabında ber vech-i muharrer müteveffa-yı mûmâ-ileyhin güzeşte maâşından beş yüz otuz guruşa bil emâne vaz'-ı yed olduğunu ikrâr ancak müdde'îyûn-ı merkûmun ber minvâl-ı muharrer verâsetleri mâlûmum degildir deyu inkâr idicek müdde'îyûn-ı merkûmundan ber vech-i meşrûh verâset mudalarına mutabık beyine taleb olundukda bâde-t ta'adil ve teskiye şehâdetleri makbul olan karye-i mezbûre ahalisinden Kasım bin Numan ve Bekir bin Abdi şehâdetleriyle bil

muvacehe vech-i veceb-i şer'î üzere isbât itmeğin mûcibiyle bil emân vaz-ı yed olunan beş yüz otuz guruşu mûda'yunu merkûmun itasi lazım geldiği huzur âlîlerine îlâm olundu 19 Şevval 1276/ 10 Mayıs 1860.

**BELGE-16 (Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3748-101).**

**Özet: Çabakçur kazâsı sarrafı Hariri oğlu İgop veledi Oseb veledi Sem'an'ın Medîne-i Âmid'de Rabia Mescidi Mahallesi mütemekkinlerinden Livu veledi Ohannes hazır olduğu Diyarbekir'de Fransa Devleti Konsolos vekil-i tercümanı Hoca İrhor veledi İkoba beş bin altı yüz elli yedi kuruş borcu olduğuna dair.**

Mahrûsa-i Âmid mütemekkinlerinden teb'ai gayri müslimeden Çabakçur kazâsı sarrafı Hariri oğlu İgop veledi Oseb meclis-i şer'î şerif-i envere iş bu bâis-u Safer Oseb veledi Sem'an muvacehesinde ikrâr-u tam ve takrîr-i kelâm idub gaibane ani'l-meclis medîne-i Âmid'de Rabia Mescidi Mahlesi mütemekkinlerinden Livu veledi Ohannes hazır olduğu halde medîne-i Diyarbekir'de Livu'nun Diyarbekir'de Fransa Devleti fahîmesi konsolos vekil-i tercümanı teb'ai gayri müslimeden Hoca İrhor veledi İkoba zimmetinde cihet-i deyn-i şer'îden beş bin altı yüz elli yedi guruş deyn-i olub Hâlen yedinde mülk ve hakı olan efendi-i mezkûr Rabia Mahallesi'nde kâin etrafı erba'dan bir tarafı Cellah İkob menzili bir tarafı İskender oğlu Hasan Ağa menzili ve bir tarafı Neccar Kiğo menzili ve tarafı rabi'-i tarîk-i âmm ile mahdud ve mümtaz iki tahtani oda ve bir matbah ve iki kilar ve su kuyusu ve hela ve havlu ve sokak kapusu müştemil bir bab menzilini meblağı mezbûr mukâbelesinde yetmiş altı senesi mahı Muharem-ül haram'ının onuncu günün tarihinden on mah tamamına değin edâ edemediği halde menzil-i mahdud-u mezkûru semen-i misli ile âhare bey' ve kabz semene ve semeninden deyn-i mezkûre'sini edâya ve fazla kalırsa fazlasını kendisine red' ve teslime ve bunların mütevâkıf olduğu umurun küllisine azl ve in-i zalden mahsun ve akt-ı rehn de meşrûtaya vekâlet-i devriye ile tarafından beni bâ hüccet-i şer'îye vekil nasb ve tayin idub ben dahi ber vech-i meşrûh vekâleti merkûmasını kabul ve sıhhat-ı lazımesini kema cerr-il ade taahhüd idub ecel-i mezkûr hulûl ve mürûr idub deyn-i mezkûresini edâ ile fekk-i rehn idemediği ecilden menzil-i mahdud-u mezkûru vekâleti merkûmaye binaen bâ izni şer'î müteeddi yediyle mecme'i nâsı olan mahallerde müddet-i medid ve lede-t müzayede ve gıbbe inkıtâ-ı rağbete merkûm Oseb veledi Sem'an üzerinde beş bin altı yüz guruşda karar

ve ziyâde ile şira'ya tâlîb-i âheri dahi zuhur itmeyib ve meblağ-ı merkûma menzil-i mahdud-u mezkûrun semeni misli idugi zeyl vesîkada muharrer-ül esâmî kesanın ihbârlarıyla mütehakkık olmağın sâlif-üz zikr menzil-i mahdud-ı mezkûru bi cümleti mâ li-yüştemile ve muhtevisine tarafeynden icâb ve kabulü hâvi şürut-u müfside ve mübtileden ari bey'i bât-ı sahih-i şer'î ile merkûm Osebe karar dadesi olan beş bin altı yüz guruşa bil vekâle bey' ve temlik ve teslim eyledikde ol dahi ber minvâl-ı muharrer iştirâ ve temlik ve teslim ve kabz ve kabul eyledikten sonra semeni olan meblağ-ı merkûm beş bin altı yüz guruş müşter-i merkûm Oseb yedinden tamamen ve kâmilen ahz ve kabz eylediğinden sonra meblağ-ı merkûmu dâyin-i gaib-i mezbûr Hoca İrmoşa def' ve teslim eyledikde gaib-i merkûm dahi medyum-ı merkûm İgob zimmetinde alacağı olan beş bin alt yüz elli yedi guruşdan ol miktarına tekasi ve mahsûb eyledikde ol dahi vech-i muharrer üzere mekasiye ve kabül idub bâde-l yevm menzil-i mahdud-ı mezkûr merkûm Oseb'in mülk-ü iştirâsı dâhilî kabza-i tasarrufu olmuştur keyfe ma yeşa vasiyi bahtiyar mutasarrıf olsun dedikde gıbb-et-tasdik mâ vaka bit talep ketb olundu fi 17 Safer sene 1277/ 4 Eylül 1860.

**BELGE-17 (Kaynak: MŞS. ŞSC. D. 3748-102).**

**Özet: Çabakçur kazâsı'na bağlı Sultan nâhiyesi'ne tâbi İli Su köyü'nde bulunan Şeyh Bereket Zaviyesi Vakfı'nın Çevlik karyesi nüfusuna kayıtlı olan Bahaeddin Bey'in vefâtıyla, vakıf yönetiminin Timur Bey'in oğulları Murad ve Şerif Beylere geçtiği.**

Der'i devlet-mekîne arz-ı da'î-i kemineleridir ki

Nezâret-i Evkâf-ı Hümâyûnu mülükaneyene mülhak evkâfdan Diyarbekir Sancağı'nın Çabakçur kazâsı'na muzaf Sultan nâhiyesi'ne tâbi İli Su Karyesi'nde vâki Şeyh Muhammed ve Şeyh Âlî ve Müezzin ve Seyid İbrahim mülk-i malikâneye maa mezra-i ve Şeyh Berekât Zaviyesi Vakfı'nın bâ berat-ı âlî malikâne mutasarrıfları kazâ-i mezbûrun Çevlik karyesinde [389]birinci numarasında mukayed Süleyman Beg ve Simsor Karyesi'nde kezâlîk birinci hânenin birinci numarasında nüfusa mukayed Bahaeddin Beg ibn Ömer Beg'den merkûm Bahaeddin Beg'in tarih-i îlâmdan beş sene mukaddem bila veled vuku'-ı vefâtıyle nısf-ı mutasarrıflık-ı mezkûr mahlûl ve muattal kalmış ve o târihde Diyarbekir nâib-i mevâlîden müteveffa Hâlîl Sırrı Efendi arzıyle nısf-ı mutasarrıflık-ı mezkûr murisi merkûm Bahaeddin

[389] Çevlik (Çolik) Karyesi: Bingöl'ün ilk yerleşim yerlerinden olan vadi içindeki yer. Bingöl'ün halk arasında kullanılan isimlerinden biri, günümüzde Aşağı Çarşı Mahallesi olarak da bilinir.

Beg'in li-ebeveyn er karındaşı olub kazâ-i mezbûra tâbi Kadı Madrak Karyesi'nin (Çeltiksuyu) birinci hânenin birinci numarasıyle mukayed Muhammed vâldesinin kazâ-i mezbûra tâbi Çevlik Karyesi'nin ikinci hânenesinin birinci numarasında mukayed Timur Beg'lere iştirâ ana tevcih-i istid'â' olunub muâmele-i kalemiyesi icrâsı esnada merkûm Timur Beg de vefât idub karye-i mezbûranın ikinci ve dördüncü numaraları ile mukayed sulbi kebir oğlu Şerif ve sulbı sagir oğlu Murad'ı terk itmiş ve sagiri merkûm Murad bizzat edâ-i kudrette kesb-i iktidar idigüne ve kendi hissesini karındaşı mûmâ-ileyh Şerif Beg kaimmakamlık vechiyle idare etmek üzere zikr olunan nısf-ı mutasarrıflık-ı mezkûru nısf-ı ber vech-i istid'â' sâbık murisi mûmâ-ileyh Bahaeddin Beg'in mahlûlünden iş bu bâis-i arz-ı ubudiyet âtıfet-i seniyeye layık ve cihet-i mezkûrayı hasr-ı edâya ve ruiyete kâdir mûmâ-ileyh Muhammed Beg ve diğer nısf-ı müteveffa-yı mûmâ-ileyh Timur Beg'in hâlîlesi oğulları merkûmun Şerif ve Murad Beg bendelerine ber vech-i iştirâk tevcih ve yedlerine başka başka berat-ı âlîye sadaka ve ihsân buyrulmak ricasıyla paye-i seriri alaya arz ve îlâm olundu. El emru li hazreti limen lehul emr fi'l-yevmi'l-tasih min Safer-ül hayr li sene seb'a ve seb'in ve mieteyn ve elf 9 Safer 1277 /27 Ağustos 1860.

**BELGE-18 (Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3695-24).**

**Özet: Lice nâhiyesi'ne tâbi Hezran karyesi ahalisinden olan asâkir-i şâhâne yüzbaşılarından olub Çabakçur kazâsı'na tâbi Zikte nâhiyesi'nde sâkin iken vefât eden İsmail Ağa ibn Ahmed ibn Abdullah'ın verâseti hakkında.**

Ma'rûz-ı da'îleridir ki

Medîne-i Diyarbekir nevâhîsinden Lice nâhiyesi'ne tâbi Hezran karyesi (?) ahalisinden asâkir-i redîf-i şâhâne yüzbaşılarından olub Çabakçur kazâsı'na tâbi Zikti nâhiyesi'nde[390] sâkin iken bundan mukaddem vefât iden İsmail Ağa ibn Ahmed ibn Abdullah'ın verâseti zevce-i menkûha-ı metrukesi İmiş bint Sadun nâm Hatun ile sulbye-i sagira kızı Rabia ve li-ebeveyn er karındaşı Muhammed ve li-ebeveyn kız karındaşları Hâlîme ve Emine ve Zeliha'ya münhasıra olduğı da'vâ-yı sahîhâ zımnında mahzar-ı hasm-ı cahidde ber nehc-i şer-i sâbit ve sübût-ı verâsetlerine hükm-i şer'î la hık oldukdan sonra sagira-i mezbûrenın bâ hüccet-i şer'îye vasiye-i

[390] Zikti Nâhiyesi: 1550 tarihli Tahrir defteri'ne göre Genç kaza'sına bağlı nahiye merkezi Çaytepe köyü olarak geçmektedir. Günümüzde aynı adı taşıyan bir aşiretin yerleşim yeri olarak bir bölgeyi ifade etmektedir.

mensubesi vâlidesi zevce-i mezbûra İmiş Hatun Diyarbekir mahkemesinde meclis-i şer'î şerîf lâzım-ı teşrîfde piyâde altıncı redif alayı'nın ikinci taburu'nın kâtibi el Hac Arif Efendi ibn Muhammed Emin muvacehesinde bil vesaye ikrâr-ı tam ve takrîr-i kelâm idub ve sulbi olduğum sagira-i mezbûranın babası murisi müteveffa-yı mezbûrdan muntakil ber müceb-i defter-i kassam bâde ihrâc-i mesârif-i lâzıme sah-ul baki iki bin yüz otuz yedi buçuk guruş mûmâ-ileyh el Hac Arif Efendi iş bu meclis-i şer'de bana ref' ve teslim ben dahi vesâyetim hasabiyle yedinden tamamen ve kâmilen ahz-u ve kabz eyledim efendi-i mûmâ-ileyh zimmetinde ve sulbı olduğum sagira-i mezbûrenin bir habbe ve bir akçe bâki alacak hakı kalmamışdır deyu ikrâr eylediği tescil ve bil iltimâs huzuru âlîlerine îlâm olundı. El emrul li hazreti min el emr fi yevmi'l seb'i min Zilhiccet'i şerif-li sene seb'a ve seb'in ve mieteyn ve elf 7 Zilhicce 1277/ 18 Haziran 1861.

**BELGE-19 (Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3695-35).**

**Özet: Çabakçur Müdürü Süleyman Beg bin Sincar Beg tarafından Madrak Karyesi'nde zorla çalıştırılan Muhammed bin Yusuf bin Abdullah'ın değirmenin çatısının çökmesi sonucu hayatını kaybetmesi üzerine kardeşleri tarafından Süleyman Bey hakkında dava açılması hususunda.**

Ma'rûz-ı da'îleridir ki

Medîne-i Âmid mahalâtından Arab Şeyh Mahlesi ahalisinden sahib-i arzuhâl Âlî bin Ömer medîne-i Diyarbekir mahkmesinde meclis-i şer'î münirde medîne-i mezkûre nevâhîsinden Çabakçur nâhiyesi ahalisinden Hâlen Çabakçur Müdüri Süleyman Beg bin Sincar Beg muvacehesinde verâset-i gaib-i ani'l-meclis Abdullah'a münhasıra olduğı halde tarihi îlâmdan üç sene mukaddem fevt olan Muhammed bin Yusuf bin Abdullah mezbûr Süleyman Beg'in tarihi mezkûreden nâhiye-i mezkûre tâbi Madrak Karyesi'nde vâki bir bab degirmende istihdâm itmek üzere cebren gönderub mezbûr Muhammed degirmen-i mezkûrada ikâmet üzere iken değirmen-i mezkûrun sakf-ı münhedin olarak mezbûr Muhammed sakf-ı mezkûr altında kalub vefât itmekle müteveffa-yı mezbûrun er karındaşı mezbûr Abdullah karye-i mezkûrada olub bu tarafda bulunmadığına binaen müteveffa-yı mezbûr Muhammed Âlî, ammizâdem olmağla müceb-i şer'îsi mezbûr Süleyman'ın üzerine icrâ olunsun deyu müddeî-i mezbûrun takrîr-i meşrûh-ı üzere müteveffa-yı mezbûrun li-ebeveyn er karındaşı hâlen karyesinde sâkin olub tarafından dahi vekil-i

olmamağla mezbûr Süleyman Beg'den da'vâsı olduğı kendusine bâde-t tefhim hususı mezkûrada mezbûr Süleyman Beg'e suâl dahi tevcih itmediği tescil ve mübaşirleri Ahmed yediyle huzur-ı âlîlerine îlâm olundı. El emru li men lehul emr fi yevmi's sâmin min şehrî Ramazan-il mübarek li sene seb'a ve seb'in ve mieteyn ve elf 8 Ramazan 1277/ 20 Mart 1861.

**BELGE-20 (Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3695-36-37).**

**Özet: Çabakçur nâhiyesi'ne tâbi Metan karyesi ahalisinden İsa bin Muhammed'in Diyarbekir Mahkemesine verdiği dilekçede Çabakçur Müdürü Süleyman Bey'in kendisinin malından nakden ve aşar nâmıyla toplam yedi yüz kırk kuruşu fuzuli ve haksızca aldığına dair şikâyeti.**

Ma'rûz-ı da'îleridir ki

Medîne-i Âmid nevâhîsinden Çabakçur nâhiyesine tâbi Metan karyesi (Balpınar) ahalisinden İsa bin Muhammed medîne-i Diyarbekir Mahkemesinde meclis-i şer'î münirde derun-ı arzıhâlde muharrerü'l ism nâhiye-i mezkûr Müdiri Süleyman Beg ibn Sincar Beg muvacehesinde mezbûr Süleyman Beg tarihi îlâmdan iki sene mukaddem malımdan nakd yedi yüz guruş ile aşar nâmıyla kırk guruş ki cem'an yedi yüz kırk guruşumı fuzuli ve bi gayrı hakkın ahz u ve kabz itdiğinden üzerinde bin iki yüz guruşda karar idub ziyade ile edâya talebi ahzı dahi zuhur itmeyub ve meblağ-ı mezbûr menzil-i mahdud-u mezkûrun el yevm semeni def' olduğı zeyl-i hüccette muharrer-ul esâmî müslimin ihbârlarıyla zâhir ve mütehakkık olmağla menzili-i mahdud-ı mezkûru tarafı'nden icâb ve kabul-ı hâvî bend te mevsede ve muvazaadan ari bey-i bat-ı sahih-i şer'î ile meblağı mezkûr bin iki yüz guruşa merkûm Rindo'ya iş bu hazıran-ı mezbûranın batnen bâde batn bil asâle ve bil vesâyâ bey' ve temlik ve teslim eylediğimizde ol dahi ber vech-i muharrer iştirâ' ve temelluk ve tesellüm ve kabz ve kabül eylediğinden sonra semeni olan meblağ-ı mezkûr bin iki yüz guruşı müşteri-i merkûm bizlere def'i ve teslim bizler dahi yedinden tamamen ve kâmilen ahz ve kabz ve bâde-l husus beynimizde inkısâm itmemizle fi ma bâd menzili-i mahdud-ı mezkûrda benim vasisi oldığım sagira-i mezbûra Fatma iş bu hazıra-ı mezbûran zevcetül mezbûra Medîne ile li-ebeveyn er karındaşı oğlu Mirza'nın asla ve kat'a alaka ve medhallarımız kalmayub müşteri-i merkûm Rindo'nun mülk-i müşterası ve hakkı sarihi olmuşdur keyfe ma yeşa ve yeğtar mutasarrıf olsun dediklerinde ğibbe tasdik-i şer'î ma vakâ bit taleb ketb

olundı. Fi'l-yevmi'l sabi' ve'l ışrin min şehrî Ramazan-il mübarek li sene seb'a ve seb'in ve mieteyn ve elf 27 Ramazan 1277/ 8 Nisan 1861.

**BELGE-21 (Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3695-38).**

**Özet: Çabakçur nâhiyesi'ne tâbi Metan karyesi ahalisinden İsa bin Muhammed'in Diyarbekir Mahkemesine verdiği dilekçede, Çabakçur Müdürü Süleyman Bey'in haksızca kendisinden nakden ve aşar nâmıyla aldığı yedi yüz kırk guruşu vermediği gibi kendisini cebren Meneşkut Nahiyesi'nde elli gün kadar mahiyetinde zorla tutuğuna dair şikâyeti.**

Ma'rûz-ı da'îleridir ki

Medîne-i Âmid nevâhîsinden Çabakçur nâhiyesi'ne tâbi Metan karyesi ahalisinden İsa bin Muhammed Medîne-i Diyarbekir mahkemesinde meclis-i şer'îmizde derûnı arz-ı halde muharrer-ul ismi nâhiye-i mezkûr Müdiri Süleyman Beg ibn Sincar Beg muvacehesinde mezbûr Süleyman Beg tarihi îlâmdan iki sene mukaddem malından nakden yedi yüz guruş ile âşar nâmıyla kırk guruş ki cem'an yedi yüz kırk guruşı fuzuli ve bi gayrı hak ahz ve kabz ettiğinden maada yine medîne-i mezkûr nevâhîsinden Meneşkut nâhiyesi'nde (Solhan ilçesi) beni cebren mayetinde elli gün mikdarı istihdâm idub müddeti mezkûrada kendi malım olarak süvar olduğım bir re's kısrağım dahi helak olmağla ecri mislim ile meblağ-ı mecmü'-ı mezkûr yedi yüz kırk guruşı mezbûr Süleyman Beg'den halen taleb-i iderim deyu baâde da'vâ ve'l inkâr müddeî-i mezbûr ber vech-i muharrer eylediği müdda'sına ikâmet-i beliğa idemeyub bi't taleb mezbûr Süleyman Beg bil muvacehe vech-i şer'î üzere tağlif olunmağın muddea'sını müddeî-i mezbûr İsa da'vâyı mezkûrasiyle mezbûr Süleyman Beg'e bila bey'ine muarâzadan men' olduğı tahkik ve mübaşirleri Ahmed yediyle huzur-u âlîlerine îlâm olundu. Fi'l-yevmi'l sâmin min şehrî Ramazan-il mübarek li sene seb'a ve seb'in ve mieteyn ve elf 8 Ramazan 1277/20 Mart 1861.

**BELGE- 22 (Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3695-39).**

**Özet: Çabakçur kazâsı'na tabi Abtor karyes'inde bulunan Isfahan Bey Zaviyesi Vakfı mutasarrıflarından Timur Bey'in vefât etmesiyle vakıf hissesinin oğulları Şerif ve Murad Bey'lere tevcih edilmesi hakkında îlâm.**

Der'i devlet-mekîne arz-ı da'î-i kemineleridir ki

Nezâret-i Celile-i Evkâf-ı Hümâyûn-ı mülükâneyene mülhak evkâfdan Çabakçur kazâsı'nda Abtor Karyesi'nde vâki Isfahan Beg Zaviyesi Vakfı'nın vazife-i muayene ile nısf hisse Şeyh ve zaviyedârlık cihetine bâ berat-ı şerif-i âlî mutasarrıflar olan Timur ve Muhammed ve Bahaeddin ve Musa benû Mustafa hâlîfelerinden mezbûr Timur bundan mukaddem vefât idub cihet-i mezkûrada hissesi mahlûl ve hizmet-i lazimesi muattal kalmağla müteveffa-yı mezbûrun sulbi sahih oğulları olub zikr olunan Çabakçur kazâsı'na tâbi Çevlik (Çolik) karyesi ahalisinden ve karye-i mezkûr nüfus ceridesinde ikinci hânenin ikinci ve üçüncü numralarında mukayed'ul nüfus bulunan iş bu bâisan-ı arz-ı ubudiyet Şerif ve Murad daileri cihet-ı mezkûraya ehil ve erbab oldukları bil ihbâr mütehakkık olmağın babaları müteveffa-yı mezbûrun mahlulundan cihet-i mezkûrayi vazife-i muayenesiyle mezbûran Şerif ve Murad daileri üzerlerine tevcih ve yedlerine bir kıta berat-ı şerif-i âlîşan sadaka ve ihsân buyrulmak ricasıyla paye-i serir-i âlâya arz ve îlâm olundı. El emru li hazreti men lehul emr- fi'l-yevmi'l hamis min Cemâdilûlâ li sene seb'a ve seb'in ve mieteyn ve elf 5 Cemâdilûlâ (Cümadiyelevvel) 1277 / 19 Kasım 1861.

**BELGE- 23 (Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3695-55).**

**Özet: Çabakçur nâhiyesi'ne tâbi Çevlik karyesi ahalilerinden bazı kimseler Isfahan Bey Zaviyesi Mütevellisi Muhammed Çavuş bin Mamo gözetiminde arazi memuru Muhammed Efendi ile Süleyman Bey'in müştereken kendilerini Abtor Karyesi'nde zirâ't yapmaktan men' ettikleri gibi zorla kırk üç bin dört otüz otuz beş kuruşlarına el koyduklarına dair şikâyetleri.**

Ma'rûz-ı da'îleridir ki

Medîne-i Diyarbekir nevâhîsinden Çabakçur nâhiyesi'ne tâbi Çevlik (Çolik) karyesi ahalilerinden sahib-un arzıhâl Ömer Beg ibn Sincar Beg ve İsa Beg ibn Yusuf Beg ve Muhammed Beg ibn Kahraman Beg ve Şerif Beg ibn Timur Beg ve Muhammed Efendi ibn İbrahim ve Musa bin Yu'şa ve Hâlîl bin Mahmud ve Huseyin bin Hasan ve Faris bin Ulaş ve Muhammed bin Yusuf ve Molla Süleyman bin Esad ve Zeko bin Beyzâde ve Hâlîl bin Âlî ve Âlî bin Timur ve Fendi bin Mişkâlî ve Hasan bin Haydar ve Âlî bin Mahmud ve yine nâhiye-i mezkûra tâbi Madrak karyesi ahalisinden İbrahim Beg ibn Muhammed Beg ve Rinab? Karyesi (?) ahalisinden Said Ağa ibn İsmail Ağa medîne-i mezkûra mahkemesinde meclis-i şer'-i şerîf-i lâzimüt-teşrifde zikr olunan Çevlik karyesi ahalisinden olub Isfahan Beg Zaviyesi

Mütevellisi Muhammed Çavuş bin Mamo muvacehesinde Kürdistan Eyaleti arazi memuru fütuvvetlu Muhammed Efendi hazır olduğı halde zikr olunan Abtor karyesi tobrağında kâin malûmu'l hudud yüz elli keyl-i[391] Çabakçur'i[392] tohum istiab ider çend kıtâ tarla ve mezkûr Abtor karyesi hududu haricinde cânibi kıblesinde vâki kezâlîk malûmu'l hudud tahminen otuz keyl Çabakçuri tohum istiab ider çend kıtâ tarla ve taraf-ı garbisinde Çevlik Karyesi'nde dahi kezâlîk malûmu'l hudud tahminen yigirmi keyl Çabakçuri tohum istiab ider çend kıtâ tarlaların rakabesi arâzî-i mîriyyeden olub ve aşar-ı şer'îyesi iş bu mezbûr Muhammed Çavuş mütevellisi olduğı zâviye-i mezbûreye meşrût vakf olduğı halde minelkadim eben an-ceddin taht-ı tasarruflarımızda olub zirâ'at iderek aşar'ı şer'îyesini mültezimi bulunan kimesneye i'ta iderek ol vechle tarlaha-yı mahdude-i mezkûr kararlarımız? (kurralarımız) sâbit olmuş iken mezbûr Muhammed Çavuş ile gaib-i ani'l beled Süleyman Beg ibn Sincar Beg zikr olunan tarlaha-yı mahdude-i mezkûrda zürrâ'ından bizleri men' itdüklerinden mâadâ kırk üç bin dört yüz otuz beş guruş dahi bi gayrı hakk yedlerimizden ahz ve kabz itmeleriyle suâl olunub tarlayı mahdude-i mezkûrdan keff-i yediyle mahallinde ve bi gayri hakk ahz itmiş oldukları meblağ-ı mezkûr kırk üç bin dört yüz otuz beş guruşu bizlere teslim-i mezbûr Muhammed Çavuş tenbih olunmak matlubumdur dediginde gıbbe's suâl mezbûr Muhammed Çavuş cevabında gaib-i mezbûr Süleyman Beg ile müştereken Isfahan Beg Zaviyesi mütevellisi olub karye-i mezkûrun zâviye-i mezkûreyi meşrûta olan aşar-ı bedelini cânib-i hazineden ahz eylediklerini ve tarlaha-yı mahdude-i mezkûranin aşar-ı gibi rakabesi dahi mütevellisi olduğu zâviye-i mezbûreyi vakf olmakla tarlaha-yı mahdude-i mezkûre ber vech-i muharrer müddei-i mezbûrunun minelkadim taht-ı tasarruflarında olub hak kararları sâbit olmuş isede tarlaha-yı mahdude-ı mezkûra bâ izn-i sultan temlik olunmaksızın arazi-i mevkûfadan olmak üzere müdahele eylediklerini ve sâlîf-üz zikr kırk üç bin dört yüz otuz beş guruş müddealarından iki senede îcâr olarak otuz bin kırk guruşı ahz ve kabz eylediklerini ikrâr bâkisi olan on üç bin üç yüz doksan guruşı inkâr itmekle müddei'yyun-ı mezbûrun meblağ-ı baki-i mezkûr-ı beyâna bâde-l havale mezbûr Muhammed

[391] Keyli: Hacim ölçü birimleriyle ölçülerek işlem gören mal. Buğday, arpa, pirinç gibi tahıllar ile tuz, hurma, kuru üzüm keyli mallar olarak kabul edilmiştir (Beşir Gözübenli, 'Keyli', *DİA*, C. 25, Ankara 2002, s. 361-362).

[392] Keyl-i Çabakçuri: Dut ağacından çekilen tahtadan yapılan ve halk arasında'da (Zazaca'da) RİBİG ismi ile bilinen ve bir tenekeden fazla tohum istiab eden ölçü birimidir ( Kaynak: Abdullah Demir Arşiv Uzmanı).

Çavuş'un tarlaha-yı mahdude-i mezkûra temlik olumaksızın zâviye-i mezkûraya mevkûfdur dimesi iltifâta şâyân olmadığı kendüye bâde-t tefhim âlâ mûceb-i ikrâra tarlaha-yı mahdude-i mezkûrayı kararlarıyla mahallinde ve icâre deyu bi vech ahz eyledikleri meblağ-ı mezkûr otuz bin kırk guruşdan makbuzun-ı müddei'yyun-ı mezbûruna teslimiyle mezbûr Muhammed Çavuş inzâm olundığı tescil ve huzuru âlîlerine îlâm olundı. El emru li men lehul emr fi'l-yevmi's sâdis aşere min Muharremü'l haram li sene semân ve seb'in ve mieteyn ve elf 16 Muharrem 1278 /24 Temmuz 1861.

**BELGE- 24 (Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3695-63a).**

**Özet: Çabakçur nâhiyesi'ne tâbi Belvara karyesi ahalisinden Hasan bin İsmail'in yine Çabakçur ahalisinden İsa Bey bin Yusuf'un kendisinden on seneden beri aldığı at karşılığında alacağı olan altı yüz kuruş hakkını alamadığına dair.**

Ma'rûz-ı da'îleridir ki

Medîne-i Âmid nevâhîsinden Çabakçur nâhiyesi'ne tâbi Belvara karyesi (?) ahalisinden Hasan bin İsmail medîne-i mezkûre mahkemesinde meclis-i şer'-i şerîf-i lâzimüt-teşrifde nefs-i Çabakçur ahalisinden İsa Beg bin Yusuf Beg muvacehesinde tarihi îlâmdan on sene mukaddem mezbûr İsa Beg malımdan yedimden iştirâ ahz ve kabz eylediği bir re's kır esb temininde altı yüz guruş alacak hakkım olmağla alacağım olan meblağ-ı mezkûr-ı mezbûrdan halen taleb iderim deyu bâde'd da'vâ ve'l inkâr müddei'i mezbûr ber vech-i muharrer muda'sını her biri mahallerine lede't -tezkîyye adl ve makbul-ı nihade itdükleri ihbâr olunan Şenik karyesi (Gözer) ahalisinden Süleyman bin Hasan ve Nimet bin Âlî nâm kimesneler şehâdetleri ile bil muvacehe vech-i şer'î üzere isbât itmeğin mûcebince meblağ-ı mezkûr altı yüz guruş müddei'i mezbûr Hasan'a edâ ve teslime mezbûr İsa Beg'e tenbih olunduğu tescil ve mübaşirleri Abdullah yediyle huzur âlîlerine îlâm olundı. El emru limen lehul emr fi'l-yevmi'l hâdi ve'l işrin min şehr-i Şevval-il mukerrem li sene semân ve seb'in ve mieteyn ve elf 21 Şevval 1278 /21 Nisan 1862.

**BELGE- 25 (Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3695-63b).**

**Özet: Zikte kazâsı'na tabi Yağkik nahiyesi kuralarından Dilistan karyesi ahalisinden Kasım bin Molla Hüseyin'in harmanından elli keyl hınta'sına (buğday) Yağkik nâhiyesi'ne tâbi Arpaçayırı karyesi ahalilerinden Muhammed bin Evliya ile İsa bin Abdurrahman tarafından zorla el konulması hakkında.**

Ma'rûz-ı da'îleridir ki

Medîne-i Âmid nevâhîsinden Zikte kazâsı'na tâbi Yağkik nâhiyesi (Genç/Zıkti) kurralarından Dilistan karyesi (Genç/Tepecik) ahalisinden Kasım bin Molla Hüseyin medîne-i mezkûra mahkemesinde meclis-i şer'-i şerîf-i lâzimüt-teşrifde zikr olunan Yağkik nâhiyesi'ne tâbi Arpaçayırı karyesi (Genç/ Çevirme Köyü mezrası) ahalisinden Muhammed bin Evliya ve İsa bin Abdurrahman nâm kimesneler muvacehelerinde mezbûran Muhammed ve İsa tarihi îlâmdan iki sene mukaddem karye-i mezkûrda vâki benim kendi harmanımda mevcud tahminen elli keyl hıntamı[393] fuzuli ve bi gayri hakkın ihrâk-i bi-nâr itmeleriyle zikr olunan elli keyl hıntamın müsellimlerini mezbûrandan Hâlen taleb iderim deyu bade'd da'vâ ve'l inkâr müddei'-i mezbûrdan ber vech-i tahriri muda'sına mutabık bey'ine taleb olundukda ityân-ı bey'ineden izhâr-ı acz birle tahlîfe dahi tâlîb olmamağın mûcebince müddei'-i mezbûr Kasım da'vâyı mezkûrasiyle mezbûran Muhammed ve İsa'ya bila-beyine muârazadan men olundığı tescil ve mübaşirlerini Hasan yediyle huzur âlîlerine îlâm olundı. El emr li men lehul emr fi yevmi'l hadi ve'l işrin min Şevval'il mükerrem li sene semân ve tis'in ve mieteyn ve elf 20 Şevval 1278 /20 Nisan 1862.

**BELGE- 26 (Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3695-63c).**

**Özet: Çabakçur nâhiyesi'ne tâbi Perhunık karyesi ahalisinden Fakı Süleyman bin Molla Ali'nin babası Molla Ali'nın malından, Muhammed Bey bin Kahraman tarafından toplamda üç yüz altmış kuruş hakkının gasb edilidğine dair şikâyeti.**

Ma'rûz-ı da'îleridir ki

Medîne-i Âmid nevâhîsinden Çabakçur nâhiyesi'ne tâbi Perhunık (Perğunik) karyesi (Ağaçeli ve Çavuşlar) ahalisinden Molla Âlî bin Süleyman bin Hasan nâm kimesne tarafından husus-ı âtî-yül beyânda da'vâya vekil Selim bin Abdullah ve İsa

[393] Hınta: Siyah Buğday

bin Ömer nâm kimesneler şehâdetleri ile bil muvacehhe vech-i şer'î üzere sâbit ve subutü vekâletine hükm-i şer'î la hık olan sulbi kebir oğlı Fakı Süleyman bin Molla Âlî medîne-i mezkûre mahkemesinde meclis-i şer'-i şerîf-i lâzimüt-teşrifde Muhammed Beg ibn Kahraman muvacehesinde mezbûr Muhammed Beg bundan mukaddem müekkilim babam mezbur Molla Âlî'nin malından ve yedinden iştirâ' ahz ve kabz eylediği batman ve fiât-ı bey'nlerinde malım revganı sâde semeninden yüz altmış guruş ve yine malımdan ve yedimden iştirâ' ahz ve kabz eylediği beher otuz beş guruşdan beş re's keçi semeninden iki yüz beş guruş ki cem'en üç yüz altmış beş guruş müekkilim babam mezbûrun alacak hakı olmağla alacağı olan meblağ-ı mezkûru mezbûr Muhammed Beg'den bil vekâle halen taleb iderim deyu da'vâ ettikde mezbûr Muhammed Beg dahi cevabında ber vech-i muharrer ikrâr lakin ben bundan mukaddem malımdan beheri yetmiş beş guruşdan cem'en üç yüz guruşa dört keyl darı müvekkil-i mezbûr Mola Âlî'ye bey' ve temlik ve teslim ol dahi yedimden ber vech-i muharrer iştirâ' ve temmelük ve teslüm ve kabz ve kabul eyledügden sonra semeni olan meblağ-ı mezkûr üç yüz guruşı benim müvekkil-i mezbûr Molla Âlî zimmetinde deynim olan meblağ-ı mezkûr üç yüz altmış beş guruşun üç yüz guruşa nakas ve mahsûb olduğı makası kabul idub ol vech ile benim müvekkil-i mezbûr Molla Âlî zimmetinde altmış beş guruş deynim baki kalmışdır deyu bâde't ref' ve'l ikrâr mûcebince mezbûr Muhammed Beg'in ikrâr ve itirazıyla lazım gelen meblağ-ı bâki-i mezkûr altmış beş guruşun vekil-i mezbûr Fakı Süleyman'a edâsiyle mezbûr Muhammed Beg ilzâm ve tenbih olunduğı tescil ve huzur âlîlerine îlâm olundı. Fi'l-yevmi'l rabi' ve el işrîn min Şevval'il mükerrem li sene semân ve seb'in ve mieteyn ve elf 24 Şevval 1278 /24 Nisan 1862.

**BELGE- 27 (Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3695-64).**

**Özet: Çapakçur kazâsı ahalisinden Hasan bin Şebnar'ın kendi harmanından altmışaltı ölçek hıntası'sının Hasan bin Ahmed tarafından haksızlıkla el koyduğuna dair da'vâ.**

Ma'rûz-ı da'îleridir ki

Medîne-i Âmid'e tâbi nefs-i Çabakçur kazâsı ahalisinden Hasan bin Şebnar medîne-i mezkûr mahkemesinde meclis-i şer'-i şerîf-i lâzimüt-teşrifden yine kazâ-i mezkûr ahalisinden diger Hasan bin Ahmed muvâcehesinde mezbûr Hasan tarihi îlâmdan beş sene mukaddem kazâ-ı mezkûrda vâki harmanımdan altmış altı ölçek

hıntamı fuzuli ve bi gayrı hak ahz-ı istihlâk etmekle zikr olunan altmış altı ölçek hınta'nın mislini bana edâ ve teslim mezbûr (…) Hasan'a tediye olunmak matlubumdur deyu bâde't da'vâ ve'l inkâr müddei'-i mezbûrdan ber vech-i tahrir eylediği muda'sını hakayık-ı bey'ine celb olundukda ittiyanı bey'ine ve izhâr-ı acz birle tahlife dahi tâlîb olmamağla mûcibini müddei'-i mezbûr Hasan'a da'vâyı mezkûrasiyle diğer mezkûr Hasan'a yedine muârazadan men' olundu tescil ve mübaşirlerini zabta Hâlîl yediyle huzur âlîlerine îlâm olundı. El emru limen lehul emr fi'l-yevmi'l hadi ve işrîn min Şevval-li mükerrem li sene semân ve seb'in ve mieteyn ve elf 20 Şevval 1278 /20 Nisan 1862.

**BELGE- 28 (Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3695-73).**

**Özet: Çabakçur nâhiyesi'ne tâbi Kucan karyesi ahalisinden olan Anadolu Ordû-yu Hümâyûnu piyâde beşinci alayın birinci taburunun sekizinci bölüğünün çavuşu iken vefât eden Hasan bin Ömer bin Hasan'ın terekesinde olan bin kırk dört kuruş dört para'nın varisi olan vâlidesi Hafsa binti Borti bin Ali nâm Hatun'a verilmesi.**

Ma'rûz-ı da'îleridir ki

Medîne-i Âmid nevâhîsinden Çabakçur nâhiyesi'nde kâin Kucan karyesi (?) ahalisinden olub Anadolu Ordû-yu Hümâyûnu piyâde beşinci alayın birinci taburunun sekizinci bölüğünün çavuşu iken bundan mukaddem vefât iden Hasan bin Ömer bin Hasan'ın li-eb er karındaşı olub nefsinden asil ve vâlidesi Hafsa binti Borti bin Âlî nâm Hatun tarafından zikr-i âtî hisse-i irsiyesini ahz ve kabz ve makbuzunı kendusine isâl ve teslime vekil olduğı zatı mezbûreyi Ârifân karye-i[394] mezkûra ahalisinden Osman bin Âlî ve Ferhan bin Muhammed nâm kimesneler şehâdetleri ile bil muvacehe vech-i şer'î üzere sâbit ve subut vekâletine hükm-i şer'î la hak olan sahib-i arzıhâl Yusuf Bin el mezbûr Ömer medîne-i mezkûr mahkemesinde meclis-i şer'-i şerîf-i lâzimüt-teşrifde mütevaffayı mezbûrun muhalefat-ı esmânından bin kırk dört guruş dört paraya bil emâne vaz'-i yedi ber nehc-i şer'î mütehakkık olan alayı mezkûrun Miralayı İzzetlu İsmail Beg ibn Şerif Beg tarafından vekil-i müseccel şer'îleri Mülazım-ı evvel İbrahim Ağa ibn İbrahim muvacehesinde üzerine da'vâ ve takrîr-i kelâm-ı idub karındaşım müteveffa-yı mezbûr Hasan'ın verâseti müsmine vâlidesi müvekkilim mezbûre Hafsa Hatun münhasıra olub bizlerin gayri ve irs ve

[394] Arifan Karyesi: 1550 Tarihli Tapu Tahrir Defterinde Şeftalu nahiyesi olarak bilinen belde 1861 yılına kadar nahiye olarak görülmekte, H.1278/ M.1862 yılında ise köye dönüştürülmüştür.

terekesine müstehakk âher kimesnesi olmamağla vekil-i mezbrun müvekkil-i mir-i mûmâ-ileyhin bil emâne vaz'-i yed eylediği meblağ-ı mezkûr bin kırk dört guruş dört parayı bana teslime müvekkil-i mir-i mûmâ-ileyhe izafetle vekil-i mezbûr İbrahim Ağa'ya tenbih olunmak bil âsale ve bil vekâle matlubumdur deyu da'vâ etdikde vekil-i mezbûr cevabında müteveffa-yı mezbûr Hasan'ın muhalefatı esmânından meblağ-ı mezkûr bin dört yüz kırk dört guruş dört parayı müvekkil-i mir-i mûmâ-ileyhin bil emâne vaz'-i yedi'ni ikrâr lakin müddei'i asil ve vekil mezbûr ile müvekkilesinden ber vech-i muharrer verâsetleri malûmum degildir deyu inkâr idecek müddei''i asil ve vekil-i mezbûr ber vech-i muharrer eylediği muda'sını her biri lede't tezkiye adl ve makbul-ı şehâde eyledükleri ihbâr olunan mezbûran Osman bin Âlî ve Ferhan bin Muhammed nâm kimesneler şehâdetleri ile bil muvacehe vech-i şer'î üzere isbât itmegin mûcibince verâsetlerine bâde-l hükm miri mûmâ-ileyhin bil emâne vaz'-i yed eylediği meblağ-ı mezkûr bin kırk dört guruş dört parayı müddei'i asil ve vekil-i mezbûr Yusuf'a edâ ve teslime müvekkil-i miri mûmâ-ileyhe izâfetle vekil-i mezbûr İbrahim Ağa'ya tenbih olunduğı tescil ve huzur âlîlerine îlâm olundı. Fi'l-yevmi'l aşir min şehrî Receb-ül ferd li sene semân ve seb'in ve mieteyn ve elf 10 Receb 1278/ 11 Ocak 1862.

**BELGE- 29 (Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3695-80a).**

**Özet: Zikte nâhiyesi'ne tâbi Hacan karyesi ahalisinden olub Anadolu Ordu-yu Hümâyûnu piyâde beşinci alayın ikinci taburunun altıncı bölük üçüncü onbaşısının birinci neferi iken vefât eden Ömer bin Musa bin Ömer'in on bir aylık maâşından kalan üç yüz otuz bir kuruşun varisleri olan Mahmud ve Zeynep tarafından istenmesi.**

Medîne-i Âmid nevâhîsinden Zikte nâhiyesinde kâin Hacan (Hajun) karyesi (Genç /Şehittepe) ahalisinden olub Anadolu Ordû-yu Hümâyûnu piyâde beşinci alayın ikinci taburunun altıncı bölük üçüncü onbaşısının birinci neferi iken bundan akdem vefât iden Ömer bin Musa bin Ömer'in verâseti li-ebeveyn er karındaşı olub nefsinden asla kız karındaşı Zeyneb binti Musa bin Ömer nâm Hatun tarafından zikr-i âtî hisse-i irsiyesini ahz ve kabz ve makbuzunı kendisine isâl ve teslime vekil olduğu zat-ı mezbûreyi bil marifet-i şer'îye Ârifân nâhiye-i [395] mezkûre tâbi Gırnos

[395] Arifan Nahiyesi: 1550 Tarihli Tapu Tahrir Defterinde Şeftalu nahiyesi olarak görülen ve 27 Rabiulahir 1278/ 1 Kasım 1861 yılına kadar nahiye olan Arifiye 1862 yılında köy'e dönüştürüldüğü görülmektedir?

karyesi (Genç/ Kepçeli) ahalisinden Molla Hâlîl bin Hacı İbrahim ve Hasan bin Mehmed nâm kimesneler şahâdetleri ile bil muvacehhe vech-i şer'î üzere sâbit ve subut vekâletine hükm-i şer'î la hak olan Mahmud bin Musa el mezkûr medîne-i mezbûr mahkemesinde meclis-i şer'îmizde müteveffa-yı mezbûrun on bir aylık güzeşte maâşından terâküm iden üç yüz otuz bir guruşa bil emâne ber nehc-i şer'î vaz'-i yed mütehhakik olan Miralay İzzetlü İsmail Beg tarafından vekil-i müseccel-i şer'îleri Mülazım-ı evve'l İbrahim Ağa ibn İbrahim muvacehesinde üzerine da'vâ ve tâkriri kelâm idub karındaşım müteveffa-yı mezbûr Ömer'in verâseti benimle kız karındaşımız müekkilem mezbûre Zeyneb Hatun'a münhasıra olub bizlerden gayri terekesine müstahak âher kimesnesi olmamağla vekil-i mezbûru müekkile-i mir-i mûmâ-ileyhin bil emâne vaz'-i yed eylediği meblağ-ı mezkûr üç yüz otuz guruşu bana teslim vekil-i mezbûrun müekkel-i mir-i mûmâ-ileyhe izafetle vekil-i mezbûr İbrahim Ağa'ya tenbih olunmak bi'l-asâle ve bi'l-vekâle matlubumdur deyu da'vâ ettikde vekil-i mezbûr canibde meblağ-ı mezkûr üç yüz otuz guruşa müekkil-i mîr-i mûmâ-ileyhim bil emâne vaz'-i yed eylediğini ikrâr lakin muda'i asîl ve vekil-i mezbûr Muhammed'in verâseti malûmum değildir deyu inkâr idecek müddei'i asîl ve vekil ber vech-i muharrer eylediği müdeası her biri lede't tezkiye adl ve makbul-u şahâde iddükleri ihbâr olunan mezbûran Molla Hâlîl ve Hasan nâm kimesneler şehâdetleriyle bil muvahhece vech-i şer'î üzere isbât itmeğin mûcibince verâsetlerine bâde'l hükm miri mûmâ-ileyhin bil emân vaz'-i yed eylediği üç yüz otuz guruş müddeî'-i asîl ve vekil ağ-ı (kardeşi) mezbûr Muhammed'e edâ ve teslime müekkile-i mir-i mûmâ-ileyhe izâfetle vekil-i mezbûr İbrahim Ağa'ya tenbih olduğu tescil ve bil iltimâs huzur-u âlîlerine îlâm olundu. El emru limen lehul emr fi'l-yevmi'l sabi' ve'l işrin min şehrî Rebîülâhir li sene semân ve seb'in ve mieteyn ve elf 27 Rebîülâhir 1278/ 1 Kasım 1861.

**BELGE- 30 (Kaynak: MSŞ. ŞSC. D. 3695-80b).**

**Özet: Çabakçur nâhiyesi'ne tabi Aşağı Akpınar karyesi ahalisinden olub Anadolu Ordû-yu Hümayunu piyâde beşinci alayın ikinci taburunun dördüncü bölüğünün sekizinci onbaşının ikinci neferi iken vefât eden Hasan bin Hüseyin bin Keleş'in altı aylık maâşından kalan toplam altı yüz elli üç kuruş'un varisleri olduğunu iddiâ eden kimseler tarafından istenmesi.**

Ma'rûz-ı da'îleridir ki

Medîne-i Âmid nevâhîsinden Çabakçur nâhiyesi'nde kâin Aşağı Akpınar karyesi (Wusfan/Vusufan köyü) ahalisinden olub Anadolu Ordû-yu Hümâyûn-ı piyâde beşinci alayın ikinci taburunun dördüncü bölüğünün sekizinci onbaşısının ikinci neferi iken bundan akdem vefât iden Hasan bin Hüseyin bin Keleş'in babası olduğunu idia iden sahibi arzıhâl İsa bin el mezbûr Keleş medîne-i mezkûre mahkemesinde meclis-i şer'îmizde müteveffâyı mezbûrun yigirmi altı aylık güzeşte maâşından teraküm iden altı yüz guruş ile muhalefat-ı esmânından elli üç guruş cem'en altı yüz elli üç guruş bil emâne vaz'-i yedi ber nehc-i şer'î mütehakkık olan alayı mezkûrun Miralay İsmail Beg tarafından vekil-i müseccel-i şer'îleri Mülazım-ı evve'l İbrahim Ağa ibn İbrahim muvacehesinde üzerine da'vâ ve tâkrir-i kelâm idub oğlum müteveffa-yı mezbûr Hüseyin'in verâseti benimle karye-i mezkurada sâkine zevci metrukesi Hava binti Kasım nâm Hatun ile oğlum müteveffa-yı mezbûr Hüseyin'in mirasından hâsıl ve zevci mezbûreden mütevellid sulbi sagir oğlu Derviş'e münhasıra olub bizlerden bi gayri vâris ve terekesine müstahak âher kimesnesi olmamağla vekil-i mezbûrun müekkile-i mir-i mûmâ-ileyhin bil emâne vaz'-i yed eylediği meblağ mecmû' mezkûr altı yüz elli guruş ber vech-i mezbûranın hisse-i irsiyesini ahz ve kabz ve makbuzumı kendisine isâl ve teslime sebt tarafından vekil-i ve nâib-i menab nasb ve tayin eyledikde ben dahi vekâlet-i mezkûreyi kayd itmemle meblağ-ı mecmû' mezkûr altı yüz elli üç guruş benim ve vasi olduğum sagiri mezbûr Derviş'e ve müekkilem zevci mezbûrenin dahi hisse-i irsiyesini bana teslime müekkil-i mir mûmâ-ileyhe izâfetle vekil-i mezbûr İbrahim Ağa'ya tenbih olunmak matlubumdur dedikde vekil-i mezbûr dahi cevabında müteveffa-yı mezbûr Hasan'ın kendisine maâşından terâküm iden altı yüz guruş ile muhalefat-ı esmânından elli üç guruşun cem'en altı yüz elli üç guruş müekkil-i mir-i mûmâ-ileyhin bil emâne vaz'-i yedini ikrâr lâkin müddei'i mezbûrun ber vech-i muharrer verâset ve vekâleti malûmum değildir deyu inkâr itmek müddei'i mezbûrdan ber vech-i muharrer eylediği verâset ve vekâlet muda'sına vesâik-i bey'ine taleb olundukda her biri lede't-teskiye adl ve makbulu şehâde itükleri ihbâr olunan karye-i mezkûre ahalisinden Hasan bin İsa ve Mehmet bin Yusuf nâm kimesneler şehâdetleri bil muvacehe vech-i şer'î üzere isbât itmekle mûcibince verâset ve vekâlet bade'l hükm müekkil-i mir-i mûmâ-ileyhin bil emâne vaz'-i yed eylediği meblağ-ı mecmû' mezkûr altı yüz elli üç guruşun müddei-i vekil ve asîl ve veli-yi mezbûr İsa'ya edâ ve teslim mir-i mûmâ-ileyhe izâfetle vekil-i mezbûr İbrahim Ağa'ya tenbih olunduğu

tescil ve bil iltimâs huzuru âlîlerine îlâm olundı. El emru limen lehul emr fi'l-yevmi'l sâmin ve'l işrîn min şehrî Rebîülâhir li sene semân ve seb'in ve mieteyn ve elf 28 Rebîülâhir 1278/ 2 Kasım 1861.

**BELGE- 31 (Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3695-86a).**

**Özet: Çabakçur kazâsı'na tâbi Abtor Karyesi'nde bulunan Isfahan Bey Zaviyesi Vakfı'ının yönetiminde yer alan Muhammed Halife ibni Hamid'in yönetimindeki hissesinin yenilenmesini istemesine dair arz ve îlâm.**

Der-i devlet-kemine arz-ı da'î-i keminelerdir ki

Nezâret-i Evkâf-ı Hümâyûn-ı mülükâneye mülhak evkâfdan Çabakçur kazâsı'nda Abtor Karyesi'nde vâki Isfahan Beg Zaviyesi Vakfı'nın vazîfe-i muayene ile meşrûtiyet üzere nısf-ı hisse tevliyet cihetine bâ berat-ı şerif âlî mutasarrıf derecede mukaddem ıslâh ve erşad evladı evladı evladı vakıfdan iş bu bâis-i arz-ı ubudiyet Muhammed Hâlîfe ibni Hamid dâileri el hâleti hâzihi ber hayat olub yedinde bulunan bir kıta âtik berat-ı âlîşan tecdîdine rica ve iltimâsında bulunmuş olmağla mezbûr Muhammed Hâlîfe dâilerinin bir kıta âtik berat-ı âlîsinin tecdidiyle yedine müceddeden bir kıta berat-ı şerifi âlîşan ve sadaka ve ihsân buyrulmak ricasıyla bil iltimâs pâye-i serir-i alaya arz ve îlâm olundu. El emru li ve'liyy-ül emr. 3 Muharrem sene 1279 / 1 Temmuz 1862.

**BELGE- 32 (Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3695-86b).**

**Özet: Çabakçur kazâsı'na tâbi Abtor Karyesi'nde bulunan Isfahan Bey Tekyesi ve Cami-i Şerşf-i Vakfı idare'sinde yer alan Süleyman Bey'in bu görevinin yenilenmesini istemesine dair arz ve îlâm.**

Der-i devlet-kemine arz-ı da'î-i keminelerdir ki

Nezâret-i Evkâf-ı Hümâyûn-ı mülükâneye mülhak evkâfdan Çabakçur kazâsı'nda Abtor Karyesi'nde vâki İsfahan Beg Tekyesi ve Cami-i Şerif-i Vakfı'ndan olmak üzere vâzife-i muayene ile ber vech-i meşrût tevliyet cihetine bâ berat-ı şerif-i âlî mutasarrıf olan evlad-ı vakıfdan iş bu bâis-i arz-ı ubudiyet Süleyman Beg hâlîfe daîleri elhâleti hâzihi ber hayat olub, yedinde bulunan bir kıta âtik berat-ı âlîsinin tecdidini rica ve iltimâsında bulunmuş olmağla, mezbûr Süleyman Hâlîfe dailerinin bir kıta-ı atîk berat-ı âlîsinin tecdidiyle yedine müceddeden bir kıta berat-ı şerifi âlîşan sadaka ve ihsân buyurmak ricasıyla bil

iltimâs pâye-i serir-i alaya arz ve îlâm olundu. El emru li ve'liyy-ül emr 3 Muharrem sene 1279 /1 Temmuz 1862.

**BELGE- 33 (Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3695-100).**

**Özet: Çabakçur ahalisinden Alî bin Hüseyin'in, Çevlik karyesi ahalisinden Ömer Bey bin Sincar Bey'in emri üzerine Beşiri nâhiyesi'ne tâbi Telmis Karyesi'nde kime ait olduğunu bilmediği iki re's merkeb'i zorla el koyduklarını, bu iki merkebi Batman Çayı kenarında iki yüz kuruşa sattığını ve Çabakçur nâhiyesi'nde hakkında dava açıldığına dair ifadesi.**

Ma'rûz-ı da'îleridir ki

Medîne-i Âmid nevâhisinden nefsi Çabakçur ahalisinden Âlî bin Hüseyin medîne-i mezkûr mahkemesinde meclis-i şer'-i şerîf-i lâzimüt-teşrifde yine nâhiye-i mezkûra tâbi Çolik (Çevlik) karyesi ahalisinden Ömer Beg bin Sincar Beg muvacehesinde mezbûr Ömer Beg tarihi îlâmdan altı sene mukaddem medîne-i mezkûr nevâhisinden Beşiri nâhiyesi'ne[396] tâbi Telmis karyesine[397] gittiğimizde mezbûr Ömer Beg adamları rakîb olunmak üzere her kimin olursa olsun iki re's merkeb bul deyu bana emr eyleyub ben dahi mezbûr Ömer Beg emrine binaen karye-i mezkûra ahalisinden ismi malûmum olmayan iki kimesnenin iki re's merkeblerini ahz idub mezbûr Ömer Beg adamları rakîb olub Batman Çayı dimekte maruf çay kenarına geldiğimizde mezbûr Ömer Beg merkeb-i mezkûrları fuzûlî iki yüz guruşa âhare bey' ile istihlâk itmekle zikr olunan iki re's merkebin ismi malûmum olmayan sahipleri bunlardan mukaddem Çabakçur nâhiyesinde benden da'vâ ettiklerinde ben dahi ismi malûmum olmayan kimesnelerin da'vâlarını tasdîk idub benim tasdîkine ben bunlardan iki yüz guruş ahz ve kabz itmeleriyle sâlif-üz-zikr ismi meçhulum olan kimesnelere vermiş olduğum iki yüz guruş mezbûr Ömer Beg bana virmek üzere mezbûr Ömer Beg cebr olunsun deyu müddeî-i mezbûr Âlî'nin takrîr-i meşrûh' üzere merkeb sahiblerinin isimlerini bilmeyub ve tasdîkle meblağ-ı mezbûr iki yüz guruş virdiğini mukarrer ve mûterif iken tasaddî eylediği da'vâsı mesmû ve iltifata şâyân olmadığı kenduye bade-t-tefhîm hususu mezkûrda mezbûr Ömer Beg'e suâl dahi tevcih etmeyeceği tescil ve mübaşirleri Hüseyin yediyle huzur-ı âlîlerine îlâm

[396] Beşiri Nâhiyesi: Batman iline bağlı ilçe.
[397] Telmis Karyesi: Batman iline 2 km uzaklıkta merkez köylerden Tılmız/Tılmıs/ Tilmiş-Akça köyü (Mehmet Şah Çınar, Öğretmen).

olundı. El emri li men lehul emr. Fi tasi' ve'l işrîn min Şevvâlî'l mükerrem li sene semân ve seb'in ve mieteyn ve elf 29 Şevval1278 / 29 Nisan 1862.

**BELGE- 34 (Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3695-102/103).**

**Özet: Çabakçur nâhiyesine tâbi Sını karyesi sâkinlerinden Gülşah binti Sadık Ağa ibn Şemdun, babasının vefâtından sonra Madrak karyesi sınırları içerisinde yer alan babasına ait değirmene İbrahim Ağa tarafından haksızlıkla el konulduğuna dair şikâyeti.**

Ma'rûz-ı da'îleridir ki

Medîne-i Âmid nevâhisinde Çabakçur nâhiyesine tâbi Sını karyesi (Güveçli köyü)[398] sâkinelerinden Gülşah binti Sadık Ağa ibn Şemdin nâm Hatun'un amizadesi ve tarafından husus-u âtiyül beyânda da'vâya vekil olduğu zatı mezbûreyi bil marifeti şer'îye Arif bin Ömer bin Evliya ve Hüseyin bin Molla Yahya nâm kimesneler şehâdetleriyle bil muvacehe ve vechi- şer'î üzere sâbit ve sübût vekâletine hükm-ü şer'î la hık olan Said Ağa İbni İsmail Ağa meclis-i şer'î şerif-i enverde kazâ-ı mezbûr ahalisinden olub zikr-i âti bir bab değirmene vaz'-ı yed sâbit olan İbrahim Ağa ibn Muhammed muvacehesinde nâhiyeyi mezkûra tâbi Madrak karyesi hududu dâhilinde kâin etrâf-ı erba'da bir tarafı Süleyman Beg degirmeni ve tarafeyn hark ve tarafı rabi' tarik-i âam ile mahdud bir bab mülk değirmen bundan akdem vefât iden müekkilem-i mezbûrenin murisi babası mezbûr Sadık Ağa'nın hayatında ilel vefât müstakil mülkü olub bâde vefâtihi hasren müekkilem-i mezbûreye mevrûsa olmağla mükekilem-i mezbûra dahi ol vâkit sağir olub tarafından bil velâye ben dahi üç sene değirmen-i mezkûra muttasarrıf olduğumdan sonra tarihi îlâmdan on iki seneden beri mezbûr İbrahim Ağa değirmeni mezbûre gayri hakkin vaz'-ı yed itmekle suâl olunub değirmeni mezbûradan keff-i yediyle müekkilem-i mezbûreye izâfetyle mahallinde bana teslime mezbûr İbrahim Ağa'ya tenbih olunmak bil vekâle matlubumdur deyu bade't da'vâ ve'l istintak mezbûr İbrahim Ağa cevabında değirmeni mezkûr vekilemiz buranın babası müteveffa-yı mezbûr Sadık Ağa'nın hayatında ilel vefât yedinde müstakillel mülkü bâde vefâtihi hasren vekile-i mezbûreye mevrûs olduğu ikrâr lakin değirmeni mezkûr bundan mukaddem vefât iden murisim babam mezbûr Muhammed Ağa ibni Ömer Beg'in bâ

[398] Sını Karyesi: Bingöl merkeze bağlı Güveçli köyünü oluşturan iki köyden birisidir. Sını (Karaca) ve Welan (Güveçli) köylerinin birleştirilmesiyle Sın-ı Welun (Güveçli) köyü oluşturulmuştur. Köyün ismini Sinan ve Veli isimli iki kardeşten aldığı söylenmektedir (nisanyanmap.com/ 10. 02. 2021).

tapu mutasarrıf olduğu arazisi îtisâlinde olmağla değirmeni mezkûru babam mezbûr Muhammed Ağa müekkile-i mezbûrenin babası müteveffa-yı mezbûr Sadık Ağa'nın vefâtından bir sene sonra müekkile-i mezbûre sağir olduğu halde zabt edip müekkile-i mezbûre sağire olduğu halde değirmeni mezkûru babam mezbûr Muhammed Ağa'dan olan dirhem-i şer'îden on bin dirhem-i şer'î sîm-î ğâlîsden müddeî'-i ebî mezbûr ile hazıra zevce-i mezbûra Fetho'nun hisseleri olan iki bin dokuz yüz on altı dirhem ve iki sülüs bin dirhem sîm ğâlîs bade-t tenzih bâkisi olub sağiran-ı mezbûranın hisseleri olan yüz bin seksen üç dirhem ve bir sülüs dirhem olub sîm-î ğâlîsin senede sülüsünü virmek üzere üç sene mukasitin sağiran-ı mezbûran içün müddeî'-i eb ve velî-i mezbûr Süleyman'a edâsıyla kâtil-i mezbûr Derviş izâm olundığı pâye-i serir-i alaya arz ve îlâm olundı. El emru li veliyil emr fi'l-yevmi'l sabi' min Muharem'il haram sene tis'a ve seb'in ve mieteyn elf 7 Muharrem 1279 / 5 Temmuz 1862.

**BELGE- 35 (Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3695-110).**

**Özet: Çabakçur kazâsı'nın Sultan nâhiyesi'ne bağlı İli Su Karyesi'nde bulunan Şeyh Bereket Vakfı'nın mutasarrıfları olan Süleyman ve Bahaeddin bin Ömer isimdeki kardeşlerden Bahaeddin'in varis bırakmadan vefât etmesi üzerine hissesinin haksızlıkla kardeşi Süleyman Beg'e devredilmesine karşı şikâyet.**

Der-i devlet-mekine arz-ı da'î-i kemineleridir ki

Nezâret-i Evkâf Hümâyûn-ı mülükâne'ye mülhak evkâfdan Çabakçur kazâsı'nda Sultan nâhiyesi'nde İli Su Karyesi'nde vâki Şeyh Muhammed ve Şeyh Âlî ve Müezzin ve Seyid İbrahim mülk-i mâlîkâne maa Mezra-i Şeyh Bereket Vakfı'nın bâ berat-ı şerif-i âlîşan mâlîkâne mutasarrıfları olan Süleyman ve Bahaeddin ibn Ömer nâm karındaşlar mezbûr Bahaeddin bundan mukaddem bila veled vefât idub biri hâlî ve hizmet-i lazimesi muattal kalmağla yerine müteveffa-yı mezbûrun karındaşı ve müştereki iş bu bâis-i arz-ı ubudiyet ve şâyeste-i âtifet mezbûr Süleyman dâileri mâlîkâne mezkûreye ehl ve erbâbı ve muhil müstahak olduğı meclis-i şer'-i şerîf-i lâzimüt-teşrifde Diyarbekir muaccelet Müdürü fütüvvetl-u Hurşid Efendi hazır olduğı halde zâhir ve nümayan olmağla nısf-ı mâlîkâne-i mezkûreyi müteveffâyı mezbûrun mahlulunden mezbûr Süleyman dâileri üzerine tevcihi ve mâlîkâne mezkûrun nısfının dahi tecdidi ile mezbûr Süleyman dâilerine

müceddeden bir kıta berat-ı şerif-i âlîşan sadaka ve ihsân buyrulmak ricasıyla bil iltimâs pâye-i seriri alaya arz ve îlâm olundu. Ele emru li ve'liyy-ül emr fi'l hâmis Safer-ül hayr li sene tis'a ve seb'in ve mieteyn ve elf 5 Safer 1279 / 2 Ağustos 1862.

**BELGE -36 (Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3704-31).**

**Özet: Çabakçur ahalisinden Hacı Hüseyin bin Muhammed'in yedi sene seyislik ve hizmetkârlık yaptığı Tahir Bey bin Muhammed'den hakkını alamadığına dair arzı.**

Ma'rûz-ı da'î-i kemineleridir ki

Nefs-i Çabakçur ahalisinden sahibi arzuhâl Hacı Hüseyin bin Muhammed meclis-i şer'de kazâ-ı mezkûr ahalisinden Tahir Beg bin Muhammmed muvahecesinde târihden on alti sene mukaddem ecr-i mislimi virmek üzere mezbûr Tahir Beg emri ile yedi sene seyislik ve hizmetkârlık itmemle yedi sene zarfında müstehak olduğum ecr-i müslimi mezbûr Tahir Beg'den halen taleb iderim deyu bundan mukaddem mezbûr Tahir Beg'in inkârına mükarin da'vâtı tasaddi itmiştim. El hâletı hâzihi beyn'imizde ve musalehen tavassut idub beni ber vech-i muhharrer tasaddi eylediğim da'vâyı mezkûrumdan mezbûr Tahir Beg'e bin guruş üzerine sulh eylediklerinde ben dahi sulh-ı mezkûru bade'l kabul bedel-i sulhu mezkûr bin guruş bana edâ ile ilzâm olmağla husus-u mezkûra mütteâlîk da'vâdan mezbûr Tahir Beg'in kapusını hâvî zimmeti ibra eyledim dediğini mezbûr Tahir Beg bade' tasdîk tescil ve mübaşiri arz yediyle huzuru asafanelerine îlâm olundu 19 Şevval 1280 / 28 Mart 1864.

**BELGE- 37 (Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3704-41).**

**Özet: Çabakçur kazâsına tâbi Musyan karyesi ahalisinden olub sol elinin altında hancer ile yaralanan İsmail bin Kahraman bin Yusuf'un keşif ve muayenesi.**

Ma'rûz-ı da'î-i kemineleridir ki

Ferman-ı sâmîlerine imtisâl medîne-i Diyarbekir'e muzaf Çabakçur kazâsı'na tâbi Musyan karyesi (Yamaç köyü) ahalisinden mecrûh bulunan İsmail bin Kahraman bin Yusuf'un keşf ve muayenesi içun savb-ı şer'î enverden mürsel kâtibimiz Ahmed Nâmık Efendi ibn el Hac Abdullah Efendi dâileri medîne-i Diyarbekir'in saray havlusuna varub taraf-ı zî şeref-i efhamilerinden tayin buyrulan Zabtiye Hâlîl ibn Ahmed ve Ömer bin Bekir ve Derviş bin Hasan ve Molla Hasan bin

Âlî ve Cerah-ı Makas İlo veledi Ohannes ve sâir cerirede mazbut-ül es sâmi kimesneler hazırdan oldukları halde mazbur İsmail'in arizasına nazar olundukta sol elin altında hancer cerhiyle mecruh olunduğu lede-l keşf ve'l muayene kâtibi mummaileyh dâileri mahalinde ketb ve tahrir ve maan mebus umena'-i şer'le meclis-i şer'a gelub inhâ ve takrîr eyledikleri tescil ve huzur asafanelerine îlâm olundu. El emru li men lehul emr li yevmi'l hadi' aşer min Zilkadet'i şerif'e li sene sema'nin ve mieteyn ve elf 11 Zilkade 1280 / 18 Nisan 1864.

**BELGE- 38 (Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3704-42).**

**Özet: Ziktı nâhiyesi'ne tabi Düşmalan Karyesi'nden Osmanlı Devleti'inin Ermeni milletinden olan Edek veledi Girekos'un, Çabakçur nâhiyesi'ne tâbi Çevlik karyesi ahalisinden Süleyman Bey bin Sincar Bey'in, Dik Karyesi'nde sahibi olduğu bir atı'nı izni olmadığı halde alıkoyarak yağ yüklemek üzere Diyarbekir'e gönderdiği ile ilgili şikâyeti.**

Ma'rûz-ı da'î-i kemineleridir ki

Medîne-i Âmid nevâhisinden Ziktı nâhiyesi'ne tâbi Döşmalan karyesi (Genç ilçesi Çaytepe köyü mezrası) mütemekkinlerinden ve teb'a'yı Devlet-i Âlîye'nin Ermeni milletinden sahibi arzuhâl Edek veledi Girekos meclis-i şer'î münirde Çabakçur nâhiyesi'ne tâbi Çevlik (Cevlik) karyesi ahalisinden refa'atlu Süleyman Beg bin Sincar Beg muvacehesinde tarihi îlâmdan iki sene mukaddem mûmâ-ileyh Süleyman Beg gaib-i anil meclis Hamdin Mirza nam kimesneyi gönderub Çabakçur kurrâlarından Dik Karyesi'nde (Dikköy) benim hâmil olan bir re's mülk kısrağımı benim iznim ve icâzetim olmaksızın fuzuli götürüb taaddî iderek bi gayr-i hakın üzerine ravğan tahmîliyle Diyarbekir'e gönderdikde mezkûr kısrak mûmâ-ileyhi Süleyman Beg'in ber vech-i muharrer taaddîsinden nâşî müteessiren altı mahlık bir re's erkek meyit tay ilkâ etmiş olmağla mûcib-i şer'îsi matlubumdur deyu bade'd da'vâ ve'l inkâr müddeî-i merkûm Edek ber vech-i muharrer mudda'sını beyân idemeyub talebiyle mûmâ-ileyh Süleyman Beg bil muvacehe tâhlif olunmağın mûcibince müddei'-i merkûm Edek da'vâyı mezkûre'si mûmâ-ileyh Süleyman Beg'e bila bey'ine muarazadan men olunduğu tescil ve mübaşirleri Muhammed bendesiyle huzuru asafanelerine îlâm olundu 11 Zilkade 1280 /18 Nisan 1864.

**BELGE- 39 (Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3704-43).**

**Özet: Harput'a bağlı Behisni Nahiyesi'ne tâbi Çakallu karyesi ahalisinden Hüseyin bin Ali bin Mustafa'nın, Çabakçur nâhiyesi ahalisinden Süleyman Beg bin Sincar Bey'in emizadesi olan Haso bin Mehmed'i kılınc ile darb ettiğine dair Süleyman Bey'in iddiâsı.**

Ma'rûz-ı da'î-i kemineleridir ki

Harput'a muzzaf Behisni nâhiyesi'ne[399] tâbi Çakallu karyesi[400] ahalisinden Hüseyin bin Âlî bin Mustafa tarafından zikr-i ati hususu da'vâya ve lede-l iktizâ sulh ve ibraya vekil olduğu Molla Muhammed bin Musa ve Şeyh Musa Ağa ibn Şeyhmus şahâdetleriyle sâbit ve subut vekkâletine hükm-ü şer'î la hak olan Zülfikar Ağa ibn Muhammed meclis-i şer'îmizde Çabakçur nâhiyesi ahalisinden Süleyman Beg ibn Sincar Beg tarafından zikr-i âti hususunda husumed ve red-i cevaba ve kezâlîk lede-l iktizâ sulh ve ibraya vekil-i müseccelli Kazğancı Makas Tomas veledi İstepan muvacehesinde tarihi îlâmdan altı mah mukaddem müekkil-i mezbûr Süleyman Beg bundan mukaddem emizadem gaib-i anil meclis Haso bin Mehmed'in sol elinde kılınc ile darb ve cerb etmişsin diyerek müekkilim mezbûr Hüseyin'den bi gayr-i hakkın bin guruş ahz ve kabz itmekle mehûzu olan meblağ-ı mezkûru bana red ve teslime müekkil-i mezbûr Süleyman Beg'e tenbih olunmak bil vekâle matlubumdur deyu bundan mukaddem inkârına mükarin da'vâya tasaddî itmişdim el hâletu hâzihi bey'nimize ve müsellahun tavassut edib beni ber vech-i muharrer tasaddi eylediğim da'vâyı mezkûremdem dört yüz guruş üzerine sulh eylediklerinde ben dahi sulh-ı mezkûru bil vekâle kabul edib bedel-i sulh-ı mezkûru vekil-i merkûm bana def' ve teslime ben dahi yedinden temamen ve kâmilen ahz ve kabz idub ziyade muda'ma mutââlîk'a da'vâda müekkil-i merkûm Süleyman Beg'in zimmetini ibra eylediğimde vekil-i merkûm Tomas dahi ibra-i mezkûru bil vekâle kabul idub bedel-i sulhu mezkûrun istirdâdına mutââlîk da'vâdan müekkilim mezbûr Hüseyin'in zimmetini

[399] Behisni Nahiyesi: Diyarbekir Eyaletine bağlı iken 1845 yılından itibaren Malatya ile birlikte Harput Eyaleti'ne bağlı olarak idare edilmiştir. 1864 Vilayet Nizamnamesine göre tekrar Diyarbekir Eyaletine bağlanmıştır. 1883 yılında Mamüratülaziz Eyaletine bağlanmıştır.1954 yılına kadar Malatya ve Gaziantep vilayetlerine bağlı kaza olarak kalan Besni 1954 yılında kurulan Adıyaman iline bağlanmıştır ( Seydi Vakkas Toprak, *BESNİ '1846 Tarihli Bir Kefalet Defterine Göre Nüfus ve Sosyal Hayat'*, Adıyaman Üniversitesi Yayınları, Ekim 2015, s. 22-23.

[400] Çakallu Karyesi: Adıyaman'ın Besni ilçesine bağlı Çamlıca (Çakallı) köyü (Toprak, *2015, s.58-59 da* Keysun nahiyesine bağlı olarak görülen Çakallu, günümüzde Besni ilçesine bağlı Çamlıca (Çakallı) köyü, ayrıca nisanyanmap.com/ Erişim tarihi:10.02.2021).

kabulunu hâvi vekil-i merkûm Tomas dahi bil vekâle ibra eyledi dediğini vekil-i merkûm Tomas vicâhen ve şifâhen tasdik eylediği tescil ve huzur asafanelerine îlâm olundu. El emru limen lehul emr fi'l-yevmi'l sabi' aşer min Zilkade'ti şerife li sene sema'nin ve mieteyn ve elf 17 Zilkade 1280/24 Nisan 1864.

**BELGE-40 (Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3704-55).**

**Özet: Çabakçur kazâsı'nın Sultan nâhiyesi'ne bağlı İli Su Karyesi'nde bulunan Şeyh Bereket Vakfı'nın mutasarrıfları olan Süleyman ve Bahaeddin bin Ömer isimdeki kardeşlerden Bahaeddin'in varis bırakmadan vefât etmesi üzerine hissesinin iyi idare ve hayratın imarı şartıyle kardeşi Süleyman Bey'e devredilmesi hususu.**

Nezâret-i Evkâf-ı Hümâyûn-ı mülükâneme mülhak Çabakçur kazâsı'nda Sultan nâhiyesi'nde İli Su Karyesi'nde vâki Şeyh Muhammed ve Şeyh Âlî ve Müezzin Seyid İbrahim mülki mâlîkâne maa Mezra'yı Şeyh Bereket Zaviyesi Vakfı'nın nısf hisse mâlîkâne mutasarrıflığının tevcihine dâir mahalinde vârid olan inhâ üzerine kuyud-u mukteziyesiyle muhasebesi keyfiyeti bi tatbik muamelat-ı aklâmiyesi lede-l icrâ ol babda evkâfı Hümâyûnu teftiş mahkemesi tarafından olunan îlâm mûcibince ber mantuk-u kuyud nısf-ı mâlîkâneyi mezbûra mutasarrıf Bahaeddin'in bila veled fevtiyle mahlulunden müştereki iş bu rafi-i tevki'-i ref'-i şanı hakani Süleyman zîdet kadrühû'nun kadim uhdesinde olan nısf-ı hissesine il-hakın ber mûcib-i nizâm nısf-ı mezbûr umuru hüsn idâre ve ruyet ve hayratının imarıyla şart-ı vakfın icrâsına itinâ ve dikkat eylemek ve sâlîyane lazım gelen muhasebesi mahalinde marifet-i şer'î şerif ve evkâf müdürü marifetiyle bil ru'iye memhur ve mumzi defter-i canib-i Nezârette bil irsâl sûret-i muhasebesini almak ve vakf-ı mezbûrun nısf fazılasının sülüs hisesini beher sene maktuan cânib-i hazine-i mezkûreye tediye ve îfâ etmek şartıyla tevcih ve yedine berat-ı âlîşanın ita olunmak babında evkâf-ı Hümâyûn-ı nezâreti tarafından bâ îlâm ifade kılınmakla mûcebince tevcih olunmak fermânım olmağın bin iki yüz seksen senesi Rebiülâhir'inin yigirmi yedinci günü tarihiyle bâ rus-ı Hümâyûnım bu beratı Hümâyûnnumu virdim. Ve buyurdum ki mûmâ-ileyh kadim uhdesinde bulunan hissesine il-hakın müteveffa-yı merkûmun mâlîkâneyi mezkûrede olan nısf hisse-i munhalesine dahi şart-ı mezkûr üzere mutasarrıf olub iş bu berat-ı âlîşanıma mugayir tasarrufuna müdahale olunmiya şöyle bileler alâmet-i şerifemi itimâd kılalar. Tahrîren fi'l-yevmi'l sânî ve'l işrîn min

şehr-i Cemâdiye'l-evve'l li sene semânin ve mieteyn ve elf 22 Cemâdiye'l-evve'l 1280 / 4 Kasım 1863.

**BELGE- 41 (Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3704-63).**

**Özet: Diyarbekir'e bağlı Çabakçur kazâsı'na tâbi Çevlik karyesi ahalisinden olup Diyarbekir hapishânesinde vefât eden Hasan bin Haydar bin Abdullah'ın keşf ve muayenesi.**

Ma'rûz-ı da'î-i kemineleridir ki

Ferman-ı Sâmîlerine intisalen medîne-i Diyarbekir'e muzaf Çabakçur kazâsı'na tâbi Çevlik karyesi ahalisinden olub ehl-i fesâd ve erbâbı ihtilâlden olduğı tahakkuk iderek seksen bir senesi Muharrem-ül haram'ın on beşinci günü tarihiyle kazâ-ı mezkûrdan bil vürûd medîne-i hapishânesinde tevkîf olunub vefât iden Hasan bin Haydar bin Abdullah'ın keşf ve muayenesi içün savb-ı şer'î enverden irsâl olunan kâtibimiz Muhammed Efendi ibn el Hac Mursel dâileri ve taraf-ı zi-şeref-i efhâmilerinden tâyin buyrulan Zabtiye Hâlîl bin Ahmed ve Molla Muhammed bin Hüseyin Mustafa bin Mehmed Emin ve Molla Hıdır bin Veli ve Haşim Mukis Hoşer veledi İlyas vesâir ceridede mazbut-ül es sâmî kimesneler hazirun oldukları halde müteveffa-yı mezbûr Hüseyin'in azasına nazar olundukda eser-i darb ü cerh vasfından nesne olmadığı kâtib-i mûmâ-ileyh daileri mahalinde ketb ve tahrir ve maan mebus-u ümenâ-i şer'le meclis-i şer'a gelub ale vukû' inhâ ve takrîr eyledikleri tescil ve huzuru asafanelerine îlâm olundu. El emru limen lehul emr fi'l-yevmi'l sâdis aşer min Safer-ül hayr li sene ihdâ ve semânin ve mieteyn ve elf 16 Safer 1281/ 21 Temmuz 1864.

**BELGE- 42 (Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3704-64).**

**Özet: Çevlik karyesi ahalisinden Süleyman Bey'in oğlu Yusuf Beg tarafından yüz elli nefer piyâde ve süvari nefer ile 1281 senesi Muharem-ül Haram'ın on beşinci Perşembe günü Çabakçur nâhiyesine tâbi Nakşan Karyesi'ne hücum edip ahaliye ait hayvanat, eşya ve zehair ile nakid paraya el koymasına dair şikâyet.**

Ma'rûz-ı da'î-i kemineleridir ki

Medîne-i Âmid nevâhîsinden Çabakçur nâhiyesi'ne tâbi Nakşan karyesi[401] ahalisinden nefsinden asıl ve li-ebeveyn er'i kebir karındaşı Abdulkadir bin Hüseyin tarafından zikr-i âtî hususunda vekil olduğı Hasan bin Timur ve Molla Muhammed bin Hüseyin şahâdetleriyle mahzar hasm-ı câhide ber nehc-i şer'î sâbit ve subut vekâletine hükm-i şer'î la hık olan Ömer bin el mezbûr Hüseyin karye-i mezkûr ahalisinden Arab bin Nimet hazır olduğı halde meclis-i şer'îmizde kazâ-i mezbûra tâbi Çevlik (Cevlik) karyesi ahalisinden Yusuf Beg ibn Süleyman Beg muvacehesinde tarihi îlâmdan bir sene mukaddem mezbûr Yusuf'un babası gaib-i anil meclis Süleyman Beg bize ğadr ve taaddî itmiş olduğunu hükümete teşekki itmemizle mezbûr Yusuf Beg bi gayrı hak bize ğasb idub küzarana iden seksan senesi Muharrem-ül haram'ın on beşinci Perşenbe günü neharen vakt-i zuhrda yüz elli nefer piyâde ve süvari nefer ile karyemiz olan mezkûr Nakşan karyesine hücum idub malımuzdan beheri elli guruş kıymetle on re's keçi ve beheri elli guruş kıymetle kırk re's ağnâm ve beheri on beş guruş kıymetle yigirmi re's kuzu ve beheri iki yüz guruş kıymetle iki re's öküz ve beheri yüz guruş kıymetle iki re's inek ve yedi yüz guruş kıymetle birer re's kısrak ve yüz guruş kıymetle bir re's espi merkeb ve beheri yüz guruş kıymetle dört adet halı ve altmış guruş kıymetle iki çuval ve bir hurc ve yüz kırk guruş kıymetle bir kebir kilim ve altı yüz guruş kıymetle bir tüfenk ile bir kılınc ve bir sini ve yüz elli guruş kıymetle bir kazğan ve elli guruş kıymetle bir teşne ve otuz guruş kıymetle üç egeri ve otuz ölçek kırmızı darı ve beher bartı kırk guruş kıymetle yigirmi beş part ot ve beheri beş guruş kıymetle yigirmi saman ğaraberi ve beheri gömesi beş guruş kıymetle yigirmi göm yaprak ve müekkilim mezbûr Abdulkadir'in malından beş yüz guruş kıymetle bir re's toru esb ve üç yüz guruş kıymetle on beş part ot ve ellişer guruş kıymetle iki batman ravğan ve elli guruş kıymetle on hazal saman ve yüz guruş kıymetle yigirmi köm yaprak ve on ölçek kırmızı darı ve mezbûr Arab'ın malından iki yüz guruş kıymetle iki re's inek ve iki yüz elli guruş kıymetle birer re's öküz ve ellişer guruş kıymetle dört re's keçi ve ağnâm ve kırk guruş nekd-ı beyaz metelik akçe ve altı yüz guruş kıymetle ot mezbûr Yusuf Beg'in müstekıllen bi nefs karye-i mezkûrede vâki menzillerimiz havlusı ve süknalarından cebren bi gayri hakkın ahz ve ğasb idub mahûzu olan hayvan ve zahire

[401] Nakşan Karyesi: Bölge halkı arasında ismini Nakışlı Mehmet Bey'den aldığı rivayet edilen ve H. 1281 / M. 1864 tarihinde köy statüsünde olan Nakşan, Bingöl merkeze bağlı Gılbe (Çiçekdere), Geylan (Sancaklı), Bêron (Alibir), Qeraj (Ağaçyolu), Kuertew/ Kortew (Çukurca), Sirin (Kartal), Çaller, Dereğazan köyleri ile Merkot mezralarından oluşan bölgeyi ifade etmektedir (Seyfettin Çintay, Öğretmen).

ve eşyâ ve nakd-ı muharrere mezkûramizi muayyende cem etmiş olduğı neferât-ı mezkûreye bezl ve ita eylemiş sâlif-üz-zikr hayvan ve eşyâ ve zehair ve nakd-ı muharrere-i mezkûre mevcudlar ise ayânını müstehlik ise hayvanat ve eşyâyı mezkûrelerinin kıymet-i mezkûreleri olan cem'en sekiz bin dokuz yüz otuz guruştur. refâ-yı nakd mezkûru emsâlini mezbûr Yusuf Beg'den mâlen bil isâle ve bil vekâle taleb ideriz deyu mezbûr Arab'la mâ bad'e da'vâ ve'l istintak mezbûr Yusuf Beg cevabında külliyen inkâr itmekle müddeî-i asîl ve vekil-i mezbûr Ömer ibn hazır mezbûr Arab ber vech-i muharrer mudda'larını lede-l tadil ve tezkiye şahâdetleri makbul olan Feyzi bin Mehmed ve Mehmed bin Mahmud şehâdetleriyle tahkiki lafz ve'l mana alâ tarik-i müdda' bil muvacehe vech-i şer'î üzere isbât itmeğin mûcibince hayvanat ve eşyâ ve zehair ve nakd-ı muharrere-i mezkûreme kuyudlar ise ayânını müstehlik ise hayvanat ve eşyâyı mezkûrenin kıymetleri olan cem'en sekiz bin dokuz yüz otuz guruş refâ-yı nakd-ı mezkûr ve misâlîni müddeî-i asîl ve vekil-i mezbûr Ömer'le hazır ve mezbûr gayri-ye edâ ve teslim Yusuf Beg 'e tenbih olunduğı tescil huzuru asafanelerine îlâm olundu. El emru limen lehul emr 9 Safer 1281/14 Temmuz 1864.

**BELGE- 43 (Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3704-76).**

**Özet: Çabakçur nâhiyesi'ne tâbi Musyan karyesi ahalisinden olub Muhammed bin Şeyhmus tarafından Garb nâhiyesine tabi Maşıt karyesinde haksızca öldürülen İsmail bin Muhammed bin Yusuf'un varislerinin hak arayışı.**

Deri devlet mekine arz-ı da'î-i kemineleridir ki

Medîne-i Âmid nevâhîsinden Çabakçur nâhiyesine tâbi Musyan karyesi ahalisinden olub ber vech-i âtî çeri vefât iden İsmail bin Kahraman bin Yusuf'un verâseti zevce-i menkûha-i metrukesi Nuriye binti Ömer bin Muhammed nâm Hatun ile anası Hadice binti Musa bin Abdullah ve sulbiye-i sagira kızı Nuriye ve li-ebeveyn kebir er karındaşları Hâlîl ve Âlî ve Mehmed'e münhasıra olduğu hasm-ı câhiden ber nehc-i şer'î sâbit ve subut verâsetlerine hükm-i şer'î la hık olduktan sonra zevcet-ül mezbûre Nuriye ve umm-ıl mezbûre Hadice hatunlar ile eh-il mezbûr Muhammed tarafından zikr-i âtî hususu da'vâya vekil olduğu zâttan mezbûretanı bil marifet-i şer'îye ârifân Monla Muhammed bin Âlî ve Haydar bin Hasan şehâdetleri ile bil muvacehe vech-i şer'î üzere sâbit ve subut vekâletine hükm-i şer'î la hak olan

sagira-i mezbûre Hava'nın telsiye-i umuruna kıbel-i şer'den mensub vasisi ağ-il (kardeşi) mezbûr Hâlîl ile mezbûr Âlî Kürdistan Eyaleti meclis-i kebirinde hazuru hazreti muşîri efhamide müfti' belde ve bil cümle aza meclisi hazirun oldukları halde makud meclis şer'îmizde karye-i mezkûre ahalisinden olub ber vech-i cai'i katl töhmetiyle ahz ve habs olunan Muhammed bin Şeyhmus nâm âkil ve bâliğ muvacehesinde iş bu seksen senesi Zilkadet'i şerife'sinin onuncu pazar günü medîne-i mezkûrun Garb nâhiyesine[402] tâbi Meşıt karyesi (?) hududu dâhilinde vâki mezkûr Meşıt karyesine savt istimâ olunmayan bir saat mesâfede Şafiiler İmamı Mekremetlü Abdullah Efendi'nin madrab-ı harkını ücretle hafr itmek üzere murisimiz müteveffa-yı mezbûr İsmail ile iş bu mezbûr Muhammed'en her biri ecir olduğı halde yevm-i mezkûrun zuhr vaktinde hark-ı mezkûr yanında kimesnenin mülki olmayan arsa-i hâlîye-i metrukede iş bu mezbûr Muhammed bi gayr-i hakkın münazaa ile murisimiz müteveffa-yı mezbûr İsmail'in üzerine hücüm idub yedinde bulunan âlet-i cârihadan siyah kabzalı hint zinciri ile murisimiz müteveffa-yı mezbûr İsmail'in sol kaburgası altında bir yerine anden bi gayrı hak darb ve cerb idub mütevveffayı mezbûr İsmail iş bu mezbûr Muhammed'in darb ve cerhi mezkûrunda nâşî sâhib-i firâşımız olub yigirmi dört saat mürûrunda kalkmadın müteesiren vefât itmekle mûcibi şer'îsi olan kıssasın mezbûr Muhammed üzerine icrâ olunması bil asâle ve bil vesaye ve bil vekâle matlubumızdır deyu bade'd da'vâ ve'l istintak mezbûr Muhammed cevabında külliyen inkâr itiğinden müddeî-i asîl ve vekil ve vasi-i mezbûr Hâlîl ile asîl-i mezbûr Âlî'den ber vech-i muharrer müdda'larına mutabık bey'yine taleb olundukda udûl-ı ahrâr-ı ricâl-ı müsliminden ve mezkûr Meşıt karyesi ahalisinden Abdulfettah bin Musa ve Sofi Haydar bin Hasan ve Ömer bin Bekir ve Hasan bin Âlî li ecl-i şehâde meclis-i makud-ı mezkûra hazırun olub istişhâd olunduklarında fi'l hakika iş bu seksan senesi Zilkadet'i şerife'sinin onuncu pazar günü medîne-i Âmid nevâhîasinden Garb nâhiyesine tâbi Meşıt karyesi hududı dâhilinde vâki mezkûr Meşıt karyesi savt-ı istimâ' olınmayan bir saat mesafede Şafiiler İmamı Mekrametlü Abdullah Efendi'nin madrab harkını ücretle hafr itmek üzere müddeî-i asîl Hâlîl ve Âlî ile mezbûr Hâlîl ve vasisi olduğı sağira-ı mezbûra Havva ve vekilleri olduğı zevcet'ül mezbûra Nuriye ve ümmül mezbûra Hadice ve

[402] Garb Nahiyesi: 1565 tarihli tapu tahrir defterinde Diyarbakır'ın köyleri *Şark* ve *Garb* olarak ayrılmışlardır. Sonraki belgelerde köylaer Şark ve Garb olarak gösterilmiş,8 Aralık 1839 Vilayet Masraf defterinde ilk defa *Şark ve Garb Nahiyeleri* olarak kayıt altına alınmışlardır. Köy ve nahiyeler için tablo 17A, tablo 17/B bakınız ( İbrahim Yılmazçelik, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır (1790-1840*), TTK, 2. Baskı, Ankara 2014, s. 211-212).

eh-il mezbûr Muhammed'in murisleri müteveffa-yı mezbûr İsmail bin Kahraman bin Yusuf ile iş bu mezbûr Muhammed'en her biri icrâ olunduğı halde yevm-i mezkûrun zuhur vaktinden harkı mezkûr yanında kimesnenin mülkü olmayan arsa-i hâlîye-i metrukada işi bu mezbûr Muhammed bi gayrı hakk münazaa ile müteveffayi mezbûr İsmail'in üzerine hücüm idub yedinde bulunan siyah kabzalı Hint zinciri ile müteveffa-yı mezbûr İsmail'in sol kaburgası altından bir yerine anden bi gayrı hak darb ve cerh idub müteveffa-yı mezbûr İsmail iş bu mezbûr Muhammed'in darb ve cer'-i mezkûrundan nâşi sahib-i firâş olub yigirmi dört saat mürûrunda kalmadın müteesiren vefât ettiği rey'ul ayn müşahede eyledik. Bizler bu hususa bu vech üzere şahidleriz. Şehâdet dahi ideriz deyu her biri mütefikul lafz ve'l mâna bil müvacehe vech-i şer'î üzere edâ-i şehâdet-i şer'îye ittiklerinde lede't takdir ve't tezkiye şehâdetleri makbul olmağın mûcebince müddeîyan-ı mezbûran Hâlîl ve Âlî ile mezbûr Hâlîl'in müvekkileleri mezbûrataan Nuriye ve Hadice ve oğlu mezbûr talebleriyle huzurlarında kâtil-i mezbûr Muhammed'in kıssasıyla hükm olundığı derbâr-ı şevket karara arz ve îlâm olundı. El emru hazreti men lehul emr fi'l-yevmi'l sâlis aşer min Zilkadet'i şerife li sene semânin ve mieteyn ve elf 13 Zilkade 1280 /20 Nisan 1864.

**BELGE- 44 (Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3704-92).**

**Özet: Çabakçur nâhiyesi'ne tâbi Merkin ahalisinden olub, nâhiye eski Müdürü Süleyman Bey bin Sincar Bey tarafından habs edilip mallarına el konulan Hüseyin bin Haydar bin Abdullah'ın varislerinin Süleyman Bey'i Dersaadet şikâyetleri.**

Ma'rûz-ı da'î-i kemineleridir ki

Çabakçur nâhiyesine tâbi Merkin karyesi (?) ahalisinden olub bundan akdem vefât iden Hüseyin bin Haydar bin Abdullah'ın verâseti sulb-i kebir oğlu Süleyman ve sulbiye kebira kızları Hâlîme ve Hafsa'ya münhasıra olduğu tahakkukundan sonra nefsinden asîl ve bintan-ı mezbûratan Hâlîme ve Hafsa nâm hatunlar taraflarından zikr-i âtî hususdan vekâlet-i mutlaka-i âmme ile vekil olduğu zat-ı mezbûratanı bil marifet-i şer'îye ârifân Arab bin Muhammed ve Muhammed bin Mahmud şahâdetleriyele bil muvacehe vech-i şer'î üzere sâbit ve subut-ı vekâletine hükm-i şer'î la hık olan ibn kebir-i mezbûr Süleyman meclis-i şer'îmizde nâhiye-i mezkûrun Sâbık Müdüri Süleyman Beg ibn Sincar Beg muvacehesinde mezbûr Süleyman Beg

târihden beş sene mukaddem murisimiz müteveffa-yı mezbûr Hüseyin'i habs idub üç bin beş yüz guruş nakd ve altı yüz guruş kıymetli bir re's câmûs ve târihden üç sene mukaddem kezâlik babamız müteveffa-yı mezbûrı habs idub bi gayrı hakk bin yedi yüz guruş nakd ile kezâlik altı yüz guruş kıymetli bir re's câmûsı cebren ahz idub ve târihde yigirmi alti sene mukaddem kezâlik babam müteveffa-yı mezbûrdan yedi yüz guruşa iştirâ' etmiş olduğı bir at'ı esp bahasından dört yüz kırk guruşa mezbûr Süleyman Beg zimmetinde bâki kalub ve târihden iki sene mukaddem babamız müteveffa-yı mezbûrun malı olub iki bin beşyüz guruş kıymetiyli bir re's toru espini mezbûr Süleyman Beg babamız müteveffa-yı mezbûrun izin ve icâzeti olmaksızın fuzuli ahz idub oğlu gaib-i anil meclis Hurşid Beg rakîb olub Dersaadet'e giderken esnâ-yi râhda istihlâk itmekle bi gayri hakk mehûzu olan sâlif-üz-zikr üç bin beş yüz guruşla bin yedi yüz guruş ve esp bahâsından baki dört yüz kırk guruş ve istihlâk etmiş olduğu espin kıymeti olan iki bin guruşu min hesâbil mecmû' sekiz bin yüz kırk guruşla mezkûr iki re's câmûslar mevcudlar ise aynıları müstehlik ise kıymeti mezkûralarını mezbûr Süleyman Beg'den halen bil asâle ve bil vekâle taleb iderim deyu bundan mukaddem mezbûr Süleyman Beg muvacehhesinde inkârına mükarin da'vâya tasaddi itmişdim. El haletu hâzihi beynimizde müslihun tavassut idub beni ber vech-i muharrer tasaddi eylediğim da'vâyı mezkûramdan mezbûr Süleyman Beg ile bin guruş halen ve iki bin beş yüz guruş tarihi îlâmdan altmış bir gün vade ile cem'en üç bin beş yüz guruş üzerine sulh eylediklerinde ben dahi sulh-ı mezkûru bil asâle ve bil vekâle bade-l kabul husus-u mezkûra ve sâir muteâlîkka da'vâdan mûmâ-ileyhi Süleyman Beg'in zimmetini kabulunu hâvî bil asale ve bil vekâle ibra eylediğimde ol dahi ibrayı mezkûrı kabul idub bedel-i sulhu mezkûr olan meblağı mecmû' mezkûr üç bin beş yüz guruşdan bin guruşunu halen ve iki bin beş yüz guruşu tarihi îlâmdan altmış bir gün kadar bana edâ ve teselmiyle ilzam olunub bu vecihle kat-ı husumet eyledik didiğini mezbûr Süleyman Beg vücahen ve şifâhen tasdik eylediği tescil ve huzurı asafanelerine îlâm olundu. El emru li men lehul emr fi'l-yevmi'l hadi aşere min Muharemü'l haram li sene ihdâ ve semânin ve mieteyn ve elf 11 Muhharrem 1281 / 16 Haziran 1864.

**BELGE- 45 (Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3713-11).**

**Özet: Çabakçur nâhiyesi'ne tâbi Muşek karyesi ahalisinden Mahmud Efendi el Hac Hüseyin'in, nâhiye sâbık Müdürü İbrahim Ağa ibn Sâlih'in değeri yüz kuruş olan beş adet tam yüzlük altununu İbrahim Ağa'da istediğine dair arzı.**

Ma'rûz-ı da'î-i kemineleridir ki

Medîne-i Âmid nevâhîsinden Çabakçur nâhiyesi'ne tâbi Muşık (Muşek) karyesi (Evciler köyü) ahalisinden sahib-i arzıhâl Mahmud Efendi bin el Hac Hüseyin medîne-i mezkûr mahkemesinde meclis-i şer'îmizde derun arzıhâlde mezkûrü'l isim nâhiye-i mezkûre Sâbık Müdürü İbrahim Ağa ibn Sâlîh muvacehhesinde tarihi îlâm'dan beş mah mukaddem mezbûr İbrahim Ağa malımdan ve yedimden beheri yüz guruş muâdil beş adet tam yüzlük mecidiye altunı istikrâz ve kabz ve umuruna sarfla istihlâk itmekle cihet-i mezkûrdan alacağım olan mezkûr beş adet tam yüzlük mecidiye altun hakkımı mezbûr İbrahim Ağa'dan halen taleb iderim deyu bade'd da'vâ ve'l inkâr müddeî-i mezkûr Mahmud Efendi'ye ber vech-i muharrer mudda'asını leda'd tâdil ve tezkiye şehâdetler makbule olan nâhiye-i mezkûra tâbi Teyrek (Töyrek) karyesi (Gümüşlü köyü) ahalisinden Molla Ahmed bin Mahmud ve Necluk karyesi (?) ahalisinden İsa bin Ömer şehâdetleri ile bil muvacehe vech-i şer'î üzere isbât itmeğin mûcebince beş adet tam yüzlük mecidiye altunun müddeî-i mezbûr Mahmud Efendi'ye edâ ve teslimine mezbûr İbrahim Ağa'ya tenbih olunduğu tescil ve mübâşiri Molla Hasan yediyle huzur-u asafanelerine îlâm olundu. El emru li meni lehul emr fi'l-yevmi'l hamis ve'l ışrin min şehrî Rebîülâhir li sene ihdâ ve semânin ve mieteyn ve elf 25 Rebîülâhir 1281/ 27 Eylül 1864.

**BELGE- 46 (Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3713-27a).**

**Özet: Çabakçur nâhiyesi'ne tâbi Madrak karyesi ahalisinden Mehmed Şakir bin Abdi bin Abdullah'ın, askeri kurada ismi çıkan oğlu İbrahim'in isminin kuradan çıkarılması karşılığında Çevlik karyesi ahalisinden Ömer Bey bin Sincar Bey tarafından kendisinden yüz yirmi kuruş değerinde bir mecidiye altunu ile yirmi kuruş değerinde bir gazi altunu zorla istediğine dair arzı.**

Ma'rûz-ı da'î-i kemineleridir ki

Medîne-i Âmid nevâhîsinden Çabakçur nâhiyesi'ne tâbi Madrak karyesi(Kılçadır (Madrag-ı Lotan köyü) ahalisinden Mehmed Şakir bin Abdi bin

Abdullah tarafından zikr-i âtî hususu da'vâya vekil olduğu Hızır bin Ahmed ve Hasan bin Resul şahâdetleriyle sâbit olan sahib-i arzıhâl Hüseyin bin Mahmud Diyarbekir Mahkemesi'nde meclis-i şer'î münirede nâhiye-i mezkure tâbi Çevlik karyesi ahalisinden derunu arzuhâlde mezkurü'l ism Ömer Beg bin Sincar'ın muvacehesinde tarihi îlâmdan üç mah mukaddem sâlîf-üz-zikr Çevlik (Çolik) Karyesi'nde vâki mezbûr Ömer Beg'in sâkin olduğu menzilinde müekkilem mezbûra Muhammed Şakir'in sulbi oğlu gaib-i anil meclis İbrahim nâm kimesne esnân-ı askeriyyede olduğu cihetle işbu tarihi îlâm senesine ait gaib-i mezbûr İbrahim kura defterinde olub nâhiye-i mezkurede kur'a meclisine taleb olunduğı esnada gaib-i mezbûrun ismini kur'a defterinden ihrâc iderim deyu malımdan yüz yigirmi guruş muâdil bir adet yüzlük mecidiye altunuyla bana vir deyu müekkilim mezbûre Mehmed Şakir'e ifade ve beyân eyledikde müekkilim mezbûre Mehmed Şakir dahi malından yüz guruşa muâdil bir adet yüzlük mecidi altunuyla yigirmi guruşa muâdili bir adet gazi altunu ki cem'en yüz yigirmi guruş mezbûr Ömer Beg'e def' ve teslim ol dahi yedinden ahz ve kabz itmekle mezbûr Ömer Beg bi gayri hakk mehûzu olan mezkûr altunların ayânları müekkilim mezbûr Mehmed Şakir içün bana red ve teslim mezbûr Ömer Beg'e tenbih olunmak bil vekâle matlubumdur deyu bâde-d da'vâ ve'l inkâr müddeî-i vekil-i mezbûr Hüseyin'e ber vech-i muharrer müddea'sını lede'd ta'dil ve teskiye şehâdetleri makbule olan Muhammed bin İbrahim ve Âlî bin Hasan şehâdetleriyle bil muvacehe vech-i şer'î üzere isbât itmeğin mûcibince mebalağı muayen-i mezkûr yüz yigirmi guruşluk bir adet yüzlük mecidi altunuyla bir adet gazi altunu müekkil-i mezkûr Mehmed Şakir için müddeî'i vekil mezbûr Hasan'a red ve teslim mezbûr Ömer Beg'e tenbihi şer'î olunduğu müseccel huzuru asafanelerine îlâm olundu. El emru li men lehul emr fi'l-yevmi'l tasi' ve'l işrin min Receb'il ferd li sene ihdâ aşer ve semânin ve mieteyn ve elf 29 Receb1281/ 28 Aralık 1864.

**BELGE-47 (Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3713-27b).**

**Özet: Çabakçur nâhiyesi'ne tâbi Teyrek karyesi ahalisinden olan Selim bin Yusuf'un, Çevlik karyesi ahalisinden Ömer Bey bin Sincar Bey'in hizmetinde dört ay bekçilik görevinde bulunduğunu ve bekçilik hizmeti karşılığı olan altı yüz kuruş ücretini alamadığına dair şikâyeti.**

Ma'rûz-ı da'î-i kemineleridir ki

Medîne-i Âmid nevâhîsinden Çabakçur nâhiyesine tâbi Tayerek /Teyrek (Gümüşlü köyü) karyesi ahalisinden sahib-i arzuhâl Selim bin Yusuf Diyarbekir Mahkemesi'nde meclis-i şer'îmizde nâhiye-i mezkûremize tâbi Çevlik (Çolik) karyesi ahalisinden derunu arzuhâlde mezkûrü'l isim Ömer Beg bin Sincar Beg muvacehesinde ücret ile hizmet ider makûleden olmağla mezbûr Ömer Beg'in talebiyle tarihi îlâm'dan dörd mah mukaddem bekcilik hizmetinde dörd mah hizmet itmekle müddet-i mezkûrede müstehakk olduğum ücretim olan altı yüz guruş mezbûr Ömer Beg zimmetinde alacağım olmağla meblağ-ı mezbûr Ömer Beg'den halen Hâlen taleb iderim deyu bâde'd da'vâ ve'l inkâr müddeî-i mezkûr Selim ber vech-i muaharer mudda'sını lede'd ta'dil ve teskiye şehâdetleri makbul olan İsa bin Muhammed ve Hüseyin Yusuf şahâdetleriyle bil muvacehe vech-i şer'î üzere isbât itmeğin mûcibince meblağ-ı mezbûr altı yüz guruş müddei'-i mezbûr Selim'e edâ ve teslim mezbûr Ömer Beg'e tenbihi şer'î olduğu tescil huzuru asafanelerine îlâm olundu. El emru limen lehul emr fi'l-yevmi'l tasi' ve'l işrin min Receb-il ferd li sene ihdâ ve semânin ve mieteyn ve elf 29 Receb 1281/ 28 Aralık 1864.

**BELGE- 48 (Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3713-28).**

**Özet: Şam tacirlerinden olan bir tüccarın Erzurum'da aldığı hayvanlarını Çabakçur topraklarından geçerirken yolda kaybolan ve Diyarbekir Mal sandığına teslim olunmak üzere beytülmal Ebubekir Ağa ibn Muhammed'e teslim ettiği hayvanlarına ait liste.**

Medîne-i Şam tacirlerinden olub Erzurum'dan medîne-i mezkûra giderken esnâ-yi râhda medîne-i Diyarbekir'e tâbi Çabakçur kazâsı toprağında leylen malaklarından firâr idub gaib olan zirde muharrer hayvanatları buldurub mezkûr Diyarbekir'de beytülmal tarafından hıfz olunmakda iken itlâf ve iza'adan himaye ve vikâye içun emin-i beytülmal Ebubekir Ağa ibn Muhammmed marifetiyle esmân-ı beytülmal sandığında hıfz olunmak üzere semeni misilleriyle âhere bey' olunub bâde ihrâcı mesârif sahü'l bâki Diyarbekir mal sandığına teslim olunmak üzere emin-i mezbûr Ebubekir Ağa'ya teslim olunan mebâliğ defteridir ki ber vech-i âtî zikri beyân olunur. Fi'l-yevmi'l erbain min Şâban'ı Muazzam li sene ihdâ ve semânin ve mieteyn ve elf 4 Şâban 1281 /2 Ocak 1865.

| | | | |
|---|---|---|---|
| Üç yaşında birer esval? kısrak tay<br>355 guruş | Beş yaşında birer esval? beygir atını beyaz<br>250 guruş | Altı yaşında bir esb kırk kısrak<br>Semeni:650 guruş | Beş yaşında birer esval? kısrak<br>Değeri 340 guruş |
| | | İki yaşında birer esval? doru kısrak tay<br>fevt | Dörd yaşında birer esval koşu kısrak tay<br>377 guruş |

1972 akçe 10 para

423 akçe 10 para Hayvanat-ı mezkurûenin yigirmi dörd gün zarfında yem ve yiyeceklerine olan mesârifatı.

1549 guruş sahü'l bâki yalnız bin beşyüz kırk dokuz guruş on paradır.

**BELGE- 49 (Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3713-42).**

**Özet: Çabakçur kazâsı ahalisinden Süleyman Bey bin Sincar Bey'in, Çabakçur kazâsı'na tâbi Ğarib karyesi sınırlarında yarısının kendisine ait olduğunu ve kazâ ahalilerinden Hasan bin Hüseyin ile Hüseyin bin Hedi tarafından işletilen tarlada elde edilen hâsılatı almak üzere vekil görevlendirdiği ancak hâsılatı alamadığına dair şikâyeti.**

Ma'rûz-ı da'î-i kemineleridir ki

Çabakçur kazâsı ahalisinden sahib-i arzıhâl Süleyman Beg bin Sincar Beg Diyarbekir Mahkemesi'nde meclis-i şer'îmizde derunu arzuhâlde muharrerü'l isim kazâ-i mezkûr ahalilerinden Hasan bin Hüseyin ve Hüseyin bin Hedi muvacehelerinde kazâ-i mezkûra tâbi Ğarib karyesi (Ğarib köyü) sınırı dâhilinde kâin bâ tapu mutasarrıf olduğum malûm-ul hudud-ul ciran iki kıta tarlalarında nim benim âmel kendisinin olub hâsılat-ı bil münasafa beyn'imizde taksîm olunmak üzere akt-ı mezari'-i şirket olunarak mezbûrandan her birlerine on birer ölçek hınta tohum virub mezbûram dahi yedimden ahz ve kabz ve sâlîf-üz-zikr tarlalara zerh idub tohmu mezkûrdan vücûda gelen hâsılatdan kendü hisseme isâbet iden hasılatı ahz ve kabzına tarafımdan gaib-i anil veled Zulfo bin Benze bin Abdullah nâm kimesneyi vekil ve nâib-ül menab nasb ve tayin idub hisseme isâbet iden hâsılatı ahz etmiş ise de mehuzunı bana teslim itmediğinden hisseme isâbet iden hâsılatı bi tekrar edâ ve tesellüme mezbûran Hasan ve Hüseyin cebr olunmasından deyu gaib-i mezbûr hâsılatı mezkûranın ahz ve kabzına tarafından vekil eylediğini ve bil vekâle ahz etmiş olduğına makarr ve mu'terrıf iken bi tekrar mezbûradan tasaddî eylediği

da'vâsı meşrû ve iltifata şâyân olmadığı kendusuna bade't tefhim hususu mezkûrda mezbûran Hasan ve Hüseyin'e suâl dahi tevcih eylediği tescil ve tarafı asafanelerine îlâm olundu 20 Ramazan 1281/16 Şubat 1865.

**BELGE- 50 (Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3713-46a).**

**Özet: Çabakçur nâhiyesi'ne tâbi Ğarib karyesi ahalisinden Selim bin Seyid Ahmed'in, Çevlik karyesi ahalisinden Ömer Bey bin Sincar Bey'in zorla kendisinden üç yüz seksen altı buçuk kuruş ile iki kil hınta ve bir kil kızıl darıyı aldığına dair şikâyeti.**

Ma'rûz-ı da'î-i kemineleridir ki

Medîne-i Âmid nevâhîsinden Çabakçur nâhiyesi'ne tâbi Ğarip karyesi ahalisinden sahib-i arzıhâl Selim bin Seyid Ahmed Diyarbekir Mahkemesinde meclis-i şer'îmizde nâhiye-i mezkûra tâbi Çevlik (Çolik) karyesi ahalisinden derunu arzuhâlde mezkûrü'l isim Ömer Beg bin Sincar Beg muvacehesinde tarihi îlâmdan üç mah mukaddem mezkûr Çevlik Karyesi'nde mezbûr Ömer Beg malımdan ve yedimden üç yüz seksen altı buçuk guruşla iki kil hınta[403] ve bir kil kızıl darı'mı cebren bi gayri hakk ahz ve kabz itmekle bi gayrı hakk mehûzı olan meblağ-ı mezkûr üç yüz seksen altı buçuk guruşla mezkûr iki kil hınta ve bir kil kızıl darıyı bana devr ve teslimine mezkûr Ömer Beg tenbih olunmak matlubumdur deyu bade'd da'vâ ve'l istintak mezbûr Ömer Beg cevabında tarihi mezkûrda müddeî-i mezbûr Selim'den meblağ-ı mezkûr üç yüz seksen altı buçuk guruşla iki kil hınta ve bir kil kızıl darı ahzını ikrâr lakin benim müddeî-i mezbûr Selim zimmetinde hınta bahasından üç yüz seksen altı buçuk guruş ayni olarak iki kil hınta ve bir kil kızıl darı alacak hakkım olub alacağım olan meblağ-ı mezkûrdan mezbûr hınta ve kızıl darıyı bâ tarihi müddeî-i mezbûr Selim'in inkârına mukkarin muvacehesinde nâhiye-i mezkûre mahkemesinde nâhiye-i mezkûrun halen nâibi Abdurrahman Efendi huzurunda taleb ve da'vâ ve ber vech-i muharrer müddea'mı şâhideyn-i âdileyn'in şahâdetleriyle muvacehesinde vech-i şer'î üzere isbât itmemle mûcebince bade'l hükm ve tanbih-i şer'î ol vechle bi hakkın ahz eyledim deyu bâde'd def' ve'l ikrar ala muccebi ikrâra müddeî-i mezbûr Selim da'vâyı mezkûresiyle mezbûr Ömer Beg'e bi vech-i şer'î muarazadan men' olunduğu tescil ve huzuru asafanelerine îlâm olundu. El emru li

[403] Hınta: Buğday.

hazreti men lehul emr fi'l-yevmi'l sânî aşer min şehrî Ramazan'il mübârek li sene ihdâ ve semânin ve mieteyn ve elf 12 Ramazan 1281/8 Şubat 1865.

**BELGE- 51 (Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3713-46b).**

**Özet: Çabakçur nâhiyesi'ne tâbi Ğarib karyesi ahalisinden Selim bin Seyid Ahmed'in, Çevlik karyesi ahalisinden Ömer Bey bin Sincar Bey'in hizmetkârları Tahir bin Persim ile Hasan bin Muhammed'in zorla kendisinden on iki buçuk keyli Çabakçuri buğday ile üç buçuk kile şa'iri zorla aldıklarına dair şikâyeti.**

Ma'rûz-ı da'î-i kemineleridir ki

Medîne-i Âmid nevâhîsinden Çabakçur nâhiyesi'ne tâbi Ğarib karyesi ahalisinden sahib-i arzıhâl Selim bin Seyid Ahmed Diyarbekir Mahkemesi'nde meclis-i şer'îmizde nâhiye-i mezkûre tâbi Çevlik (Çolik) karyesi ahalisinden deruni arzuhâlde mezkûrü'l ism Ömer Beg bin Sincar Beg muvacehesinde tarihi îlâmdan dört sene mukaddem mezbûr Ömer Beg hizmetkârları ve gaiban-ı anil meclis Tahir bin Persim ve Hasan bin Muhammed ile beraber sâlîf-üz-zikr Ğarib Karyesi'nde vâki sâkin olduğum bir bab mülk-i menzilime gelub mezbûrundan mezbûr Ömer Beg menzil-i mezkûr derununda mevcud petek içine mevzu' malımdan on iki buçuk keylî Çabakçuri[404] hınta ve üç buçuk kile şa'irimi[405] neharen vakd-i duhâda cebren bi gayri hakkin ahz ve kabz itmekle bi gayri hakk mahuzu olan sâlîf-üz-zikr on iki buçuk keyl hınta ile üç buçuk keyl şa'irin mevcud ise aynlarını müstehlik ise misillerini bana red ve teslime mezbûr Ömer Beg'e tenbih olunmak matlubumdur deyu bâde-t da'vâ ve'l inkâr mudde'i mezbûr Selim ber vech-i muarrer muddea'sını lede'd ta'dil ve teskiye şehâdetleri makbul olan karye-i mezkûr ahalisinden Hasan bin Hüseyin ve Hüseyin bin Hındi şehâdetleriyle bil muvacehe vech-i şer'î üzere ısbat itmeğin mûcebince mezkûr on iki buçuk keyl-i Çabakçuri hınta ile üç buçuk keyl-i Çabakçuri şa'irin mevcut ise aynlarını müstehlik ise misillerini müddeî-i mezbûr Selim'e red ve teslime mezbûr Ömer Beg'e tenbih-i şer'î olunduğu tescil ve huzuru asafanelerine îlâm olundu. El emru limen lehul emr fi 5 Şevval sene 1281/ 3 Mart 1865.

[404] Keyli: Kile ile ölçülebilen hububat ölçüsü. Keyl-i Çabakçuri için dipnot 393'e bakınız.
[405] Şa'ir: Arpa.

**BELGE- 52 (Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3713-55).**

**Özet: Çabakçur nâhiyesi'ne tâbi Aluzan karyesi ahalisinden Muhammed bin Abdul'un vekil-i olduğu Haydar'ın malından miras kalan üç yüz elli kuruşun Madrak karyesi ahalisinden Tahir Bey ibn Muhammed Bey tarafından zorla alındığına dair şikâyeti.**

Ma'rûz-ı da'î-i kemineleridir ki

Medîne-i Âmid nevâhîsinde Çabakçur nâhiyesi'ne tâbi Aluzan (Alzan) karyesi (Yeşilköy) ahalisinden Haydar bin Ömer bin Abdullah bin Abdurrahman tarafından zikr-i âti hususda vekil-i olduğu Âlî ve İsmail bin İsa şehâdetleri ile sâbit ve subut-ı vekkâletine hükm-i şer'î la hık olan sahib-i arzıhâl Muhammed bin Abdi medîne-i mezkûr mahkemesinde meclis-i şer'îmizde nâhiye-i mezkûra tâbi Madrak karyesi ahalisinden derûnı arzuhâlden mezkûrü'l ism Tahir Beg ibn Muhammed Beg muvacehesinde tarihi îlâmdan yedi mah mukaddem sâlîf-üz zikr Madrak Karyesi'nden müekkil-i mezbûr Haydar'ın malından mahlût üç yüz elli guruş nakdiyi mezbûr Tahir Beg bi gayri hakk ahz ve kabz itmekle bi gayri hakk mehuzu olan mablağ-ı mezkûr üç yüz elli guruşu müekkilim mezbûr içün bana red ve teslime mezbûr Tahir Beg'e tenbih olunmak matlubumdur deyu bâde'd da'vâ ve'l istintak mezbûr Tahir Beg cevabında tarihi mezkûrda müekkil-i mezbûr Haydar'ın malından meblağ-ı mezkûr üç yüz elli guruş ahz ve kabzını ikrâr lakin müddeî-i vekil-i mezbûrun müekkil-i mezbûr Haydar tarihi mezkûrdan mukaddem malından ve yedinden bir esp toru bargiri dört yüz guruş semeni resmiyesiyle benden iştirâ ve ahz ve kabz idub ciheti mezkûrdan alacağım olan meblağ-ı mezkûr dört yüz guruşun elli guruşunu rediyat-ı hınta? ve tenzil ve mutâlebesinden zimmetini ibrâ itmemle bakisi olub alacağım olan meblağ-ı mezbûr üç yüz elli guruş tekasid ve mahsûb olunmak üzere müekili mezbûr Haydar bana mevkû' olan meblağ-ı mezbûr üç yüz elli guruş bana def ve teslim ben dahi yedinden bi hakkın ahz ve kabz itmişdim deyu bâde'd def ve'l inkâr raf-i mezbûr Tahir Beg def'i meşrûhını oldukda lede'd ta'dil ve teskiye şehâdetleri makbule olan Ömer Beg ibn Sincar Beg ve Mahmud ibn Veli şehâdetleriyle bil muvacehe vech-i şer'î üzere isbât itmeğin mûcebince müddeî-i vekil-i mezbûr Mehmed da'vâyı mezkûrasıyla mezbûr Tahir Beg'e bi vech-i şer'î muâraza men def olundığı tescil ve huzuru asafanelerine îlâm olundu. El emru lehul emr fi'l-yevmi'l sâmin ve'l işrin min şehrî Şevval'il mükerrem li sene ihdâ ve semânin ve mieteyn ve elf 28 Şevval 1281/26 Mart 18665.

**BELGE- 53 (Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3713-59).**

**Özet: Çabakçur nâhiyesi'ne tâbi Madrak Karyesi'nde dört sene ve Muşıt karysi'nde sekiz sene kadar ikâmet eden aslen Lice kazâsı'na tâbi Tuzla karyesi ahalisinden olan Devlet-i Âlîye'nin Ermeni milletinden Tomas veledi Kirkos senelik vergisini, kaydının olduğu Lice kazâsı sandığına ödediği halde, Çevlik karyesi ahalisinden Süleyman Bey bin Sincar Bey'in emriyle Çabakçur Nâibi Hüseyin Efendi'i tarafından yeniden vergi istenmesine dair şikâyeti.**

Ma'rûz-ı da'î-i keminelerdir ki

Medîne-i Âmid nevâhîsinden Çabakçur nâhiyesi'ne tâbi Madrak karyesi ahalisinden ve teb'a-i Devlet-i Âliye'nin Ermeni milletinden sahib-i arzıhâl Tomas veledi Kirkos Diyarbekir Mahkemesi'nde meclis-i şer'îmizde nâhiye-i mezkûra tâbi Çevlik (Çolik) karyesi ahalisinden derun-ı arzuhâlde mezkûrü'l ism Süleyman Beg bin Sincar Beg muvacehesinde ben fi'l asl Lice kazâsı'na tâbi Tuzla karyesi ahalisinden olub tarihi îlâmdan on iki sene mukaddem naklihâne ile mezkûr Çabakçur'a tâbi Muşek/Muşık Karyesi'nde sekiz sene ve dört sene dahi Madrak Karyesi'nde mütemekkin olmuş isem de nüfusum sâlîf-üz-zikr Tuzla karyesi nüfus ceridesinde mukayıd olmağla virgüyi seneviyemi sal be sal Lice kazâsı sandığına edâ ve teslim nizam-ı seniye muktezasından olduğuna binaen senevi virgüyi muhasasam olan yüz guruşdan zikr olnan on iki sene zarfında bin iki yüz guruş tamamen ve kâmilen mezkûr Lice sandığına edâ ve teslim etmiş olduğum halde sâlîf-üz-zikr Çabakçur kazâsı'nda virgü virmek iktiza etmez iken muğair-i nizam olarak sekiz sene Muşek/Muşit Karyesi'nde (Evciler köyü) Çabakçur Nâibi gaib-i anil meclis Hüseyin Efendi mezbûr beg'in emriyle virgü nâmiyle sekiz yüz guruş ve dört sene dahi Madrak Karyesi'nde kezâlik mezbûr Süleyman Beg'in emriyle karye-i mezbûr Muhtesibi? gaib-i anil meclis kendüne virgü nâmıyla dört yüz guruş ve ismi meçhulum olan bir nefer zaptiye kezâlik Süleyman Beg emriyle yüz elli guruşu cem'an bin üç yüz elli guruş benden bi gayri hakk ahz ve kabz itmelerinden başka tarihi îlâmdan sekiz sene mukaddem dahi üç bin [guruş kıymetiyle] iki re's siyah erkek esterlerimi mezbûr Süleyman Beg yine bi gayri hakkın ahz ve kabz ve istihlâk itmeklerine emrine binaen bi gayri hakk mehuzları olan meblağı mecmu' mezkûr bin üç yüz elli guruş ester-i muhlikelerin kıymeti mezkûrasi olan üç bin guruş-ı mezbûr Süleyman Beg'den taleb iderim deyu bundan mukaddem yani güzeran iden seksan sene Zilhicce-ti Şerifesi'nin yedinci gününde Diyarbekir sâbık nâib-i mevalî-i

izâmdan fazîletlü Muhammed Aziz Efendi huzurunda meclis-i kebirde mezbûr Süleyman Beg'den inkârına mukkarin da'vâya tasaddi idub ve ber vech-i muharrer müddea'sı beyân edemediğimden bi tekrar nâib-i mûmâ-ileyh huzurunda mebleğı müddea'yı mezkûram olan bin üçyüz elli guruşdan dört yüz guruşunu gaib-i anil meclis Mahmud Efendi ibn Hüseyin Efendi ve iki yüz guruş gaib-i anil meclis zabtiye memuru ve iki yüz guruş dahi kezâlik gaib-i anil meclis zabtiye Hâlîd ve Bâki beş yüz elli guruş dahi zabtiye mulahızı benden bi gayri hakk ahz ve kabz idub ve mezkûr iki re's esterleri dahi tarihi mezkûrdan mezbûr Süleyman Beg'den teb'a'sı gaib-i anil meclis Âlî bin Timur cebren bi gayri hakk benden ahz ve kabz itmeleriyle bi gayri hakk mezbûrunun mehuzları olan meblağ-ı mecmû'-ı mezkûr bin üç yüz elli guruş ester-ı mezkûrların kıymeti olan üç bin guruş-ı mezbûr Süleyman Beg'den taleb iderim deyu bi tekrar da'vâya tasaddi eylediğimde evela meblağ-ı mecmû'-ı mezkûr bin üç yüz elli guruş-ı mezkûr Süleyman Beg emriyle gaib-i mezbûr Hüseyin Efendi vekil ve ismi meçhulum olan kimesne benden ahz itmişleridi ve mezkûr esterler mezbûr Süleyman Beg'den da'vâ ve saniyen meblağ-ı mecmû'-ı mezkûr bin üç yüz elli guruş Mahmud Efendi ve Mamu ve Hâlîd ve mulahızı ve ester-i mezkûrları Âlî bin Timur benden ahz etmiş deyu mezbûr Süleyman Beg'den taleb iderim da'vâ eylediğimde da'vâyı ula ile da'vâyı saniyem beynlerinde tenakuz olmağla Nâib Efendi mûmâ-ileyh da'vâyı mezkûranın şer'en istimâ-ı caiz olamayıb tenakuz olduğını bana bâde-t teffehum beni da'vâyı mezkûrumla mezbûr Süleyman Beg'e bi vech-i şer'î muarazada Nâib Efendi mûmâ-ileyh men' eylediğini ceride-i kâtibde mestur ve mukayed olmağla el hâletu hâzihi meblağ-ı mecmû'-ı mezkûr bin üç yüz elli guruşla ester-i mezkûrların kıymeti mezkûrleri olan meblağ-ı mezkûr üç bin guruşu mezbûr Süleyman Beg malından virmek üzere mezbûr Süleyman Beg'e cebr olunmak muradımdır deyu müddeî-i merkûm Tomas mukaddema murâfâ'a olub tasaddi eylediği da'vâsı şer'an tenakuz olub Nâib Efendi mûmâ-ileyh da'vâyı mezkûrasını bi vech-i şer'î muarazadan men' eylediğini mukkır ve mu'terif iken tasaddi eylediği şer'an meşruâ ve itkâna şâyân olmadığı kendisine bâde-t teffehum da'vâyı mezkûrasıyla mezbûr Süleyman Beg'e bi vech-i şer'î muarazadan men olunduğu tescil ve huzuru asafanelerine ilam olundu. El emru limen lehul emr fi 5 Zilkade 1281/1 Nisan 1865.

**BELGE- 54 (Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3713-69).**

**Özet: Çabakçur nâhiyesi'ne tabi Madrak karyesi ahalisinden olub Şeyh Bereket ve Isfahan Bey Vakfı yöneticisi olan Mehmed Tahir Bey ibn Mehmed Bey, Aziz Cami-i Mahalle'sinde ikâmet etmekte iken vefât eden Zülfi Efendi bin İsmail ibn Abdullah'ın zimmetinde olan vâkıfa ait bin beş yüz kuruşu ödemediğine ve mirasından verilmesi ile ilgili arzı.**

Ma'rûz-ı da'î-i kemineleridir ki

Medîne-i Âmid nevâhîsinden Çabakçur nâhiyesi'ne tâbi Madrak karyesi ahalisinden olub nâhiye-i mezkûr da vâki Şeyh Bereket ve Isfahan Beg Evkâfı mütevvellisi olduğunı iddiâ iden sâhib-i arzıhâl Mehmed Tahir Beg ibn Mehmed Beg Diyarbekir Mahkemesi'nde Meclisi şer'îmizde medîne-i mezkûranın Aziz Cami-i Mahallesi ahalisinden olub bundan mukaddem vefât iden Zülfi Efendi ibn İsmail ibn Abdullah'ın verâseti zevce-i menkûha-i metrukesi Munteha Hatun bint el Hafız Mustafa Efendi ile sulbi kebir oğlu Âlî Efendi ve sulbiye kebiri kızları Papüt ve Ayşe hatunlara münhasırara olduğu tahakkukundan sonra tereke-i müteveffâyı mezbûre vâs-ı yedi mutehakkık olan deruni arzuhâlde mezkûrü'l ism ibn mezbûr Âlî Efendi muvacehesinde mutevellisi olduğum vâkf-ı mezkûr bedelatı olarak ğalle-i nukudundan Diyarbekir mal sandığından bi't-tevliye matlıbum bulunan beş bin yediyüz guruşu müteveffâyı mezbûr Zülfi Efendi'nin hayatında zimmet-i miriyesi olub sandık-ı mezkûra vereceği olan mebâliğ-i malûmenin ol mikdarına sandık-ı mezkûrdan bâde-l havale müteveffâyı mezbûr Zülfi Efendi'ye hevale-i mezkûrayı ifade verilen havalesinde beni irae eylediğimde ol dahi bâde-l kabul cihet-i havalede bi't-tevliye alacağım olan meblağ-ı muhalun bîh mezkûr beş bin yediyüz guruşun dört bin iki yüz guruşunı müteveffâyı mezbûrun hayatında havaleten ve nakden ahz ve kabz itmemle bâkisi olan bin beş yüz guruş dahi vâkfı mezkûrun tevliyeti babam müteveffâyı mezbûr Mehmed Beg'in mahlulunden üzerime tevcihi ve berat olunmak iktiza eylediğim cihetiyle tevliyet-i mezkûrenin tevcih beratına harc ve sarf itmek üzere gaib-i anil meclis Tevfik Efendi'ye nakden müteveffâyı mezbûr Zülfi Efendi hayatında benim emrimle def ve teslim eylediğimi yedimde olub müteveffâyı mezbûrun muhrü ile memhur mezkûr havale senedinden gaib-i mezbûr Tevfik Efendi'nin zabtiyle muharrer ve gaib-i mezbûr Tevfik Efendi tevliyeti mezkûrayi bana tevcihle ol vâkitde muteahhid olmuş idi. elhâleti hâzihi tevliyeti mezkûrayı tevcih ettirilmemiş ve beretı dahi bana verilmemiş ve meblağ-ı mezkûr bin beş yüz

guruş gaib-i mezbûr Tevfik Efendi kendu umuruna sarf ve harcla istihlâk itmekle meblağı mezkûr bin beş yüz guruşu gaib-i mezbûrdan mutâlebe eylediğimde müteveffâyı mezbûrdan meblağ-ı mezkûru ahzını inkâr itmekle binâenaleyh bin beş yüz guruşu bi't tekrar müteveffâyı mezbûrun terekesinden bana red ve teslime mezbûr Âlî Efendi'ye cebr olunmak muradımdır deyu cem'-i kelimâtını musaddak yedinde olub ibrâz eylediği havale senediyle da'vâya tasaddi itmekle müddei-i mezbûr Mehmed Tahir Beg tâkriri meşrûhu üzere müteveffâyı mezbûrun meblağ-ı muhalun bih mezkûr beş bin yedi yüz guruşı emriyle havaleten ve nakden istifayı hak eylediğini mukkır ve muterif ve ibrâz eylediği memhur sened dahi cem'i kelimatını musaddak ve musarah olub gaib-i mezbûrun inkârı üzerine tasaddi eylediği da'vâyı mezkûrası şer'an mesmua ve iltifata şâyân olmadığı kendusine bâde-t tefhim hususu mezkûrada mezbûr Âlî Efendi suâl dahi tevcih itmediği tescil ve huzuru asafanelerine îlâm olundı. El emru limen lehul emr fi'l-yevmi'l sadi' aşer min Zilkadet'il şerif li sene ihdâ ve aşer ve mieteyn ve elf 16 Zilkade 1281/12 Nisan 1865.

**BELGE- 55 (Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3713-107).**

**Özet: Çabakçur kazâsı'na tâbi Musyan karyesi ahalisinden olub Dördüncü Ordû-yu Hümâyûn beşinci alay'ın ikinci taburun birinci bölüğü onbaşılarından iken Hozat'da vefât eden İsmail bin Hüseyin bin Abdullah'ın mirası hakkında dava.**

Medîne-i Diyarbekir mülhakatında Çabakçur kazâsı'na tâbi Musyan karyesi ahalisinden Dördüncü Ordûu Hümâyûn Beşinci Alayı'nın İkinci Taburun Birinci Bölüğü onbaşılarından olub bundan akdem Hozat[406] da vefât iden İsmail bin Hüseyin bin Abdullah vârisi olduğu iddiâ iden Hüseyin bin Abdullah medîne-i mezbûr mahkemesinde meclis-i şer'îmize Diyarbekirlı Âlî Efendi ibn Muhammed muvacehesinde üzerine da'vâ ve tâkrîr-i kelâm idub müteveffâyı mezbûrun verâseti benimle vasisi olduğum sulbi sagir oğlu Nadir'e ve vekil-i olduğum zevce-i menkûha-i metrukesi Beytu Hatun binti Musa bin münhasıra ? olub bizlerden gayri vârisi ve terekesine müstehak ahiri olmamağla müteveffâyı mezbûr İsmail'in mezbûr Âlî Efendi zimmetinde hayatında cihet-i karzdan otuz guruş alacak hakım olub alacağı olan meblağ-ı mezkûr otuz guruş kable'l-ahz ve'l istifa vefât meblağ-ı

[406] Hozat: Tunceli vilayetine bağlı ilçe.

mezkûr benimle vasisi olduğum sagira-i mezbûre Nadir'e ve müvekkilim zevce-i mezbûrede Beytu Hatun mevruz olmağla meblağ-ı mezkûr otuz guruş bana edâ ve teslime mezbûr Âlî Efendi'ye tenbih olunmak matlubumdur deyu bâde'd da'vâ ve'l istintak bil verâse ve bil vesaye ve bil vekâye mezbûr Âlî Efendi cevabında cihet-i mezkûreden müteveffâyı mezkûr İsmail hayatında otuz guruş zimmetinde deyn-i olduğı ikrâr lakin müddei-i mezbûr Hüseyin ber vech-i muharrer verâset ve vesayet ve vekâleti malûmum degildir deyu inkâr idecek müddei-i mezbûr Hüseyin ber vech-i muharrer verâset ve vesayet ve vekâlet muda'sını lede'd ta'dil ve tezkiye şehâdetleri makbule olan Osman bin Molla Bilal ve Sofi Haydar bin Hasan nâm kimesneler şehâdetleriyle bil muvacehe vech-i şer'î üzere isbât itmeğin mûcibince meblağ-ı mezkûr otuz guruş müdda'î-i asl ve vasi-i ve vekil-i mezbûr Hüseyin edâ ve teslime mezbûr Âlî Efendi'ye tenbih olunduğu tescil ve huzuru asafanelerine îlâm olundı. El emru men lehul emr fi'l-yevmi'l sabi' aşer min şehrî Cemâdiyelevvel li sene isna ve semânin ve mieteyn ve elf 10 Cemâdiyelevvel 1282/ 1 Ekim 1865.

**BELGE- 56 (Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3691-101a).**

**Özet: Çabakçur nâhiyesi'ne tâbi Simsor karyesi ahalisinden Şerif Bey ibn Timur Bey Isfahan Beg Vakfı Zaviyedarlık hizmeti karşılığı senelik alacağı olan altı yüz kırk dokuz kuruştan altı senede almaya hak kazândığım üç bin sekiz yüz doksan sekiz kuruş alacağımdam dokuz yüz kuruşu borcuna karşı kullandığını geri kalan iki bin dokuz yüz doksan yedi kuruşun vakıf mütevellisi Muhammed Bey tarafından haksızlıkla el koyduğuna dair şikâyeti.**

Ma'rûz-ı da'îleridir ki

Medîne-i Âmid nevâhîsinden Çabakçur nâhiyesi'ne tâbi Simsar (Simsor) karyesi (Ekinyolu köyü) ahalisinden sâhib-i arzıhâl Şerif Beg ibn Timur Beg medîne-i mezkûra mahkemesinde meclis-i şer'î münirde karye-i mezkûre ahalisinden deruni arzıhâlde mezkûrü'l ism Muhammed Beg ibn Hamo Beg muvacehesinde nâhiye-i mezkûrde kâin Isfahan Beg Vakfından Şeyh-i Zaviyedârlık cihetlerine yedinde bulunan iki kıta berat-ı âlîşan ve ber müceb-i vakfnâme mutasarrıf olub ciheti mezkûriyetden vazifem olan senevî altı yüz kırk dokuz guruşdan altı sene zarfında müstehak olduğım üç bin sekiz yüz doksan sekiz guruş alacağımdam dokuz yüz guruşu ceste ceste karındaşım gaib-i anil meclis Murad Beg marifetiyle sâirine deynimiz olan meblağa takas ve mahsûb olmak üzere makbuzum olub bâkisi olan iki

bin dokuz yüz doksan yedi guruş vakf-ı mezkûr mutevellisi mezbûr Muhammed Beg bi gayri hak vaz'-ı yed ve bana irâdını imtina ider olmağla meblağ-ı bâki-i mezkûr iki bin dokuz yüz doksan yedi guruş bana edâ ve teslime tenbih olmak matlubumdur deyu bundan mukaddem mezbûr Muhammed Beg'in inkârına mükarin da'vâya tasaddi ve ol vecihle taharruka münâzaât-ı kebire vuku bulmuş idi. el hâlet u hâzihi bizlere maslahat tavassut idub beni ber vech-i muharrer tasaddi eylediğim da'vâyı mezkûremden mezbûr Muhammed Beg ile bin beş yüz guruş üzerine inşa'i akd-ı sulh eylediklerinde her birimiz sulh-ı mezkûrı bâde-l kabul ve bedel-i sulh-ı meblağ-ı mezkûr beş yüz guruş meclisi sulhdan kıbel-il mesârife mezbûr Muhammed Beg bana def' ve teslim ben dahi yedinden tamamen ve kâmilen ahz ve kabz idub ziyade müdâama müteâlîka a'me-i da'vâdan mezbûr Muhammed Beg'in zimmet-i kabulüni hâvî ibra ve ıskât eyledikde ol dahi bana medfû-ı olan meblağ-ı mezkûr beş yüz guruşun istirdâdına müteâlîka da'vâdan benim zimmetimi kabulümi hâvî ibrâ ve iskat eyledi didiği mezbûr Muhammed Beg vicâhen tahkiki ve şifâhen tasdik eylediği tescil ve mübaşirleri Hasan Ağa yediyle huzurı âlîlerine îlâm olundı. Fi'l-yevmi'l sabi' ve'l ışrin şehrî Muharrem'ül haram sene erba'a ve semâni ve mieteyn ve elf 20 Muharrem 1284/ 24 Mayıs 1867.

**BELGE- 57 (Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3691-101b).**

**Özet: Çabakçur nâhiyesi'ne tâbi Muşek karyesi ahalisinden Molla Mehmed bin el Hac Hüseyin'in Çeçen Muhacirleri'nin sevki için görevlendirilen askerlerin ihtiyaçları için toplanan seksen yedi adet ağnâm ve yüz yigirmi sekiz kıyye üç yüz dirhem sade yağ nâhiye eski Müdürü Yusuf Kemal Bey bin Mustafa'ya teslim edildiğine dair îlâmı.**

Ma'rûz-ı da'îleridir ki

Medîne-i Diyarbekir nevâhîsinden Çabakçur nâhiyesine tâbi Muşek karyesi ahalisinden Molla Mehmed bin el Hac Hüseyin medîne-i mezkûra mahkemesinde meclisi şer'îmizde kazâ-i mezkûrun sâbık Müdürü bâis-ül îlâm Yusuf Kemal Beg ibn Mustafa muvacehesinde tarihi îlâmdan dokuz ay mukaddem Çeçen Muhacirlerinin[407]

[407] Çeçen Muhacirleri: Kırım Savaşı'nın (1853-1856) kaybedilmesiyle Kafkasya'dan başlayan göçler Şeyh Şamil'in 1859 yılında Ruslara teslim olmasıyla artan göçler genel olarak Çerkez Sürgünleri olarak kabul edilmektedir.1860 tan itibaren Ruslar'ın amacı Çerkezleri dağlardan indirip kontrol edebilir ovalarda bir arada tutmak ve Rus-Kazak yerleşim yerleri açmaktı. Ancak bu durumu kabul etmeyen Kafkas Halkaları (Çeçen, Çerkez, Abaza) Osmanlı topraklarını göç etti. Osmanlı Devleti kurduğu 1860 yılından itibaren kurduğu Muhacirun Komisyonları ile muhacirleri Anadolu'da çeşitli vilayetlere dağıtmaya çalıştı (Ufuk Erdem, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Muhacir Komisyonları ve*

sevk-i zımnında nâhiye-i mezkûra canibine sevk olunan asâkir-i şâhâne tayinatı içün nâhiye-i mezkûre tâbi esamileri mechûlum olan otuz dokuz karye ahalisi seksan yedi aded ağnâmı ve yüz yigirmi sekiz kıyye üç yüz dirhem revğan-ı sade olarak mezbûr Yusuf Kemal Beg'e teslim ol dahi ber minvâl-i muharrer ahz ve teslim ve sâlif-ül beyân ağnâm ve revğan-ı sade semenleri olan minhaysul mecmû' beş bin altı yüz otuz guruş benim ahali-i karye taraflarından vekâletim yoğisede mücerred nâhiye-i mezkûra tâbi mârru'l-beyân Muşek karyesi ahalisinden olmamla meblağ-ı mezkûrı bana edâ ve teslime mezbûr Yusuf Kemal Beg'e haber olunsun deyu müddeî-i mezbûr Molla Mehmed ahali-i karye esamilerini bilmediğinden başka taraflarından vekâleti dahi olmadığını mukırr ve muterif iki takrîri meşrûh-ı üzere cehalet üzere tasaddi eylediği da'vâsı meşru ve iltifata şâyân olmadığı kendüsune bâde-t tefehhum hususu mezkûrda mezbûr Yusuf Kemal Beg'e suâl dahi tevecüh itmediği tescil ve bil iltimâs mübaşirleri Yusuf Kavas yediyle huzuru âlîlerine îlâm olundu. El emru limen lehul emr fi'l-yevmi'l sadi's aşere min şehrî Muharremü'l haram li sene erba'a ve semâniye ve mieteyn ve elf 20 Muharrem 1284 / 24 Mayıs 1867.

**BELGE- 58 (Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3691-106).**

**Özet: Çabakçur nâhiyesi eski Müdürü Yusuf Kemal Bey bin Mustafa'nın 1283 senesindeki nâhiye müdürlüğü sırasında görevi gereği Simsor Karyesi'ne gitiğinde, Çevlik karyesi ahalisinden Süleyman Bey ibn Sincar Bey'in kendisine olan garazı ve nefsaniyetinden dolayı adamları Derviş ve Halil'i kendi konağına göndererek şahsına ve devlete ait birçok eşyaya el koyduğuna dair şikâyeti.**

Ma'rûz-ı da'îleridir ki

Kürdistan Eyaleti dâhilinde medîne-i Âmid nâmı ve diger Diyarbekir nevâhîsinden Çabakçur nâhiyesi'nin Sâbık Müdüri Yusuf Kemal Beg ibn Mustafa medîne-i mezkûra meclisi kebirinde makud meclisi şer'î minberde nâhiye-i mezkûreye tâbi Çevlik karyesi ahalisinden bâis-ül îlâm Süleyman Beg ibn Sincar Beg müvacehesinde küzaran iden bin iki yüz seksan üç senesi nâhiye-i mezkûrede müdürlüğim esnasında sâlif-ül beyânda Çevlik Karyesi'nde sâkin olduğım hükümet konağından li ecli'l maslaha Simsor Karyesi'ne gittiğimde mezbûr Süleyman Beg'in

---

*Faaliyetleri (1860-1923)*, TTK, Ankara 2018, s. 93-94, Jamuhanov Culeyman Sultanovıç, 'Çeçenistan', *DİA,* C. 8, İstanbul 1993, s. 244-247). Samsun limanı'na gelen muhacirlerin bir kısmı Erzincan yoluyla Kığı ve Çabakçur üzerinden Diyarbekir Eyaleti'nden de Urfa ve Suriye taraflarına gönderilmiş olmalılar.

bana olan ğarazı ve nefsaniyetinden tolayı mezbûr Süleyman Beg hizmetkârlarından gaib-i anil meclis Derviş ve Hâlîl nâm kimesneleri sene-i mezbûra Cemâzi-yel-evve'lisinin sekizinci günü leylen saat altı raddelerinde marr'ul beyân konağıma gönderib konağımın pencere'sini şikest-birle konağım mezkûrde kâin oda dâhilinde altmış guruş kıymetli çekmece derununda mevzû mal-ı miri olarak beheri yüz guruş muâdil altı bin guruşlu altmış aded Osmani lirasıyla malımdan beheri yigirmi guruş muâdil iki bin guruşluk yüz aded beyaz mecidiye ve beşbilik altılık olarak bin beş yüz guruş ile hatabesi altı yüz guruşa mukabil bir cild mushaf-ı şerif ve yüz seksen guruş bir cild enâm-ı şerif ve elli guruş kıymetli bir aded hokna ve seksan guruş kıymetli bir mikraz ve bir kalemtraş ve dört bin guruş kıymetli atîka-i simmiye ve dört yüz guruş kıymetli bir çift harita ve altı yüz guruş kıymetli bir aded maşalı saat ve kırk guruş kıymetli bir sim simpara ve beş yüz guruşa mal olmuş ruüs varakası ve semeni dokuz bin guruşluk üç senedâtımı mezkûr çekmecesiyle beraber fuzuli ve bi gayri hakk ahz ve kabz ve mezbûr Süleyman Beg'e def ve teslim ol dahi kabz ve hatta mebâliğ-i ayn ve nakd ve mushaf ve enâmi şerifler ve ruüs ve senedât-ı mezkûralar ile eşyâ-yı sâire-i muhârre-i mezkûraları kabzını ve halen indinde mevcudlar olduğunı mezbûr Süleyman Beg ikrâr dahi etmiş idi deyu ve tekidi ittigün mezbûr Süleyman Beg cevabında külliyen inkâr itmekle müddeî-i mezbûrdan ber vech-i muharrer müddea'sına mutabık beyine taleb olundukda bade'l istimhal ve'l imhal kerâren ve mirâren müddet-i mehl-i şer'î mürrur idub isbât-ı beyineden izhar-ı acz birle müddeî-i mezbûr Yusuf Kemal Beg'in talabiyle mezbûr Süleyman Beg bil muvacehe vech-i şer'î üzere tağlif olunmağın mûcibince müddeî-i mezbûr Yusuf Kemal Beg ber vech-i muharrer tasaddi eylediği da'vâsıyla mezbûr Süleyman Beg'e beyineye marazadan men' olunduğı tescil ve bil iltimâs mübaşirleri Hasan Ağa yediyle huzuru âlîlerine îlâm olundu. El emru limen lehul emr fi'l-yevmi'l hamis aşer min şehrî Safer-ül hayr li sene erba'a ve semânin ve mieteyn ve elf 15 Safer 1284 /18 Haziran 1867.

**BELGE-59 (Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3691-1002a).**

**Özet: Çabakçur nâhiyesi'ne tâbi Madrak karyesi ahalilerinden Ömer Bey bin Sincar Bey ile Said Ağa ibn İsmail'in, Süleyman Bey bin Sincar Bey'in tarlalarından kendilerini men ederek yoncalarına el koyduğuna dair şikâyetleri.**

Ma'rûz-ı da'îlerdir ki

Medîne-i Âmid nevâhîsinden Çabakçur nâhiyesi'ne tâbi Madrak karyesi ahalilerinden sahib-i istid'â' Ömer Beg ibn Sincar Beg ve Said Ağa ibn İsmail Diyarbekir meclis-i kebirinden makud meclis-i şer'î minberde karye-i mezkûra ahalisinden derûnı istid'â' da mezkûrü'l ism Süleyman Beg ibn-ül mezbûr Sincar Beg muvacehesinde bundan mukaddem mezbûr Süleyman Beg malımızdan olarak malûm-ul miktar yoncalarımızı bi gayrı hakın ahz ve kabz ve ba-tapu tahtı tasarruflarımızda bulunan malûm-ul hudut ve'l inkisâmad tarlalarımıza tasarrufdan bizi men ve müdahale ider olmağla bi gayri hakk mehuzu olan yoncalarımız mevcud ise aynen, müstehlik ise kıymeti malûmesini edâ ve teslime ve sâlîf-ül beyân tarlalarımıza âdemi müdahalesine mezbûr Süleyman Beg'e tenbih olunmağla matlubumdur deyu bundan mukaddem mezbûr Süleyman Beg'den inkârına mukarrin da'vâya tasaddi etmişidik el hâletu hâzihi biz ber vech-i muharrer tasaddi eylediğimiz da'vâyı mezkûremizden mecalen fariğler olub hususu mezkûra ve hukuku sâireye müteallik amme-i da'vâdan mezbûr Süleyman Beg'in zimmeti kabulünü hâvî ibra-i amm-ı sahihi şer'î ile ibra ve iskat eyledik dediklerini mezbûr Süleyman Beg vicâhen tahkik şifâhen tasdik eylediği tescil ve bil iltimâs huzuru âlîlerine îlâm olundu. El emru limen lehu emr fi'l-yevmi'l hadi aşer min Muharremü'l haram li sene erba'a ve semânin ve mieteyn ve elf 11 Muharrem 1284/15 Mayıs 1867.

**BELGE- 60 (Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3691-1002b).**

**Özet: Çabakçur kazâsı'na tâbi Simsor Karyesi'nde ikâmet eden Devlet-i Âliye'nin Ermeni milletinden olan Keşiş Erakil veledi Etam'ın, Madrak karyesi ahalisinden Süleyman Bey ibn Sincar Bey'in Simsor Karyesi'ni üç ay kuşatarak abluka altına aldığını ve fazladan öşür aldığına dair şikâyeti.**

Ma'rûz-ı da'îleridir ki

Medîne-i Âmid nevâhîsinden Çabakçur kazâsı'na tâbi Simsar/Simasor (Simsor) karyesi mütemekinlerinden Devlet-i Âliye'nin teb'a'sının Ermeni milletinden Keşiş Erakil veledi Etam Diyarbekir meclis-i kebirinden makud meclis-i şer'îmizde nâhiye-i mezkûra tâbi Madrak karyesi ahalisinden derûnı istid'â'da mezkûrü'l ism Süleyman Beg ibn Sincar Beg muvacehesinde bundan mukaddem mezbûr Süleyman Beg mezbûr karyemiz olan marru'z-zikr Simsor karyes'ni üç mah abluka iderek bizi âher mahale çıkmakdan men eylediğinden başka üç buçuk kıyye

penbeden[408] öşri alınacak iken ikişer buçuk kıyye[409] penbe almağla mûcib-i şer'îsi mezbûr Süleyman Beg üzerine icrâ olunmak muradımdır deyu bundan mukaddem mezbûr Süleyman Beg'den inkârına mükarin da'vâdan tasaddi etmişidim. el hâleti hâzihi ben ber vech-i muharrer tasaddi eylediğim da'vâyı mezkûrumdan mecanen fariğ olub hususu mezkûra müteallik amme-i da'vâdan mezbûr Süleyman Beg'in zimmeti kabulünu hâvî ibra-i amm-ı sahih-i şer'î ile ibra ve iskât eyledim dediğini mezbûr Süleyman Beg vicâhen tahkik ve şifâhen tasdik eylediği tescil ve bil iltimâs huzuru âlîlerine îlâm olundı. El emru limen lehul emr fi'l-yevmi'l el hadi aşere min Muharemü'l haram li sene erba'a ve semânin ve mieteyn ve elf 11 Muharrem 1284/ 15 Mayıs 1867.

**BELGE-61 (Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3692-29).**

**Özet: Çabakçur kazâsı'na tâbi Dodan karyesi ahalisinden olan Muhammed bin Mustafa bin Evliya'nın, koyunlarını otlatırken istirahata çekilip uykuya daldığı esnada Ömer Ağa ile oğulları Molla Ahmed ve Yusuf'un hançer darbeleri sonucu öldürülmesi.**

Ma'rûz-ı da'îleridir ki

Vilayet-i Diyarbekir'e mülhak Çabakçur kazâsı'na tâbi Dodan karyesi (Ormanardı köyü) ahalisinden olub bundan mukaddem vefât iden Muhammed bin Mustafa bin Evliya'nın verâseti zevce-i menkuahayı metrukesi Berği binti Ömer bin Evliya nâm hatun ile müteveffa-yı mezbûr Muhammed'in firaşından hâsıl ve zevce-i mezbûre Berği Hatun'dan mütevellidler sulbi sagir oğulları Şeyho ve Muhammed münhasıra olduğu da'vâyı sahih mahzarında mahzarı hasm-ı câhidde şahideyn i adileyn şehâdetleriyle sâbit ve subut verâsetlerine hükm'i şer'î la hak olduktan sonra sagiran-ı mezbûranların tesviye-i umurlarına kıbel-i şer'îden mezbûr vasileri ? anaları zevcet-ül mezbûr Berği Hatun'un tarafından zikr-i âti hususu da'vâya ve lede-l iktizâ sulh ve ibraya vekâlet-i mutlaka-i amme ile vekil olduğu zatı mezbûre bil marifet-i şer'îye ârifan-ı medîne-i mezkûrun Nalçacı Mahallesi ahalisinden Osman bin Bilal Vera-i Oğlu Mahalesi ahalisinden Ömer bin Bekir nâm kimesneler şehâdetleri ile kezalik da'vâyı sahih zımnında ve mahzarı hasm-ı câhidde ber nehc-i şer'î sâbit ve subut vekâletine hükmü şer'î la hak olan medîne-i mezkûre Camî-i la

[408] Penbe: Pamuk.
[409] Kıyye: Okka, dört yüz dirhem değerinde ağırlık ölçü birimi ( Cengiz Kallek, 'Okka', *DİA*, C.33, İstanbul 2007, s. 338-339).

Surkelesi ahalisinden Hasan Efendi ibn Musa vilayet-i mezkûre temyiz-i hukuk meclisinde ve mevkud-ı meclis-i şer'îmizde sâlif-ül beyân Dodan kariyesi ahalisinden olub müteveffa-yı mezbûr Muhammed'in kâtilleri olmak üzere Diyarbekir hapishânesinde mahbus bulunan Ömer Ağa ibn el mezbûr Evliya ile sulbi kebir oğulları Molla Ahmed ve Yusuf muvacehelerinde müekkilem zevce-i mezbûre Berği Hatun ile vasileri olduğum sagiran-ı mezbûran Şeyho ve Muhammed murisleri müteveffa-yı mezbûr Muhammed iş bu sene-i rumiyenin iki yüz seksen üç senesi şehrî Hâzihiran'ın (Haziran) üçüncü humus günü neharen vakt-i zuhurda kendi ağnâmı'nı karye-i mezkûr merası'ndan sevk idub karye-i mezkûrede on iki hat ve mesafede vâki valyer (söğüt ağacaı) nasb olunur ağaç altında kimsenin mülkü olmayan arsa-i hâlîyede ağnâm'ını ra'y idub kendusi dahi li ecli istirâhe uykuya vardığında mezbûr Ömer Ağa ile oğulları mezbûran Molla Ahmed ve Yusuf müteveffa-yı mezbûru üzerine varub mezbûrundan mezbûran Molla Ahmed ve Yusuf'dan her biri yedlerinde bulunan âlet-i cârihadan şah ve nehr bez samurlu siyah kabzası hançer ile müteveffa-yı mezbûr Muhammed'in sağ ve sol memeleri üzerlerine on beş yerde ve mezbûr Ömer Ağa dahi yedinde bulunan âlet-i cârihadan şam samurlu siyah kabzalı kılıncı ile müteveffa-yı mezbûr Muhammed'in bu nesne bir yerden herbiri anden bi gayri hakkin maan darb ve cerh etmeleriyle müteveffa-yı mezbûr Muhammed mezbûr Ömer Ağa ve Molla Ahmed ve Yusuf'un ber vech-i muharrer darb ve carhi mezkûrlarından naaşı derhal müteesiran vefât ettikten sonra mezbûr Ömer Ağa kılıncı mezkûr ile müteveffa-yı mezbûrun başını dahi kesub ilka itmekle mûcibi şer'îsi mezbûrun üzerlerine icrâ olunmak bil vekâle matlubumdur deyu bundan mukaddem mezbûrun Ömer Ağa ve Molla Ahmed ve Yusuf'dan muvacehelerinde inkârlarına mükarin bil vekâle da'vâya tasaddi etmişdim. el hâleti hâzihi da'vâyı mezkûreme asla şahitlerim olmayub ve mezbûrunun dahi yemin idecekleri mezûmum olub bu cihetle ber vech-i muharrer tasaddi eylediğim da'vâyı mezkûremden mezbûrun ile sulh olmak sagiran-ı mezbûran haklarında evladı enfa' olmağla tepemize (beynimize) musalluhun tavasut idub beni ber vech-i muharrer tasaddi eylediğim da'vâyı mezkûremden Ömer Ağa ve Molla Ahmed ve Yusuf ile iş bu tarihi îlâmdan altı mah tecil olunmak şartıyla üç bin beş yüz guruş üzerine ….. inkârın sulh eylediğimizde her birimiz sulhu mezkûru bâde-l kabul ben dahi müteveffa-yı mezbûrun diyetine müteallik amme-i da'vâdan mezbûrun Ömer Ağa ve Molla Ahmed ve Yusuf'dan her birlerinin kayıtları hâvî zimmetlerini bil vekâle ibra

eylediğim dediğini mezbûrdan Ömer Ağa ve Molla Ahmed ve Yusuf'dan her birleri vücahen tahkike ve şifâhen tasdik eyledikleri tescil ve huzur âlîlerine îlâm olundu. El emru limen lehul emr fi'l-yevmi'l sadi's min şehr-i Ramazan-ı mübarek li sene erba'a ve semânin ve mieteyn ve elf 6 Ramazan 1284/ 1 Ocak 1868.

**BELGE- 62 (Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3692-47).**

**Özet: Çabakçur nâhiyesi köylerinden Madrak ahalisinden olan Dördüncü Ordu-yu Hümâyûnu piyâde beşinci nizamiye alayı birinci taburunun sekizinci bölüğü askeri iken vefât eden Muhammed bin İbrahim bin Hasan bin Muhammed'in maâşı'nın varisleri tarafından istenmesi.**

Ma'rûz-ı da'îleridir ki

Fi'lasl medîne-i Diyarbekir nevâhîsinden Çabakçur nâhiyesi kurâlarından Madrak karyesi ahalisinden olub bir müddeten beri silk-i askerîye dâhil olarak Dördüncü Ordû Hümâyûnu piyâde beşinci nizamiye alayı birinci taburunun sekizinci bölüğü neferatından iken bundan mukaddem vefât iden Muhammed bin İbrahim bin Veli bin Muhammed'in verâseti ber vech-i âtî karye-i mezkûrada sâkinler ve cemi-i umurlarında min külli'l-vücûh ikrar ve tasarufları caiz ve nafiz olan babası mezbûr İbrahim ile anası Hava Hatun binti Mustafa bin Abdullah'a münhasıra olduğu ve ebevan-ı mezbûran taraflarından zikr-i âti hususunda vekil olduğunu iddiâ iden müteveffa-yı mezbûrun karındaşı ve min külli'l-vücûh cemi'-i umurunda ikrâr ve tasarufu caiz ve nafiz olan sahib-i arzuhâl-i Süleyman bin el mezbûr İbrahim medîne-i mezkûre mahkemesinde meclis-i şer'îmizde müteveffa-yı mezbûrun kendisine maâş olarak alay-ı mezkûr duyunu sandığından matlubı olan iki yüz kırk guruş bil emâne vaz'-ı yed-i mütehakkık olub kezâlîk cemi'-i umurunda ikrâr ve tasarrufatı caiz ve nafiz olan Kol Ağası Ahmed Efendi ibn Abdurrahman tarafından hususu mezkûrda vekil-i müsecl-i şer'îsi kezâlik cemi'-i umurunda min külli'l-vücûh ikrâr ve tasarrufatı caiz ve nafiz olan Ahmed Çavuş ibn Âlî muvacehesinde müteveffa-yı mezbûr hayatında müstehak olduğu maâşından derkenarı arzıhâlde muharrer olduğu vech üzere iki yüz kırk guruş kabl-el ahz ve'l istifa vefât idub meblağ-ı maaş-ı mezkûr iki yüz kırk guruş alayı mezkûr duyunu sandığında iş bu mezbûr Ahmed Çavuş'un müekkil-i efendi-i mümaileyh bil emân vaz'-ı yed etmiş müteveffa-yı mezbûrun verâseti babası İbrahim bin el mezbûr Veli bin Muhammed ile anası mezbûre Hava Hatun binti Mustafa bin Abdullah'a

münhasıra olarak vâris-i âheri olmamakla meblağ-ı mezkûr hasren deyu ebevan-ı mezbûrana mevrus olub ben dahi meblağ-ı maâş mezkûru vaz'-ı yed olanlardan da'vâ ahz ve kabz ebevan-ı mezbûran İbrahim ve Hava Hatun taraflarından vekil olmağla suâl olunub meblağ-ı maâş-ı mezkûrdan kef-iyedle müekkillerim mezbûrana İbrahim ve Hava Hatun'a izafetle bana teslime müekkil-i mümaaileyhe izafetle iş bu vekil-i mezbûr Ahmed Çavuş'a tenbih olunmak bil vekâle matlubumdur deyu bâde'd da'vâ ve'l istintak vekil-i mezbûr Ahmad Çavuş cevabında mütevaffayı mezbûrun maâş olarak meblağ-ı mezkûr iki yüz kırk guruşa sandık-ı mezkûrda müekkil-i mümaileyhin bil emâne vaz'-ı yed den nâşi ikrâr lakin müddeî-i mezbûrun ber vech-i muharrer verâset ve vekâlet mûda'sı malûmum değildir deyu inkâr itmekle müdddei-i vekil-i mezbûr Süleyman ber vech-i muharrer verâset ve vekâlet mûda'sını her biri mahallerinde sırran ve alenen lede-t tezkiye-i adl ve makbûlü'ş-şehâde ittükleri ihbâr olunan karye-i mezkûre ahalisinden olub mezbûre Hava Hatun'un zatını dahi bil marifet-i şer'îye ârifan Ömer bin Bekir ve Muhammed bin Hasan şehâdetleriyle bil muvacehe ber nehc-i şer'î isbât itmeğin mûcibince meblağ-ı maâş-ı mezkûr iki yüz kırk guruşdan keff-i yedle müekkilleri ebevan-ı mezbûran İbrahim ve Hava hatun için müddei-i vekil-i mezbûr Süleyman def' ve teslime müekkil-i mümaileyhe izafetle vekil-i mezbûr Ahmed Çavuş'a tenbih olunduğu tescil ve huzuru âlîlerine îlâm olundu. El emru limen lehul emr fi'l-yevmi'l tasi' aşer min şehr-i Safer ül hayr li sene hamse ve semânin ve mieteyn ve elf 19 Safer 1285/11 Haziran 1868.

**BELGE- 63 (Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3727-7).**

**Özet: Palu Kaymakamlığına bağlı Çabakçur nâhiyesi'ne tâbi Şinek karyesi ahalisinden olub uzun süreden beri Cizre'de ikâmet eden ve burada vefât eden Bakkal Hüseyin bin Veli'nin verâseti.**

Diyarbekir vilayeti dâhilinde Palu Kaymakamlığına mülhak (muhallak veya mıhlak) Çabakçur nâhiyesi'ne tâbi Şinek karyesi (Erentepe köyü) ahalisinden sahibi arzuhâl Süleyman bin Şemdin bin Şeymus m. Abdulbaki bin Hıdır muvâcehesinde bundan mukaddem Cizre'ye azîmmetle hayli(ü) müdetten beri mahalde mezkûrda mütemekkin iken bundan mukaddem mezkûr Cizre'de vefât iden Bakkal Hüseyin bin Veli benim emmizadem olub benim babam Şemdin ile mezbûr Hüseyin'in babası Veli li-ebeveyn er karındaşları olub babaları ismi Şeymus dedeleri ismi Mirze ibn Abdullah ve anaları Emine binti Haydar olub ol vechle verâseti mahal-i mezkûrda

mütemekkine zevcesi Huri nâm Hatun ile bana mevrus olunmak (olunmağla) müteveffa-yı mezbûrun mezbûr Abdulbaki zimmetinde kırk beş guruş alacak hakı olmağla olunmak bize mevrus olduğundan taleb ider deyu da'vâ ol dahi meblağ-ı mezkûru ikrâr mâadâsı inkâr fi 12 Şevval (12)87 Reis (Rasim) oğlu Mahallesi Musyan karyeli Ömer bin Bekir Musa bin Beşar şehâdetleriyle sâbit 5 Ocak 1871.

**BELGE- 64 (Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3688-47).**

**Özet: Mamurat'ül Aziz Sancağı'na bağlı Palu kasabası'na tâbi Çabakçur nâhiyesi sınırlarında yer alan Teyrek (Törek) Karyesi'nden olub Bağdat Vilayeti sınırlarında yer alan Revanduz kasabası'nda yüzbaşı olarak görev yapan ve ikâmet ettiği Kerkük'de vefât eden İbrahim Efendi'nin varislerinin belirlenmesi.**

Müteveffa âtiyülbeyânın ber vech-i âtî vârisi olduğunu idia iden Diyarbekir vilayet-i celilesi dâhilinde kâin elviye-i hamseden Mamuratül Aziz Sancağı'na mülhak Palu kasabası'na tâbi Çabakçur nâhiyesi'ne muzzaf Teyrek(Törek) karyesi (Gümüşlü köyü) ahalisinden Molla Muhammed medîne-i Diyarbekir mahkemesinde huzur-u müsliminde mâkud meclis-i şer'î şerif-i enverde medîne-i Diyarbekir ahalisinden Hafız Muhammed Ağa ibn Abdullah muvâcehesinde da'vâ ve takrîr-i kelam idub fi'lasl mârru'l-beyân Teyrek karyesi ahalisinden olub iş bu tarihi kitabdan yigirmi sene mukaddem Bağdad vilayet-i celilesi dâhilinde kâin Revanduz kasabası'nda aramsaz-ı asâkir-i redîf-i şâhâne yüzbaşılarından oldığı halde mahrûsa-i Kerkük'de sâkin iken tarihi kitab mezkûrdan yigirmi beş gün mukaddem nefs-i mahrûsa-i Kerkük'de vefât iden İbrahim Efendi ile li-ebeveyn er karındaşı olub babamız ismi Ömer ve dedemiz ismi Haydar ve anâmız ismi Hava binti Abdurrahman ve meskat-ı re'simiz olan mârru'z-zikr Teyrek karyesi ol vechle ber müteveffa-yı mezbûrun asabiyet-i nesebiye cihetinden vârisi olub ol vechle müteveffâyı mezbûrun verâseti tescil mârru'l-beyân mahrûsa-i Kerkük'de sâkine zevce-i menkûhayı metrukesi Hamşe Hatun ibnet-e Muhammed'lerinden ve bundan gayrı vârisi ve terekesine müstehak âher kimesnesi olmamağla karındaşım müteveffa-yı mezbûr İbrahim Efendi'nin hayatında mezbûr Hafız Mehmed Ağa zimmetinde cihet-i karzdan alacak hakı olub kable'l-akz ve'l istifa vefât eylediği karye-i Teyrek selâse-i erba'ası olan otuz guruş bana mevrus olmağla suâl olunub bana el verilmesi matlubumdur dedikde ğibbe-i suâl mezbûr Hafız Mehmed Ağa dahi

cevabında zimmetinde cihet-i mezkûreden mütevveffayı mezbûr İbrahim Efendiye hayatında ol mikdar guruş deyn olduğunı ve kable'l-akz ve'l istifa vefât eylediği tâyıan ikrâr lakin mûda'-i mezbûr Molla Mehmed'in ber vech-i muharrer verâseti muda'sı malûmum değildir deyu inkâr idecek müddei-i mezbûr Molla Mehmed'den ber vech-i muharrer verâset muda'sına mutâbık yine taleb olundukda ehrar-ı ricâl-i müsliminden medîne-i Diyarbekir'in Çekal Mahallesi ahalisinden diğer Mehmed Ağa ibn Hüseyin ve âher Mehmed bin Mustafa meclis-i makud-u mezkûra haziran olub eser-ul istişhâd fi'l hakike iş bu müddei-i mezbûr Molla Mehmed fi'lasl mârru'l-beyân Teyrek karyesi ahalisinden olub iş bu tarihi kitabede yigirmi sene mukaddem Bağdad vilayeti celilesinde kâin Revanduz kasabası'nda aramsaz-ı asâkir-i redîf-i şâhâne yuzbaşılarından olduğu halde mahrûsa-i Kerkük'de sâkin iken târih-i mezkûreden yigirmi beş gün mukaddem nefs-i mahrûsa-i Kerkük'de vefât iden İbrahim Efendi ile li-ebeveyn er karındaşları olub babaları ismi Ömer dedeleri ismi Haydar ve anaları ismi Hava binti Abdurrahman ve meskat-ı re'sleri mârru'z-zikr Teyrek karyesi olub ol vechle iş bu mûda'-i mezbûr Molla Mehmed müteveffa-yı mezbûrun asabet-i nesebiye cihetinden vârisi olub kendisi ile sâlif-ül beyân mahrûsa-i Kerkük sâkinelerinden zevce-i metruke-i menkûhesi Hamşe Hatun ibne-te Muhammed'den gayrı vârisi ve terekesine müstehak âher kimesnesi olduğu malûmumuz değildir deyü bu hususa biz bu vech üzere şahidiz şehâdet dahi ideriz deyu her biri bil muvacehe ber nehc-i şer'î irad-ı şehâdet-i şer'îye ettikte şahidan-ı mezbûrandan her biri mestûre-i şer'îye sâlîf-üz-zikr Çekal Mahallesi ihtiyar-ı meclis azasından Hacı Hasan bin Ömer ve der beyân-ı esmân-ı âlaniden yüz ve sicilata yed-i emrime? adl ve makbul-ı şehâde idüğü ihbâr olunmak mûcibiyle bâde'l hükm ve'l beyân ma vakaha bî taleb ketb olundu fi'l-yevmi'l tasi' ve'l işrin min Zilhiccet-i şerife li sene isna ve tis'in ve mieteyn ve elf 29 Zilhicce 1292 /26 Ocak 1876.

**BELGE- 65 (Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3715-8b-2)**[410]

**Belge özeti: "Çapakçur Sancağı Beyi Mehmed Bey'in yanında beş ay işçilik yaptığını iddiâ eden Hacı Nur Mehmed b. Mehmed'in ücretini Kethüda Arab Ağa'dan istemişse de iddiâsını ispatlayamadığı.**

El-emru kema zükira fihi ketebehü'l-'abdü'l-fakir ileyhi te'ala Zahreddin b.Mehmed el-müvellâ [el-]hilafe bi-medîneti Âmid el-mahmiye-ufiye anhuma-

[410] Ahmet Zeki İzgöer vd. *Diyarbekir Şer'îyye Sicilleri Âmid Mahkemesi*, C. 1, Diyarbakır, 2013, s. 31.

Ebnâ-i sebilden Hacı Nur Mehmed b. Mehmed nâm kimesne mahfi'l-i kazâda sâbıkâ Çapakçur sancağı beyi olan Mehmed Bey'in kethüdâsı Arab Ağa mahzarında üzerine takrîr-i da'vâ [9a] edip bundan akdem mezbûr Mehmed Bey mahmiyye-i İstanbul'dan sancak-ı mezbûra revân oldukda mezbûr Arab Ağa kethüdâlığı hasebiyle günde beş akçe ücretle nefsimi mezbûr Mehmed Bey'e işçi hizmetine ta'yin edip beş ay mezbûr Mehmed Bey'e işçilik eyledim. Beş akçeden yedi yüz elli akçe hakkım vardır, Hâlen meb[l]ağ-ı mezbûru merküm Arab Ağa'dan taleb ederim, suâl olunsun dedikde gıbbe's- suâl mezbûr Arab Ağa cevâbında husûs-ı mezbûru inkâr birle mukâbele edicek müdde'i-i mezbûrdan da'vâsına mutâbık beyyine taleb olundukda ityân-ı beyyineden izhâr-ı acz ve istihlaf eyledikde merkûm Arab Ağa dahi a'la vefkı'l-mes'ul hulf billahi'l-aliyyi'l- a'la etmeğin mezbûr Hacı Nur Mehmed bi-vech mu'ârazadan men' birle mâ vaka'a bi't-taleb ketb olundu. Tahriren fi'l-yevmi's-sabi' ve'l-işrin min şehrî Cumâdelûlâ senete hams ve sittin ve elf 7 Cumâdelûlâ 1265 / 30 Nisan 1849.

**Şuhûdü'l-hâl:** Osman Çelebi el-mübâşir, Molla Mehmed b.Musa, Ali Çelebi b.Pîri"

**BELGE- 66 (Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3715-17b-1)**[411]

**Özet: Çapakçur kazâsından Mozire Pervane'nin cüzzam hastalığı için Şehlâ bt. Abdullah' ın kullandığı melhem parasını Musli'den değil, Mustafa Paşa kethüdası Salih Ağa'nın adamı Mahmud Ağa'dan aldığı.**

El-emru hasbe mâ hurrira fihi ketebehü'l-'abdü'l-fakîr ileyhi te'ala Zahreddin b.Mehmed el-müvella [el-]hilâfe bi-medîneti Âmid el-mahmiyye-ufiye anhumâ- Çapakçur kazâsı sükkânından Mozire Pervane nâm kimesne tarafından husûs-ı âti'l-beyâna vekil-i ve karındâşım deyü iddi'â eden Musli nâm kimesne mahfil-i kazâda Şehla bt. Abdullah nâm Nasrâniye muvâcehesinde üzerine takrir-i da'vâ edip târîh-i kitabdan dört sene mukaddem karındâşım mezbûr maraz-ı cüzâm zahmetine mübtelâ olub zahmetinin izalesi için melhem bahâ[sı] deyü mezbûre Şehla'ya yirmi altı guruş verip mezbûre Şehla dahi karındaşım mezbûrun ilacı ile zahmetini izale etmeyip zahmeti kemâkân bâkîdir, Hâlen meblağ-ı mezbûru taleb ederim, suâl olunsun dedikde gıbbe's-suâl mezbûre Şehla cevâbında filhakîka târîh-i merkûmda mezbûre maraz-ı cüzâm zahmetine mübtelâ olup kendüye sekiz ay ilâc eyledim, sıhhat buldu. Meblağ-ı mezbûru târîh-i mezbûrda vâli' vilayet-i Diyarbekir olan sa'detli Vezir

[411] İzgöer vd. *a. g. e.*, 2013, C. 1, s. 63.

Mustafa Paşa hazretlerinin kethüdası Salih Ağa'nın adamı Mustafa Ağa verdi. Mezbûrun yedinden birkaç akçe ve bir habbe almadım ve merkûm Musli dahi meblağ-ı mezbûr Mahmud Ağa verdiğin mukır ve mu'terif olucak merkûm Musli'nin eylediği da'vâ lağv-ı mahz olduğu mütehakkık olmağın mezbûr merkûm Musli bî-vechi mu'ârazadan men'birle mâ vaka'a bi't-taleb ketb olundu. Fi 8 Cumâdelâhira senete 1065/ 15 Nisan 1655.

**Şuhûdü'l-hâl:** Mehter Süleyman Bey el-mübâşir, Rıdvan Beşe muhtesib, Mustafa Bey b.Bayram Ağa, el-Hâc Abdülaziz b.Mollâ Receb, Seyyid Ahmed Çelebi, Sefer Ağa b.Mustafa, Ali Çelebi b.Piri ve gayruhüm

**BELGE- 67 (Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3715- 19a-3)**[412]**.**

**Özet: Bekir b.Timur'un Çimenli aşiretinden olduğuna dair ikrârı.**

[Yev]mü's-sebt 10 min şehrî Cumâdelâhira li-seneti 1065 min Hicreti'n-Nebeviye aleyhi efdalü'[s-salat] ve ekmelü't-tahiyye. Bilfi'l Çapakçur sancağı beyi olan fahrü'l-akrân Nesimi Bey mahfil-i kazâda Çimen aşiretinden Bekir b. Timu[r] nâm kimesne mahzarında üzerine takrîr-i da'vâ edip zikr olunan aşîret sancak-ı mezbûra bağlı olmağın mezbûr Bekir aşiret-i mezbûreden olup Hâlen üzerine lâzım gelen resm-i râ'iyyet taleb ederim, suâl olunsun dedikde gıbbe's-suâl merkûm Bekir cevabında fi'l-vâki' ben aşiret-i mezbûreden olup aşiret-i mezbûre zikr olunan sancağa bağlıdır deyü ikrâr ve i'tirâf edicek mâ hüve'l-vâki' bi't-taleb ketb olundu. Fi 10 Cumâdelâhira senete 1065/ 17 Nisan 1655.

**Şuhudü'l-hâl**: İbrahim Bey el-mübâşir, Ali Ağa b.Abdi, Ali Çelebi b.Piri ve gayruhüm.

**BELGE- 68 ( Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3715-22a-3)**[413]

**Özet: Çapakçur kazâsı Peribaş? Köyü sipahisi Mustafa Bey'in İbrahim b.Yar Ahmed'in köye bağlı reayadan olduğuna dair icmal defterinde yer alan kaydı ibraz ettiği.**

Mâ fihi kemâ hurrira fihi ketebehü'l-'abdü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Zahreddin b. Mehmed el-müvellâ [el]-hilâfe bi-medîneti Âmid -ufiye anhumâ-

Çapakçur kazâsına tâbi Peribaş?[414] nâm karyenin sipâhisi Mustafa Bey mahfil-i kazâda İbrahim b. Yar Ahmed nâm kimesne mahzarında üzerine takrîr-i da'vâ edip

[412] Ayrıca bkz. İzgöer vd. *a. g. e.*, 2013, C. 1, s. 70.
[413] Ayrıca bkz. İzgöer vd. *a. g. e.*, 2013, C. 1, s. 82.

işbu yedimde olan sûret-i defter-i icmâl mûcebince mezbûr İbrahim karye-i mezbûrenin bağlı re'âyâsıdır deyü yedinde olan sûret-i defter-i icmâlî ibrâz edip nazar olundukda Yar Ahmed ismi defter-i mezbûrda mukayyed ve musarrah olmağın ve merkûm İbrahim dahi babası Yar Ahmed olduğunu mukır ve mu'terif olmağın mâ vaka'a bi't-taleb ketb olundu. Tahriren fi'l-yevmi's-sâdi's 'aşar min şehrî Cumâdelâhira senete hams ve sittin ve elf 16 Cumâdelâhira 1265 / 9 Mayıs 1849.

**Suhûdü'l-hâl:** Mustafa Bey b. Ahmed Ağa, Mehmed Bey b. Ahmed, Veli b. Ali

**BELGE- 69 ( Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3715- 23b-2)[415]**

**Özet: Çapakçur' un Vahkin köyü sipahisi İbrahim b. Ali'nin kendisine ait köylerin mahsulünü aldığı için İbrahim b.Şahin aleyhine açtığı davasına delil getiremediği.**

El-emru kemâ zükira fihi harrarahü'l-abdü'l-fakîr ileyhi te'âlâ Zahreddin b. Mehmed el-müvellâ [el-] hilâfe bi- medîneti Âmid-ufiye anhumâ-

Çapakçur Sancağına tabi' Bahkin? (Vahkin) (Genç/ Oğlaktepe köyü) karyesi sipâhisi İbrahim b.Ali mahfil-i kazâda diğer İbrahim b.Şahin nâm kimesne mahzarında üzerine takrîr-i da'vâ edip sulbî oğlum Mustafa'nın timârı karyelerinden Kerkenos nâm karyenin her birisine on ikişer müd terekesin ve Darnaşim? nâm karyenin her sene yedi müd ve Deknasor nâm karyenin her sene sekizer müd ve Termak nâm karyenin her sene üçer müd ve Rucusu ve Naldere karyesinin her sene beş müd tereke ki üç seneden beru bana âid olan mahsûlümü ahzu kabz etmişdir, Hâlen suâl olunmasın taleb ederim dedikde gıbbe's-suâl mezbûr diğer İbrahim cevâbında Kerkenos karyesi üç hisse olup bir hissesi benim olmağla ancak benim altı bin akçe hissem mukâbelesinde karye-i Kerkenos'un mahsûlünü almışım ziyâde bir nesne almamışım ve zikr olunan karyelere asla ve kat'a müdâhale etmemişim deyicek müdde'i-i mezbûrdan da'vâsına mutâbık beyyine taleb olundukda ityân'ı beyyineye kâdir olmamağın mâ vaka'a bi't-taleb ketb olundu. Tahriren fi'l-yevmi't-tâsi' 'aşar min şehrî Cumâdelâhira senete 1065 /17 Nisan 1655.

**Şuhûdü'l-hâl:** Ali b. Piri, Abdülkadir b. Cuma, Mehmed b. Kara Musa

---

[414] Peripaş (Peribaş): 1555 Tarihli Tahrir Defterine göre Çabakçur 'a tabi Gökdere nahiyesine bağlı olarak görülen Peripaş (Peribaş)'ın günümüzde hangi köy olduğu tespit edilemedi. Gökdere (Miyalan) günümüzde Bingöl merkeze bağlı köy statüsündedir. (Söylemez, Demir, *a. g. e.,* 2014, s. 31).

[415] Ayrıca bkz. İzgöer vd. *a. g. e.*, 2013, C. 1, s. 87.

**BELGE- 70 ( Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3715- 30a-2)**[416]

**Özet: Çapakçur'un Ebutahir köyündeki Isfahan Evkâfı'nın geliri yeterli olduğundan gerekli harcamalardan geri kalan paradan Molla İbrahim b.Mehmed'e hakkı olan günlük on akçenin verilmesi**

Medîne-i Âmid sâkinlerinden Mollâ İbrahim b. Mehmed nâm kimesne mahfil-i kazâda Çapakçur kazâsına tâbi Ebutahir (?) nâm karyede vâki' Isfahan Evkâfı'nın şart-ı vâkıf üzere evlâdından bilfi'l mütevellisi olan Şemsihan b. Cihangir nâm kimesne mahzarında üzerine takrir-i da'vâ edip işbu yedimde olan berât-ı pâdişâhi mûcebince müstahikk olduğum yevmi on akçe evkâf-ı mezbûrenin mahsûlünden taleb ederim, suâl olunsun dedikde gıbbe's-suâl mezbûr Şemsihan cevâbında evkâf-ı mezbûrenin mahsûlü ancak mescid ve tekyesine ve mescid-i mezbûrun ta'mir u termimine ve erbâb-ı [ve] zâifine kifâyet eder, vakf-ı mezbûrun dahi ziyâde müsâ'adesi yokdur ki mezbûr Mollâ İbrahim'in vazîfe vefâ eyleye deyücek zikr olunan vakfın müsâ'adesi olup mescidin ta'mir u termîmi ve tekyenin harc ve masrafı ve erbâb-ı vezâifin vazifesi verildikden sonra her ne fazla kalır ise zevâid-i vakıfdan mezbûr Mollâ İbrahim'in vazifesini edâ etmeye tenbîh birle mâ vaka'a tarafeyn rızâsıyla ketb olundu. Tahrîren fi'l-yevmi 26 Cumâdelâhira senete hams ve sittîn ve elf 26 Cumâdelâhira 1256 / 25 Ağustos 1840.

**Şuhûdü'l-hâl:** Mehmed Bey el-mübâşir, Sefer Ağa sermuhzırân, Ali Çelebi b. Piri, Hacı Ahmed b. Alican

**BELGE- 71 ( Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3715- 23b-1)**[417]

**Özet: Çapakçur'un Eğirmaşin? ( Armaşin) köyü sipahisi Hüseyin b. Hüdaverdi'nin bir kısım mahsul ve parayı aldığı için İbrahim b. Şah Hüseyin'e açtığı davayı ispat edemediği.**

El-emru kemâ zükira fihi harrarahü'l-'abdü'1-fakîr ileyhi te'âlâ Zahreddin b. Mehmed el-müvellâ [el-] hilâfe bi-medîneti Âmid -ufiye anhumâ-

Çapakçur Sancağına tâbi 'Eğirmaşin/Armaşin? (? ) nâm karyenin sipâhisi olan Hüseyin b. Hüdaverdi mahfil-i kazâda İbrahim b. Şah Hüseyin mahzarında üzerine takrir-i da'vâ edip mezbûr İbrahim karye-i mezbûrenin bir senesi mahsûlü sancak-ı mezbûr yedi ile on müd tereke mahsûlümü ve yirmi guruş akçe ve beş batman yağı ahz u kabz etmişdir, Hâlen suâl olunmasın taleb ederim dedikde gibbe's-suâl akibe'l-

[416] Ayrıca bkz. İzgöer vd. *a. g. e.*, 2013, C. 1, s. 112.
[417] Ayrıca bkz. İzgöer vd. *a. g. e.*, 2013, C. 1, s. 87.

inkâr isre'l-istişhâd ityâ[n]-ı beyyineden izhâr-ı acz ve istihlâf eyledikde mezbûr İbrahim dahi ala vefkı'l-mes'ûl hulf billahi'l-aliyyi'l-a'lâ e[yled]ikden sonra mezbûr Hüseyin bi-vech mu'ârazadan men' birle mâ vak'a bi't-taleb ketb olundu. Tahriren fi'l-yevmi's-sâmin 'aşar min şehrî Cumâdelâhira senete 1065 /25 Nisan 1655.

**Şuhûdü'l-hal**: Ali Çelebi b. Piri, el-Hac Ahmed b.Alican, Abdülkadir b. Cuma

**BELGE- 72 ( Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3712-4a-2)**[418]

**Özet: Diyarbakır Valisi el-Hac Salih Paşa'ya ödenmesi gereken imdad-ı hazeriye ikinci taksitinin merkez, nahiye ve kazâlar esnafına tevzi listesi.**

Hâlen vali-i hıtta-i Diyarbekir vezir-i âsaf-nazır müşir-i müşteri-tedbir devletlü inâyetlü el-Hâc Salih Paşa –veffeka[hu]llahu te'âlâ bi'l-hayr [li]mâ y[ürîdü] ve mâ yeşâ'-hazretlerinin işbu bin iki yüz on bir senesine mahsûben eyâlet-i mezbûreden bâ-ferman-alî taksiteyn ile ber-mu'tâd tahsis kılınan yirmi bin guruş imdad-ı hazeriyelerinin taksit-i sânisi olan on bin guruşun vakt ü zamânı hülûl etmekden nâşi tevz'i bâbında Hâlen kâimmakâm-ı âlî-kadrları iftihârü'l-emâcid ve'l-ekârim sa'âdetlü Nuh Ağa hazretlerinin buyuruldu-i re'y-i üslübları mûcebince meblağ-ı mezkûr on bin guruş cümle ma'rifetleri ve ma'rifet-i şer'le medîne-i Âmid'in bi'l-cümle kazâ ve nevâhi ve nefs-i şehr esnâfına tevzi' olunan defteridir ki ber-vech-i âtî zikr olunur. Hurrire fi'l-yevmi's-sâni min şehrî Recebi'l-müreccb li-sene ihdâ aşer ve mi'eteyn ve elf 2 Receb 1211/ 1 Ocak 1797.

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| Hisse-i esnâf<br>1.500 guruş | Hisse-i Şark<br>[ve] Garb | Kazâ-i Mardin<br>1.000 guruş | Kazâ-i Siverek<br>650 guruş | Kazâ-i Siird<br>500 guruş |
| Kazâ-i Hısnkeyf ma'a Beşiri<br>900 guruş | Kazâ-i Eğil<br>500 guruş | Kazâ-i Çermik<br>275 guruş | Kazâ-i Savur<br>600 guruş | Kazâ-i Hani<br>600 guruş |
| Kazâ-i Atak<br>400 guruş | Kazâ-i Tercil<br>350 guruş | Kazâ-i Mihrani<br>250 guruş | Kazâ-i Çapakçur<br>250 guruş | Kazâ-i Karakeçili<br>650 guruş |
| Kazâ-i Tilbesme<br>275 guruş | Kazâ-i Me[ya]-farikin<br>300 guruş | Kazâ-i Ciska<br>350 guruş | Kazâ-i Bakos Boşat<br>50 guruş | Kazâ-i Salat ma'a Berazi<br>250 guruş<br>*ferman-ı ali afv olunmuşdur*. |

Cem'an Yekûn: 10.000 guruş. Yalnız on bin guruşdur.

[418] Ayrıca bkz. İzgöer vd. *a. g. e*., 2013, C. 2, s. 158.

**BELGE- 73 ( Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3712- 8a-2)[419]**

**Özet: Diyarbakır Sancağı'na bağlı kazâ, nahiye ve köylerin zecriye vergisinin Zecriye Muhasallığı Mukataası Mültezimi Halil'in âmili olan Seyyid Hasan tarafından nizama uygun bir şekilde tahsîl edilmesi.**

Akdâ kuzâti'l-müslimin evlâ vülâti'l-muvahhidin ma'denü'l-fazl ve'l-yakin rafi'u a'lami'ş-şeri'atı ve'd-din vârısü ulûmi'l-enbiyâi ve'l-mürselin el-muhtassu bi-mezidi inâyeti'l-meliki'l-mu'in Mevlânâ Âmid kadısı -zidet fezâiluhû- ve mefâhirü'l-kuzât ve'l-hükkâm ma'âdinü'l-fezail ve'l-kelâm zikri âti kazâların kadıları ve nâibleri –zidet fazluhum- ve kıdvetü'l-emâcid ve'l-a'yân Diyarbekir mütesellimi ( )-zide mecduhû- ve mefahirü'l- emâsil ve'l-akrân a'yân ve zabitân ve iki yüz on bir senesi Ağustos'u ibtidâsından bir sene-i kâmile Zecriye Muhasallığı maktû'u iltizâm olunan Halil -zide mecduhû-tarafından âmil nasb u ta'yin olunan es-Seyyid Hasan -zide kadruhum- tevkî'-i refî'-i hümâyün vâsıl olıcak malûm ola ki, memâlîk-i İslâmiye'de her ne mahalde hamr ve arak ta'sir ve takâtir olunur ise beher sene te'âsir ve takâtir olundukda bir kere hamrın kıyyesinden ikişer ve arak ve emsâli müskirâtın kıyyesinden dörder para rüsûm-ı zecriye ta'sir ve takâtir ve fürûht edenlerden bi't-tamâm tahsîl olunmak ve bâğât ashâbı olan re'âyâ-yı Devlet-i Aliyye'min bâğlarından hâsıl olan üzümden ta'sir ve takâtir eyledikleri hamr ve arak ve müskirât-ı sâireden kendi nefsleri için kifâyet edecek mikdâr-ı cüz'ileri ifrâz olundukdan sonra mâ'adâsı âhara fürûht için olmağla o makûle âhara fürûht için olanlarından ber-mûceb-i nizâm-ı cedid tahsîli lâzım gelen rüsûmât-ı zecriyeleri beher sene ta'sir ve takâtir ve fürûht eyledikleri hengâmda tahsîline ve ticâret için fürûht olunan hamr ve arakdan bir vakıyyesinin resmi zâyı' ve telef olmamasına bilâ-tevkif ihtimâm ü dikkat ve kendi nefsleri için kıfâyet edecek mikdâr-ı cüz'ilerinden resm talebiyle re'âyâ rencide etdirilmekden mücânebet ve ehl-i İslâm yedinde bulunur ise ehi-i İslâm'ın rızkı olmamak hasebiyle re'âyâya ifrâz olunduğu mısillü kendi nefsi için mikdâr-ı cüz'i ifrâz olunmayıp şürût mûcebince rüsûmât-ı zecriyesi tamâmen tahsîl olunmak ve taşra kazâlarda âmil olanlar külle yevm rüsûmunu tahsîl eylediği ecnâs-ı müskirâtın mikdârını ve bâyi'lerinin ism ü resmlerini ve ne mahalden ne mahalle nakl olunduğunu müfredât üzere defter edip ol memleketin bu'd u kurbu cihâtıyla iktizâsına göre günde ve ayda ve haftada veyahûd iki üç ayda bir kere

[419] Ayrıca bkz. İzgöer vd. *a. g. e.*, 2013, C. 2, s. 169.

defterin sûretini Âsitâne-i aliyye'mde Rüsumat muhassılı olanlara gönderip ol dahi tashih ve tahkîk eyledikden sonra defter-i mezkûru kalemine kayd etdirdip sûretini ahz eylemek ve senesi hitâmında mecmû'-ı hasılâtını şâmil müfredât üzere defter arz edip ve defteri ba'de'l-mu'âyene muhassıl olanlar mahallinden dahi gereği gibi tashih ve tahkîk eyledikden sonra ol memleketin hâsılatı kırk kiseden noksân ise amilin masrafı için her on bir guruşda bir guruş ve kendi ücreti olunup ziyade masraf iddi'asında olur ise havale-i sem'i i'tibar olunmamak ve hâsılatı kırk kiseden ziyâde ise kırk kiseye dek bu minvâl üzere hesâb ve ifrâz olunup ziyâde (...) [8b] (…) verilmek ve bu vechile muhassıl olanlar âmillerin hesâbını rü'yet (...) ba'de'l-ahz memhur edâ tezkiresi i'tâ ve tezkire-i mezkûre dahi (...) olanlara ba'de'l-irâ'e etrâfının sırren ve alenen suâl birle bu dahi mahalline kayd (…) üzere verilmek dahi şart iken âmil-i mezbûrun mahallinden tahsîli (…) tashîh olundukda veyahûd bir şahıs şikâyet veya ihbâr güne falan (…) benden şu kadar şey aldı dedikde verdiği deftere nazar olunup ol madde bi-ibâretiha mastûr ve mukayyed ise ne güzel, değil ise âmil-i merkûm sirkat etmiş olduğu için derhal azl ve müsâdere ve hilaf-ı şürût zerre kadar zulüm ve ta'addiye cesâret eden âmil aldığı şeyi mîrî defterine kayd etmiş ise mücerred ondalığına tama' etmiş olduğu zahir oldukda azl ve müsâdere ile iktifâ ve deftere kayd etmeyip kendi nefsi için zulüm etmiş ise emân ve zamân verilmeyip siyâset icrâ olunmak ve alınacak resm husûsunda re'âyâdan bir ferdin imtiyâzı olmayıp havâs ve evkâf ve voynugân ve hânekeş ve çakırcı ve şahinci ve doğancı ve mandıracı ve suyolcu ve menzilci ve bi'l-cümle serbest mukâta'ât ve serhaddaât dâhillerinde ta'sir ve taktîr-i hamr ve arak edenler mu'teber ve hakîr her ne makûle olur ise olsun hamr ve arak ve müskirât-ı sâire ta'sir ve taktîr ve fürûht eylediği gibi rüsûm-ı zecriyesi alınıp bu bizim re'âyâmızın mâlıdır deyü kimesne tarafından müdâhale olunmamak bâ-hattı hümâyün verilen nizâmı şürûtdan idiği mukayyed olmağla şürûtu mûcebince Zecriye Mukâta'ası aklâmından Diyarbekir ve livâsının muhtevi olduğu Âmid ve Tercil ve Genç ve Hani ve Makarlı ve Mihrani ve Harput ve ....? ve Siverek ve Kulp ve Besilik ve Anara **ve Çabakçur** ve Hısnkeyf ve Pertek ve Sağman ve Mazgird ve Pertekrek ve Mardin ve Sincar ve Cizre ve Körlü-yi kebir ve Körlü-yi sagir ve Nusaybin ve Körkis ve İgis ve Ferd ve Akçayaka ve Kirakar ve Karnun ve Aşir kazâ ve etrâf nevâhi ve kurâsı re'yâlarının iki yüz on bir senesi Ağustos'u ibtidâsından bir sene-i kâmile ta'sir ve taktîr ve fürûht edecekleri hamr ve araklarından üzerlerine edâsı lâzım gelen rüsûm-ı zecriyelerinin ber-vech-i

emânet tahsîli için ta'yin olunan âmil-i merkûmun me'mûriyeti için emr-i şerifim ısdârını muhassıl-ı mümâileyh istid'â etmekle işbu emr-i âlîşânım ısdâr ve i'tâ olunmuşdur. İmdi vusûlünde siz ki mevlânâ ve kuzât ve nüvvâb ve mütesellim ve a'yân ve zâbitân-ı mümâileyhimsiz, bâlâda tahrîr olunduğu üzere ber-mûceb-i şürût Diyarbekir ve livâsının muhtevi olduğu sâlifü'z-zikr kazâ ve kurâ ve nevâhisinin rüsûmu zecriyesi iki yüz on bir senesine mahsûben âmil-i merkûm ma'rifetiyle idâre ve tahsîl birle re'âyânın nefslerine kifâyet edecek mikdâr-ı cüz'ilerinden başka fürûht edecekleri mâ'adâ müskirâtın icâb eden rüsûmu tahsîlinde âmil-i merkûm her vechile i'ânet ve müzâheret ve mâl-ı mirinin tahsîli husûsunda dikkat ve bu bahâne ile hılâf-ı şürût kimesneye rencîde ve ta'addi vukû'undan mubâ'adet eyleyesiz ve sen ki amil-i merkûmsun ve sen dahi şürût-ı mezkûr mûcebince sene-i merkûma mahsûben zikr olunan Diyerbekir ve livâsının muhtevî olduğu kazâ ve kura ve nevâhi re'âyâlarının rüsûm-ı zecriyesini tahsîl ve muhassıl-ı mûmâ-ileyhe irsâl ve teslim eylemeğe mübâderet ve hilâfı hareketden ihtirâz ve mücânebet eylemen bâbında.

**BELGE- 74 ( Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3712- 15b-1)[420]**

**Özet: Diyarbakır vilâyeti İmdad-ı hazariye ikinci taksitinin merkez, kazâ ve nahiyeler esnafı ile Şark ve Garb köylerine tevzi ve taksîm olunan listesi.**

Hâlen vâli' hıtta-i Diyarbekir vezir-i âsaf-nazir müşür-i müşteri-tedbir devletlü inâyetlü el-Hâc Abdullah Paşa -veffekallahu bi'l-hayri mâ yüridü ve [mâ] yeşa'- hazret[ler]inin işu bin yüz doksan dokuz senesine mahsûben eyâlet-i Diyarbekir'den bâ-ferman-ı âlî taksiteyn ile ta'yin buyurulan yirmi bin guruş imdâd-ı hazeriyelerinin taksit-i sânisi olan on bin guruşun vakt ü zamânı hulûl etmeğin tevzi'i bâbında taraf-ı bahirü'ş-şeref-i düstürânelerinden sâdır olan buyuruldu-yı emr-i üslübları mûcebince meblağ-ı mezkûr on bin guruş cümle ma'rifetleri ve ma'rifet-i şer'le medîne-i Âmid'in bi'l-cümle kazâ ve nevâhi ve nefs-i şehir esnafına tevzi' ve taksîm olunan defterdir ki ber-vech-i âtî zikr olunur. Fi gurreti B. sene [1]199/ 10 Mayıs 1785.

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| Hisse-i esnâf 1.500 guruş | Hisse-i Şark ve Garb 350 guruş | Kazâ-ı Siverek 650 guruş | Kazâ-i Çermik 575 guruş | Kazâ-i Mefarikin 300 guruş |
| Kazâ-ı Hısnkeyf ve Beşiri 900 guruş | Kazâ-ı Tercil 350 guruş | Kazâ-i Mihrani 250 guruş | Kazâ-i Atak 400 guruş | Kazâ-i Savur 600 guruş |

[420] Ayrıca bkz. İzgöer vd. *a. g. e.*, 2013, C. 2, s. 188.

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| Kazâ-ı Siird<br>500 guruş | Kazâ-ı Eğil<br>500 guruş | Kazâ-i Bakos Boşat<br>50 guruş | Kazâ-i Karakeçili<br>650 guruş | Kazâ-i Çapakçur<br>250 guruş |
| Kazâ-ı Hani<br>600 gurruş | Kazâ-ı Cıska<br>350 guruş | Kazâ-i Tılbesme<br>275 guruş | Kazâ-i Mardin<br>1.000 guruş | Kazâ-i Salat ve Berazi<br>250 guruş<br>*bâ-ferman-ı âlî nısfı afv* |

**BELGE- 75 ( Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3712- 88b-1)[421]**

**Özet: Diyarbakır eyaletindeki kazâların avârız ve nüzul bedellerinin Mevkufat Kalemi defterlerine uygun olarak zamanında toplanması.**

Akza kuzâtî'l-muslimin evlâ vülâtî'I-muvahhidin ma'denü'l-fazl ve'l-yakin rüfi'u a'lami'ş- şeri'atı ve'd-din vârisu ulumi'l-enbiyâı ve'l--mürselin el-muhtassu bi-mezidi inayeti'l-meliki'l-mu'in Mevlânâ Âmid kadısı -zide fezâiluhü- ve mefâhırü'l-kuzât ve'l hükkam ma'âdeni'l-fezâil ve'-kelâm Diyarbekir eyâletinde vâki' olan kadılar -zide fazluhum tevki'-i refi'-ı hümâyün vâsıl olıcak ma'lüm ola ki, Hazine-i âmire'mde mahfuz Mevküfât defterleri mûcebince Diyarbekir eyâletinde vâki' kazâların bin sekiz yüz sekiz buçuk ve buçuk rub' avârız hânesiyle Ergani ve Çüngüş kazâlarının iki bin yüz guruş ve otuz akçe avârız ve nüzul-i maktû'u olup bin yüz altmış senesine mahsûb olmak üzere avârız ve maktû' mâlları cem' u tahsîli lâzım gelmeğin ( ) der'uhde olunup yedine muhürlü ve nişânlı Mevküfât defteri sûreti verilmeğin vakt'ü zamânıyla cem' u tahsîl ve dâhili Hazine-i âmıre'm etdirilmek fermânım olmuşdur, buyurdum ki hükm-i şerifimle mübâşir-i mezbûr vardıkda bu bâbda sâdır olan emrim üzere amel edip dahi eyâlet-i mezbûrede vâki' kazâların ol mikdâr avârız hânesiyle kazâ-i mezbûrların ol mikdâr avarz ve nûzul-i maktû'u olup târih-i mezbûra mahsûb olmak üzere ol mikdâr hânenin beher hânesinden dört yüz akçe avârız mâlları ile ol mikdâr guruş maktû' mâlını irsâl olunan mühürlü ve nişânlı Mevküfat defteri sûreti mûcebince vakt u zamânıyla cem'u tahsîl ve dâhil-i Hazine-i âmire'm etdirdip hilâf-ı emr ve defter kimesneye ta'allül ve muhalefet etdirmeyesin ve bundan mâ'adâ mübâşir-i merkûmun cihet-i ma'âşı için her bir hânesinden ellişer akçe vech-i ma'âş aldırdıp ve avârız için alınan akçenin her yüz sekiz akçesinden bir Esedi guruş tahsîl olunup ve hin-i tahsîlde mîrî için alınan akçeyi Hazine-i âmire'me

[421] Ayrıca bkz. İzgöer vd. *a. g. e.*, 2013, C. 2, s. 420.

alındığı vech üzere aldırıp bundan ziyâde ve noksân alınmaya ve aldırmayasız, kesr-i defterden ve naks-ı hâneden ve fermânımdan ziyâde talebiyle zulm- üta'addîden begâyet ihtirâz u ictinâb eyleyesiz, şöyle bilesiz alâmet-i şerife i'timât kılasız. Tahriren fi yevmi's-sâmin aşer min Zilhicce li-sene tis'a ve hamsin ve mi'e ve elf. Vasale [fi] gurreti Ra. sene [1]160 /13 Mart 1747.

Be-makâm-ı Kostantiniyye

Defter-i hâneha-i kazâ-i mezkûrun der-eyâlet-i Diyarbekir an vâcib sene 1160 ber-mûceb-i defter-i Hazine-i âmire

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| Kazâ-i Âmid<br>732 hâne ½ rub' | Kazâ-i Hani<br>50 hâne | Kazâ-i Çapakçur<br>49 hâne | Kazâ-i Birecik-i Belviran?<br>139 hâne | Kazâ-i Savur<br>104 hâne |
| Kazâ-i Kulb<br>70 hâne | Kazâ-i Mihrani<br>9 hâne | Kazâ-i Siird<br>40 hâne | Kazâ-i Çermik 50 hâne | Kazâ-i Siverek<br>89,5 hâne |
| Kazâ-i Atak<br>45 hâne | Kazâ-i Hısnkeyf<br>188 hâne | Kazâ-i Tercil-i atîk [ve] cedid<br>168 hâne | Kazâ-i Samara?<br>65 hâne | |
| 1.808,5 hâne<br>723.450 akçe<br>6.576,5 guruş 30 para | | | | |

Maktû'-ı hâneha-i avârız ve nüzul-i bedel-i kazâ-yı mezkûrin der-eyâlet-i Diyarbekir

| | |
|---|---|
| Kazâ-i Ergani ma'a nâhiye-i Harran<br>106 hâne 1 rub'1.050,5 guruş 40 para | Kazâ-i Çüngüş<br>99 hâne 979 guruş 40 para |
| Yekûn: 2.030 guru 30 para<br>Zamm-ı (…) âlî: 70 guruş<br>Yekûn: 2.100 guruş 30 para | |

Cem'an Yekûn: 8.677 guruş 10 para

Tahriren fi Z.sene 1159 / Aralık-Ocak 1746/1747.

**BELGE- 76 ( Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3712-89a-1)[422]**

**Özet: Mevkûfât defterleri gereği Diyarbakır eyaletinde bulunan kazâların bedel ve nüzulünün toplanarak hazineye alınması hususunda emr-i şerif.**

Akdâ kuzâti'l-müslimin evlâ vülâti'l-muvahhidin ma'denü'l-fazl ve'l-yakin râfi'u a'lâmi'ş-şerî'atı ve'd-dîn vârisü ulûmi'l-enbiyâi ve'l mürselin Mevlânâ Âmid kadısı-zidet fezâiluhu- ve mefâhirü'l-kuzât ve'l-hükkâm ma'denü'l-fezâil ve'l-kelâm

[422] Ayrıca bkz. İzgöer vd. *a. g. e.*, 2013, C. 2, s. 421.

Diyarbekir eyâletinde vâki’ livâların kadıları -zide fazluhum- tevki’-i refi'-i hümâyün vâsıl olıcak ma'lüm ola ki, Hazine-i âmire'mde mahfûz Mevkûfât defterleri mûcebince Diyarbekir eyâletinde vâki’ olan kazâların iki bin iki yüz seksen iki buçuk ve buçuk rub’ bedel ve nüzul hâneleri olup bin yüz altmış senesine mahsûb olmak üzere cem’u tahsîli lâzım gelmeğin ( ) der'uhde olunup yedine mühürlü ve nişânlı Mevkûfât defteri sûreti verilmeğin vakt ü zamânıyla cem' u tahsîl ve dâhil -i Hazine-i âmire'm etdirilmek fermânım olmuşdur. Buyurdum ki hükm-i şerîfimle mübâşir-i merkûm vardıkda bu bâbda sâdır olan emrim üzere amel edip dahi eyâlet-i mezbûrede vâki’ kazâların ol mikdâr bedel ve nüzul hâneleri olup târih-i mezbûra mahsûb olmak üzere bin sekiz yüz seksen buçuk ve buçuk rub’ hânelerinin beher hânesinde altışar yüz akçe ve dört yüz yetmiş dört hânesinde üç yüz akçe bedel ve nüzul mâlların irsâl olunan mühürlü nişânlı Mevkûfât defleri sûreti mûcebince cem’u tahsîl ve dâhil Hazine-i âmire’m etdirdip hilâf-ı emr u defter kimesneye ta’âllül ve muhâlefet etdirmeyesin ve bundan mâ'adâ mübâşirin cihet-i ma’âşı için her bir hânesinden otuzar akçe dahi vech-i ma’âş aldırıp bedel-i nüzul için alınan akçenim her yüz on akçesinden bır Esedi guruş tahsîl olunup ve hin-i tahsîlde mîrî için alınan akçeyi Hazine-i âmire’me alındığı vech üzere aldırdıp bundan ziyâde ve noksân alınmaya ve aldırmayasız, kesr-i defterden ve naks-ı hâneden ve fermânımdan ziyâde taleb ve ta'addiden be-gâyet ihtiraz ve ictinab eyleyesiz, şöyle bilesiz alâmet-i serife i’timâd kılasız. Tahriren [fi’l-yevmi]’s-sâmin aşer Zilhicce li-sene tis'a ve hamsin ve mi'e ve elf 18 Zilhicce 1298 / 11 Kasım 1881.

Be-makâm-i Kostantıniyye

**BELGE- 77 ( Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3712- 89a-2).**[423]

**Özet: Diyarbakır eyaletine bağlı kazâların Hicri 1160 senesine ait nüzul bedellerine ait liste.**

Defter-i hânehâ-i bedeli-i nüzul-i kazâ-i mezkûrin der-eyâlet-i Diyarbekir an vâcib sene 1160 ber-mûceb-i defter-ı Hazine-i âmire

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| Kazâ-i Âmid<br>732 hâne ½ rub’ | Kazâ-i Hani<br>50 hâne | Kazâ-i Çapakçur<br>49 hâne | Kazâ-i Birecik<br>139 hâne | Kazâ-i Savur<br>104 hâne |
| Kazâ-i Kulb<br>70 hâne | Kazâ-i Mihrani<br>9 hâne | Kazâ-i Siird<br>40 hâne | Kazâ-i Çermik<br>50 hâne | Kazâ-i Siverek<br>89,5 hâne |
| Kazâ-i Atak | Kazâ-i Hısnkeyf | Kazâ-i Samara? | Kazâ-i Tercil-i | Kazâ-i |

[423] Ayrıca bkz. İzgöer vd. *a. g. e.*, 2013, C. 2, s. 422.

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| 45 hâne | 188 hâne | 75 hâne | atîk ve cedid<br>168 hâne | Çemişgezek<br>103 hâne |
| Kazâ-i Sağman<br>130 hâne | Kazâ-i Pertek<br>133 hâne | Kazâ-i Mazgird<br>108 hâne | | |
| Yekûn:1.808,5 hâne<br>474 hâne<br>2.282,5 [hâne]<br>1.227.375 akçe<br>111.557,5 guruş 50 para | | | | |

**BELGE- 78 ( Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3712- 87b-1).**[424]

**Özet: Diyarbakır eyaletinde bulunan köy ve nahiyelerden seferiye ve hazeriye akçesi olmak üzere toplanan kırk bin kuruşun tevzi olunan sâlyâne listesi.**

İşbu bin yüz altmış senesine mahsûb olmak üzere eyâlet-i Diyarbekir'de taraf-ı vâli'lere tahsis kılınan imdâd-ı seferiye akçesinden bu sene-i mübârekede cânib-i Devlet-i Aliyye'de bazı masârıf-ı kesire zuhûr ve mîrîye emânet olunmak lâzım geldiğine binâen ber-vech-i muharrer eyâlet-i mezbûreden Diyarbekir vâli'lerine ta'yin olunan hazeriyeden başka mîrî için yirmi bin guruş tertib ve şürût-ı seferiye üzere def'aten cem' u tahsîl ve cânib-i mîrîye irsâl ve yine sene-i mezbûra mahsûben eyâlet-i Diyarbekir'den ber-mu'tâd-ı kadim Hâlen vâli' hıtta-i Diyarbekir vezir-i ruşen-zamir-i âsaf-nazır devletlü sa'âdetlü Çelik Mehmed Paşa -yesserallahu bi'l-hayr mâ yüridü ve mâ yeşâ - hazretlerinin dahi mu'ayyen olan yirmi bin guruş imdâd-ı hazeriyesi yine şürût-ı hazeriye üzere cem'u tahsîl olunmak bâbında şeref-riz-i sudûr olan iki kıt'a fermân-ı cihân-mutâ' Hâlen Dergâh-ı mu'allâ'm kapıcıbaşılarından iftihârü'l-emâcid ve'l-ekârim el-Hâc Mustafa Ağa mübâşeretiyle vürûd, cümle muvâcehesinde feth ve kırâat ve cümle ma'rifeti ve ma'rifet-i şer' ile meblağ-ı mezbûr yirmi bin guruş seferiye cânib-i Devlet-i Aliyye'ye irsâl olunmak için ve yirmi bin guruş hazariye dahi vezir-i müşârunileyh hazretlerinin hazîne-i devletlerine teslim olunmak için cem'an kırk bin guruş ber-mûceb-i evâmir-i aliyye eyâlet-i Diyarbekir'in her bir kazâ ve nevâhilerine tevzi' ve sâlyâne olunan defterdir ki ber-vech-i âti zikr olunur: Fi 25 S. sene 1160 /8 Mart 1747.

[424] Ayrıca bkz. İzgöer vd. *a. g. e.*, 2013, C. 2, s. 417.

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| Nefs-i şehr 6.000 guruş | Nahiye-i Şark ve Garb 1.400 guruş | Kazâ-i Siverek 2.600 guruş | Kazâ-i Çermik 1.100 guruş | Kazâ-i Mefarikan 1.200 guruş |
| Kazâ-i Hısnkeyf 3.600 guruş | Kazâ-i Tercil 1.400 guruş | Kazâ-i Mihrani 1.000 guruş | Kazâ-i Atak 1.600 guruş | Kazâ-i Savur 2.400 guruş |
| Kazâ-i Siird 2.000 guruş | Kazâ-i Hani 2.400 guruş | Kazâ-i Cıska 1.400 guruş | Kazâ-i Salât ve Berazi 1.000 guruş *bâ-fermân-ı âlî nısfı afv olunmuşdur.* | Kazâ-i Tilbesme 1.100 guruş |
| Kazâ-i Mardin 4.000 guruş | Kazâ-i Eğil 2.000 guruş | Kazâ-i Nahiye-i Bakos Boşat 200 gurış | Kazâ-i Aşiret-i Karakeeçili 2.600 guruş | Kazâ-i Çapakçur 1.000 guruş |

Cem'an Yekûn:40.000 guruş.

**BELGE- 79 ( Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3754- 17b-1).[425]**

**Özet: Diyarbakır imdad-ı seferiyesinden kazâ ve nahiyelere tevzi edilen miktarın listesi.**

İmdâd-ı seferiye

Hâlen Diyarbekir vâli'si olan vezîr-i hatîr-i âsaf-nazîr müşîr-i münir-i müşteri-tedbir devletlü sa'âdetlü Mehmed Paşa -yesserallahu lehû bi'l-hayr mâ yeşâ'- hazretlerinin bin yüz elli iki senesine mahsûben Diyarbekir'in imdâd-ı seferiyesi tamâmen mahallerden tahsîl ve ber-vech-i ta'cil taraflarına irsâl oluna deyü vârid olan emr-i âlîşân ve buyuruldu mûcebince lazım gelen kırk iki bin guruş imdâd-seferiye sinîn-i sâbıka ve olageldiği üzere her bir kazâ ve nevâhiye cümle ma'rifeti ve ma'rifet-i şer'le tevzi'[ve] sâlyâne olunan defteridir ki zikr olunur: Hurrire fi'l-ışrîn Zilhicce li-sene ihdâ ve hamsin ve mi'e ve elf 20 Zilhicce 1151/ 31 Mart 1739.

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| Nefs-i Âmid 6.300 guruş | Nâhiye-i Şark ve Garb 1.470 guruş | Kazâ-ı Siverek 2.730 guruş | Kazâ-i Çermik 1.155 guruş | Kazâ-i Mefarikan 1.260 guruş |
| Kazâ-i Hısnkeyf 3.780 guruş | Kazâ-i Tercil 1.470 guruş | Kazâ-i Mihrani 1.050 guruş | Kazâ-i Hani 2.520 guruş *Nısfı bâ-fermân afv olunmuşdur.* | Kazâ-i Atak 1.680 guruş |

[425] Ayrıca bkz. İzgöer vd. *a. g. e.*, 2014, C. 3, s. 20.

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| Kazâ-i Savur<br>2.520 guruş | Kazâ-i Siird<br>2.100 guruş | Kazâ-i Cıska ma'a-Hüveydi<br>1.470 guruş | Kazâ-i Salât ma'a Berazi<br>1.050 guruş | Kazâ-i Tilbesme<br>1.155 guruş |
| Kazâ-i Mardin<br>4.200 guruş | Kazâ-i Eğil<br>2.100 guruş | Kazâ-i Çapakçur<br>1050 gurış | Kazâ-i Bakos Boşat<br>210 guruş | Aşiret-i Karakeeçili<br>2.730guruş |

Cem'an Yekûn:42.000 guruş

**BELGE- 80 ( Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3754- 35a-1).**[426]

**Özet: Diyarbakır eyaleti imdad-ı hazeriyesinden Kazâlara tevzi edilen miktarın listesi**.

Hâlen Diyarbekir vâli'si olan vezîr-i hatîr-i âlîşân-ı âsaf-keşân devletlü sa'âdetlü Mehmed Paşa -yesserrallahu lehû bi'l-hayri mâ-yüridu ve mâ yeşâ'- hazretlerinin işbu bin yüz elli üç senesine mahsûb olmak üzere ber-mûceb-i şurût-ı mu'tebere imdâd-ı hazeriyeleri vakti hulûl etmekle ber- mûceb-i emr-i âlî ve şurût-ı mu'tebere ve sûret-i Defter-i hâkâni sene-i mezbûra mahsûben eyâlet-i mezbûrede vâki' kazâlara bi'l-cümle a'yân ve ahâli ittifâklarıyla buyuruldu-yı emr-i üslûbları mûcebince tevzi' ve tahsîli lâzım gelen meblağın defteridir ki ber-vech-i âti zikr olunur. Hurrire fi'l-yevmi's-sâbi' aşer min Saferi'l-hayr li-sene selâse ve hamsin ve mi'e ve elf 17 Safer 1153 /14 Mayıs 1740.

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| Kazâ-i nefs-i Âmid<br>3.000 guruş | Kazâ-i Şark ve Garb<br>700 guruş | Kazâ-i Siverek<br>1.300 guruş | Kazâ-i Çermik<br>550 guruş | Kazâ-i Mefarikan<br>600 guruş |
| Kazâ-i Hasankeyf<br>1.800 guruş | Kazâ-i Tercil<br>700 guruş | Kazâ-i Mihrani<br>500 guruş | Kazâ-i Atak<br>800 guruş | Kazâ-i Savur<br>1.200 guruş |
| Kazâ-i Siird<br>1.000 guruş | Kazâ-i Hani<br>1.200 guruş | Kazâ-i Cıska<br>700 guruş | Kazâ-i Salât ve Berazi<br>500 guruş<br>bâ-fermân-ı âlî meblağ-ı mezbûrun nısfı afv olunmuşdur. | Kazâ-i Tilbesme<br>550 guruş |

[426] Ayrıca bkz. İzgöer vd. *a. g. e.*, 2014, C. 3, s. 108.

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| Kazâ-i Mardin<br>2.000 guruş | Kazâ-i Eğil<br>1.000 guruş | Kazâ-i Bakos<br>Boşat<br>100 gurış | Aşiret-i Karakeçili<br>1.200 guruş | Kazâ-i Çapakçur<br>500 guruş |

Cem'an Yekûn: 19.900 guruş.

Hurrire hâze'd-defter, nemekahur'l-fakîr

Feyzullah Nafız el-Kadı bi-medîneti Âmid

**BELGE- 81 ( Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3754- 54b-1).**[427]

**Özet: Diyarbakır Beylerbeyisi Abdullah Paşa'nın imdad-ı hazeriye ikinci taksitinin kazâlara tevziini gösterir liste.**

İmdâd-ı hazeriye taksit-i sâni

Hâlen Diyarbekir beylerbeyisi olan emirü'l-ümerâi'l-kirâm kebîrü'l-küberâi'l-fihâm zü'l-kadri ve'l-ihtirâm devletlü sa'âdetlü Abdullah Paşa hazretlerinin bin yüz elli üç senesine mahsûben ber-mûceb-i şurût-ı mu'ayyen imdâd-ı hazeriyenin taksît-i sânîsi olan on bin guruş mukaddemâ nizâm verildiği üzere eyâlet-i mezbûrede vâki' kazâlarda bi'l-cümle a'yân ve ahâli ittifâkları ve buyurulduları mûcebince tevzi' ve tahsîli lazım gelen meblağın defteridir ki zikr olunur.

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| Nefs-i Âmid<br>1.500 guruş | Nahiye-i Şark ve Garb<br>350 guruş | Kazâ-i Siverek<br>650 guruş | Kazâ-i Çermik<br>375 guruş | Kazâ-i Mefarikan<br>300 guruş |
| Kazâ-i Hasankeyf<br>900 guruş | Kazâ-i Tercil<br>350 guruş | Kazâ-i Mihrani<br>250 guruş | Kazâ-i Atak<br>400 guruş | Kazâ-i Savur<br>600 guruş |
| Kazâ-i Siird<br>500 guruş | Kazâ-i Hani<br>600 guruş | Kazâ-i Cıska ma'a Hüveydi<br>350 guruş | Kazâ-i Salât ma'a Berazi<br>250 guruş | Kazâ-i Tilbesme<br>275 guruş |
| Kazâ-i Mardin<br>1.000 guruş | Kazâ-i Eğil<br>500 guruş | Kazâ-i Bakos<br>Boşat<br>50 guruş | Aşiret-i Karakeçili<br>650 guruş<br>*bâ-fermân-ı âlî nısfı avf olunmuştur.* | Kazâ-i Çapakçur<br>250 guruş |

Cem'an Yekûn: 10.000 guruş

Hurrire hâze'd-defter bi ma'rifeti'l-ahâli, nemekahu'l-fakir ileyhi azze şânuhu

Feyzullah Nafız el-Kadı bi-medîneti Âmid el-mahmiyye-gufre lehû-

[427] Ayrıca bkz. İzgöer vd. *a. g. e.*, 2014, C. 3, s. 169.

**BELGE- 82 ( Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3754-87b-1).**[428]

**Özet: Diyarbakır kazâlarının bedel-i nüzul hânelerinden tahsîl edilecek akçenin hazineye teslim edilmesi.**

Akdâ kuzâti'l-müslimin evlâ vülâti'l-muvahidin ma'denü'l-fazl ve'l-yakîn rafi'ü a'lâmi'ş şeri'atı ve'd-din vârisü ulûmi'l-enbiyâi ve'l-mürselin el-muhtassu bi-mezîdi inâyeti'l-|meliki'l-mu'in Mevlânâ Âmid kadısı -zidet fazluhû- ve mefâhirü'l-kuzât ve'l-hükkâm ma'âdinü'l-fezâil ve'l-kelâm Diyarbekir sancağında vâki' kadılar -zide fazluhum-tevkî'-i refi'-i hümâyun vâsıl olıcak malûm ola ki, Hazine-i âmire defterleri mûcebince Diyarbekir sancağında vâki' kazâların iki bin iki yüz seksen iki buçuk bedel-i nüzul hâneleri olub bin yüz elli dört senesine mahsûb olunmak üzere bedel-i nüzulleri mâlı cem' u tahsîl olunmak lâzım gelmeğin ( ) der'uhde olunup yedine mühürlü ve nişânlı Mevkûfât defteri sûreti verilmekle mûcebince cem' u tahsîl etdirilmek fermânım olmuşdur. Buyurdum ki, hükm-i şerîfimle mübâşir-i merkûm vardıkda bu bâbda sâdır olan emrim üzere amel edip dahi sene-i mezkûre mahsûb olmak üzere livâ-i mezbûrda vâki' kazâların ol mikdâr bedel-i nüzul [88a] hânesi bin sekiz yüz sekiz buçuk hânesinin her hânelerinden altışar yüz akçe ve dört yüz yetmiş dört hânesinin her bir hânelerinden üçer yüz akçe bedel-i nüzulleri irsâl olunan mühürlü Mevkûfât defteri sûreti mûcebince yerli yerinden cem' u tahsîl ve dâhil-i Hazine-i âmire'm etdirip hilâf-ı emr-i defter kimesneye ta'allül ve inâd ve mümâna'at etdirmeyesiz ve bundan mâ'adâ mübâşir-i merkûmun cihet-i ma'âşı için dahi her bir bedel-i nüzul hânesinden otuzar akçe dahi ma'âş aldırıp ve bedel-i nüzul için alınan akçenin her yüz on akçesinden bir esedi guruş tahsîl etdirip ve hîn-i tahsîlde mîrî için alınan akçeyi Hazine-i âmire'me alındığı vech üzere aldırıp bundan ziyâde ve noksân alınmaya ve aldırmayasız, kesr-i defterden ve noksân hâneden ve fermân-i â[li]den ziyâde mutâlebesiyle zulm ü ta'addî olunmakdan ihtirâz ü ictinâb eyleyesiz, şöyle [bile] siz, alâmet-i şerife i'timâd kılasız. Tahriren fi'l-yevmi's-sabi' işrin min Şevvali'l-mükerrem li-sene selâse ve hamsin ve mi'e ve elf. Vasale fi 20 M.sene 1154/ 7 Nisan 1741.

Be-makam-ı Konstantiniyye

[428] Ayrıca bkz. İzgöer vd. *a. g. e.*, 2014, C. 3, s. 280.

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| Kazâ-i Âmid<br>Hâne: 732,5 | Kazâ-i Hani<br>Hâne: 50 | Kazâ-i Çapakçur<br>Hâne:49 | Kazâ-i Birecik<br>Hâne:139 | Kazâ-i Savur<br>Hâne:104 |
| Kazâ-i Kulb<br>Hâne:70 | Kazâ-i Mihrani<br>Hâne:9 | Kazâ-i Siird<br>Hâne:40 | Kazâ-i Çermik<br>Hâne:50 | Kazâ-i Siverek<br>Hâne:89,5 |
| Kazâ-i Atak<br>Hâne:45 | Kazâ-i Hasankeyf<br>Hâne:103 | Kazâ-i Sincar<br>Hâne:75 | Kazâ-i Musul-i atîk, cedid<br>Hâne:13850. | Kazâ-i Çemişgezek<br>Hâne:103<br>Fi:300(akçe) |
| Kazâ-ı Sağman<br>Hâne:130<br>Fi:300(akçe) | Kazâ-i Pertek<br>Hâne:133<br>Fi:300(akçe) | Kazâ-i Mazgird<br>Hâne:108<br>Fi:300(akçe) | | |

Yekûn-ı hâne:1.808,5 fi: 600 [akçe]

474,0 fi:300 [akçe]

+_____

2.282,5

1.227,375 akçe

_____

11.157,5 guruş

Tahriren fi 2 L.sene 1153.

**BELGE- 83 ( Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3754- 88a-1).[429]**

**Özet: Diyarbakır kazâlarının avârız hânelerinden tahsîl edilecek akçenin hazineye teslimi.**

Akdâ kuzâti'l- müslimin ev lâ vülâti'l- muvahhidin ma'denü'l-fezâil ve'l-yakin rafi'ü a'lâmi'ş şeri'atı ve'd-din vârisu ulûmi'l-enbiyâi ve'l-mürselin el-muhtassu bi-mezîdi inâyeti'l –meliki'l-mu'in Mevlânâ Âmid kadısı -zide fazluhû- ve mefâhirü'l-kuzât ve'l –hükkâm ma' âdinü'l-fazl ve'l kelâm Diyarbekir sancağında vâki' kadılar -zide fazluhum- tevki'-i ref'i- hümâyün vâsıl olcak ma'lüm ola ki, Hazine-i âmire'm defterleri mûcebince Diyarbekir sancağında vâki' kazâların bin sekiz yüz sekiz buçuk avârızhâneleriylie Ergani ve Çüngüş kazâlarının iki bin yüz guruş ve otuz akçe avârız-ı nüzul maktu' mâlları olup bin yüz elli dört senesine mahsûb olmak üzere avârız mâlları ve ol mikdâr guruş maktü' mâlları cem' u tahsîl olunmak lâzım gelmeğin ( ) der'uhde olunup mühürlü ve nişânlı Mevkûfât defteri

[429] Ayrıca bkz. İzgöer vd. *a. g. e.*, 2014, C. 3, s. 282.

sûret verilmekle mûcebince yerli yerinden cem' u tahsîl etdirilmek fermânım olmuşdur ki, hükm-i şerifimle |mübâşır-i mezbûr vardıkda bu bâbda sâdır olan emrim üzere amel edip dahi sene-i mezbûra mahsûb olmak üzere livâ-i mezbûrede vâki' kazâların ol mikdâr avârızhânelerinin her bir hânesinden dörder yüz akçe avârızları ve Ergani ve Çüngüş kazâlarının ol mikdâr guruş maktü' mâlları irsâl olunan nişânlı Mevkûfat defteri sûreti mûcebince yerli yerinden cem'u tahsîl ve dâhil-i Hazine-i âmire'm etdirdip hilâf-ı emr-i defter kimesneye ta'allül ve inâd ve mümâna'at etdirmeyesiz ve bundan mâ'adâ mübâşir-i merkûmun cihet-i ma'âşı için her bir avârızhânelerinden ellişer akçe dahi ma'âş aldırıp avârız için alınan akçenin her yüz sekiz akçesinden bir esedi guruş tahsîl etdirip [88b] ve hin-i tahsîlde mîrî için alınan akçeden Hazine-i âmire'me alındığı vech üzere aldırıp bundan ziyâde ve noksân olunmaya ve aldırmayasız, kesr-i defterden ve noksân hâneden ve fermânımdan ziyâde mutâlebesiyle ve zulm ü ta'addi olunmakdan be-gâyet ihtirâz ü ictinâb eyleyesiz, şöyle [bile]siz, alâmet-i şerife i'timâd kılasız. Tahriren fi'l-yevmi'r-râbi' aşer min Şevvali'l-mükerrem li-sene selâse ve hamsîn ve mi'e ve elf. Vasale fi 20 M. sene 1154/ 7 Nisan 1741.

Be-makâm-ı Kostantiniyye el-mahrûse

**An-mâlı hânehâ-i avârız-ı kazâ-i mezkûrin der-eyâlet-i Diyarbekir vâcib sene 1154 bâ-telhis-i defter-i Hazine-i âmire**

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| Kazâ-i Âmid Hâne:732,0.5 rub' | Kazâ-i Hani Hâne:50 | Kazâ-i Çapakçur Hâne:49 | Kazâ-i Birecik Hâne:139 | Kazâ-i Savur Hâne:104 |
| Kazâ-i Kulb Hâne:70 | Kazâ-i Mihrani Hâne:9 | Kazâ-i Siird Hâne:40 | Kazâ-i Çermik Hâne:50 | Kazâ-i Siverek Hâne:89,5 |
| Kazâ-i Atak Hâne: 45 | Kazâ-i Hasankeyf Hâne:75 | Kazâ-i Musul-ı atîk, cedid Hâne:168 | Kazâ-i Sincar Hâne:75 | |

Yekûn-ı hâne: 1.808.5, 0.5 rub' fi:400 [akçe]

723.450 [akçe]

6.576,5 guruş:35 [akçe]

Maktu'-ı hânehâ-i avârız der-kazâ-i mezkûrin-i Diyarbekir: 8.515 guruş

| | |
|---|---|
| Kazâ-i Ergani<br>Hâne:106<br>1.050,5 guruş, 25 akçe | Kazâ-i Çüngüş<br>Hâne:99<br>973 guruş, 30 akçe |
| Yekûn: 2.030 guruş<br>70 guruş: Ba-telhîs-i fermân-ı âlî bâ-mukabele-i maksûd<br>2.100 guruş 30 akçe | |
| Cem'an Yekûn: 8.666,5 guruş | |

Tahrire fi 1 L.sene 1154/ 10 Aralık 1741.

**BELGE-84 ( Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3743-3b-3).[430]**

**Özet: Diyarbakır eyaletinden toplanacak imdad-ı hazeriyenin ilk taksiti olan 10 bin kuruşun kazâ, nahiye ve esnaf hissesine düşen miktarlarına ait liste.**

Hâlen vâli' hıtta-i Diyarbekir vezîr-i rûşen-zamîr devletlü izzetlü Hüseyin Paşa hazretlerinin bin yüz seksen iki senesine mahsûben an-gurre-i Muharrem eyâlet-i Diyarbekir'den bâ-fermân-ı âlî ta'yin buyurulan yirmi bin guruş imdâd-ı hazeriyeleri taksît-i ûlâsı zamânı hulul etmekle tevzi'i bâbında taraf-ı müşirânelerinden sâdır olan buyuruldu-i emr-i üslübları mantûkunca hazeriye-i mezkûrun taksit-i ûlâsı olan on bin guruş ber-vech-i mu'tâd cümle ma'rifetiyle ve ma'rifet-i şer' ile eyâlet-i mezbûrun kazâ ve nevâhileri ve Şark ve Garb ma'a-Salat Berazi ve nefs-i şehre tevzi' olunan defteridir.

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| Hisse-i esnaf<br>1.500 guruş | Şark Garb<br>350 guruş | Kazâ-i Siverek<br>650 guruş | Kazâ-i Çermik<br>275 guruş | Kazâ-i Mefarikin<br>300 guruş |
| Kazâ-i Hasankeyf ma'a-Beşiri<br>900 guruş | Kazâ-i Tercil<br>350 guruş | Kazâ-i Mihrani<br>250 guruş | Kazâ-i Atak<br>400 guruş | Kazâ-i Savur<br>600 guruş |
| Kazâ-i Siird<br>500 guruş | Kazâ-i Eğil<br>500 guruş | Kazâ-i Bakos<br>Boşat<br>50 guruş | Aşiret-i Karakeçili<br>650 guruş | Kazâ-i Çapakçur<br>250 guruş |
| Kazâ-i Hani<br>600 guruş | Kazâ-i Ciska<br>350 guruş | Kazâ-i Tilbesme<br>275 guruş | Kazâ-i Mardin<br>1.000 guruş | Kazâ-i Salat ma'a- Berazi<br>250 guruş<br>bâ-fermân-ı âlî afv |

Cem'an Yekûn: 10.000 guruş. Yalnız on bin guruşdur.

[430] Ayrıca bkz. İzgöer vd. *a. g. e.*, 2015, C. 5, s. 14.

**BELGE- 85 ( Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3743- 19b-1).**[431]

**Özet: Diyarbakır eyaletinden toplanması gereken imdad-ı hazeriyenin ikinci taksiti olan 10 bin kuruşun kazâ ve nahiyelere göre tevzi edilen listesi.**

Eyâlet-i Diyarbekir'den vüzerâ-yı izâm hazerâtına iki taksît ile ta'yin buyurulan yirmi bin guruş imdâd-ı hazeriyenin bin yüz seksen iki senesi taksît-i sânisine mahsûben on bin guruşun zamânı hulul etmeğin tevzî'i bâbında Hâlen medîne-i Âmid'de sâye-i endâz ve iclâl-i vezâret-i vezîr-i sütûde-şiyem devletlü inâyetlü Mehmed Emin Paşa -veffekallahu bi'l-hayr mâ'yeşâ'- hazretleri tarafından sâdır olan buyuruldu-yı emr-i üslûbları mûcebince cümle ma'rifet-i ve ma'rifet-i şer' ile ber-mu'tâd medîne-i mezbûrun kazâ ve nevâhîsine tevzî' u taksîm olunduğu defteridir ki, ber-vech-i âtî zikr olunur: Fi gurreti B. sene [1]182 / 11 Kasım 1768.

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| Hisse-i esnaf<br>1.500 guruş | Şark Garb<br>350 guruş | Kazâ-i Siverek<br>650 guruş | Kazâ-i Çermik<br>275 guruş | Kazâ-i Mefarikin<br>300 guruş |
| Kazâ-i Hasankeyf<br>Beşiri<br>900 guruş | Kazâ-i Tercil<br>350 guruş | Kazâ-i Mihrani<br>250 guruş | Kazâ-i Atak<br>400 guruş | Kazâ-i Savur<br>600 guruş |
| Kazâ-i Siird<br>500 guruş | Kazâ-i Eğil<br>500 guruş | Kazâ-i Bakos<br>Boşat<br>50 guruş | Kazâ-i Karakeçili<br>650 guruş | Kazâ-i Çapakçur<br>250 guruş |
| Kazâ-i Hani<br>600 guruş | Kazâ-i Ciska<br>350 guruş | Kazâ-i Tilbesme<br>275 guruş | Kazâ-i Mardin<br>1.000 guruş | Kazâ-i Salat<br>Berazi<br>250 guruş<br>*Nısfı bâ-fermân-ı afv* |

Min Haysü'l- Yekûn: 10.000 guruş.

**BELGE- 86 ( Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3743- 26b-1).**[432]

**Özet: Siverek ahalisinden Seyyid Nebi b. Seyyid Yasin'in seyyidlerden olduğunun tespit edildiği.**

Eyâlet-i Diyarbekir'de vâki Siverek kazâsı ahâlisinden bâ'isü'l-kitâb Seyyid Nebi b.Seyyid Yasin meclis-i şer'-i hatîr-i lâzımü't-tevkîrde ikrâr-ı kelâm ve ta'bîr ani'l-merâm edip vâlidem Elife bt. Seyyid Halil Harput kazâsına tâbi' Çapakçur sükkânından olup dedem mezbûr Seyyid Halil sahîhu'n-neseb olup sadâtdan

[431] Ayrıca bkz. İzgöer vd. *a. g. e.*, 2015, C. 5, s. 79.
[432] Ayrıca bkz. İzgöer vd. *a. g. e.*, 2015, C. 5, s. 103.

olduğunu nâtık yedimde olan Diyarbekir Nakîbi Ahmed Efendi ve kazâ-i mezbûr nakîbi Ali Efendi yedime i'tâ eyledikleri sened mantûkunca benim sâdâtdan olduğumu meclis-i şer' de mevcûd kimesnelerden ihbâr olunması matlûbumdur dedikde Hacı Mahmud b. Mustafa ve Mollâ Bekir b. Ömer ve Halil b. Ahmed nâmûn kimesneler mezbûr Seyyid Nebi b. Murad mezbûr Seyyid Halil'in kızı Şerife mezbûre Elife'nin oğlu olduğunu haber vermeleriyle mâ vaka'a bi't-taleb ketb olundu. Hurrire fi'l-yevmi's-sâni ve'l-ışrîn min Muharrem li-sene isnâ ve semânin ve mi'e ve elf 22 Muharrem 1182/ 8 Haziran 1768.

**Şuhûdü'l-hâl**: Mollâ Mustafa, Yusuf, Seyyid Ahmed

**BELGE- 87 ( Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3743- 11a-1).**[433]

**Özet: Sefer için toplanması mutat olan imdad-ı seferiyenin bir an önce tahsîl edilerek hazineye teslimi hususunda Diyarbakır voyvodası ve diğer yetkililere gönderilen buyuruldu.**

Hâlen medîne-i Âmid'de seccâde-pîrâ-yı şeri'at-ı garrâ faziletlü efendi –zidet fez[âi]lluhû- ve kıdvetü'l-ulemâi'l-müteverri'în me'zûnen bi'l-iftâ diyânetli efendi -zîde fazluhû- ve Dergâh-ı âlî kapıcıbaşılarından Diyarbekir voyvodası iftihârü'l-emâcidi ve'l-ekâbir Şeyhzâde izzetli İbrahim Ağa -zide mecduhû- ve mefâhirü'l-emâsil ve'l-akrân mîralây ve serdâr ağa ve ağa-yı gılmân ve ale'l-umum iş erleri -zîde kadruhum- inhâ olunur ki, eslâfımız vüzerâ-yı izam hazerâtına sefer-i hümâyûn vukû'unda bâ-emr-i âlî tahsîs u ta'yin buyrulan vâridât-ı mukannene ve irâdât-ı mu'ayyeneden imdâd-ı seferiyenin vakt'ü zamânı mürûr ve ordu-yı zafer-meâsir cânibinden mâl-ı seferiyeyi muhtevî emr-i âlînin vürûduna müterakkıben tevkîf olundukda edevât-ı seferiye ve tachîz-i askeriyemin ta'vîk u te'hirine bâdi bir Hâlent olduğuna binâen işbu bin iki yüz senesine mahsûben buyuruldumuzu sicill-i mahfûza kayd u sebt ma'rifet-i şer' ve cümle ma'rifetiyle kâ'ide-i kadim ve de'b-i müstedim üzere mal-ı merkûmu tevzi'u taksîm ve mahallerinden cem u tahsîl ve kabzına me'mûr ma'rifetiyle teslim-i hazînem olunmak lâzıme-i umûrdan olmak ile ve meblağ-ı mezbûr dahi serî'u'l-husûl emvâlden olduğuna binâen bilâ-te'hir tevzî'u taksîm ve bir an akdem yeli yerinden cem' u tahsîl ve kabzına me'mûr ma'rifetiyle teslîm-i hazîne olunmasına dikkat eylemeniz bâbında Divân-ı Âmid'den ve sürücüden işbu buyuruldu tahrir u ısdâr ( ) ile irsâl olunmuşdur. Bi-mennihî te'âlâ

[433] Ayrıca bkz. İzgöer vd. *a. g. e.*, 2015, C. 5, s. 528.

vusûlünde gerekdir ki ber vech-i meşrûh ve emvâl-i mezbûru tevzî' u taksîm ve bir an akdem mahallerinden tahsîl ü teslîm-i hazîne olunmasına dikkat ve mûcib-i buyuruldu ile amel ü hareket ve hilâfından tehâşi vü mücâbenet eyleyesiz deyü buyuruldu. Fi 3 L. sene [1]203/ 27 Haziran 1789.

**BELGE- 88 ( Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3743- 11b-1).**[434]

**Özet: 44 bin kuruş imdad-ı seferiyenin Diyarbakır'ın kazâ ve nahiyelerine bölünerek ordunun ihtiyacını karşılamak üzere zamanında toplanması.**

Eyâlet-i Diyarbekir'den vüzerâ-yı ızâm hazretlerine tahsîs u ta'yîn buyurulan imdâd-ı seferiyeleri zımnında Hâlen vâli' vilâyet ve hükümet-tırâz-ı memleket ve sürücü-i asâkir-i Anadolu vezîr-i âsaf-haslet müşîr-i müşteri-savlet devletlü inâyetlü es-Seyyid Abdi Paşa -veffakallahu bi'l-hayr mâ-yürîdü ve mâ-yeşâ'- hazretlerinin bin iki yüz üç senesine mahsûben eyâlet-i mezbûrede ber-vech-i mu'tâd fermân-ı âlî ile safka-i vâhidede tertibi muktezi olan kırk dört bin guruş imdâd-ı seferiyelerinin vakt ü zamânı mürur ve emr-i âlînin vürûduna müterakkıb olunduğu hâlde edevât-ı seferiye ve techiz-i asâkir-i mansûrenin ta'vîk u te'hîrine bâ'is olacağı bedîdâr olduğundan umûr-ı mühimme ve müsta'cele olan meblağ-ı mezkûrun tevzi'i bâbında taraf-ı müşirânelerinden sâdır olan buyuruldu emr-i üslûbları mantûkunca meblağ-ı mezkûr cümle ma'rifetleri ve ma'rifet-i şer' ile eyâlet-i mezbûrun kazâ ve nevâhi ve nefs-i şehir esnâf tâifesine tevzî' u taksîm defteridir ki ber-vech-i âti zikr olunur: Hurrire fi 5 L. sene [1]203 / 29 Haziran 1789.

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| Hisse-i esnâf<br>6.000 guruş | Hisse-i Şark Garb<br>1.400 guruş | Kazâ-i Siverek<br>2.600 guruş | Kazâ-i Mefarikin<br>1.200 guruş | Kazâ-i Çermik<br>1.100 guruş |
| Kazâ-i Hasankeyf ma'a-Beşiri<br>3.600 guruş | Kazâ-i Tercil<br>1.400 guruş | Kazâ-i Mihrani<br>1.000 guruş | Kazâ-i Atak<br>1.600 guruş | Kazâ-i Savur<br>2.400 guruş |
| Kazâ-i Siir[d]<br>2.000 guruş | Kazâ-i Hani<br>2.400 guruş | Kazâ-i Ciska ma'a-Hevidi<br>1.400 guruş | Kazâ-i Salat Berazi<br>1.000 guruş | Kazâ-i Tilbesme<br>1.100 guruş |
| Kazâ-i Mardin<br>4.000 guruş | | Kazâ-i Eğil<br>2.000 guruş | Kazâ-i Çapakçur<br>1.100 guruş | Kazâ-i Bakos<br>Boşat |

[434] Ayrıca bkz. İzgöer vd. *a. g. e.*, 2015, C. 5, s. 529.

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| | | | | *Nısfı ba-ferman-ı ali afv olunmuşdur.* 200 guruş |
| Kazâ-i Karakeçili 2.600 guruş | | Kazâ-i Sincar 2.000 guruş | Kazâ-i Kulb 2.000 guruş | |
| Karye-i Boynuzlu *harabe* | Karye-i Subatan 2 guruş | Karye-i Cümük 2 guruş | Karye-i Hanuk 5 guruş | Karye-i Ebuviran *harabe* |
| Karye-i Şeykend[i] 5 guruş | Karye-i Reşan ma'a Aslandoğdu 5 guruş | Karye-i Kızılkilise 4 guruş | Karye-i Zoğa 2 guruş | Karye-i Kirakor harabe |
| Karye-i Aynata ma'a mezraa 5 guruş | Karye-i Sirimi 6 guruş | Karye-i Bakırca-i Arab *harabe* | Karye-i Molla Ali 5 guruş | Karye-i Cankatran 4 guruş |
| | | Karye-i Karta 1 guruş | | |

Cem'e Yekûn:154 guruş. Yalnız yüz elli dört guruşdur.

**BELGE- 89 ( Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3743- 19a-1).**[435]

**Özet: Hicri 1203 senesine mahsûben Diyarbakır kazâlarından, bedel-i nüzul tahsili.**

Mefâhirü'l-kuzât ve'l-hükkâm ma'âdinü'l-fezâil ve'-kelâm Diyarbekir eyâletinde vâki' kazâların kadıları ve nâibleri -zide fazluhum- tevkî'-i refi'hümâyun vâsıl olıcak ma'lum ola ki, Hazine-i âmire'm defterleri mûcebince Diyarbekir eyâletinde vâki' kazâların iki bin iki yüz seksen iki buçuk bedel-i nüzul hâneleri olup bin iki yüz dört senesine mahsûben olmak üzere cem'u tahsîli lâzım gelmeğin Hâlen Diyarbekir Voyvodası iftihârü'l-emâcid ve'l-ekârim es-Seyyid İbrahim'in -dâme mecduhû- uhdesine kayd olunup yedine mühürlü ve nişânlı Mevkûfât defteri sûreti verilmekle, imdi mûcebince cem'u tahsîl etdirilmek fermânım olmuşdur. Buyurdum ki, hükm-i şerîfimle mübâşir vardıkda bu bâbda sâdır olunan emrim üzere amel edip dahi sene-i mezbûra mahsûb olmak üzere livâ-i mezbûrda vâki' kazâların ol mikdâr bedel-i nüzul hânesinin bin sekiz yüz sekiz buçuk hânesinden altışar yüz akçe ve dört yüz altmış dört hânesinin beher hânesinden üç yüz akçe bedel-i nüzulleri mâlları irsâl

[435] Ayrıca bkz. İzgöer vd. *a. g. e.*, 2015, C. 5, s. 552.

olunan mühürlü ve nişânlı Mevkûfât defterleri sûreti mûcebince cem'u tahsîl ve dâhil-i Hazine-i âmire'm etdirdip hilâf-ı emr u defter kimesneye ta'al-lül ü inâd u muhâlefet etdirmeyesiz ve bundan mâ'adâ mübâşir-i merkûmun cihet-i ma'âşı için beher bedel ve nüzul hânesinden otuz akçe dahi aldırdıp ve hin-i tahsîlde alınan akçenin her yüz on akçesinden bir esedi guruş aldırdıp ve bedel-i nüzul için alınan akçeyi Hazine-i âmire'me alındığı vech üzere aldırıp ve bundan ziyâde vü noksân almaya ve aldırmayasız. Kesr u noksân hâneden ve fermânımdan ziyâde mutâlebesiyle re'âyâ fukarâsına zulm ü ta'addi etdirmeyesiz, şöyle bilesiz, alâmet-i şerife i'timâd kılasız. Tahriren fi'l-yevmi's-sâbi aşer Zilkade sene selâse ve mi'eteyn ve elf 17 Zilkade 1203/ 9 Ağustos 1789.

Mahruse-i Kostantiniyye

**Defter-i hâneha-i bedel-i nüzul eda-i eyalet-i Diyarbekir an-vacib 1204 ber-muceb-i defter-i Hazine-i amire.**

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| Kazâ-i Âmid<br>732 akçe | Kazâ-i Hani<br>50 akçe | Kazâ-i Birecik<br>Telluran<br>130 akçe | Kazâ-i Savur<br>104 akçe | Kazâ-i Kulb<br>70 akçe |
| Kazâ-i Mihrani<br>9 akçe | Kazâ-i Siird<br>40 akçe | Kazâ-i Çermik<br>50 akçe | Kazâ-i Siverek<br>89 akçe | Kazâ-i Atak<br>45 akçe |
| Kazâ-i Hasankeyf<br>188 akçe | Kazâ-i Sincar<br>78 akçe | Kazâ-i Musul-ı atîk ve cedid<br>Beher hâne 300<br>1.330 akçe | Kazâ-i Mazgird<br>Beher hâne 3<br>108 akçe | Kazâ-i Çapakçur<br>Beher hâne 600<br>49 akçe |
| [19b]Kazâ-i Çemişgezek<br>Beher hâne 300<br>103 akçe | | Kazâ-i Sağman<br>Beher hâne 300<br>130akçe | | Kazâ-i Pertek<br>Beher hâne 300<br>133 akçe |

Yekûn: 1.808,5 Beher hâne 600 akçe

474 Beher hâne 300 akçe

2.282,5 akçe

1.227.375 akçe

Bi-hisabı guruş

11.157,5 guruş 50 para, sene 1203/M. 1789.

**BELGE- 90 ( Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3743- 19b-1).**[436]

**Özet: Hicri 1203 senesine mahsûben Diyarbakır kazâlarından avârız ve maktu gelirlerin tahsili.**

Mefâhirü'l-kuzât ve'l-hükkâm ma'âdinü'l-fezâil ve'l-kelâm Diyarbekir eyâletinde vâki' kazâların kadıları ve nâibleri -zide fazluhum- tevkî'-i refi'-i hümâyun vâsıl olıcak ma'lum ola ki, Hazine-i âmire'm defterleri mûcebince Diyarbekir eyâletinde vâki' kazâların bin sekiz yüz sekiz buçuk ve buçuk sülüs avârız hânesiyle Ergani ve Çüngüş kazâlarının iki bin elli dört guruş on beş akçe maktû' mâlları olup bin iki yüz dört senesine mahsûb olmak üzere cem' u tahsîli lâzım gelmeğin Hâlen Diyarbekir Voyvodası iftihârü'l-emâcid ve'l-ekârim es-Seyyid İbrahim'in -dâme mecduhû- uhdesine kayd olunup yedine mühürlü ve nişânlı Mevkûfât defteri sûreti verilmekle imdi mûcebince cem'u tahsîl etdirilmek fermânım olmuşdur. Buyurdum ki, hükm-i şerifimle mübâşir vardıkda bu bâbda sâdır olan emrim üzere amel edip dahi sene-i mezbûra mahsûben kazâ-i mezbûrda ol mikdâr avârız hânesinin beher hânesinden dörder yüz akçe avârız ve maktû' mâlları irsâl olunan mühürlü ve nişânlı Mevkûfât defteri sûreti mûcebince cem'u tahsîl ve teslim-i Hazine-i âmire'm etirdip hilâf-ı emr ve defter kimesneye ta'allül ü muhâlefet etdirmeyesiz ve bundan mâ'adâ mübâşir-i merkûmun cihet-i ma'âşı için beher avârız hânesinden ellişer akçe aldırıp ve ve hin-i tahsîlde avârız için olunan akçenin her yüz sekiz akçesinden bir esedi guruş tahsîl etdirdip ve mîrî için olunan akçeyi Hazine-i amire'me olunduğu vech üzere aldırdıp bundan ziyâde ve noksân olunmaya ve aldırmayasız, kesr-i defterden ve noksân hâneden ve fermândan ziyâde mutâlebesiyle re'âyâ fukarâsına zulm ü ta'addi olunmakdan gâyetü'l-gâye tehâşi vü mücânebet eyleyesiz, şöyle bilesiz, alâmet-i şerife i'timâd kılasız. Tahriren fi'l-yevmi's-sâbi' Zilkade sene selâse ve mi'eteyen ve elf 7 Zilkade 1203/ 30 Temmuz 1789.

Kostantiniyyetü'l-mahrûse

**Defter-i hânehâ-i avârız kazâhâ-i der-livâ-i Diyarbekir an-vâcib sene 1204 ber-mûceb-i defter-i Hazîne-i âmire**

[436] Ayrıca bkz. İzgöer vd. *a. g. e.*, 2015, C. 5, s. 553.

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| Kazâ-i Âmid<br>732 akçe | Kazâ-i Hani<br>50 akçe | Kazâ-i Çapakçur<br>49 akçe | Kazâ-i Birecik<br>Telluran<br>139 akçe | Kazâ-i Savur<br>104 akçe |
| Kazâ-i Kulb<br>70 akçe | Kazâ-i Mihrani<br>9 akçe | Kazâ-i Siird<br>40 akçe | Kazâ-i Çermik<br>50 akçe | Kazâ-i Siverek<br>89,5 akçe |
| Kazâ-i Atak<br>45 akçe | Kazâ-i Hasankeyf<br>188 akçe | Kazâ-i Musul-ı atîk ve cedid<br>168 akçe | | Kazâ-i Sincar<br>75 akçe |

Yekûn: 1.808,5 akçe 35 para

723.450 akçe

Bi-hesâbı guruş

6.576,5 35 para

2.054 guruş 15 para maktû'a-i kazâ-i Ergani ve Çüngüş

8.630,5 guruş sene 1203/ M. 1789.

**BELGE- 91 ( Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3823-12b-1).**[437]

**Özet: Diyarbakır sancağına bağlı kazâlardan Hicri 1207 senesine mahsûben toplanacak nüzul bedeline ait liste.**

Akdâ kuzâti'l-müslimin evlâ vülâti'l-muvahhidin ma'denü'l-fazl ve'l yakin râfi'u a'lâmi'ş-şeri'atı ve'd-din vârisü ulûmi'l-enbiyâi ve'l-mürselin el-muhtassu bi-mezîdi inâyeti'l-meliki'l-mu'în Mevlânâ ( ) kadısı -zîdet fezâiluhû- ve mefâhiru'l-kuzât ve'l-hükkâm ma'âdinü'l-fazl ve'l-kelâm Diyarbekir sancağında vâki' kazâların kadıları ve nâibleri-zide fazluhum-tevki'-i hümâyun vâsıl olıcak malûm ola ki,

Hazîne-i âmire'm defterleri mûcebince Diyarbekir sancağında vâki' kazâların iki bin iki yüz seksen iki buçuk ve buçuk rub' bedel-i nüzul hâneleri olup bin iki yüz yedi senesine mahsûb olmak üzere cem'u tahsîli lâzım gelmeğin ( ) der'uhde olunup yedine mühürlü ve nişânlı Mevkûfât defteri sûreti verilmekle imdi mûcebince cem'u tahsîl etdirilmek fermânım olmuşdur. Buyurdum ki, hükm-i şerîfimle mübâşir vardıkda bu bâbda sâdır olan emrim üzere amel edip dahi sene-i mezbûra mahsûben livâ-i mezkûrda vâki' kazâların ol mikdâr hânenin bin sekiz yüz sekiz buçuk ve buçuk rub' bedel-i nüzul hânesinden altışar yüz ve dört yüz yetmiş dört hânesininden üçer yüz akçe bedel-i nüzulleri bedel-i nüzulleri mâlların irsâl olunan mühürlü [ve] nişânlı Mevkûfât defteri sûreti mûcebince cem'u tahsîl ve dahil-i Hazine-i âmire'm

[437] Ayrıca bkz. İzgöer vd. *a. g. e.*, 2015, C. 7, s. 38.

etdirdip hilâf-ı emr u defter kimesneye ta'allul ü inâd u muhâlefet etdirmeyesiz ve bundan mâ'adâ mübâşir-i merkûmun ceride ma'âşı için her bir bedel-i nüzul hânesinden otuzar akçe dahi aldırdıp bir esedi guruş aldırıla ve bundan ziyâde vü noksân alınmaya ve aldırmayasız, kesr-i defterden ve takâs-ı hâneden ve fermânımdan ziyâde mutâlebesiyle zulm ü ta'addi olunmakdan ihtirâz eyleyesiz, şöyle bilesiz, alâmet-i şerife i'timâd kılasız. Tahriren fi'I-yevmi'l-hâmis aşer [min] Şâban sene sitte ve mi'eteyn ve elf 15 Şâban 1206/ 8 Nisan 1792.

Kostantiniyye-i mahrûse

**Defter-i hânehâ-yı bedel-i nüzul-i kazâhâ-i vilâyet-i Diyarbekir vâcib an-sene 1207 ber-mûceb-i defter-i Hazine-i âmire**

| | | |
|---|---|---|
| Kazâ-i Âmid<br>732 hâne | Kazâ-i Hani<br>50 hâne | [Kazâ-i] Birecik-i Tilgören<br>129 hâne |
| Kazâ-i Savur<br>104 hâne | Kazâ-i Kulb<br>70 hâne | Kazâ-i Mihrani<br>9 hâne |
| Kazâ-i Siird<br>40 hâne | Kazâ-i Çüngüş<br>50 hâne | Kazâ-i Siverek<br>Fi 90 akçe 89 hâne |
| Kazâ-i Ergani<br>45 hâne | Kazâ-i Hasankeyf<br>188 hâne | Kazâ-i Sincar<br>75 hâne |
| Kazâ-i Musul-ı atîk ve cedid<br>168 hâne | Kazâ-i Çemişgezek<br>Beher hâne fi 300 akçe<br>103 hâne | Kazâ-i Sağman<br>Fi300 akçe 130 hâne |
| Kazâ-i Pertek Fi 300 akçe 173 hâne | Kazâ-i Mazgird<br>108 hâne | Kazâ-i Çapakçur<br>49 hâne |

Cem'en Yekûn:

| | |
|---|---|
| 1.808,5 ve 0,5 rub'[ hâne] | Fi 600 akçe |
| 474 [ hâne] | Fi 300 akçe |
| 2.282,5 [ hâne] | |
| 1.227.375 [akçe] | |
| Bi-hesabı guruş 11.157 [esedi guruş] | |

Tahriren 14 Ş.sene 1206/ 7 Nisan 1792.

**BELGE- 92 ( Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3823-13a-1).**[438]

**Özet: Diyarbakır sancağına bağlı kazâlardan Hicrî 1207 sesine mahsûben toplanacak avârız bedeline ait liste.**

Akdâ kuzâti'l-müslimîn evlâ vülâti'l-muvahhidin ma'denü'l-fazi ve'l yakin râfi'u a'lâmi'ş- şerî'atı ve'd-din vârisü ulumi'l -enbiyâi ve'l-mürselin el-muhtassu bi-mezidi inâyeti'l-meliki'l-mu'in Mevlânâ ( ) kadısı -zidet fezâiluhu-ve mefâhiru'l-kuzât ve'l-hükkâm ma'denü'l-fazl ve'l kelâm Diyarbekir sancağında vâki' kazâların kadıları ve nâibleri -zide fazluhum- tevki'-i refi'-i hümâyun vâsıl olıcak ma'lum ola ki,

Hazine-i âmire'm defterleri mûcebince Diyarbekir sancağında vâki' kazâların bin sekiz yüz sekiz buçuk ve buçuk rub' avârız hânesiyle Ergani ve Çüngüş kazâlarının iki bin elli dört buçuk guruş on beş akçe maktü'ât mâlları olup bin iki yüz yedi senesine mahsûb olmak üzere cem' u tahsîli lâzım gelmeğin ( ) der'uhde olunup yedine mühürlü ve nişânlı Mevkûfât defteri sûreti verilmekle imdi mûcebince cem' u tahsîl etdirilmek fermânım olmuşdur. Buyurdum ki, hükm-i şerifimle mübâşir vardıkda bu bâbda sâdır olan emrim üzere amel edip, dahi sene-i mezbûra mahsûben livâ-i mezkûrda vâki' kazâların ol mikdâr avrız hânesinin beher hânesinden dörder yüz akçe avârızlarıyla ol mikdâr guruş maktu'ât mâlların irsâl olunan mühürlü [ve] nişânlı Mevkûfat defteri sûreti mûcebince cem' u tahsîl ve dâhil-i Hazine-i âmire'm etdirdip hilâf-ı emr u defter kimesneye ta'allül ü inad u muhâlefet etdirmeyesiz ve bunda mâ'adâ mübâşir-i merkûmun ceride ma'âşı için her bir avârız hânesinden ellişer akçe dahi aldırdıp ve hîn-i tahsîlde avârız için alınan akçenin her yüz on akçesinden bir esedi guruş aldırıla ve bundan ziyâde vü noksân alınmaya ve aldırmayasız, kesr-i defterden ve takâs-ı hâneden ve fermânımdan ziyâde mutalebesiyle zulm ü ta'addi olunmakdan be-gâyet ihtirâz u ictinâb eyleyesiz, şöyle bilesiz alâmet-i şerife i'timâd kılasız. Tahriren f'i'l-yevmi'l-hâmis aşer [min] Şâban sene sitte ve mi'eteyn ve elf 15 Şâban 1206 /8 Nisan 1792.

Kostantiniyye-i mahrûse

**Defter-i hânehâ-yı avârız-ı kazâhâ-yı vilâyet-i Diyarbekir vâcib an-sene 1207 ber-mûceb-i defter-i Hazine-i âmire**

[438] Ayrıca bkz. İzgöer vd. *a. g. e.*, 2015, C. 7, s. 40.

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| Kazâ-i Âmid<br>732 hâne | Kazâ-i Hani<br>50 hâne | Kazâ-i Çapakçur<br>49 hâne | Kazâ-i Birecik<br>Tilgören<br>139 hâne | Kazâ-i Savur<br>104 hâne |
| Kazâ-i Kulb<br>70 hâne | Kazâ-i Mihrani<br>9 hâne | Kazâ-i Siird<br>40 hâne | Kazâ-i Çüngüş?<br>50 hâne | Kazâ-i Siverek<br>89,5 hâne |
| Kazâ-i Atak<br>45 hâne | Kazâ-i Hasankeyf<br>188 hâne | Kazâ-i Musul-ı atîk ve cedid<br>168 hâne | Kazâ-i Sincar<br>75 hâne | |

Cem'en Yekûn

| Rub' | Rub'hâneha | Defter-i hâne |
|---|---|---|
| | 1.806,5 [ve] rub' [hâne] | Fi 400 akçe |
| 35 | 72.345 [akçe] | |
| 15 | Bi-hesabı guruş 6.730,5 [esedi guruş ] | Maktü'a-i kazâhâ-i Ergani ve Çüngüş |
| 50 | 8.630,5 | |

Tahriren 14 Ş. Sene 1206/7 Nisan 1792.

**BELGE- 93 ( Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3823- 18a-2).[439]**

**Özet: Diyarbakır'a tahsis kılınan imdad-ı hazriyenin birinci taksiti olan 10.000 kuruşun, Kazâ, nahiye ve şehir esnafına taksîm olunan listesi.**

Hâlen vâli' hıtta-i Diyarbekir vezir-i âsaf-nazîr müşîr-i müşterî-tedbir inâyetlü Hotin Muhâfizı Ferhad Paşa -veffakallahu te'âlâ bi'l-hayr mâ yüridü ve mâ yeşâ' - hazretlerinin işbu bin iki yüz yedi senesine mahsûben eyâlet-i Diyabekir'de bâ-fermân-ı âlî taksîteyn ile tahsîs kılınan yirmi bin guruş imdâd-ı hazeriyelerinin taksît-i ûlâsı olan on bin guruşun vakt ü zamânı hulul etmeğin tevzi'i bâbında sâdır olan fermân-ı âlîşân mûcebince meblağ-ı mezkûr on bin guruş vezir-i müşârunileyh hazretlerinin cânib-i müşirânelerinden bâ-emri âlî eyâlet-i mezbûreye kâimmakâm nasb u ta'yin buyurulan iftihârü'l-emâcid ve'l-ekârim Serbevvâbin-i Dergâh-ı âlî Şeyhzâde sa'âdetlü es-Seyyid İbrahim Ağa hazretlerinin re'y ü ma'rifeti ve ma'rıfet-i şer' ve cümle ma'rifetleriyle medîne-i Âmid'in bi'l-cümle kazâ ve nevâhi ve nefs-i şehir esnâfina tevzi' u taksîm olunan defteridir ki ber-vech-i âti zikr olunur: Hurrire fi'l-yevmi's-sâlis min şehrî Rebîülevvel sene seb'a ve mi'eteyn ve elf 3 Rebîülevvel 1207/ 19 Ekim 1792.

[439] Ayrıca bkz. İzgöer vd. *a. g. e.*, 2015, C. 7, s. 54.

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| Hisse-i Esnaf 1.500 guruş | Hisse-i Şark ve Garb 350 guruş | Kazâ-i Mardin 1.000 guruş | Kazâ-i Siverek 650 guruş | Kazâ-i Siird 500 guruş |
| Kazâ-i Hasankeyf ve Beşiri 900 guruş | Kazâ-i Eğil 500 guruş | Kazâ-i Çermik 275 guruş | Kazâ-i Savur 600 guruş | Kazâ-i Hani 600 guruş |
| Kazâ-i Atak 400 guruş | Kazâ-i Tercil 350 guruş | Kazâ-i Mihrani 250 guruş | Kazâ-i Çapakçur 250 guruş | Kazâ-i Karakeçili 650 guruş |
| Kazâ-i Tilbesme 275 guruş | Kazâ-i Mefarikan 300 guruş | Kazâ-i Ciska 350 guruş | Kazâ-i Bakos Boşad 50 guruş | Kazâ-i Salat Berazi 250 guruş *Nısfı bâ-fermân-ı âlî afv olunmuştur.* |

Cem'an Yekûn: 10.000 guruş. Yalnız on bin guruşdur.

Tevzi'-i mezkûrdan esnâf hissesine isâbet eden bin beş yüz guruş meblağ üzerine elli guruş harc-ı bâb ve iki yüz elli guruş mübâşiriye ve alâ hasebi'l-mu'tâd iki yüz elli ve kâtibiye yirmi beş guruş ki cem'an iki bin yüz yetmiş beş guruş olup meblağ-ı mezkûr nefs-i şehir esnâfına alâ kadri'l-hıses tevzi' olunan defteridir ki ber-vech-i âti zikr olunur:

**BELGE-94 ( Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3749-6b-1).**[440]

**Özet: Diyarbakır eyaleti mal-ı hazeriye ikinci taksitinin tahsîl edilerek gönderilmesi.**

Hâlen medîne-i Âmid'de seccâde-pirâ-yı şeri'at-ı garrâ faziletlü efendi hazretleri -zide fazluhû- ve me'zûn bi'l-iftâ fekâhatlü efendi -zide takvâhu-ve kıdvetü'l-ulemâi'l-müteverri'în müderrisin-i kirâmdan semâhatlü efendiler -zide teverru'uhum- ve kıdvetü'l-emâcid ve'l-a'yân Hâlen Voyvoda-i Diyarbekir sa'âdetlü Halil Efendi -zide mecduhû- ve mefâhirü'l-emâsil ve'l-akrân Alâybeyisi izzetlü es-Seyyid Mahmud Efendi -zide kadruhû- ve kıdvetü'l-emâsil ve'l-akrân Yeniçeri Serdârı izzetlü Ömer Ağa ve a'yân ve zâbitân ve söz sâhibleri ve iş erleri bi-vechi'l-umûm -zide makâdiruhum- inhâ olunur ki,

İşbu bin iki yüz sekiz senesine mahsûben Diyarbekir eyâletinden devletlü inâyetlü veliyyü'n-ni'am efendimiz hazretlerine taksiteyn i'tibârına menûtan bâ-fermân-ı âlî ta'yin ü tahsis buyurulan mâl-ı hazeriyenin re's-i sene Muharrem i'tibârıyla taksît-i

[440] Ayrıca bkz. İzgöer vd. *a. g. e.*, 2015, C. 7, s. 146.

evveli teslim-i hazine-i veliyyü'n-ni'ami olup taksit-i sânisi Recebü'l-müreccеb gurresi tarihine merbüt olunduğundan vakt [ü] zamânı hulul etmekden nâşi meblağ-ı merkûmu seri'ü'l-husûl emvâlden ve yerli yerinden cem' u tahsîl vâcibât-ı umûrların olmağla imdi sizler ki mûmâ-ileyhimsiz, ma'rifet-i şer ve ma'rifetiniz ve cümle ittifâk u ittihâdıyla icâb eden mahâlle tevzi' u taksîm ve rüsûm-ı âdisi üzere kıbel-i şer'den iktizâ eden mürâsele-i şer'îyyelerin ba'de'l-ihrâç ve defter-i mümzâsı mahtumen tarafımıza irsâl ü isâle bezl-i dikkat ve sarf-ı makderet eylemeniz bâbında tarafımızdan işbu buyuruldu tahrir ve kıdvetü'l-emâcid ve'l a'yân Çavuş Kethüdâsı Ali Ağa ile irsâl olunmuşdur. İnşallahu te'âlâ vusulünde gerekdir ki, ber-vech-i meşrûh hareket ve mûceb-i buyuruldu ile âmil olup hilâfiyla vaz'-ı hâletden mezid-i tebâ'üd ü mücânebet eyleyesiz. Fi gurreti B. sene 1208/ 2 Şubat 1794. Es-Seyyid Eyüb Kâimmakâm-ı Vâli' Diyarbekir

**BELGE- 95 ( Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3749-6b-2).**[441]

**Özet: Diyarbakır Valisi el-Hâc Salih Paşa'ya ödenmesi gereken imdad-i hazariye ikinci taksitinin bütün kazâ, nahiye ve şehir merkezi esnafına tevzi listesi.**

Hâlen Vali-i hıtta-i Diyarbekir Vezir-i âsaf-nazir aristo-tedbir devletlü inâyetlü el-Hâc Yusuf Ziya Paşa -veffekallahu te'âlâ bi'l-hayr mâ yüridü ve mâ yeşâ'- hazretlerinin işbu bin iki yüz sekiz senesine mahsûben eyâlet-i mezbûreden bâ-fermân-ı âlî taksiteyn ile tahsis kılınan yirmi bin guruş imdâd-ı hazeriyelerinin taksit-i sânisi olan on bin guruşun vakt ü zamânı hulul etmeğin tevzi'i bâbında Hâlen kâimmakâm-ı vezir-i müşârunileyh mefâhirü'l-ümerâi'l-kirâm sa'âdetlü Eyüb Bey hazretlerinin buyuruldu-yı re'y-i üslûb[ları] mûcebince meblağ-ı mezkûr on bin guruş cümle ma'rifetleri ve ma'rifet-i şer'le medîne-i Âmid'in bi'l-cümle kazâ ve nevâhi ve nefs-i şehir esnâfına tevzi' u taksîm olunan defteridir ki ber-vech-i âti zikr olunur: Hurrire fi'l-yevmi's-sâlis min şehrî Recebi'l-ferd sene semân ve mi'eteyn ve elf 3 Receb 1208/ 4 Şubat 1794.

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| Hisse-i esnâf<br>1.500 guruş | Hisse-i Şark ve Garb<br>350 guruş | Kazâ-i Mardin<br>1.000 guruş | Kazâ-i Siverek<br>650 guruş | Kazâ-i Siird<br>500 guruş |
| Kazâ-i Hasankeyf ma'a-Beşiri<br>500 guruş | Kazâ-i Eğil<br>500 guruş | Kazâ-i Çermik<br>275 guruş | Kazâ-i Savur<br>600 guruş | Kazâ-i Hani<br>600 guruş |

[441] Ayrıca bkz. İzgöer vd. *a. g. e.*, 2015, C. 7, s. 147.

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| 900 guruş | | | | |
| Kazâ-i Atak<br>400 guruş | Kazâ-i Tercil<br>350 guruş | Kazâ-i Mihrani<br>250 guruş | Kazâ-i Çapakçur<br>250 guruş | Kazâ-i Karakeçili<br>650 guruş |
| Kazâ-i Tilbesme<br>275 guruş | Kazâ-i Mefarikin<br>300 | Kazâ-i Ciska<br>350 guruş | Kazâ-i Bakos<br>Boşat<br>50 guruş | Kazâ-i Salat<br>ma'a- Berazi<br>250 guruş<br>Nısfı bâ-fermân-ı âlî afv olumuşdur. |

Cem'an Yekûn: 10.000 guruş. Yalnız on bin guruşdur.

Tevzi'-i mezkûrdan esnâf hissesine isâbet eden bin beş yüz guruş meblağ üzerine yüz elli guruş harc-ı bâb ve iki yüz elli guruş mübâşiriye ve alâ hasebi'l-mu'tâd iki yüz elli guruş ve kâtibiye yirmi beş guruş ki cem'an iki bin yüz yetmiş beş guruş olup meblağ-ı mezkûr nefs-i şehir esnâfına alâ kadri'l-hıses tevzi' u taksîm olunan defteridir ki ber-vech-i âti zikr olunur. Hurrire fi'l-yevmi's-sâlis min şehrî Recebi'l-ferd sene semân ve mi'eteyn ve elf 3 Receb 1208/ 4 Şubat 1794.

**BELGE- 96 (Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3749-22a-2).**[442]

**Özet: Diyarbakır valisine tahsis edilen Hicrî 1209 senesi imdad-ı hazeriyesinin tahsîl edilerek gönderilmesi.**

Medîne-i Âmid'de mesned-nişîn-i şeri'at-ı garrâ taziletlü efendi -zide fazluhû- ve me'zûn bi'l-iftâ fekâhatlü efendi -zide takvâhu- ve kıdvetü'l-emâcid ve'l-a'yân kâimmakâm-ı voyvodamız izzetlü rif'atlü el-Hac İbrahim Ağa -zidemecduhû- ve vücûh-ı belde vesâir iş erleri -zidet mekâdiruhum- inhâ olunur ki,

İşbu bin iki yüz dokuz senesine mahsûben bâ-fermân-ı âlî re's-i sene gurre-i Muharrem i'tibârıyla eyâlet-i Diyarbekir'den tarafımıza ta'yin ü tahsis buyurulan imdâd-ı hazeriyenin vakti dühul ve zamânı da mürûr u hulûl etmekden nâşi imdi mâl-ı hazeriye-i merkûme sâbıkı misillü ma'rifet-i şer' ve ma'rifetin ve cümle ma'rifetleriyle tevzî' u taksîm ve bir an akdem ve bir sâ'at mukaddem yerli yerinden icâb u iktizâ edenlerden cem' u tahsîl ve hazinemize edâ vü teslime mübâderet ve mezid-i i'tinâ vü dikkat eylemeniz bâbında divân-ı Âmid'den işbu buyuruldu tahrir u ısdâr ve Enderun ağalarımızdan Hacı Ali Ağa'yla tisyâr olunmuşdur. İnşallahu te'âlâ vusûlünde gerekdir ki, ber-vech-i meşrûh imdâd-ı hazeriye-i merkûme sâbıkı misillü tevzi' u taksîm ve bir an evvel yerli yerinden rehâyâb u tahsîl ve hazineme teslime

[442] Ayrıca bkz. İzgöer vd. *a. g. e.*, 2015, C. 7, s. 212.

müsâra'at ve bezl-i kudret eyleyip ber-muceb-i buyuruldu amel ü hareket ve hilâfından ittikâ vü mübâ'adet olunmak deyü buyurulduf fi 17 M. sene 1209 / 14 Ağustos 1794.

**BELGE- 97 ( Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3749-22b-1).**[443]

**Özet: Diyarbakır Valisi el-Hâc Yusuf Ziya Paşa'ya ödenmesi gereken Hicrî 1209 senesi imdad-ı hazeriye birinci taksitinin merkez, nahiye ve kazâlar esnafı ile Şark ve Garb köylerine tevzi listesi.**

Hâlen vâli' hıtta-i Diyarbekir vezir-i âsaf-nazir müşir-i müşteri-tedbîr devletlü inâyetlü el-Hâc Yusuf Ziya Paşa -veffekallahu te'âlâ bı'-hayr mâ yürîdü ve mâ yeşâ'- hazretlerinin işbu bin iki yüz dokuz senesine mahsûben eyâlet-ı mezbûreden bâ-fermân-ı âlî taksîteyn ile tahsîs kılınan yirmi bin guruş imdâd-ı hazeriyelerinin taksit-i ûlâsı olan on bin guruşun vakt ü zamânı hulul etmeğin tevzi'i bâbında taraf-ı bâhirü'ş-şeref-i hidivânelerinden sâdır olan buyuruldu-yı emr-i üslûbları mûcebince Hâlen kâlmmakâmları iftihârü'l-emâcid ve'l-ekârım sa'âdetlü el-Hâc İbrahim Ağa'nın re'y-i ma'rifeti ve ma"rifet-i şer'le ve cümle ma'rifetleriyle meblağ-ı mezkûr on bin guruş medîne-i Âmid'in bi'l-cümle kazâ ve nevâhi ve nefs-i şehr esnâfına tevzî' u taksîm olunan defteridir ki ber-vech-i âti zikr u beyân olunur. Hurire fi'l-yevmi's-sâlis ve ışrîn min Muharremi'l-harâm sene tis'a ve mi'eteyn ve elf 3 Muharrem 1209 / 31 Temmuz 1794.

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| Hisse-i esnaf<br>1.500 guruş | Hisse-i Şark ve Garb<br>350 guruş | Kazâ-i Mardin<br>1.000 guruş | Kazâ-i Siverek<br>650 guruş | Kazâ-i Siird<br>500 guruş |
| Kazâ-i Hasankeyf ma'a-Beşiri<br>900 guruş | Kazâ-i Eğil<br>500 guruş | Kazâ-i Çermik<br>275 guruş | Kazâ-i Savur<br>600 guruş | Kazâ-i Hani<br>600 guruş |
| Kazâ-i Atak<br>400 guruş | Kazâ-i Tercil<br>350 guruş | Kazâ-i Mihrani<br>250 guruş | Kazâ-i Çapakçur<br>250 guruş | Kazâ-i Karakeçili<br>650 guruş |
| Kazâ-i Tilbesme<br>275 guruş | Kazâ-i Mefarikin<br>300 | Kazâ-i Ciska<br>350 guruş | Kazâ-i Bakos Boşat<br>50 guruş | Kazâ-i Salat ma'a- Berazi<br>250 guruş<br>*Nısfı bâ-fermân-ı âlî afv olumuşdur.* |

Cem'an Yekûn: 10.000 guruş. Yalnız on bin guruşdur.

[443] Ayrıca bkz. İzgöer vd. *a. g. e.*, 2015, C. 7, s. 212.

Tevzi'-i mezkûrdan esnâf hissesine isâbet eden bin beş yüz guruş meblağ üzerine elli guruş harc-ı bâb ve iki yüz elli guruş mübâşiriye ve alâ hasebi'l-mu'tâd iki yüz elli ve kâtibiye yirmi beş guruş ki cem'an iki bin yüz yetmiş beş guruşa bâliğ olmağın meblağ-ı mezkûr nefs-i şehir esnâfına alâ kadri'l-hıses tevzi' olunan defteridir ki ber-vech-i âti zikr olunur:

Hurrire fi'l-yevmi's-sâlis aşer min şehrî Muharremi'l-harâm sene tis'a ve mi'eteyn ve elf 13 Muharrem 1209 / 10 Ağustos 1794.

**BELGE- 98 ( Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3698-17b-1).**[444]

**Özet: Diyarbakır eyaletinden vezirler için tahsis edilen imdâd-ı hazeriyelerin ikinci taksiti olan meblağın kazâ ve nahiyeler ile şehir esnafına tevziinin listesi.**

Öteden beru eyâlet-i Diyarbekir'den vüzerâ-yı izâm hazerâtlarına bâ-fermân-ı âlî taksîteyn ile ta'yîn buyurulan yirmi bin guruş imdâd-ı hazeriyelerinin işbu bu bin iki yüz on yedi senesi mâh-ı Recebü'l-ferd'in gurresinden taksît-i sânisi olan on bin guruşun vakt ü zamânı hulûl etmeğin ancak tevzî'i bâbında bundan akdem Diyarbekir Vâlisi vezîr-i rûşen-zamir devletlü inâyetlü Zühdü İsmail Paşa hazretleri bi-takdîrillahi te'âlâ irtihâl-i dâr-ı bekâ etmekle taraf-ı Devlet-i Aliyye yâhud vâli' vâlâ-şân tarafından haber vürûduna dek mütesellim nasb u ta'yin olunan kethüdâ-yı âlî-kadr müşârunileyh hâcegân-ı Divân-ı hümâyûn'dan iftihârü'l-emâcid ve'l-ekârim inâyetlü mürüvvetlü Sürurî Ahmed Beyefendi re'y ü ma'rifeti ve cümle ma'rifetleri ve ma'rifet-i şer' ile medîne-i Âmid'in bi'l-cümle kazâ ve nevâhi ve nefs-i şehir esnafına tevzî' u taksîm olunan defteridir ki, ber-vech-i âti zikr olunur. Hurrire fi't-tarihi'l-mezbûr li-seneti'l-merkûme

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| Hisse-i esnaf<br>1.500 guruş | Hisse-i Şark ve Garb<br>350 guruş | Kazâ-i Mardin<br>1.000 guruş | Kazâ-i Siird<br>500 guruş | Kazâ-i Siverek<br>650 guruş |
| Kazâ-i Hasankeyf ve Beşiri<br>900 guruş | Kazâ-i Eğil<br>500 guruş | Kazâ-i Çermik<br>275 guruş | Kazâ-i Savur<br>600 guruş | Kazâ-i Hani<br>600 guruş |
| Kazâ-i Atak<br>400 guruş | Kazâ-i Tercil<br>350 guruş | Kazâ-i Mihrani<br>250 guruş | Kazâ-i Çapakçur<br>350 guruş | Kazâ-i Karakeçili<br>650 guruş |

[444] Ayrıca bkz. İzgöer vd. *a. g. e.*, 2015, C. 7, s. 521.

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| Kazâ-i Tilbesme 275 guruş | Kazâ-i Mefarikin 300 guruş | Kazâ-i Ciska 350 guruş | Kazâ-i Bakos Boşat 50 guruş | Kazâ-i Salat ma'a- Berazi 250 guruş |

Yekûn: 10.000.Yalnız on bin guruşdur.

**BELGE- 99 ( Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3750-23a-1).**[445]

**Özet: Diyarbekir'in kazâlarından tahsîl edilecek avârız miktarı.**

Avârız husûsu için vürûd eden emir sûretidir.

Akdâ kuzâti'l-müslimin evlâ vülâti'I-muvahhîdin ma'denü'l-fazl ve'l-yakin rafi'u a'lâmi'ş-şeri'atı ve'd-dîn vârisü ulûmi'l-enbiyâi ve'l-mürselin el-muhtassu bi-mezidi inâyeti'l-meliki'l-mu'in mevlânâ Âmid kadısı -zidet fezâiluhû- ve mefahirü'l-kuzât ve'l-hükkâm ma'âdinü'l-fezâil ve'l-kelâm Diyarbekir eyâletinde vâki' kazâların kadıları ve nâibleri -zide fazluhum- tevki'-i refi'-i hümâyun vâsıl olıcak malûm ola ki,

Hazine-i âmire'm defterleri mûcebince Diyarbekir eyâletinde vâki' kazâların bin sekiz yüz buçuk ve buçuk rub' avârız hânesiyle Ergani ve Çüngüş kazâlarının iki bin elli dört guruş on beş akçe maktû' mâlları olup bin iki yüz on sekiz senesine mahsûb olmak üzere cem'u tahsîli lâzım gelmeğin der'uhde olunub yedine menhûrlu ve nişânlı Mevkûfât defteri sûret verilmekle imdi mûcebince cem'u tahsîl etdirilmek emrim olmuşdur. Buyurdum ki, hükm-i şerifimle mübâşir vardıkda bu bâbda sâdır olan emrim üzere amel edip dahi sene-i mezkûra mahsûb olmak üzere eyâlet-i mezkûrede vâki' kazâların ol mikdar ava[r]ız hânesinin beher hânesinden dörder yüz akçe avârızlarıyla ol mikdâr guruş mâl-ı mâktu'ların irsâl olunan memhûrlu ve nişânlı Mevkûfât defteri sûreti mûcebince cem'u tahsîl ve dâhil-i Hazine-i âmire'm etdirilip hilâf-ı emr u defter kimesneye ta'allül ü muhâlefet etdirmeyesiz ve bundan mâ'adâ mübâşirin cihet-i ma'âşı için beher avârız hânesinden ellişer akçe vech-i ma'âş dahi zahire aldırıp tahsîlde ava[r]ız için olunan akçenin her yüz sekiz akçesinden bir esedi guruş aldırılıp ve ava[r]ız için alınan akçeyi Hazine-i âmire'm olduğu vech üzere aldırdıp bundan ziyâde vü noksân alınmaya ve aldırmayasız, kesr-i defterеden ve naks-ı hâneden ve fermânından ziyâde mutâlebesiyle re'âyâ fukarâsını zulm ü ta'addi olunmakdan hazer u mücânebet eyleyesiz, şöyle bilesiz,

[445] Ayrıca bkz. İzgöer vd. *a. g. e.*, 2016, C. 8, s. 60.

alâmet-i [şerife] i'timâd kılasız. Tahriren fi'l-yevmi'r-râbi' min şehrî Zilkade sene seb'a ve aşer ve mi'eteyn ve elf 4 Zilkade 1217 /26 Şubat 1803.

Konstantiiyyetü'l-mahrûse

**Defter-i nüzul-i hânehâ-i avârız-ı kazâha-i mekûre der-liva-i Diyarbekir an-vâcib sene 1218 ber- mûceb-i defter-i Hazîne-i amire**

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| Kazâ-i Âmid<br>732,5 hâne | Kazâ-i Hani<br>50 hâne | Kazâ-i Çapakçur<br>49 hâne | Kazâ-i Birecik-i Belviran<br>139 hâne | Kazâ-i Savur<br>104 hâne |
| Kazâ-i Kulb<br>70 hâne | Kazâ-i Mihrani<br>9 hâne | Kazâ-i Siird<br>40 hâne | Kazâ-i Çermik<br>50 hâne | Kazâ-i Siverek<br>89,5 hâne |
| Kazâ-i Atak<br>45 hâne | Kazâ-i Hasankeyf<br>188 hâne | Kazâ-i Tercil-i atîk ve cedid<br>168 hâne | | Kazâ-i Sincar<br>75 hâne |

1.808, 0,5 rub'hâne

723.450

6.576,5 guruş 25 akçe

2.054 guruş 25 akçe Mardin, Ergani, Çüngüş 9 Za. sene 1217

8.630 guruş 50 akçe

**BELGE- 100 ( Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3750-24a-2).[446]**

**Özet: Diyarbakır'daki kazâların Hicrî 1218 senesine mahsup nüzul bedellerinin tahsîl edilerek hazineye gönderilmesi.**

Akdâ Kuzâti'l-müslimîn evlâ vülâti'l-muvahhidin, ma'denü'l-fazl ve'l-yakin rafi'u a'lâmi'ş-seri'atı ve'd-din vârisü ulumi'l-enbiyâi ve'l-mürselin el-muhtassu bi-mezidi inâyeti'l-meliki'l-mu'în mevlânâ Âmid kadı –zidet fezailuhû-ve mefâhirü'l-kuzât ve'l-hükkâm ma'âdinü'l-fezail ve'l-kelâm Diyarbekir eyâletinde vâki' kazâların kadıları ve nâibleri -zide fazluhum evki' refi'-i hümâyun vâsıl olcak ma'lüm ola ki, Hazine-i amire'm defterleri mûcebince Diyarbekir eyâletinde vâki' kazâların iki bin üç yüz yirmi iki buçuk ve buçuk rub' bedel- nüzul hâneleri olup bin iki yüz on sekiz senesine mahsûb olmak üzere cem'u tahsîli lâzım gelmeğin der'uhde olunup yedine mühürlü ye nişânlı Mevkûfât defteri sûreti verilmekle imdi mûcebince cem'u tahsîl etdirilmek fermânım olmuşdur. Buyurdum ki, hükm-i şerifimle [24b] vardıkda bu bâbda sâdır olan emrim üzere amel edip dahi sene-i mezkûra mahsûben eyâlet-i

[446] Ayrıca bkz. İzgöer vd. *a. g. e.*, 2016, C. 8, s. 64.

merkûmede vâkı’ kazâların ol mikdâr bedel-i nüzul hânesinin beher hânesinden bin sekiz yüz sekiz buçuk ve buçuk rub' hânesinden altışar yüz akçe ye beş yüz on dört hânesinin beher hânesinden üçer yüz akçe bedel-i nüzulleri mâlların irsâl olunan mühürlü ve nişânlı Mevkûfât defleri sûreti mûcebince cem’u tahsîl ve dâhili-i Hazine-i âmire’m etdirdip hilâf-ı emr u defter kimesneye ta'allü ü muhâlefet etdirmeyesiz ve bundan ma’adâ mübâşirin cihet-i ma’âşı için beher bedel-i nüzul hânesinden otuzar akçe dahi aldırılıp ve hin-i tahsîlde alınan akçenin her yüz on akçesinden bir cesedi guruş aldırılıp ve bedel-i nüzul için alınan akçe Hazine-i âmire'me alındığı vech üzere aldırılıp bundan ziyâde vü noksân alınmaya ve aldırmayasız, kesr-i defterden ve naks-ı hâneden ve fermânımdan ziyâde mutâlebesiyle re'âyâ fukarâsına zulm ü ta'addi etdirmeyesiz, şöyle bilesiz, alâmet-i şerife i'timâd kılasız. Tahriren [fi]'l-yevmi'r-râbi’ şehrî Zilkade sene seb'a aşer ve mi'eteyn ve elf 4 Zilkade 1217 /26 Şubat 1803.

Kostantiniyyetü'l-mahrûse

**Defter-i hânehâ-i nüzul-i kazâhâ-i mezkûrin der-livâ-i Diyarbekir an-vâcib sene 1218 defter-i [Hazine-i] âmire**

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| Kazâ-i Âmid<br>732 hâne 1 rub’ | Kazâ-i Hani<br>50 hâne | Kazâ-i Birecik-i Belviran<br>139 hâne | Kazâ-i Savur<br>104 hâne | Kazâ-i Kulb<br>70 hâne |
| Kazâ-i Mihrani<br>9,5 hâne | Kazâ-i Siird<br>40 hâne | Kazâ-i Çermik<br>50 hâne | Kazâ-i Siverek<br>89,5 hâne | Kazâ-i Atak<br>45 hâne |
| Kazâ-i Hasankeyf<br>188 hâne | Kazâ-i Sincar<br>75 hâne | Kazâ-i Tercil-i atîk ve cedid<br>168 hâne | Kazâ-i Çemişgezek<br>300 akçe<br>103 hâne | Kazâ-i Sağman<br>300 akçe<br>130 hâne |
| Kazâ-i Tercil? 300 akçe 173 hâne | | Kazâ-i Mazgird<br>300 akçe 108 hâne | Kazâ-i Çapakçur<br>49 hâne | |

1.808,5 0,5 rub’ hâne (600 akçe)

514 hâne (300) akçe

2.322 0,5 rub’ hâne

122.727

12.157 guruş 50 akçe

Fi Za. sene 1217/ Şubat 1803.

**BELGE- 101 ( Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3750-28b-2).**[447]

**Özet: Diyarbakır'da toplanacak olan Hicrî 1217 yılı ikinci taksisi ile 1218 senesi birinci taksiti imdad-ı hazeriyesinin bir an önce tahsili.**

Diyarbekir'de mesned-nişîn-i şeri'at-ı garrâ faziletlü efendi-zide fazluhû- ve me'zûnen bi'l-iftâ fekâhatlü efendi -zide ilmuhû- ve mefâhirü'l-emâcid ve'l-ekârim hâcegân-ı Divân-ı mu'allâ-erkân'ından voyvoda ve kâimmakâmımız izzetlü Süruri Ahmed Efendi -dâme mecduhû- ve kıdvetü'l-ulamâi'l-muhakkıkîn sâbık u esbak me'zûnen bi'l-iftâ efendiler ve müderrisin-i kirâm-ı zevi'l-ihtirâm efendiler -zide ilmuhum- ve kıdvetü's-sâdâti'l-kiram kâimmakâm-ı nakibüleşrâf -zîde şerefu ve siyâdetihi- ve kıdvetü'l-emâcid ve'l-a'yan miralây ve serdâr-ı yeniçeriyân ve turacıyân ve hasekiyân ve ağa-yı gılmân vesâir zâbitân ve a'yân-ı vilâyet ve iş erleri bi-ecma'ihim inhâ olunur ki,

Diyarbekir eyâleti iki yüz on yedi senesi Recebü'l-müreccebinin beşinci gününde avâtıf-ı aliyye-i mülukâneden uhde-i âcizâneme tevcih u ihsan [29a] buyurulmuş olup ve kezâlik Şevvâl-i şerifinde tevcihât-ı meserret-âyât-ı tâcdâride dahi ibkâ vü takrir kılınmış olup eyâlet-i mezkûrede vâki' kazâlardan vüzerâ-yı izâm hazerâtına tahsis kılınmış olan yirmi bin guruş imdâd-ı hazariyeden tevcihi tarihinden Zilhicce-i şerife'si tarihine gelinceye kadar hissemize isabet eden meblağ-ı ma'lumü'l-mikdârın yerli yerinden cem'u tahsîl ve kezâlik işbu bin iki yüz on sekiz senesi Muharremü'l-harâm'ı i'tibâriyle eyâlet-i mezkûreden lâzım gelen iki taksit ile tahsîl olunacak imdâd-ı hazariye mâlının cem'u tahsîli bâbında başka başka iki kıt'a emr-i şerif-i âlîşan sâdır olup ve evâmir-i şerife-i mezkûre bu defa irsâl olunmuş olmağla sâdır olan iki kıt'a emr-i şerif-i celilü'ş-şan mûcebince mukaddem Recceb-i şerif gurresinde tevzi' u tahsîl ve işbu sene-i cedide Muharrem-i şerif'i re's-i sene i'tibâriyla tavzi' u tahsîli lâzım gelen â-ı hazariyenin taksit-i evvelini ber-resm-i âdi vücûh-ı ahâli ve cümle ma'rifetiyle tevzi' u taksîm ve bir kadem akdem yerli yerinden cem'u tahsîl ve kabzına me'mûra edâ vü teslim olunmak bâbında divân-ı Âmid'den işbu buyuruldu tahrir u ısdâr etdirip ağalarından iç çukadârımız izzetlü İbrahim Ağa ile irsâl olunmuşdur. İnşaallahu te'ala vüsûlünde gerekdir ki, vech-i meşrûh üzere mukaddem ü muahhar lazım gelen imdâd-ı hazariyesinin tevzi' ü taksîmi ve yerli yerinden cem'u tahsîl ve bir akçe pesmânde bırakmayarak husûle getirilmesi ve bu bâbda ser-mû tecviz-i tehâvün olunmaması husûsuna dikkat ve

[447] Ayrıca bkz. İzgöer vd. *a. g. e.*, 2016, C. 8, s. 78.

kemâl-i basiret üzere olup ber-mûceb-i buyruldu amel ü hareket ve hilâf-ı vaz'u Hâlentdan hazer u mücânebet ve ittika vü mübâ'adet eyleyesiz deyü buyuruldu. Fi 5 M. sene 1218 /27 Nisan 1803.

**BELGE- 102 ( Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3750-29a-1).**[448]

**Özet: Diyarbakır'da toplanması gereken 20 bin kuruş imdad-ı hazariyenin birinci taksitinin esnaf ve kazâlara tevzi listesi.**

Hâlen vâli' vâlâ-şân-ı eyâlet-i Diyarbekir vezir-i ma'dilet-semir Aristo-tedbir bir Felatun-fikre[t] devletlü inâyetlü mürüvvetlü merhametlü es-Seyyid el-Hâc Mehmed Paşa –veffeka[hu]llahu te'âlâ bi'l-hayr[li]-mâ yüridü ve mâ yeşâ- hazretlerinin işbu bin iki yüz on sekiz senesine mahsûben eyâlet-i mezkûreden ber-mu'tâd ve bâ-fermân-ı âlî taksiteyn ile tahsis kılınan yirmi bin guruş imdâd-ı hazariyelerinin taksit-i ulâsı olan on bin guruşun vakt ü zamânı re's-i sene-i hali Muharremü'l-harâm'ına menût olmağla tevzi'i bâbında taraf-ı bâhirü'ş-şeref-i hidivânelerinden Haleb-i şehbâ cânibinden sâdır olan buyuruldu-yı emr-i üslûbları eğerçi vürûd lâkin teşrif-i devletleri vukû' bulmadığından taraf-ı asafânelerinden kâimmakâmları hâcegân-ı Divân-ı hümâyun'dan ve Voyvoda-i Diyarbekir sa'âdetlü Süruri Ahmed Efendi hazretleri ma'rifeti ve ma'rifet-i şer'île mebblağ-ı mezbûr on bin guruşu medîne-i Âmid'in bi'l-cümle kazâ ve nevâhi ve nefs-i şehir esnâfına de'b-i kadimiyle tevzi' olunan defteridir ki ber vech-i âtî zikr olunur. Hurrire-i fi't-tarihi'l-mezbûr seneti'l-merkûme

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| Hisse-i esnaf<br>1.500 guruş | Hisse-i Şark ve Garb<br>350 guruş | Kazâ-i Mardin<br>1.000 guruş | Kazâ-i Siird<br>500 guruş | Kazâ-i Siverek<br>650 guruş |
| Kazâ-i Hasankeyf, Beşiri<br>900 guruş | Kazâ-i Eğil<br>500 guruş | Kazâ-i Çermik<br>275 guruş | Kazâ-i Savur<br>600 guruş | Kazâ-i Hani<br>600 guruş |
| Kazâ-i Atak<br>400 guruş | Kazâ-i Tercil<br>350 guruş | Kazâ-i Mihrani<br>350 guruş | Kazâ-i Çapakçur<br>350 guruş | Kazâ-i Karakeçili<br>650 guruş |

[448] Ayrıca bkz. İzgöer vd. *a. g. e.*, 2016, C. 8, s. 79.

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| Kazâ-i Tilbesme<br>275 guruş | Kazâ-i Mefarikin<br>300 | Kazâ-i Ciska<br>350 guruş | Kazâ-i Bakos<br>Boşat<br>50 guruş | Kazâ-i Salat<br>ma'a- Berazi<br>250 guruş<br>*nısfı bâ-fermân-ı âlî* |

Yekûn:10.000 guruş. Yalnız on bin guruşdur.

**BELGE- 103 ( Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3750-42b-1).**[449]

**Özet: Diyarbakır imdad-ı hazeriyesi ikinci taksitinin tahsîl edilerek gönderilmesi.**

Medîne-i Âmid'de mesned-nişîn-i şeri'at-ı garrâ faziletlü efendi -zide fazluhû-ve me'zûnen bi'l-iftâ fekâhatlü efendi -zide ilmuhû- vesâir müderrisin-i kirâm efendiler-zide ilmuhum -ve kıdvetü'l-emâsil ve'l-akrân reisü'l-a'yân-ı belde izzetlü Ali Ağa-zide kadruhû-ve mefâhirü'l-emâsil ağa-yı gılman ve taht alâybeyisi ağalar ve Serdâr-ı Ocak Hasan Ağa ve turnacıyân ve hasekiyân ve serdengeçdiyân ağalar bi-vechi'l-umûm –zidet mukâdiruhum-inha olunur ki,

Öteden beru taksîteyn ile vüzerâ-yı izâm hazerâtına muhtas olunan işbu bin iki yüz on sekiz senesini bâ-fermân-ı celilü'l-unvân tarafımızdan matlûbu ehem ve mukteziyâtdan olan imdâd-ı hazeriyenin taksit-i sânisi malûmü'l-mikdâr mebâliğin vakt-i tevzi' hulul etmekden nâşi mebâliğ-i mezkûru ma'rifet-i şer' ve cümle ma'rifetleriyle sâlyâne ve tevzi ve iktizâ eden mümzâ defteriyle kazâların mürâselâtlarını tanzim ve husûs-ı merkûmu bi'l-ittifik nizâm-ı râbıtaya rabt u idlâl eylemenizi hâvi ve mâl-ı matlûbe-i mezkûru temşiyet ve tarh u tevz'i muhtevi divân-ı Âmid'de işbu buyuruldu tahrir u ısdâr ( ) ile irsâl olunmuşdur. İnşâallahu te'ala vüsûlünde gerekdir ki, ber-vech-i muharrer sâlifü'l-beyân mâl-ı mezkûru ma'rifet-i şer' ve cümle ma'rifetleriyle temşiyet ve nizâm u râbıtaya idhâl birle iktizâ eden defter ve kazâya mürâselatlarını tanzim ve tarafımıza irsâli hususuna mezid-i dikkat ve sa'y-i bi-şümâr gayret ve mûcib-i buyruldumuz ile amel ü hareket ve avk u te'hir misillü hareketden tevakkî vü mübâ'adet eyleyesin deyü. Fi 13 C.sene 1218/ 30 Eylül 1803.

[449] Ayrıca bkz. İzgöer vd. *a. g. e*., 2016, C. 8, s. 116.

**BELGE- 104 ( Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3750-43a-1).**[450]

**Özet: Diyarbakır imdad-ı hazeriyesinden kazâlar ve esnafın ödemesi gereken meblağa ait liste.**

Hâlen Vâli' vâlâ-şân-ı eyâlet-i Diyarbekir Vezir-i adimü'n-nazır Müşir-i müşteri-tedbir devletlü inâyetlü merhametli el-Hâc Mehmed Paşa -veffeka-[hu]llahu te'ala bi'l-hayr mâ-yüridü ve mâ yeşâ'- hazretlerinin işbu bin iki yüz on sekiz senesine mahsûben ez-kadim eyâlet-i Diyarbekir'den bâ-fermân-ı âlî taksiteyn tahsis kılınan yirmi bin guruş imdâd-ı hazeriyelerinin taksit-i sânisi olan on bin guruşun vakt ü zamânı hulul etmeğin tevzi'i bâbında taraf-ı devletlerinden sâdır olan buyuruldu-yı emr-i üslübleri mûcebince meblağ-ı mezbûr on bin guruş cümle ma'rifetleri ve ma'rifet-i şer ile medîne-i Âmid'in bi'l-cümle Kazâ ve nevâhî ve nefs-i şehir esnafına tevzi' u taksîm olunan defteridir ki ber-vech-i âtî zikr olunur. Hurrire fi gurreti şehrî Recebi'l-mürrecceb sene semân aşer ve mi'eteyn ve elf 1 Receb 1218 / 17 Ekim 1803.

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| Hisse-i esnaf<br>1.500 guruş | Hisse-i Şark ve Garb<br>350 guruş | Kazâ-i Mardin<br>1.000 guruş | Kazâ-i Siverek<br>650 guruş | Kazâ-i Siird<br>500 guruş |
| Kazâ-i Hasankeyf, Beşiri<br>900 guruş | Kazâ-i Eğil<br>500 guruş | Kazâ-i Çermik<br>275 guruş | Kazâ-i Savur<br>600 guruş | Kazâ-i Hani<br>600 guruş |
| Kazâ-i Atak<br>400 guruş | Kazâ-i Tercil<br>350 guruş | Kazâ-i Mihrani<br>250 guruş | Kazâ-i Çapakçur<br>250 guruş | Kazâ-i Karakeçili<br>650 guruş |
| Kazâ-i Tilbesme<br>275 guruş | Kazâ-i Mefarikin<br>300 guruş | Kazâ-i Ciska<br>350 guruş | Kazâ-i Bakos Boşat<br>50 guruş | Kazâ-i Salat ma'a- Berazi<br>250 guruş |

Yekûn:10.000 guruş. Yalnız on bin guruşdur.

Tevzi'-i mezkûrden esnaf hissesine isabet eden bin beş yüz guruş üzerine yüz elli guruş harc-ı bâb ve iki yüz elli guruş mübâşiriye ve alâ hasebi'l-mu'tâd iki yüz elli guruş kâtibiye yirmi beş guruş ki cem'an iki bin yüz yetmiş beş guruş olup meblağ-ı mezkûr ala kadri'l-hıses esnaf beynlerinde tevzi' u taksîm olunan defterdir ki ber vech-i âtî zikr olunur. Hurrire fi evaili şehrî Recebi'l-müreccebsene semân ve aşer ve mi'eteyn ve elf Receb 1218 / 1-10 Ekim 1803

[450] Ayrıca bkz. İzgöer vd. *a. g. e.*, 2016, C. 8, s. 117.

**BELGE- 105 ( Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3787-7b-1).**[451]

**Özet: Diyarbakır eyaleti imdad-ı hazeriyesinden kazâ, nahiye ve nahiyelerle şehir esnafına tevzi ve taksîm olunan miktarın listesi.**

Ez-kadîm eyâlet-i Diyarbekir'den bâ-fermân-ı âlî vüzerâ-yı izâm hazerâtına kısteyn ile ta'yîn buyurulan yirmi bin guruş imdâd- hazeriyelerinin kıst-ı evveli olan on bin guruş işbu bin iki yüz otuz dokuz senesi gurre-i Muharremü'l itibariyle tevzi'i bâbında Hâlen Diyarbekir Vâlî-i vâlâşan-ı Eyâlet-i Diyarbekir Vezir-i adimü'n-nazîr devletlü inâyetlü mürüvetlü Ebubekir Paşa efendimiz hazretleri tarafından vürûd eden bir kıt'a buyuruldu-i emr-i üslûbları mûcebince meblağ-ı mezbûr on bin guruşu cümle ma'rifetleri ve ma'rifet-i şer' ile medîne-i Âmid'in bi'l-cümle kazâ ve nevâhi ve nefs-i şehr esnâfına tevzî' u taksîm olunan defteridir ki ber vech-i âti zikr u beyân olunur. Hurrire fi't-tarihi'l-mezbûr seneti'l-merkûme

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| Hisse-i esnaf<br>1.500 guruş | Hisse-i Şark ve Garb<br>350 guruş | Kazâ-i Mardin<br>1.000 guruş | Kazâ-i Siverek<br>650 guruş | Kazâ-i Atak<br>400 guruş |
| Kazâ-i Çermik<br>275 guruş | Kazâ-i Hani<br>600 guruş | Kazâ-i Eğil<br>500 guruş | Kazâ-i Siird<br>500 guruş | Kazâ-i Savur<br>600 guruş |
| Kazâ-i Tercil<br>350 guruş | Kazâ-i Hasankeyf ve Beşiri<br>900 guruş | Kazâ-i Mihrani<br>250 guruş | Kazâ-i Çapakçur<br>250 guruş | Kazâ-i Karakeçili<br>650 guruş |
| Kazâ-i Tilbesme<br>275 guruş | Kazâ-i Mefarikin<br>300 guruş | Kazâ-i Ciska<br>350 guruş | Kazâ-i Bakos Boşat<br>50 guruş | Kazâ-i Salat ma'a- Berazi<br>250 guruş |
| Yekûn:10.000 guruş. Cem'an yalnız on bin guruşdur. | | | | |

**BELGE- 106 ( Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3746-14a-1).**[452]

**Özet: Diyarbakır sancağına bağlı kazâlardan Hicrî 1200 senesine mahsûben tahsîl edilecek nüzul bedeli.**

Mefâhiru'l-kuzât ve'l-hükkâm ma'âdinü'l-fezâil ve'l-kelâm Diyarbekir sancağında vâki' kazâların kadıları -zide fazluhum- tevki'-i refi'-i hümâyün vâsıl olıcak malûm ola ki,

Hazine-i âmire'm defterleri mûcebince Diyarbekir sancağında vâki' kazâların iki bin iki yüz seksen iki buçuk ve buçuk rub' hânesi olup bin iki yüz senesine

[451] Ayrıca bkz. İzgöer vd. *a. g. e.*, 2016, C. 8, s. 499.
[452] Ayrıca bkz. İzgöer vd. *a. g. e.*, 2017, C. 9, s. 45.

mahsûb olmak üzere cem’ u tahsîli lâzım gelmeğin ( ) der'uhde olunup yedine mühürlü ve nişânlı Mevkûfât defteri sûreti verilmek ile imdi mûcebince cem'u tahsîl etdirilmek fermânım olmuşdur. Buyurdum ki, hükme-i şerifimle mübâşır vardıkda bu bâbda sâdır olan emrim üzere amel edip dahi sene-i mezbûra mahsûb olmak üzere livâ-i mezbûrede vâki' kazâların ol mikdâr hânesinden bin sekiz yüz sekiz buçuk ve buçuk rub’ hânesinin beher hânesinden altışar yüz ve dört yüz yetmiş dört hânesinin beher hânesinden üçer yüz bedel-i nüzulleri mâlların irsâl olunan mühürlü ve nişânlı Mevkûfât defteri sûreti mûcebince yerli yerinden cem’ u tahsîl ve dâhil-i Hazine-i âmire'm etdirip hilâf-ı emr u defter kimesneye ta'allül ü inâd u muhâlefet etdirmeyesiz ve bundan mâ'adâ mübâşir-i mezkûrun cihet-i ma'âşı için her bir bedel-i nüzul hânesinden otuzar akçe vech ma'âşı dahi aldırıp ve hîn-i tahsîlde bedel-i nüzul için alınan akçenin her yüz on akçesinden bir esedi guruş aldırıp ve mîrî için alınan akçe Hazine-i âmire'me alındığı vech üzere aldırıp bundan ziyâde vü noksân alınmaya ve aldırmayasız. Kesr-i defterden ve nakz-ı hâneden ve fermânımdan ziyâde mutâlebesiyle re’âyâ fukarâsına zulm ü ta'addi olunmakdan be-gâyet ıhtirâz ü ictinâb eyleyesiz. Şöyle bilesiz, alâmet-i şerife i'timad kılasız. Tahriren fi'l-yevmi'r-râbi’ işrin Cemâziyelevvel sene tis'a ve tis'in ve mi'e ve elf 24 Cemâziyelevvel 1199 / 4 Nisan 1785.

Be-makâm-ı Kostantiniyyetü'l-mahrûse

Defter-i hânehâ-i bedel-i nüzul-i kazâhâ der-livâ-i Diyarbekir an-vâcib sene 1200 ber-mûceb-i defter-i Hazine-i âmire

<table>
<tr><td>Kazâ-i Âmid<br>732 hâne 1 rub’</td><td>Kazâ-i Hani<br>50 hâne</td><td>Kazâ-i Birecik-i Belviran<br>139 hâne</td><td>Kazâ-i Savur<br>104 hâne</td><td>Kazâ-i Kulb<br>70 hâne</td></tr>
<tr><td>Kazâ-i Mihrani<br>9 hâne</td><td>Kazâ-i Siird<br>40 hâne</td><td>Kazâ-i Çermik<br>50 hâne</td><td>Kazâ-i Siverek<br>89,5 hâne</td><td>Kazâ-i Atak<br>45 hâne</td></tr>
<tr><td>Kazâ-i Hasankeyf<br>188 hâne</td><td>Kazâ-i Sincar<br>75 hâne 1 rub’</td><td>Kazâ-i Musul atîk ve cedid<br>168 hâne</td><td>Kazâ-i Çemişgezek<br>103 hâne<br>beher hâne 300 guruş</td><td>Kazâ-i Sağman<br>130 hâne<br>beher hâne 300 akçe</td></tr>
<tr><td colspan="2">Kazâ-i Pertek 133 hâne<br>beher hâne 300 guruş</td><td>Kazâ-i Mazgird<br>108 hâne<br>beher hâne 300 akçe</td><td colspan="2">Kazâ-i Çapakçur<br>49 hâne</td></tr>
</table>

| |
|---|
| Yekûn<br>1.808,5 hâne ve nısf hâne beher hâne 600 guruş<br>474 hâne beher hâne 300 guruş<br>2.282,5 hâne<br>1.227.375<br>Bi-hesabı guruş<br>11.157,5 guruş 50 para<br>Tahriren 23 Ca. sene 1199 |

Defter-i hâneha-i avârız-ı kazâhâ der-liva-ı Diyarbekir an-vâcib sene 1200 ber-mûceb-i defter-i Hazine-i amire

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| Kazâ-i Âmid<br>732 hâne 1 rub’ | Kazâ-i Hani<br>50 hâne | Kazâ-i Çapakçur<br>49 hâne | Kazâ-i Birecik-i Belviran<br>139 hâne | Kazâ-i Savur<br>104 hâne |
| Kazâ-i Kulb<br>70 hâne | Kazâ-i Mihrani<br>9 hâne | Kazâ-i Siird<br>40 hâne | Kazâ-i Çermik<br>50 hâne | Kazâ-i Siverek<br>89,5 hâne |
| Kazâ-i Atak<br>45 hâne | Kazâ-i Hasankeyf<br>188 hâne | Kazâ-i Musul atîk ve cedid<br>168 hâne | Kazâ-i Sincar<br>75 hâne | |
| Yekûn<br>1.808,5 hâne 1 rub’ beher hâne 400<br>723.450<br>Bi-hesabı guruş<br>6.576,5 guruş 35 para<br>2.054 guruş 15 para maktû’a-i kazâ-i Ergani ve Çüngüş<br>8.630,5 guruş 50 para<br>Tahriren 23 Ca. sene 1199 | | | | |

**BELGE- 107 ( Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3746-14b-1).[453]**

**Özet: Diyarbakır valisi için vilayete tahsis edilen meblağın birinci taksitinin tahsili.**

Hâlen Medîne-i Âmid’de seccâde-nişîn-i şeri’at-ı mübin faziletlü semahâtlü efendi hazretleri ve kıdvetü’l-emâcid ve’l-ekârim Voyvoda ve Serbevvâbin-i Dergah-ı âlî sa’âdetlü İsmail Ağa-zide mecduhû-ve me’zûnen bi’l-iftâ faziletlü semâhatlü efendi hazretleri ve müderrisin-i kirâm efendiler hazerâtı-zidet fazluhum-vesâir a’yân-ı belde ve iş erleri-zidet kadruhum-inhâ olunur ki,

[453] Ayrıca bkz. İzgöer vd. *a. g. e.*, 2017, C. 9, s. 46.

Ber-mu'tâd vüzerâ-yı izâm ve vülât-ı zevi'l-fihâm hazerâtına tahsis kılınan mâl-ı hazeriyenin taksit-i evvelinin vakt ü zamânı işbu bin iki yüz senesi gurre-i Muharremü'l-harâm'da hulül ve reside olmağla mâh-ı mezbûrun gurresinden olmak üzere ma'rifet-i şer' ve cümle ma'rifetleriyle mâl-ı merkûmu eyâlet-i mezkûreye sâlyâne ve tevzi' ve kıbel-i şer'-i enverden mümzâ vü mahtûm pusulaları ihrâc ü irsâl olunmak bâbında divân-ı Âmid'den işbu buyuruldu tahrir u ısdâr ( ) ile irsâl olunmuşdur. İnşâallahu te'âlâ vusûlünde gerekdir ki, ber-vech-i meşrûh mâl-ı hazeriyenin taksit-i evveli Muharremü'l-harâm'ın gurresinden olmak üzere sâlyâne ve tevzi' ve ber-mu'tâd pusulalarıyla mahtûmen ihrâc ve irsâl ve mûcib-i buyurulduyla amel oluna deyü buyuruldu. Fi gurreti M. sene 1200 / 4 Kasım 1785.

**BELGE- 108 ( Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3746- 14b-2).**[454]

**Özet: Vali Abdullah Paşa için Diyarbekir eyaletine tahsis edilen imdad-ı hazeriyenin miktarı ve kazâlara taksimi.**

Hâlen Vâli' hıtta-i Diyarbekir Vezir-i âsaf-nazîr Müşir-i müşteri-tedbîr devletlü sa'âdetlü el-Hâc Abdullah Paşa -veffakallahu bi'l-hayr mâ yüridü ve mâ yeşâ'- hazretlerinin işbu bin iki yüz senesine mahsûben bâ-fermân-ı âlî eyâlet-i Diyarbekir'den taksiteyn ile tahsis kılınan yirmi bin guruş imdâd-ı hazeriyelerinin taksit-i ulâsı olan on bin guruşun vakt ü zamânı hulûl etmeğin tevzi' bâbında cânib-i âsafânelerinden ısdâr buyurulan buyuruldu-yı emr-i uslubları mûcebince meblağ-ı mezkûr on bin guruş cümle ma'rifetleri ve ma'rifet-i şer' ile medîne-i Âmid'in bi'l-cümle kazâ ve nevâhi ve nefs-i şehir esnâfına tevzi' u taksîm olunan defteridir ki ber-vech-i âti zikr u beyân olunur. Hurrire fi gurreti şehrî Muharremi'l-harâm sene mi'eteyn ve elf 1 Muharrem 1200 /4 Kasım 1785.

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| Hisse-i esnaf<br>1.500 guruş | Hisse-i Şark ve Garb<br>350 guruş | Kazâ-i Siverek<br>600 guruş | Kazâ-i Çermik<br>275 guruş | Kazâ-i Mefarikin<br>300 guruş |
| Kazâ-i Hasankeyf ve Beşiri<br>900 guruş | Kazâ-i Tercil<br>350 guruş | Kazâ-i Mihrani<br>250 guruş | Kazâ-i Atak<br>400 guruş | Kazâ-i Siird<br>500 guruş |
| Kazâ-i Bakos<br>Boşat | Kazâ-i Savur<br>600 guruş | Kazâ-i Eğil<br>500 guruş | Kazâ-i Karakeçili<br>650 guruş | Kazâ-i Çapakçur<br>250 guruş |

[454] Ayrıca bkz. İzgöer vd. *a. g. e.*, 2017, C. 9, s. 47.

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| 50 guruş | | | | |
| Kazâ-i Hani<br>600 guruş | Kazâ-i Ciska<br>350 guruş | Kazâ-i Tilbesme<br>275 guruş | Kazâ-i Mardin<br>1.000 guruş | Kazâ-i Salat ve Berazi<br>250 guruş<br>*nısf bâ-fermân-ı ali afv olunmuşdur.* |
| Yekûn: 10.000 guruş. Yalnız on bin guruşdur. | | | | |

**BELGE- 109 ( Kaynak: MŞH. ŞSC. D. 3746-22a-2).[455]**

**Özet: Diyarbakır'da bulunan askerlerin ihtiyacı için bal yetiştirilen kazâlarından satın alınacak balın miktarına ait liste.**

Bâ'is-i tenmîk-ı defter oldur ki,

Eyâlet-i Diyarbekir mevki'inde kâin asâkir-i nizâmiye-i hazret-i şâhâne levazımâtından olup muktezi olan bin iki yüz batman ve Harput mevki'inde bulunan asâkir-i muntazama-i şâhâne için icâb eden yalnız iki bin elli batman ki, cem'an üç bin iki yüz elli batman aselin tedarük ü tanzimi husûsu meclisçe lede't-tezekkür tertib olunan aseli Diyarbekir'e nakil ile icâb eden baHâlenrı işbu sâl-i hâlin emvâlinden mahsûb kılınmak üzere asel çıkan kazâlara tevzi' u tahsîli keyfiyeti bi't-tensib karâr verilmiş olmağla ber-mûceb-i bala muktezi olan asel kazâlara tarh u taksîm olundukda zirde mastûru vech üzere beher kazânın hissesine isâbet eden aselin mikdârını mübeyyin tertib olunan defter-i mümzâdır ki, ber vech-i âti ale'l-esâmi zikr u beyân olunur. Hurrire fi evâsıtı şehrî Şâbani'l-mu'azzam sene isnâ ve sittin ve mi'eteyn ve elf Şâban 1262/ 11-20 Ağustos 1846.

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| Kazâ-i Beşiri<br>350 batman | Kazâ-i Sağman<br>200 batman | Kazâ-i Kulb<br>350 batman | Kazâ-i Garzan<br>450 batman | Kazâ-i Lice<br>350 batman |
| Kazâ-i Hani<br>100 batman | Kazâ-i Hazro<br>180 batman | Kazâ-i Silvan<br>200 batman | Kazâ-i Siird<br>350 batman | Kazâ-i Savur<br>100 batman |
| Kazâ-i Behremki<br>100 batman | Kazâ-i Çapakçur<br>370 batman | | Kazâ-i Razvan<br>150 batman | |
| Cem'en Yekûn: 3.250 batman. Yalnız üç bin iki yüz elli batmandır | | | | |

[455] Ayrıca bkz. İzgöer vd. *a. g. e.*, 2017, C. 9, s. 78.

**Çabakçur Kanunnâmesi Transkripsiyonu Defter No: 188/74**

Kanun-ı Padişah-ı alempenâhi ve adâlet sa'adet destgahi ki intiâm-ı aksam-ı mahsulât ve ihtimam-ı esnafı mersumat-ı ra'ayayı ammedir. Halledellahu bi-vucudi izamihi ila yevmil-kiyame müsted'alarınca Çabakçur Sancağı'nın ra'ayayı İslamiyyesi'ne mah-ı azer'deki Mart ayı der tamam çifti olandan resm-i ırgadiyesiyle elli altı ve nim çiftden ırgadiyesiyle yirmi sekiz ve zira'atı yeri nim çiften akal olan ra'aiyetden her iki dönüm yerine resm-i zemin bir akçe ve bennakdan resm-i ırgadiyyesiyle on sekiz ve baliğ olub hizmete iktidarı olan mücerredlerinden altı akçe ve kefereden müzevvicinin cizyesi elli dört ve mücerredlerinden kırk dört ve müzevviclerinden ırgadiyyesiyle ispençe otuz bir ve mücerredlerinden yirmi beş ve mah-ı abrilde ra'ayayı müsliminden ve kefereden koyunu ve keçisi olanlarının her iki re'sinden bir akçe resm ve kömlerinin ki davarların kışladur lar her kimin toprağında vâki olursa her kömden resm altmış akçe ve üç yüzden ziyade keçisi ve koyunu olan sipah taifesinden her iki re'sinden bir akçe vere ve ziraatleri mahsulâtı ki buğday ve arpa ve darı ve hububat-ı sayire kısmıdır ve penbe'den hums ve her ra'iyyet maaşları için evleri önünde cüz'ice ekdikleri bostanlarından birer para ve kavun ve karpuz ve hıyar ekilen bostanlarından ve çayırlarından ve kozları, ağaçlarından ve yabanda olmayub bahçelerinde olan elma ve havya (ayva) ve emrud (armut) ve bi'l-cümle meyve-i bar ağaçlarından öşür ve resm-i urusaneleri seyyibelerinden otuzar ve bakirelerinden altmışar ve suy-u cari olub sene-i kamilede yürüyen asiyablarından altmışar ve altı ay yürüyen asiyablarından otuzar akçe resm cümleten vechi meşrûh üzere mezkûrat-ı mezbûre bi't-ta'mim defter-i cedid-i hakanide tersim ve terkim olundu.

# SONUÇ

Bingöl tarihsel süreçte birçok isimle anılmıştır. Bingöl dağları için hayat suyunun (Ab-ı Hayat) olduğu yer anlamına gelen Çabakçur ismini kullanmıştır. Bizans ve Ermeni kaynaklarında bu bölge için 'Cabağcur', 'Sırmanç', Orta Çağ Arap İslam kaynaklarında Cebel-u Cur, Osmanlı kaynaklarında Çapakçur ismi kullanılmıştır. Osmanlı kaynaklarında bölgenin idarî merkezi için ayrıca Osmanlı arşiv belgelerinde Çevlik karyesi ve Çabakçur sancak olarak yer almıştır. Bu sebeple tez çalışmasında Çabakçur ismi tercih edilmiştir.

Yukarı Fırat Havzası'nda yer alan Bingöl, İlk çağlardan itibaren çevresinde yer alan uygarlıkların doğu-batı, kuzey-güney doğrultusundaki siyasi ve ticari hareketlenmelerinin geçiş noktası haline gelmiştir. Doğal güzellikleri ve tabii coğrafyası ile efsanelere konu olan Bingöl şehrinin tarihi, insanların günlük hayatta kullandıkları aletlerin yapıldığı obsidyen kaynaklarının varlığı dikkate alındığında Anadolu'da tarih öncesi devirlerden Paleolitik (Eski Taş) Devri'ne kadar gitmektedir.

Bingöl sırasıyla Anadolu'da ilk siyasi teşekkül olan Hititler, Urartular, Persler, İskender, Roma ve Bizans İmparatorlukları'nın hâkimiyet alanında yer almıştır. İlk İslam fetihlerinin başladığı VII. yüzyılda Bingöl ve çevresi İslam devleti ile Bizans arasında sürekli el değiştirmiştir. 1071 Malazgirt Zaferi sonrasında da Selçuklu, Artuklu, Eyyubi, Karakoyunlu ve Akkoyunluların hâkimiyeti altına girmiştir. Çabakçur, son olarak Safeviler ile Osmanlıların karşı karşıya geldiği Çaldıran Savaşı (1514) sonrasında Osmanlı sınırlarına dâhil olmuştur. Yavuz Sultan Selim Süveydi Beyleri'nden Ahmet Beyi Çabakçur beyi olarak görevlendirmiştir.

Osmanlı idaresinde Bingöl 'Çabakçur Sancağı' adıyla idari merkez haline getirilerek 1515 tarihinde Diyarbekir (Âmid) Beylerbeyliğine bağlanmıştır. Çabakçur Sancağı, yurtluk-ocaklık sancakları statüsünde kabul edilmiş sancaklardandır. Bıyıklı Mehmet Paşa'nın arzı ile Kürt beylerine verilen yurtluk- ocaklık statüsündeki sancaklarda, sancak beyleri vefat ettiklerinde beylik aile bireylerinden birine veriliyordu. Davul ve berat verilen Çabakçur beyleri savaş zamanı emrindeki askerlerle eyalet beyinin yanında yer alırlardı. Tanzimat dönemine kadar yerel beyler tarafından idare edilen yurtluk- ocaklık sancaklar 1850 yılında gerçekleştirilen yeni düzenleme ile merkezden atanan görevliler tarafından yönetilmişlerdir. Yapılan bu

idari değişiklikle merkezi otoritenin güçlendirilmesi sağlanmıştır. Tanzimat dönemindeki idari düzenlemelerle kazâ haline getirilen Çabakçur, Çevlik adıyla 1844 yılında Palu kazâsına bağlı bucak haline getirilmiştir. 1848 yılında tekrar Diyarbakır Sancağına bağlanan Çabakçur kazası, 1872 yılında yapılan yeni idari düzenleme ile yüzyılın sonunda Bitlis vilayetine bağlanmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında Genç vilayetine bağlanan Çabakçur (1924), Genç'in 1927 yılında lağvedilmesiyle önce Elazığ, ardından Muş iline bağlanmıştır (1929). Bölgenin coğrafi özellikleri, nüfus yoğunluğu, ulaşım imkânları dikkate alınarak 25.12.1935 tarihinde yapılan idari düzenleme ile Çabakçur, Genç, Solhan ve Bingöl kazâları; Çabakçur kasabası merkez ilçe olmak üzere Bingöl vilayeti kurulmuştur.

Şer'î ve Örfi davaların görüldüğü Osmanlı Şer'îyye Mahkemeleri'nin en önemli görevlisi kadı'dır. Kadılar birinci derecedeki yakınları hariç herkesin davalarına bakmakla yükümlüdürler. Kazâ ve Mevleviyet kadılıklarının bulundukları yerlerde kurulan mahkemelerde, kadılar şer'î davaları Hânefi fıkhı üzere karara bağlarken, örfi davaları kanunnâmeler ve merkezden gönderilen fermanlara göre çözerlerdi. Ayrıca kadıların gidemediği yerlerdeki ihtilafları çözmek için kadılar tarafından nâibler görevlendirilmiştir. İncelediğimiz DŞS'lerinde Çabakçur'da kadı ismi geçmemekte ancak kadı tarafından Naib görevlendirildiği görülmektedir. 5 Zilkade 1281/1 Nisan 1865 tarihli MŞH. DŞS. D. 3713-59 belgesinde Çabakçur Naib'i Hüseyin Efendi ismi yer almaktadır. Bu belgede sekiz sene Çabakçur'un Muşıt/Muşık köyü'nde (Evciler köyü) ikamet ettikten sonra Lice kazası'nın Tuzla köyü'ne yerleşen Devlet-i Âlîye'nin Ermeni milletinden Tomas veledi Kirkos senelik vergisini Lice kazası sandığına ödediği halde Çabakçur Naibi Hüseyin Efendi, Süleyman Bey bin Sincar Bey emriyle tekrar vergi istemiştir. Buna benzer vakâlar Çabakçur ahalisinin uğradığı haksızlıkları doğrudan Diyarbekir Eyalet merkezinde bulunan kadı'ya iletmelerine neden olmuştur. Zira Çabakçur beylerinin Naib ile işbirliği yapmaları ahaliyi bu duruma sevketmiştir.

Bu çalışma Osmanlı Devleti'nin taşra teşkilatında Diyarbekir (Âmid) Eyalet'ine bağlı sancaklardan biri olan Çabakçur'un idari, sosyal ve ekonomik yapısı ile ilgili önemli bilgilere ulaşmamızı sağladı. Çabakçur'da görev yapan beylerin merkezi idarenin zayıflamasını fırsat bilerek halk üzerinde kurdukları baskılar, mahkeme üyelerini baskı altına almak süretiyle ahalinin hak arayışına engel olmak,

halkın gelir kaynaklarına el koyarak baskılarını artırdıkları sicil kayıtlarında açıkça görülmektedir. Özellikle XIX. yüzylda Çabakçur'un yönetimde olan beyleri ve eski idarecileri inanç ayrımı gözetmeksizin ahali üzerinde baskılarını artırmışlardır. Harmandan ürün toplama, ziraat yapılmasını engelleme, haksıca vergi toplama, rüşvet almak, sancak dışındaki yerlerde hırsızlık, köyleri basarak ahalinin elindekileri gasp etmek, zorla çalıştırmak, haklarında şikâyete bulunanları sürgün etmek ve kendi hizmetlerinde çalıştırmak ve nihayetinde öldürmeye kadat birçok hukuksuz faaliyetin içinde bulunmuşlardır.

Sosyal hayatın önemli bir unsuru olan Çabakçur Sancağı'nda Abtor (Aftuer/ Abitor) ve Çevlik köylerinde kurulan Isfahan Beg Vakfı ve Zaviyesi ile Sultan nahiyesi İli Su köyünde kurulan Şeyh Bereket Vakıfları yoluyla ahalinin eğitim, sağlık, dini ve sosyal ihtiyaçları karşılanmaya çalışılmıştır. Ancak beylerin vakıflarada müdahale ettikleri görülmektedir. Şer'iye mahkemesine verilen arzlarda beylerin, vakıf üyelerinin vefâtiyle vakıf yönetiminde zorla yer almak, vakıf mallarına el koymaya çalışmak gibi davranışlarda bulunduklarını öğrenmek mümkün olmaktadır.

Özellikle Süleyman bin Sincar Bey ile ilgili hukuksuzlukların olduğu belgelerin çok olması Süleyman Bey'in keyfi bir yönetim sergilediğini göstermektedir. Uygulamaları ile Çabakçur ahalisini bezdiren Süleyman Bey hakkında Diyarbakır Şer'îyye Mahkemesi'ne verilen şikâyet dilekçelerinin sonuçsuz kalması ahaliyi doğrudan Sadarete şikâyete bulunmasına neden olmuştur. Süleyman Bey'in mahkeme üyelerini etkileyecek bir güce sahip olması da'vâların sonuçsuz kalmasına neden olmuştur. Bu sebeple Saderete verilen şikâyetler sonucunda Süleyman Bey Harput'a sürgün edilmiştir.

Diyarbekir Şer'îyye Sicilleri'nde genel itibariyle Çabakçur ile ilgili belgelerde ekonomi (vergi toplama), verâset, şikâyet dilekçeleri, yerel beylerin ahali üzerindeki baskıları, vakıflar gibi konulara yer verildiği tespit edilmiştir. Ayrıca Çabakçur'da cerayan eden adli vak'alar, sebepleri, idarecilerin olaylara müdahil olma durumları ile köylerin ve nahiyelerin isimlerinin tespitinde de yarar sağlamıştır. Osmanlı Devleti zamanında kullanılan birçok köy isminin aynı şekilde günümüzde de kullanıldığını sicillerden öğrenmekteyiz. Ancak sicillerde yer alan bazı köy isimlerinin karşılığını günümüz köy isimleri arasında bulunamadığı ve hangi köy olduğu tespit edilememiştir. Transkriplerde günümüzde hangi köy olduğunu tespit

edmediğimiz köy isimlerinin karşısına soru işareti (?) konmuştur. İsmi belli olan ve günümüzde kullanılan köy isimleride transkripte yer verilmiştir. Ayrıca oluşturulan tablo içerisinde Osmanlı zamanında kullanılan isimler ile günümüzde kullanılan köy isimleri Zazaca ve Türkçe isimleri ile birlikte gösterilmiştir.

# KAYNAKÇA

## 1. Arşiv Kaynakları

### 1. 1. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Diyarbakır Şer'îyye Sicil Defterleri ( BOA-MŞH. ŞSC. D)

Defter no: 3741, 3804, 3760, 3803, 3706, 3748, 3695, 3704, 3713, 3691, 3692, 3727, 3688.

### 1. 2. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA),

Yer: 30-11-1-0/122-21-7, 030 -18- 01- 02/, 107- 85 -14.

### 1. 3. Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü (TKGM. TADB. TTD)

Defter No: 188/74.

### 1. 4. Salnameler

1310/1892 tarihli *Salname-i Vilayet-i Bitlis*.

1316/1898 tarihli *Salname-i Vilayet-i Bitlis*.

## 2. Araştırma ve İnceleme Eserler


AKBULUT, Yılmaz, *Bingöl Tarihi*, T. C. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphâne Basımevi, Ankara 1995.

AŞAN, Muhammet Beşir, *Elazığ, Tünceli, Bingöl İllerinde Türk İskân İzleri (XI-XIII. Yüzyıllar),* Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1989.

BAYRAKTAR, Mehmet, *Bitlisli İdris,* Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991.

ÇAĞATAY, Neşet, *İslam Ulusları ve Devletleri Tarihi*, TTK Basımevi, Ankara 1992.

DEMİR, Abdullah, SÖYLEMEZ, M.Mahfuz, *1550 Tarihli Tahrir Defterine Göre Çapakçur Livası Nüfus ve İskân*, Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları, Ekim 2014.

DEVELİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat Eski ve Yeni Harflerle*, 33. Baskı, Aydın Kitabevi, Ankara 2017.

EL-VÂKİDÎ, Muhammed b. Ömer, *Târîhu Fütûhi'l-Cezîre ve'l-Habûr ve Diyârıbekr ve'l-Irâk,* Dârul-beşâir, Dımaşk 1996.

ERDEM, Ufuk, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Muhacir Komisyonları ve Faaliyetleri (1860-1923)*, TTK, Ankara 2018.

EVLİYA ÇELEBİ, *Seyahatnâme*, Üçdal Neşriyat, C. 3-4, İstanbul 1986.

GÜNALTAY, Şemsettin, *İran Tarihi En Eski Çağlardan İskender'in Asya Seferine,* C.1, Türk Tarih Kurumu Yayınlarından, XIII. Seri-No: IX.

HINZ, Walther, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd, XV. Yüzyılda İran'ın Milli Bir Devlet Haline Yükselişi,* Çev: Tevfik Bıyıklıoğlu, TTKB, Ankara 1992.

İLHAN, M. Mehdi, *Amid (Diyarbakır) 1518 Defter-i Mufassal*, TTK, Ankara 2000.

İNALCIK, Halil, *Osmanlı'da Devlet, Hukuk ve Adalet*, Kronik Kitap, 8. Baskı, İstanbul 2018.

İZGÖER, A. vd., *Divan-Hümâyûnn Sicilleri Diyarbekir Ahkâm Defteri,* C. 1, Diyarbakır 2016.

İZGÖER, A. vd., *Diyarbekir Şer'îyye Sicilleri Âmid Mahkemesi*, C. 1-9, Diyarbakır 2013-2017.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, TTK, İlaveli Üçüncü Baskı, Ankara-2013.

ORTAYLI, İlber, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı*, Kronik Kitap, İstanbul 2019.

ÖZBİLGEN, Erol, *Bütün Yönleriyle Osmanlı-Adab-ı Osmaniye*, İz Yayıncılık, İstanbul 2003.

PAKALIN, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt: I -III, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983.

SAKAOĞLU, Saim, *101 Anadolu Efsanesi,* Damla Yayınevi, İstanbul 1976.

SEZEN, Tahir, *Osmanlı Yer Adları*, BDAGM, Yayınları, Ankara 2006.

SEVİN, Veli, *Anadolu Arkeolojisi,* Der Yayınları, Genişletilmiş Beşinci Baskı, İstanbul 2003.

TOPRAK, S. Vakas, *BESNİ '1846 Tarihli Bir Kefalet Defterine Göre Nüfus ve Sosyal Hayat'*, Adıyaman Üniversitesi Yayınları, Ekim 2015.

UMAR, Bilge, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İnkılâp Kitapevi, İstanbul 1993.

URFALI MATEOS *Vekayi –Nâmesı ( 9 5 2 — 1 1 3 6 ) Ve Papaz Grıgor'un Zeyli ( I 1 3 6 - 1 1 6 2 )* Türkçeye Çeviren: Hırant D. Andreasyan Notlar: Eduuard Dulaurer, Prof. M. Halil Yunanç**,** 3. Baskı, TTK. Basımevi, Ankara 2000.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*, TTKB, Ankara 1988.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi,* II. Cilt, TTKB, Ankara 1994.

VÂKİDÎ, Muhammed b. Ömer, *Târîhu Fütûhi'l-Cezîre ve'l-Habûr ve Diyârıbekr ve'l-Irâk*, Dârul-beşâir, Dımaşk 1996.

YAKUB EL-HAMEVÎ, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yakub b. Abdillâh el-Hamevî (ö. 626/1229), *Muʿcemü'l-büldân*, I-V, Dâru Sâdır, Beyrut 1977.

YILMAZÇELİK, İbrahim, *Osmanlı Döneminde Diyarbakır Üzerine Bazı Tespitler ve Diyarbakır Şer'îyye Sicilleri (Katalog ve Fihristleri)*, Hiper Yayın, 1. Baskı, İstanbul 2019.

YILMAZÇELİK, İbrahim, *XIX. Yüzyılın İlk yarısında DİYARBAKIR (1790-1840)*, TTK, 2. Baskı, Ankara 2014.

YİĞİTBAŞ, M. Sadık, *Kiğı ve Folkloru*, Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul 1965.

**3. Ansiklopedi Maddeleri**

AFYONCU, Erhan, 'Mirahur, *DİA,* C. 30, İstanbul 2005, s. 141-143.

AFYONCU, Erhan, 'Zeamet', *DİA*, C. 44, İstanbul 2013, s. 162-164.

AKA, İsmail, 'Timur', *DİA*, C. 41, İstanbul 2012, s. 173-177.

AKYILDIZ, Ali, 'Tanzimat', *DİA*, C. 40, İstanbul 2011, s. 1-10.

ALANOĞLU, Murat 'Zazalar', *DİA*, C. Ek-2, İstanbul 2016, s. 696-698.

ALPTEKİN, Coşkun, 'Artuklular', *DİA*, C. 3, İstanbul 1991, s. 415-418.

ATAR, Fahrettin, 'Kadı', *DİA*, C. 24, İstanbul 2001, s. 66-69.

AYBAKAN, Bilal, 'Niyabet', *DİA,* C. 33, İstanbul 2007, s. 161-163.

AYDIN, M.Akif, 'Mahkeme', *DİA,* C. 27, Ankara 2003, s. 341-344.

BECKER, C.H., ' Eyyubiler', *İslam Ansiklopedisi,* MEB Devlet Kitapları, Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, 1997, s. 425-429.

DARKOT, Besim, 'Bingöl', *İslam Ansiklopedisi*, 2. Cilt, MEB, Devlet Kitapları, Eskişehir Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, 1997, s. 627-628.

DEMİRKENT, Işın, 'Bizans', *DİA*, C. 6, İstanbul 1992, s. 230-231.

İNALCIK, Halil, 'Timar', *DİA*, C. 41, İstanbul 2012, s. 168-173.

İPŞİRLİ, Mehmet, 'Bab-ı Meşihat', *DİA,* C. 4, İstanbul 1991, s. 362-363.

KALLEK, Cengiz, 'Okka', *DİA*, C. 33. İstanbul 2007, s. 338-339.

KALLEK, Cengiz, 'Müd', *DİA*, C. 31, Ankara 2006, s. 457-459.

KALLEK, Cengiz, 'Batman', *DİA,* C. 5, İstanbul 1999, s. 199-200.

KILIÇ, Orhan, 'Ocaklık', *DİA,* C. 33, İstanbul 2007, s. 317-318.

KIEL, Machıel, 'Midilli', *DİA*, C. 30, İstanbul 2005, s. 11-14.

KÜÇÜKAŞCI, Mustafa Sabri, 'Seyyid', *DİA,* C. 37, İstanbul 2009, s. 40-43.
GÖZÜBENLİ, Beşir, 'Keyli', *DİA*, C. 25, Ankara 2002, s. 361-362.
NASKALİ, Esko, İran Tarihi 'Başlangıçtan Müslümanlar Tarafından Fethine Kadar', *DİA,* C. 22, İstanbul 2000, s. 394-395.
ÖZ, Mehmet, 'Tahrir', *DİA,* C. 39, İstanbul 2010, s. 425-429.
ÖZ, Mehmet, 'Osmanlılarda Sosyal Hayat', *DİA,* C. 33, İstanbul 2007, s. 532-538.
ÖZCAN, Abdülkadir, ' Çarhacı', *DİA*, C. 8, İstanbul 1993, s. 229-230.
ÖZCAN, Abdülkadir, ' İdris-i Bitlisi', *DİA,* C. 21, İstanbul 2000, s. 485-488.
ÖZCAN, Tahsin, 'Osmanlılar'da Dini Hayat, *DİA,* C. 33, İstanbul 2007, s. 538-541.
ÖZGÜDENLİ, Osman Gazi, 'Urmiye', *DİA,* C. 42, İstanbul 2012, s.179-180.
TUNCEL, Metin, ' Bingöl', *DİA,* C. 6, İstanbul 1992, s. 183-184.
SAHİLLİOĞLU, Halil 'Avârız', *DİA*, C. 4, İstanbul 1991, s. 108-109.
SULTANOVIÇ, Jamuhanov Culeyman, 'Çeçenistan', *DİA,* C. 8, İstanbul 1993, s. 244-247).
SÜMER, Faruk, 'Akkoyunlular', *DİA*, C. 2, İstanbul 1989, s. 270-271.
SÜMER, Faruk, 'Karakoyunlular', *DİA*, C. 24, İstanbul 2001, s. 437.
ŞEŞEN, Ramazan, 'Eyyubiler', *DİA,* C.12, İstanbul 1995, s. 20.
TABAKOĞLU, Ahmet 'İmdâdiyye', *DİA,* C. 22, İstanbul 2000, s. 221-222.
UĞUR, Yunus, 'Şer'îyye Sicilleri', *DİA,* C. 39, İstanbul 2010, s. 8.
UNAN, Fahri, 'Mevleviyet', *DİA,* C. 29, Ankara 2004, s. 467-468.
ÜNAL, Mehmet Ali, 'Harput', *DİA*, C. 16, İstanbul 1997, s. 232-235.
ÜSTÜN, İsmail Safa, İran Tarihi, 'Safeviler'den Günümüze Kadar', *DİA,* C. 22, İstanbul 2000, s. 400-404.
YAZICI, Tahsin, İPŞİRLİ, Mehmet, 'Ferrâş', *DİA*, C. 12, İstanbul 1995, s. 408-409.
Dıctıonnaıre Larousse Ansiklopedik Sözlük, 'Bingöl', haz: Milliyet, C. 1, 1993-1994, s. 374.
Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedik, 'Bingöl', haz: Milliyet, C. 4, s. 1655.

**4. Makale ve Bildiriler**

ACAR, Abdurrahman, 'Bingöl ve Çevresinde İslam Dininin Yatılması', *I. Bingöl Sempozyumu, Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, Şubat 2007, s. 19.

AKYOL, Ali Akın, ÖZDEMİR, Abdulkadir, KILINÇ, Ziya, 'Murat Tepe Kazısı (Bingöl, Doğu Anadolu) Bizans Dönemi Seramikleri Arkeometrik Analizleri', *Seramik Araştırmaları Dergisi (SRMKA)*, S. 2, 2020, s. 136-157.

AKKÖPRÜ, Ebru, MOURALES, Damase vd., 'Doğu Anadolu'daki Obsidyen Kaynak Alanlarının Belirlenmesinde Jeomorfolojik ve Volkanik Göstergelerin Önemi', *Türkiye Jeoloji Bülteni*, C. 60, S. 1, Ocak 2017, s. 51.

AVCİ, Vedat, ESEN, Fatma, KIRANŞAN, Kemal,'Bingöl İlinin Fiziki Coğrafya Özellikleri', *Bingöl Üniversitesi Bingöl Araştırmaları Dergisi*, Arkeoloji Özel Sayısı, C. 4, S. 2, Bingöl 2018, s. 24-25.

AYİŞ, Mehmet Şirin, 'Şeyh Ahmed Çapakçuri ve Mektupla İrşad Örneği, *Bingöl Araştırmaları Dergisi*, Yıl 3, S. 1, Temmuz 2016, s. 11-34.

AZİMLİ, Mehmet, 'Klasik İslam Tarihlerine Göre Abbasilerden Osmanlılara Bingöl'ün Siyasi Tarihi', *I.Bingöl Sempozyumu Kitabı,* Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi Yayınları, Şubat 2007, Bingöl, s. 32.

BAHAR, Hasan, "Elazığ-Bingöl Ve Tunceli İllerinde Prehistorik Araştırmalar, 1988, *Kültür Varlıkları Ve Müzeler Genel Müdürlüğü Araştırma Sonuçları Toplantısı,* 1988, İstanbul, s. 501 – 527.

BALUKEN, Yusuf, 'Eyyubiler Devrinde Bingöl', *Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, Y. 1, S. 1, Bingöl 2007, s. 42.

BALUKEN, Yusuf, 'Artuklular Devrinde Bingöl', *I. Bingöl Sempozyumu Kitabı,* Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi Yayınları, Y. 1, S. 1, Bingöl 2007, s. 46.

BARKAN, Ömer Lütfu, Tarihi Demografi araştırmaları ve Osmanlı Tarihi, *Türkiyat Mecmuası,* Cilt.10, İstanbul 1951, s. 2, (dergipark.org/ Erşim Tarihi: 12.02.2021).

BAŞ, Yaşar, ' Çapakçur (Bingöl), Genç Ve Kiğı Çevresinde Bayındırlık Çalışmaları (1866–1916)', *BÜSBED*, Yıl. 1, S. 1, C. 1, Bingöl 2011, s. 118.

DEMİR, Abdullah, '18 ve 19.Yüzyıllarda Çapakçur Sancağı ve İdari Yapısı', *Arşiv Vesikalarına Göre Bingöl Kolokyumu,* Bingöl Belediyesi Yayınları, Eylül 2011, s. 27-37.

DEMİR, Abdullah, 'Belgelerle Çapakçur Sancağı (1515-1799)', *I. Bingöl Sempozyumu Kitabı, Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, Şubat 2007, s. 195.

DEMİR, Abdullah, 'Belgelerle İsfahan Bey Camii ve Zaviyesi Vakfı', *BTKAD*, Y. 2, S. 3, 2008, s.41.

DEMİR, Abdullah, 'XIX. yy'da Göynük (Karlıova) 'ün İdari ve Sosyal Yapısı', *III. Bingöl Sempozyumu Kitabı (17-19 Eylül 2010),* Bingöl Ün. Y. 2013, s.375-387

DOĞAN, Cabir, 'XVI. Yüzyıl Osmanlı İdari Yapısı Altında Kürt Emirlikleri ve Statüleri', *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi,* S. 23, Mayıs 2011, s. 31-43.

DUMAN, Ali, 'Şer'îyye Sicilleri, Mahiyet Ve Muhtevaları', *Din ve Hayat Dergisi*, İlkbahar, 2018/1439, s. 45-47.

ERPOLAT, Mehmet Salih, 'Çabakçur Kanunnâmesi Hakkında Bir Değerlendirme', *Kamu Hukuku Arşivi (KHukA) Dergisi,* Cilt 9, Sayı 2, Eylül 2006, s. 105-109.

ERPOLAT, Mehmet Salih, '1550 Tarihli Mufassal Tahriri Defterine Göre Çabakçur Sancağı', *I. Bingöl Sempozyumu Kitabı*, Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi Yayınları, Şubat Bingöl 2007, s. 84-85.

GÜLER, İbrahim Ethem, 'Bingöl İlinin Tarımsal Yapısı ve Mekanizasyon Durumu', *III. Bingöl Sempozyumu (17-19 Eylül 2010) Kitabı,* Bingöl Üniversitesi Yayınları, 2013, s. 105.

GÜNAŞDI, Yavuz, 'Geçitler Ülkesinde Önemli Bir Urartu Kalesi: Avnik', *Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi (TÜBA_AR),* S.19, Ankara 2016, s. 119.

IRMAK, Yılmaz, 'Bingöl'de Bulunan Türbeler ve Ziyaret Yerleri', *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 2018 6(6), s. 899–914.

KARAOĞLU, Mücahit, 'Bingöl İklimi ve Etkileri', *III. Bingöl Sempozyumu (17-19 Eylül 2010) Kitabı,* Bingöl Üniversitesi Yayınları, 2013, s. 217-237.

KAYA, Mehmet, 'Bingöl Vilayeti'nin kurulması ve İdari Yapılandırılması', *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* Yıl. 1, C. 1, S.1, Bahar 2011, s. 139-147.

ÖZDEMİR, KILINÇ, AĞTAŞ, vd. 2018 Yılı Murat (Norik) Höyük Kazı Çalışmaları: Ön Değerlendirmeler, *Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi,* C. V, S. 2, Elazığ 2018, s. 86.

ÖZDEMİR, Ayşe, ÖZDEMİR, Abdülkadir, 'Murat Höyük'ten Bir Çeç Damga Mühür', *Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi (TÜBA-KED),* 2021, s. 131-132.

ÖZDEMİR, Muhittin, ‘Bingöl’de Dini Hayatın Bir Parçası Olarak Mezhep Olgusu’, *I.Bingöl Sempozyumu Bildiriler Kitabı,* Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi Yayınları, Bingöl 2007, s. 252.

PAMUK, Bilgehan, ‘XIX. Yüzyılda Çapakçur (Bingöl) Ve Yöresinde Ekonomik Faaliyetler: Madencilik Ve Yaygın İş Kolları’, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 1, C. 1, S. 1, Bingöl 2011, s. 103-116.

SERTOĞLU, Mithat, ‘Sofyalı Ali Çavuş Kanunnâmesi’, *Marmara Üniversitesi Yayınları*, No: 515, İstanbul 1992, s. 33.

SEVİN, Veli, Elazığ-Bingöl Yüzey Araştırması 1987, ‘*T. C. Kültür Bakanlığı Kültür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Başkanlığı VI. Araştırma Sonuçları Toplantısı’*, Ankara 23 - 27 Mayıs 1988, s. 454-458.

SOYLU, Hasbi, ‘Bingöl’ün Coğrafi Özellikleri’, *III. Bingöl Sempozyumu (17-19 Eylül 2010) Kitabı,* Bingöl Üniversitesi Yayınları, Bingöl 2013, s. 414-431.

TİRYAKİ, Sırrı, ‘Başlangıçtan Orta Demir Çağı’na Kadar Dağlık Doğu Anadolu’nun Sosyo – Ekonomik Yapısı’, *Tarih Okulu Dergisi (TOD),* Y. 11, S. 37, Aralık 2018, s. 627.

TONBUL, Saadettin, ‘Bingöl Dağında Buzul Şekilleri’, *Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Dergisi,* C. 6, Ankara 1997, s. 347-374.

TONBUL, Saadettin, ‘Bingöl Ovası Ve Çevresinin Jeomorfolojisi Ve Gelişimi’, *Coğrafya Araştırmaları Dergisi,* C. 2, S. 2, Ankara 1990, s. 329–352.

**5. Yüksek Lisans ve Doktora Tezleri**

CEVGER, Gürkan, 18. Yüzyılda Amid (Diyarbekir) Kazası, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitiüsü, Doktora Tezi, Erzurum 2016.

ERDOĞAN, Serkan, *Yazılı Ve Arkeolojik Verilere Göre M.Ö. II. Ve I. Binyılda Tunceli - Bingöl Bölgesi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2015.

GÜDELOĞLU, Ayşe, *131 Nolu Şer’îye Sicil Defterine Göre Gaziantep'in Kültürel, Sosyal Ve Ekonomik Durumu*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2013.

GÜMÜŞ, Ercan, *‘18. Yüzyılın İlk Yarısında Amid Kazası’*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Anakara 2014,

SHİN, Yang Sup, *Divan-i Mas'ud-i Kummi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1995.
TİRYAKİ, Sırrı, *Bingöl Eski Çağ Tarihi*, Atatürk Üniversiteesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2008.
YILDIZ, Zübeyir, *Orta Çağda Bingöl'ün Tarihi Coğrafyası*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2014.

**6. Gazeteler**

T.C. Resmi Gazete, Sayı 3197, 4 Kânunusani 1936 Cumartesi.

**7. İnternet Kaynakları**

www. kamusiturki. com/ Erişim Tarihi: 16. 01. 2021.
lugatim. com/Kubbealtı Lugatı/ Erişim Tarihi: 15. 01. 2021.
www. anadoluuygarliklari. com/Erişim Tarihi: 03. 10. 2020/11:23.
ancientneareast. tripod. com/ Erişim Tarihi: 03.10. 2020/13: 43.
www. britannica. com/ Erişim Tarihi: 03. 10. 2020/13: 43.
NİŞANYAN, Sevan, nisanyanmap.com /Erişim Tarihi: 10.02.2021/ 22: 42.

**8. Kaynak Kişiler**

Abdullah DEMİR (Arşiv Uzmanı)
Seyfettin ÇİNTAY (Öğretmen)
Mehmet Şah ÇINAR (Öğretmen)

# EKLER

## EK 1: Diyarbekir (Âmid) Şeri'yye Sicillerinde Yer Alan Çabakçur İle İlgili Arşiv Belgeleri

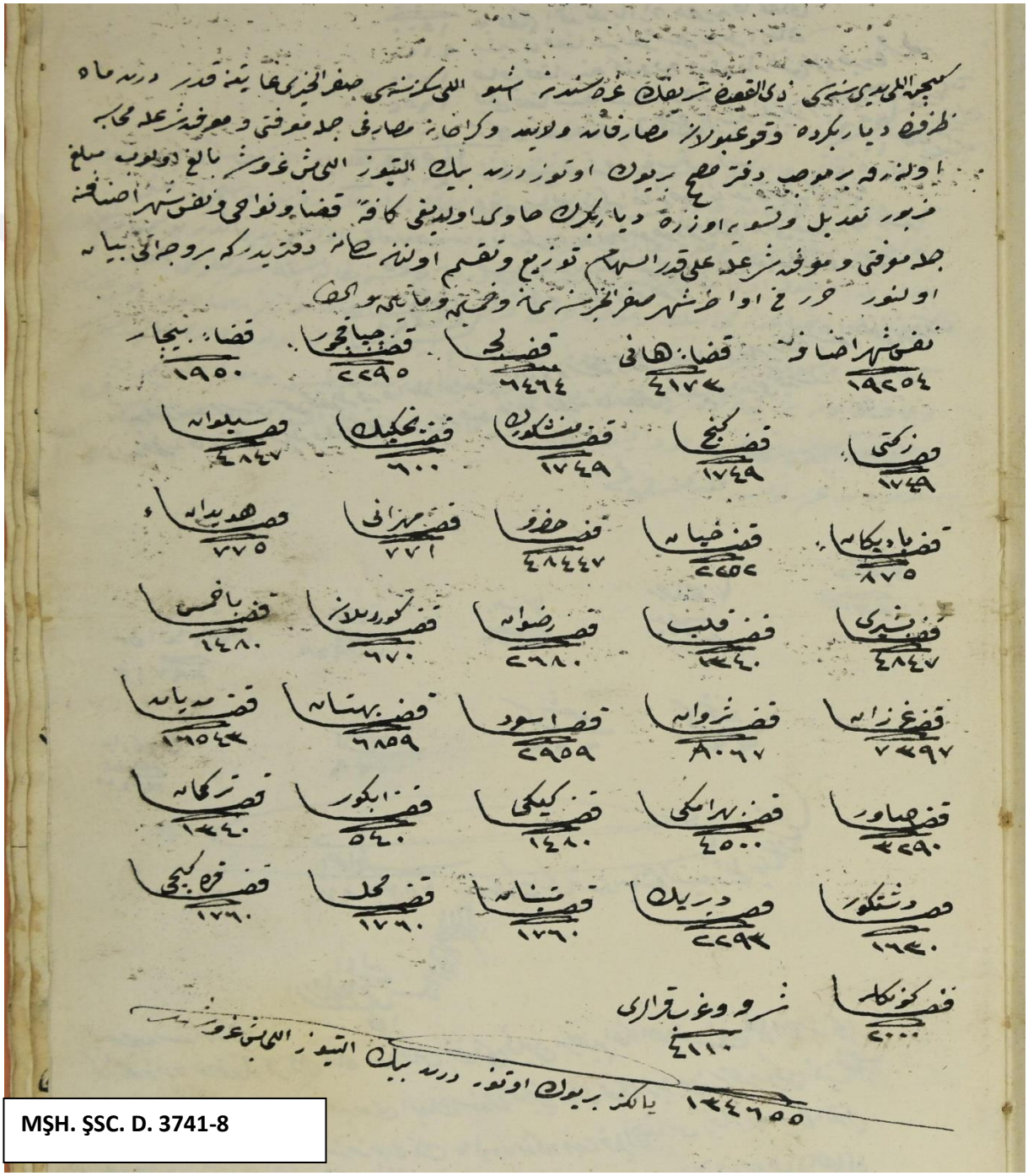

MŞH. ŞSC. D. 3741-8

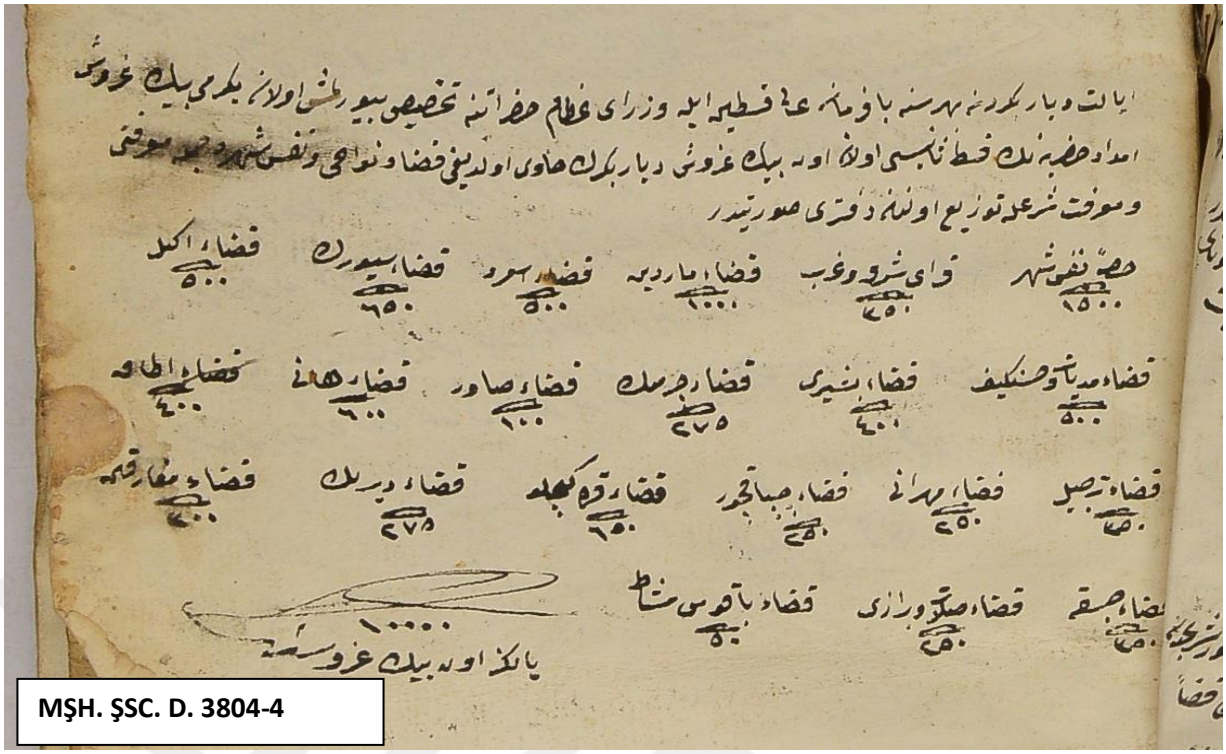

MŞH. ŞSC. D. 3804-4

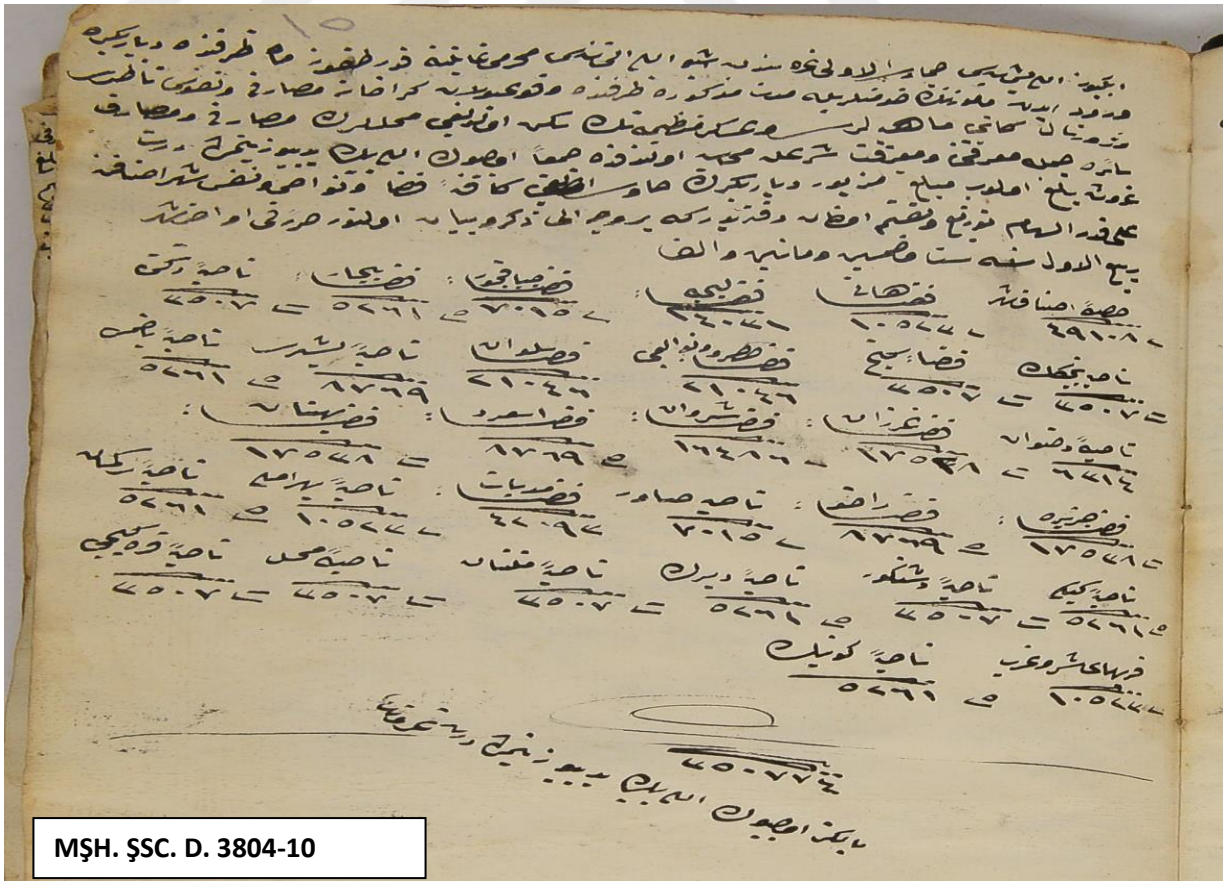

MŞH. ŞSC. D. 3804-10

MŞH. ŞSC. D. 3760-21

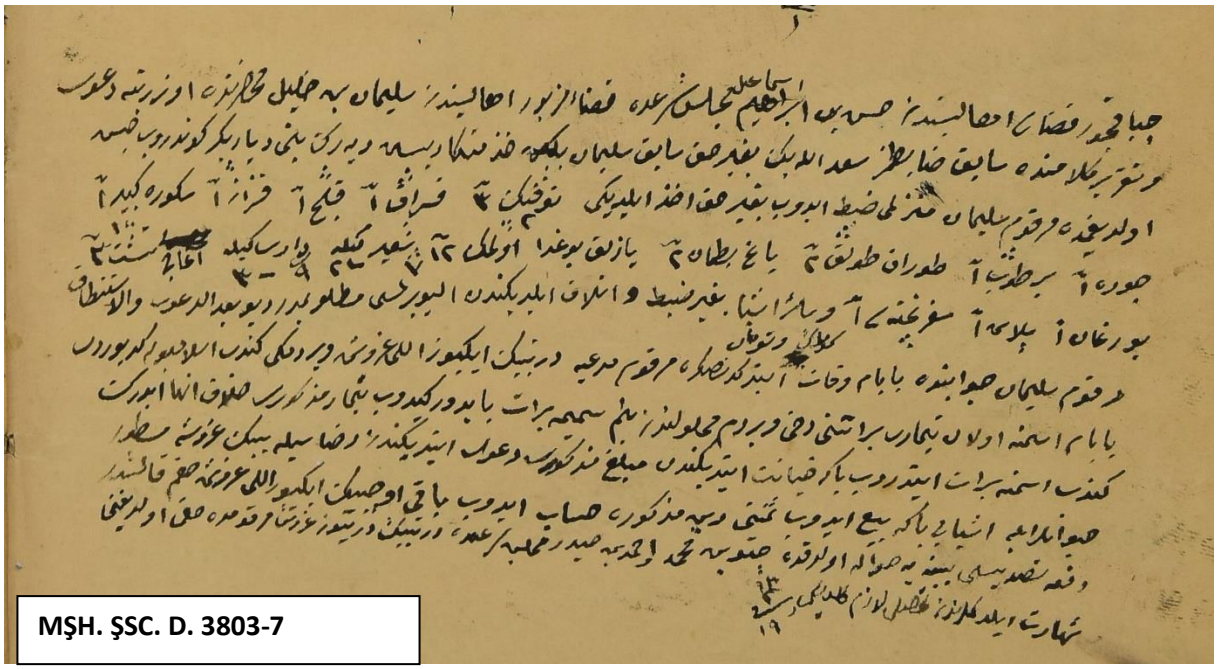

MŞH. ŞSC. D. 3803-7

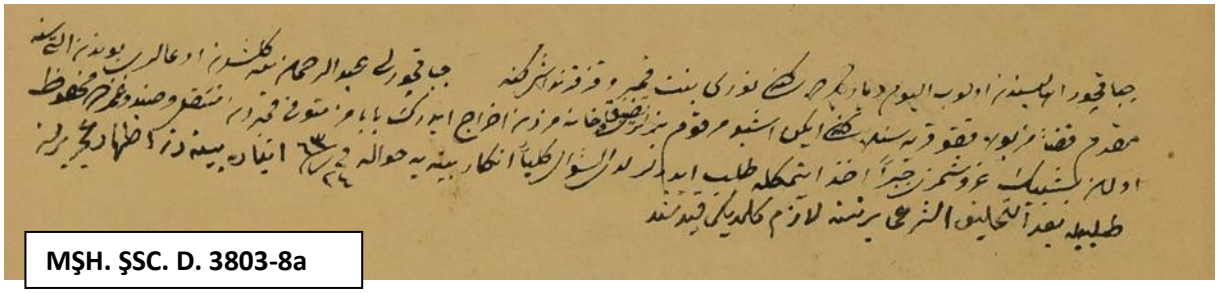

MŞH. ŞSC. D. 3803-8a

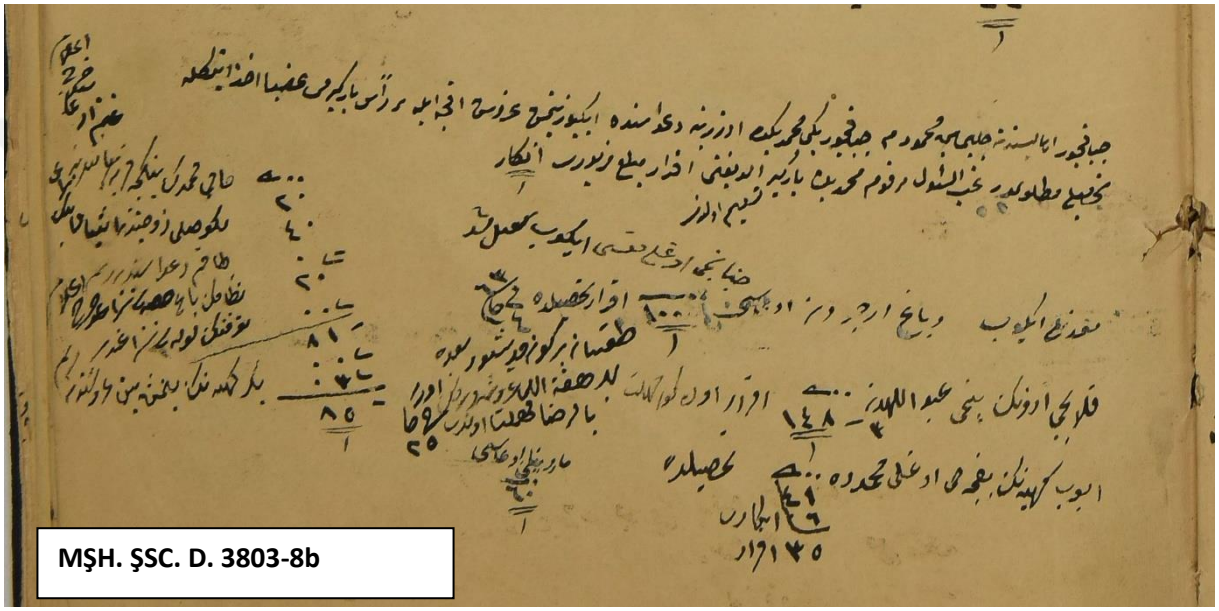

MŞH. ŞSC. D. 3803-8b

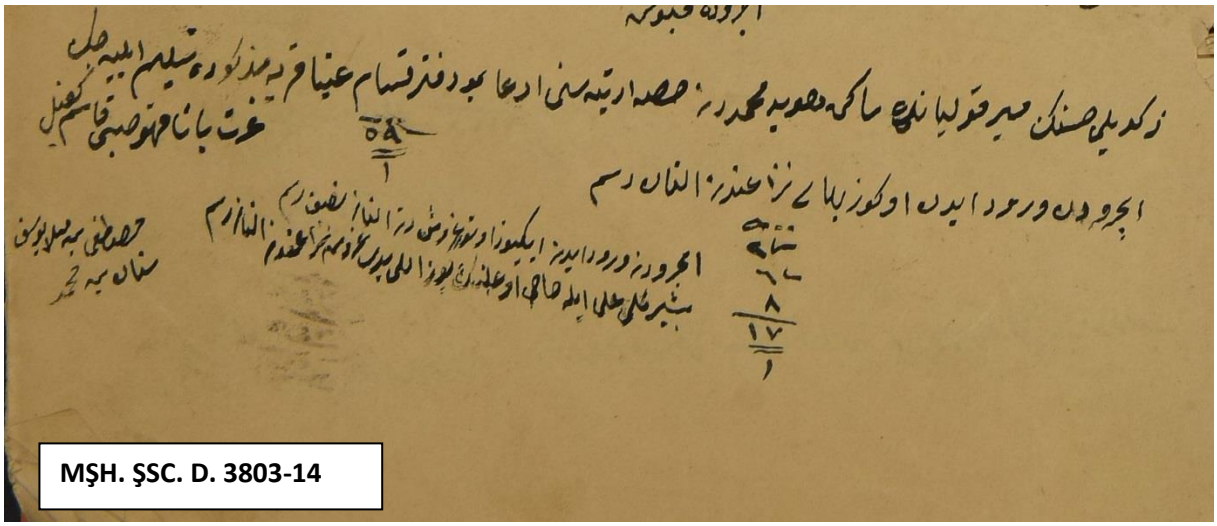

MŞH. ŞSC. D. 3803-14

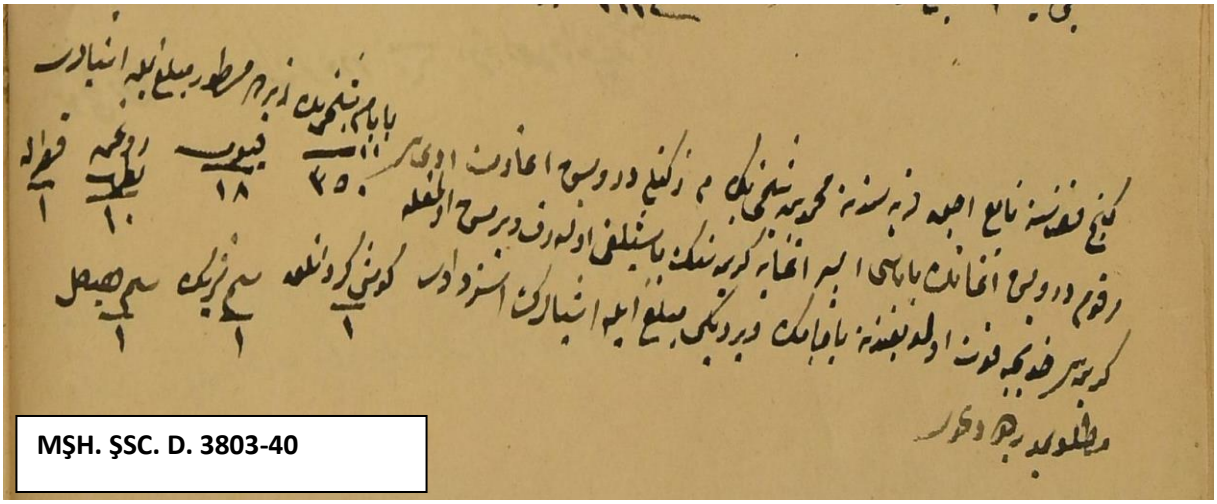

MŞH. ŞSC. D. 3803-40

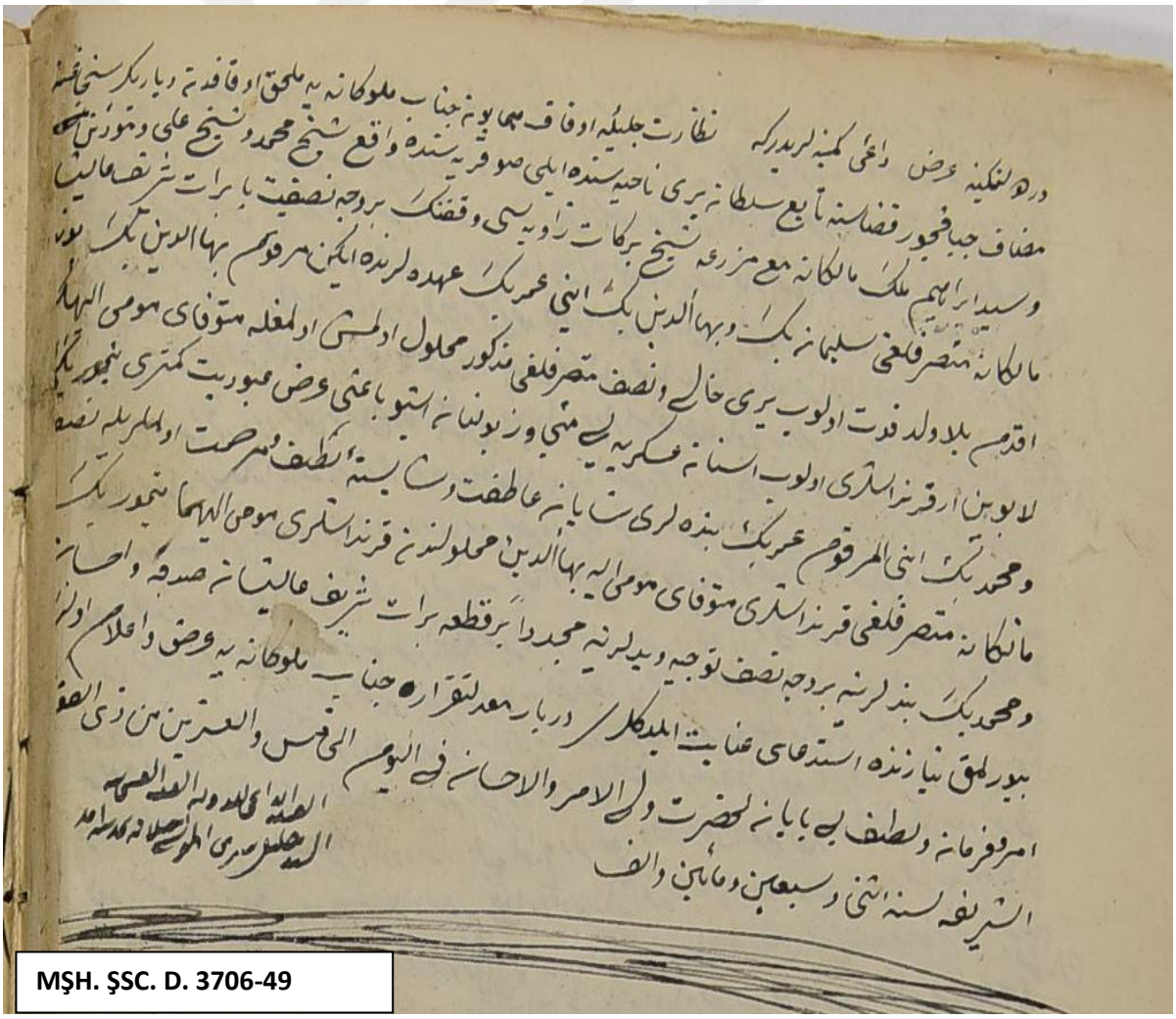

MŞH. ŞSC. D. 3706-49

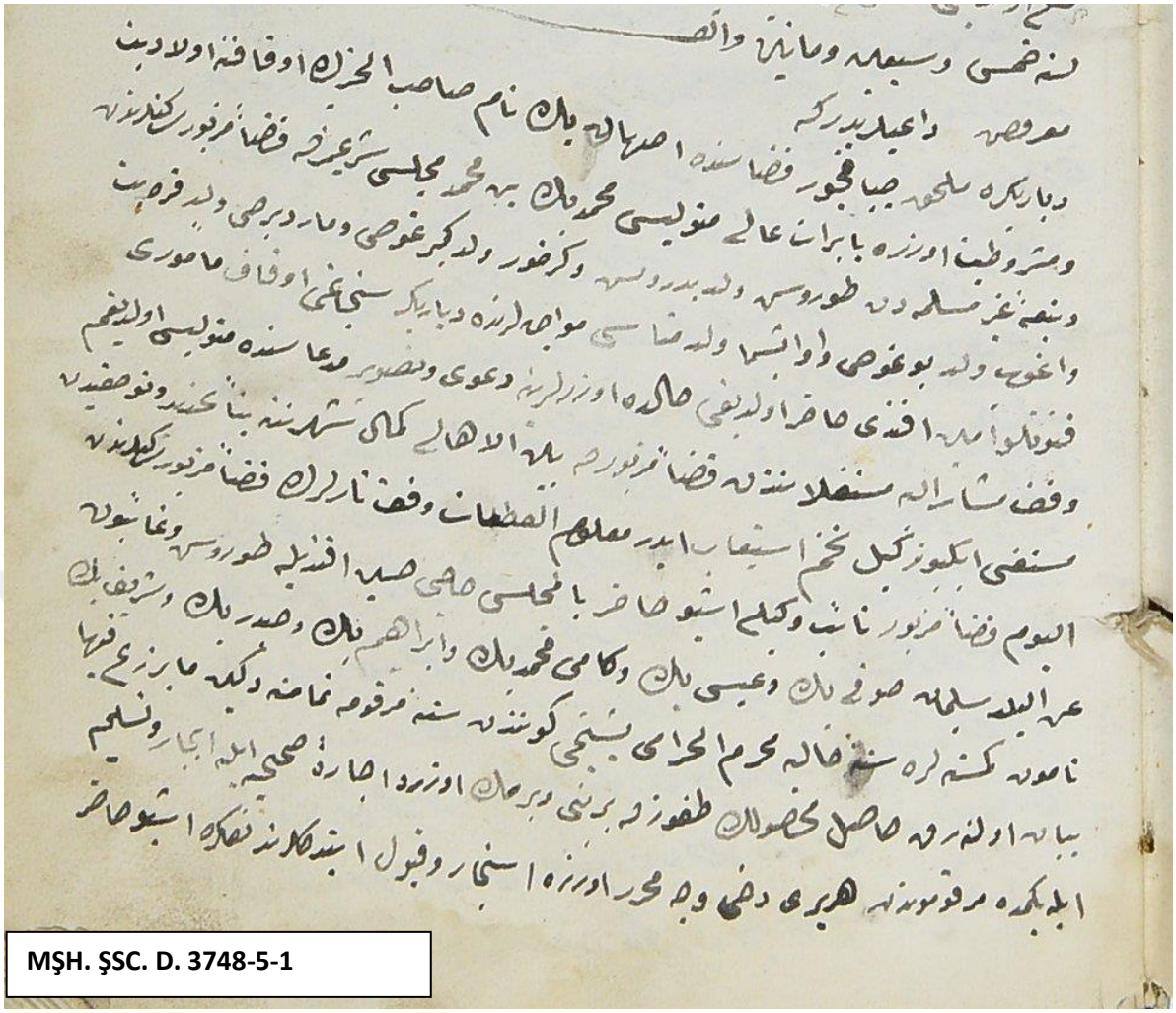

MŞH. ŞSC. D. 3748-5-1

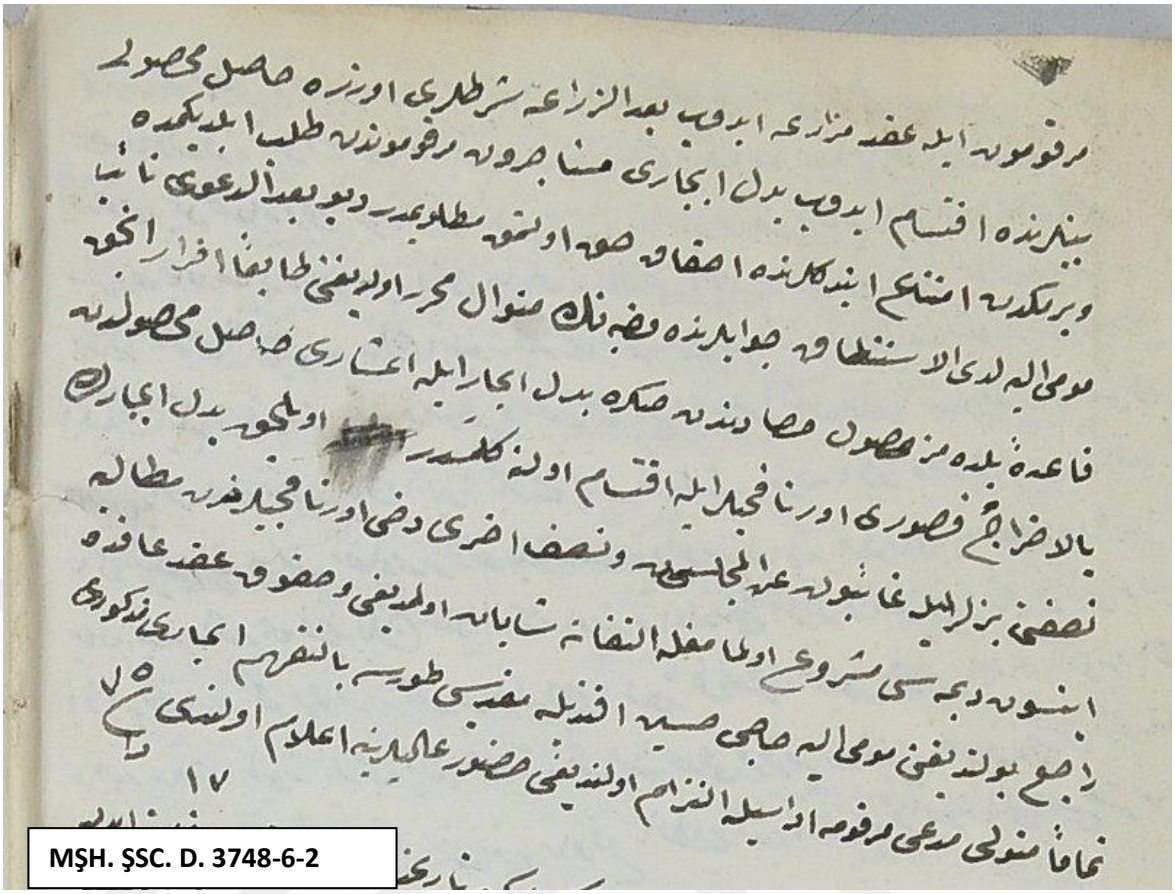

MŞH. ŞSC. D. 3748-6-2

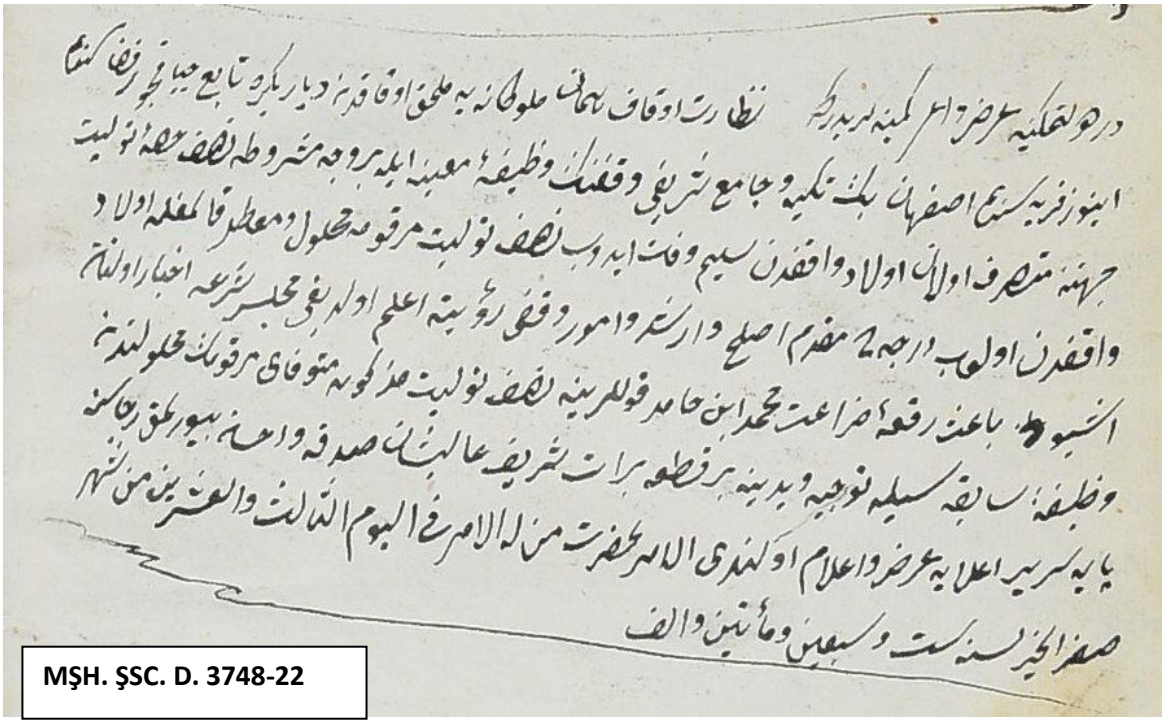

MŞH. ŞSC. D. 3748-22

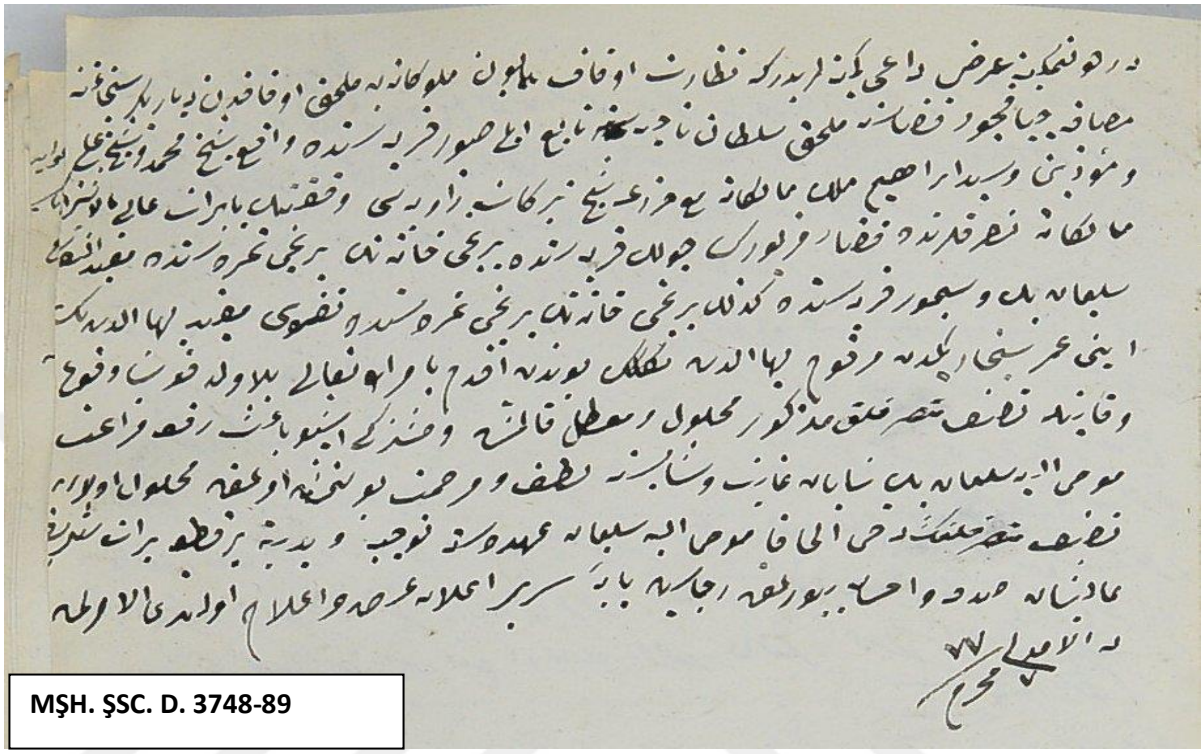

MŞH. ŞSC. D. 3748-89

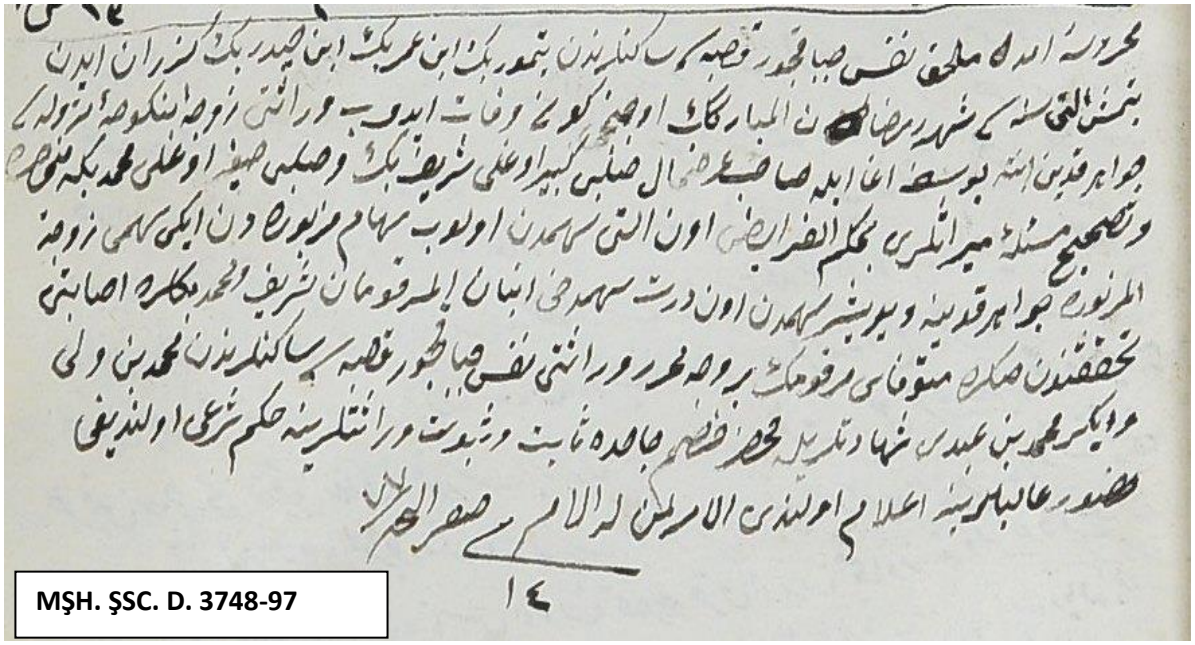

MŞH. ŞSC. D. 3748-97

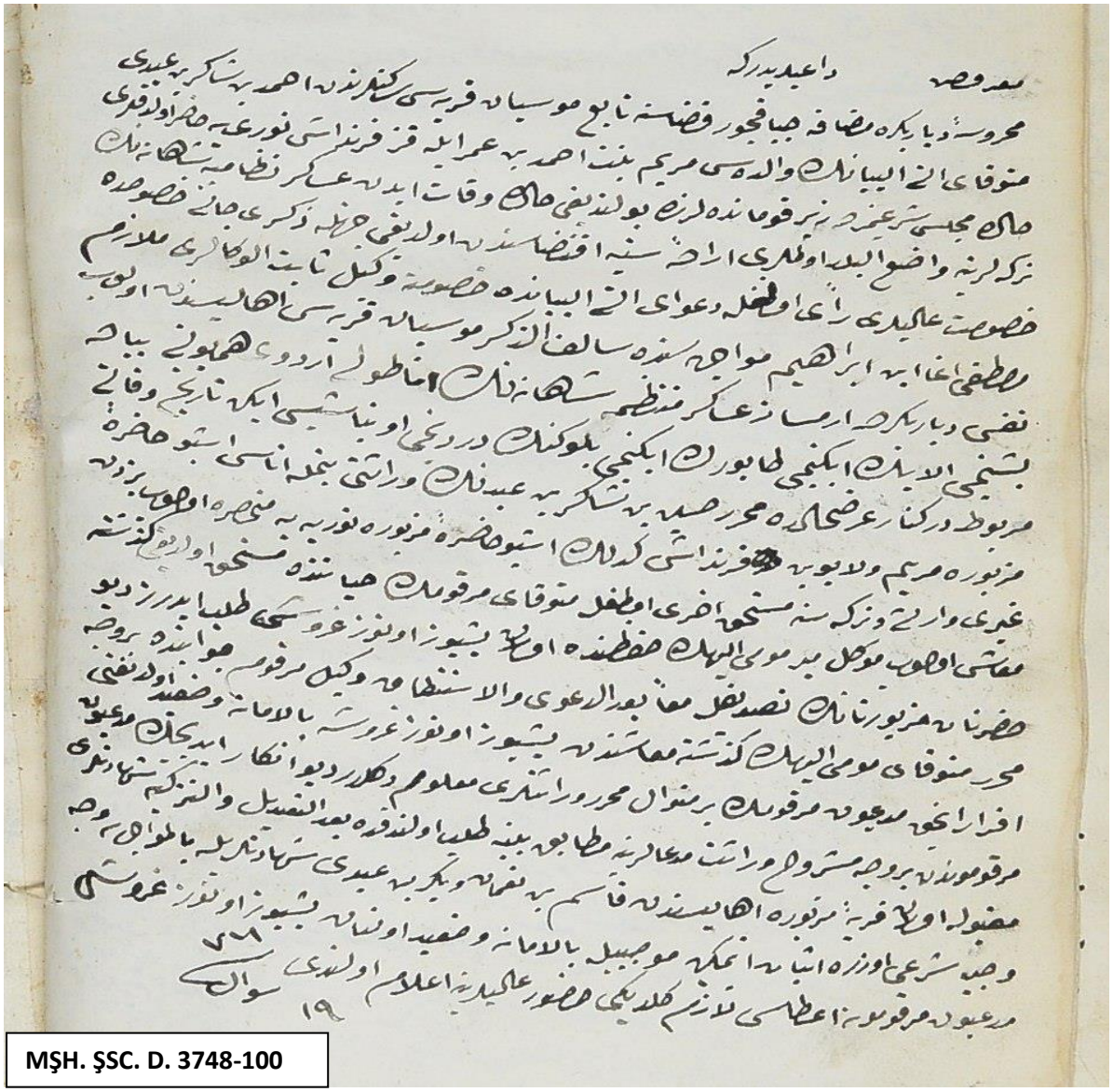

MŞH. ŞSC. D. 3748-100

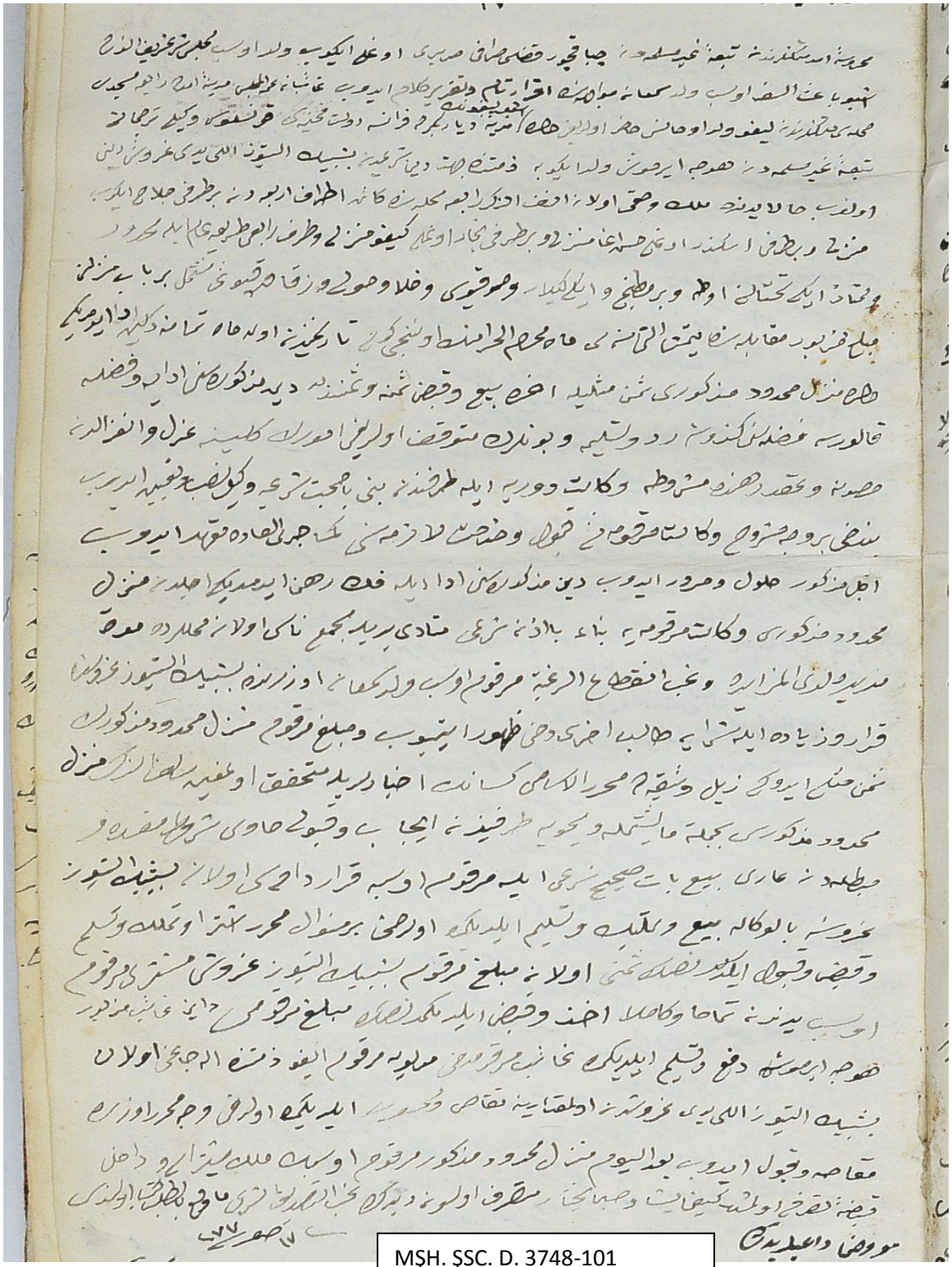

MŞH. ŞSC. D. 3748-101

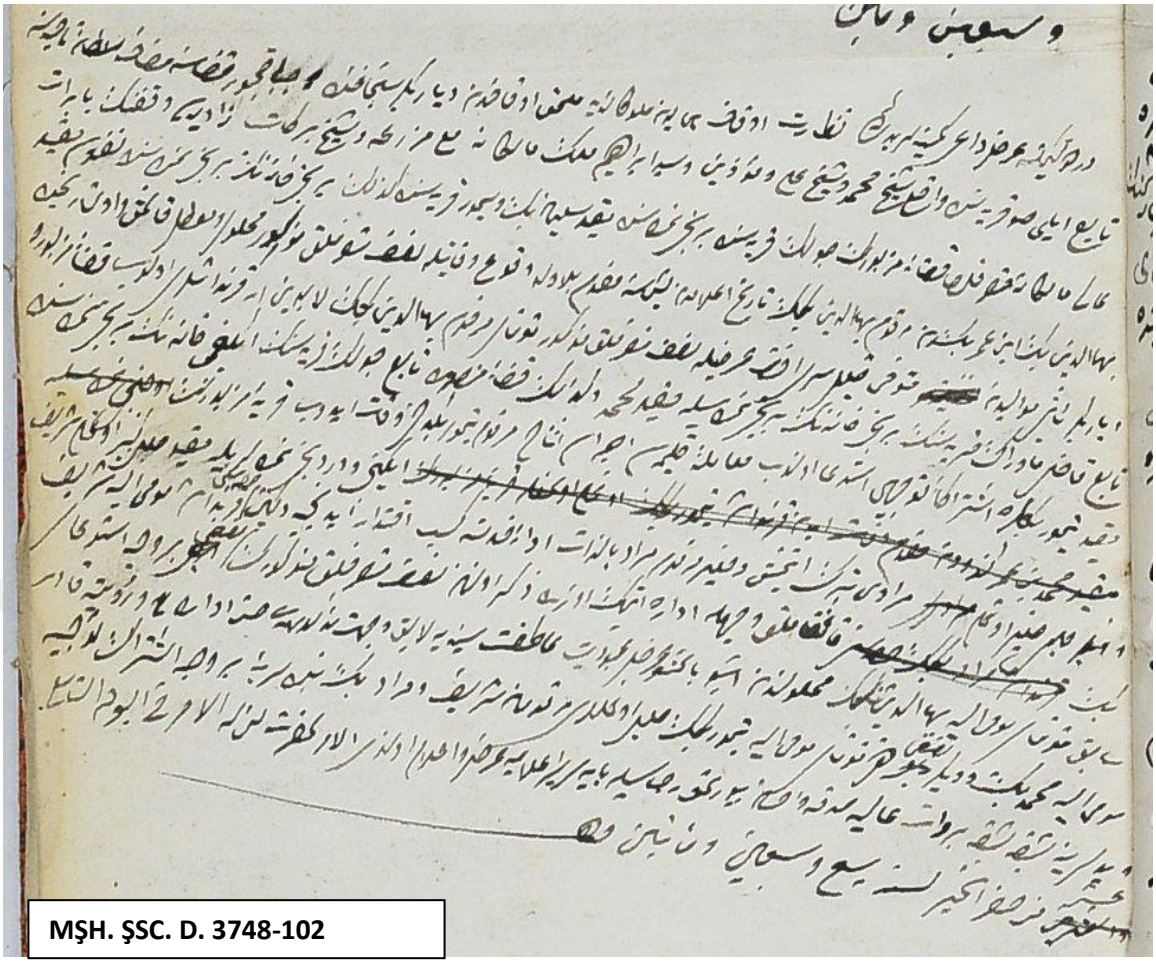

MŞH. ŞSC. D. 3748-102

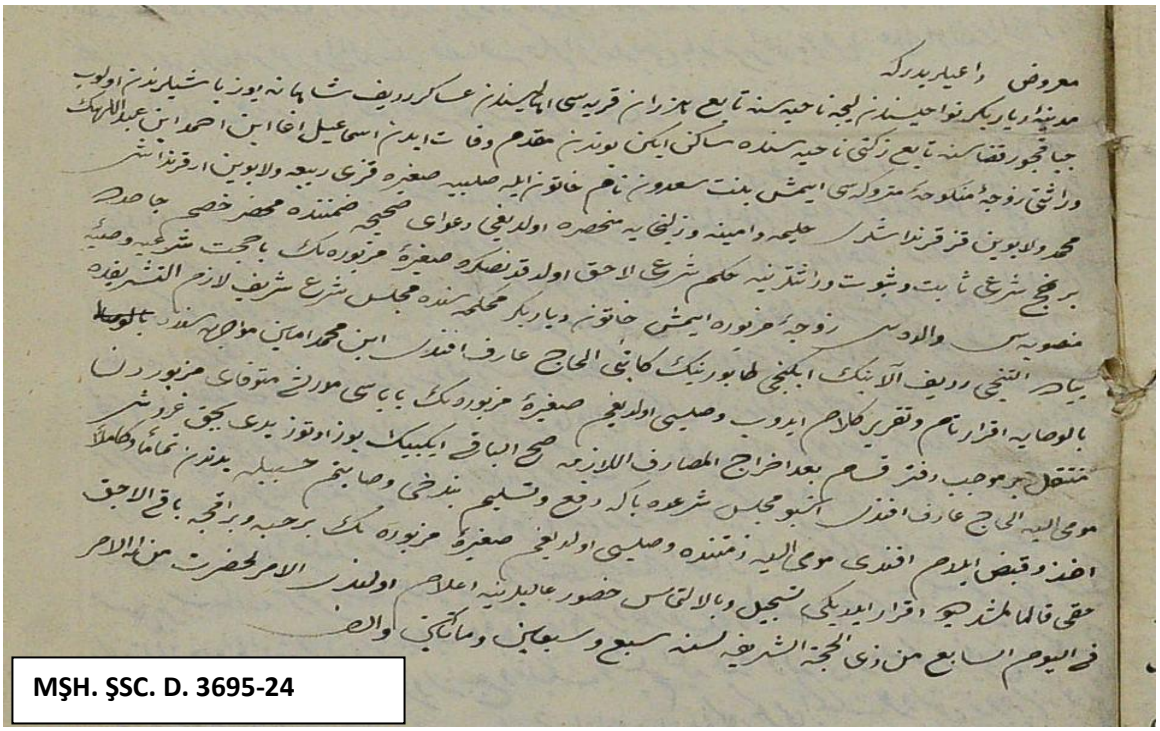

MŞH. ŞSC. D. 3695-24

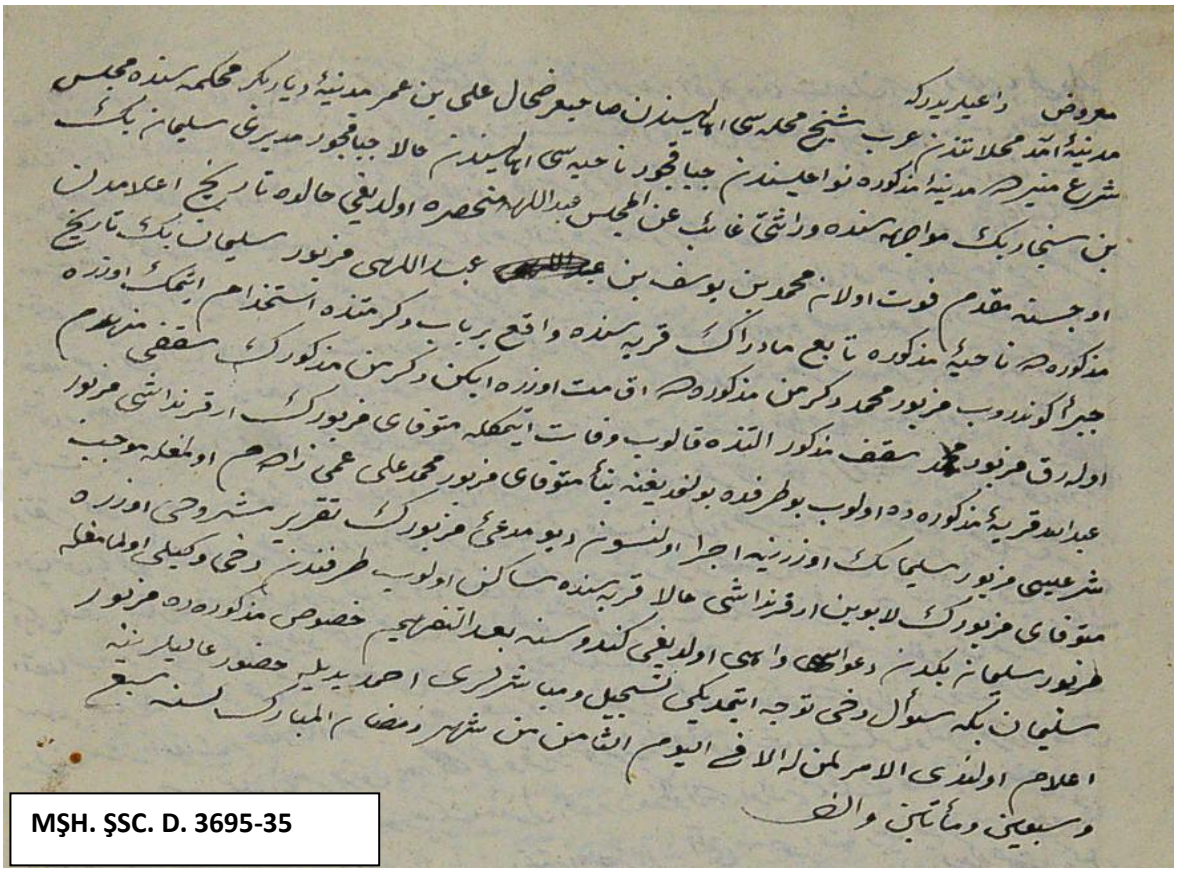

MŞH. ŞSC. D. 3695-35

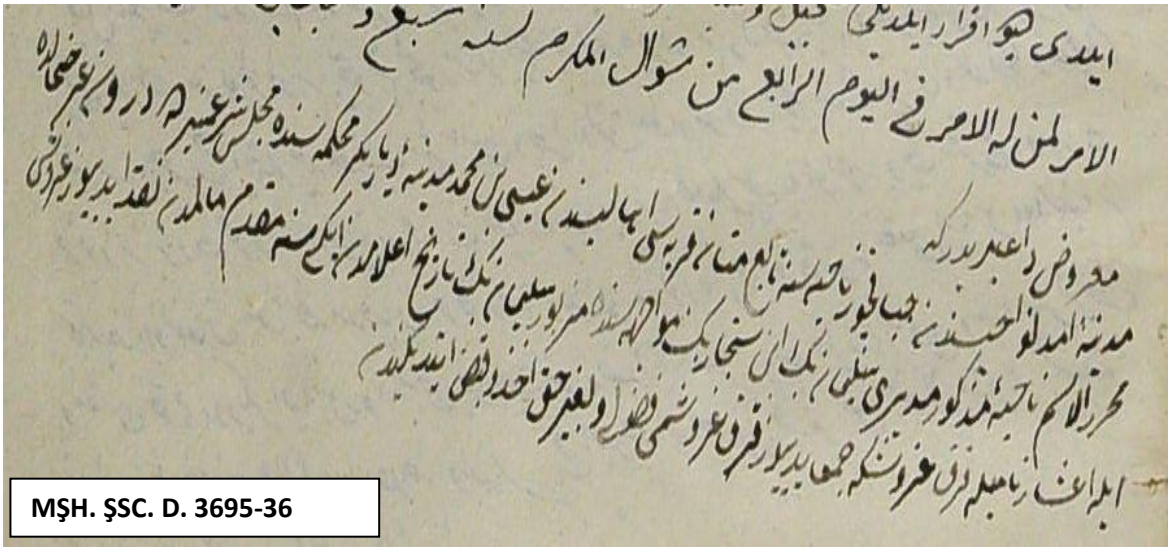

MŞH. ŞSC. D. 3695-36

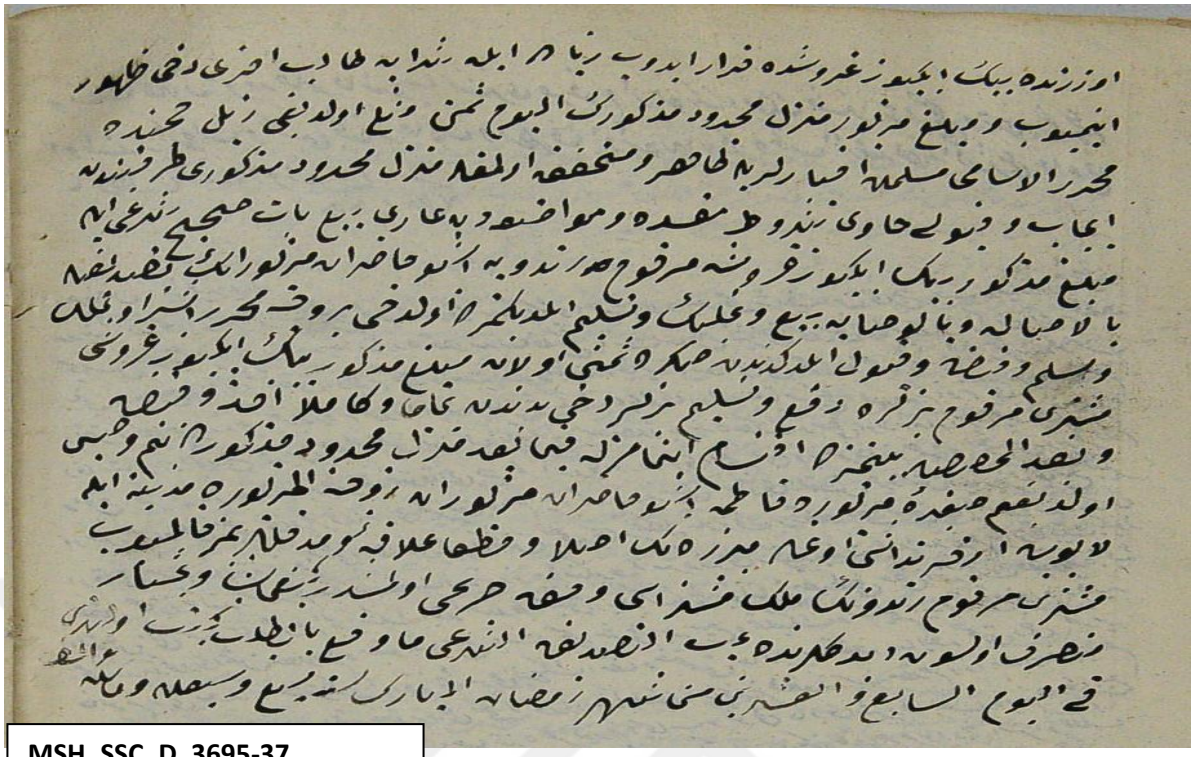

MŞH. ŞSC. D. 3695-37

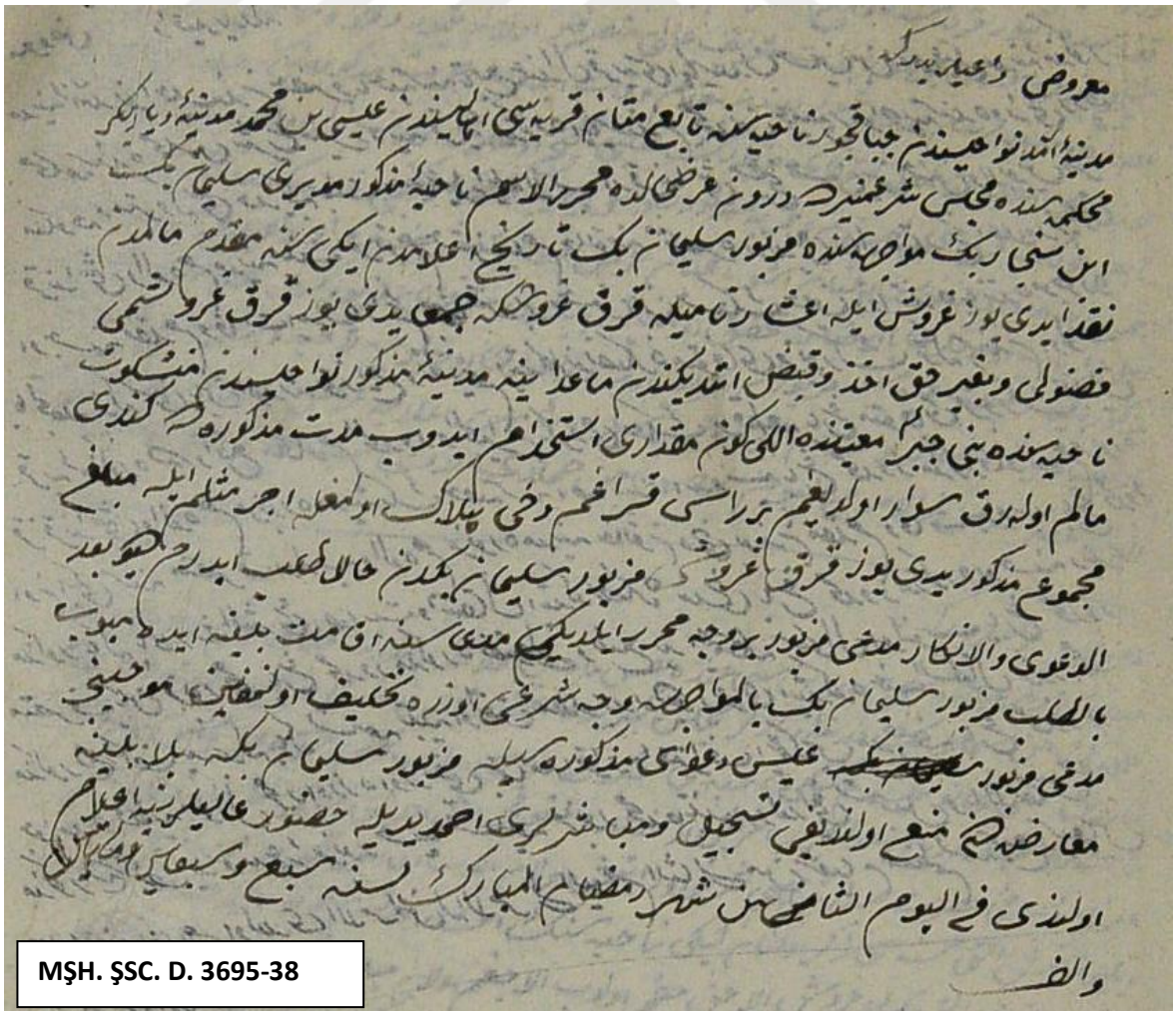

MŞH. ŞSC. D. 3695-38

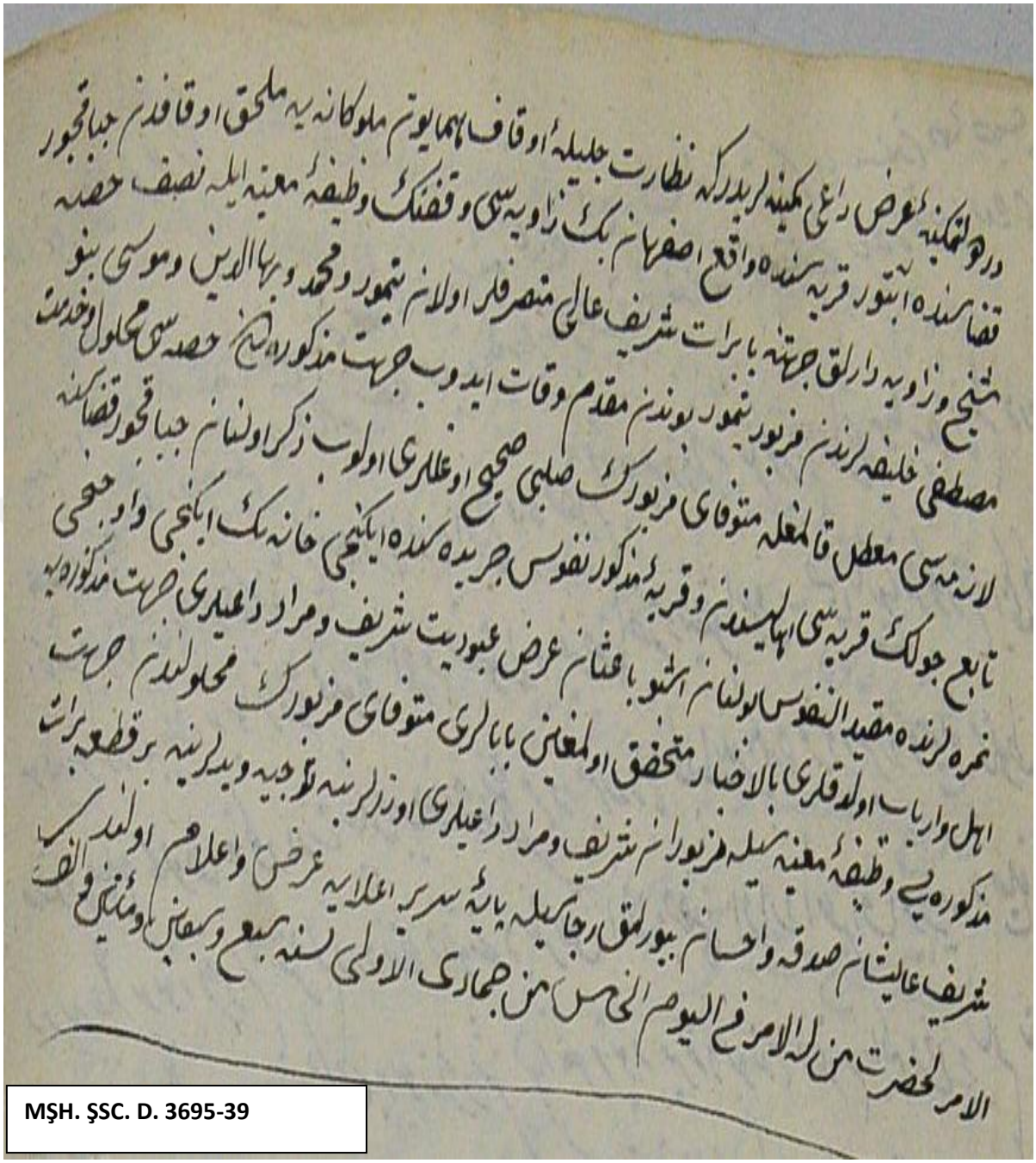

MŞH. ŞSC. D. 3695-39

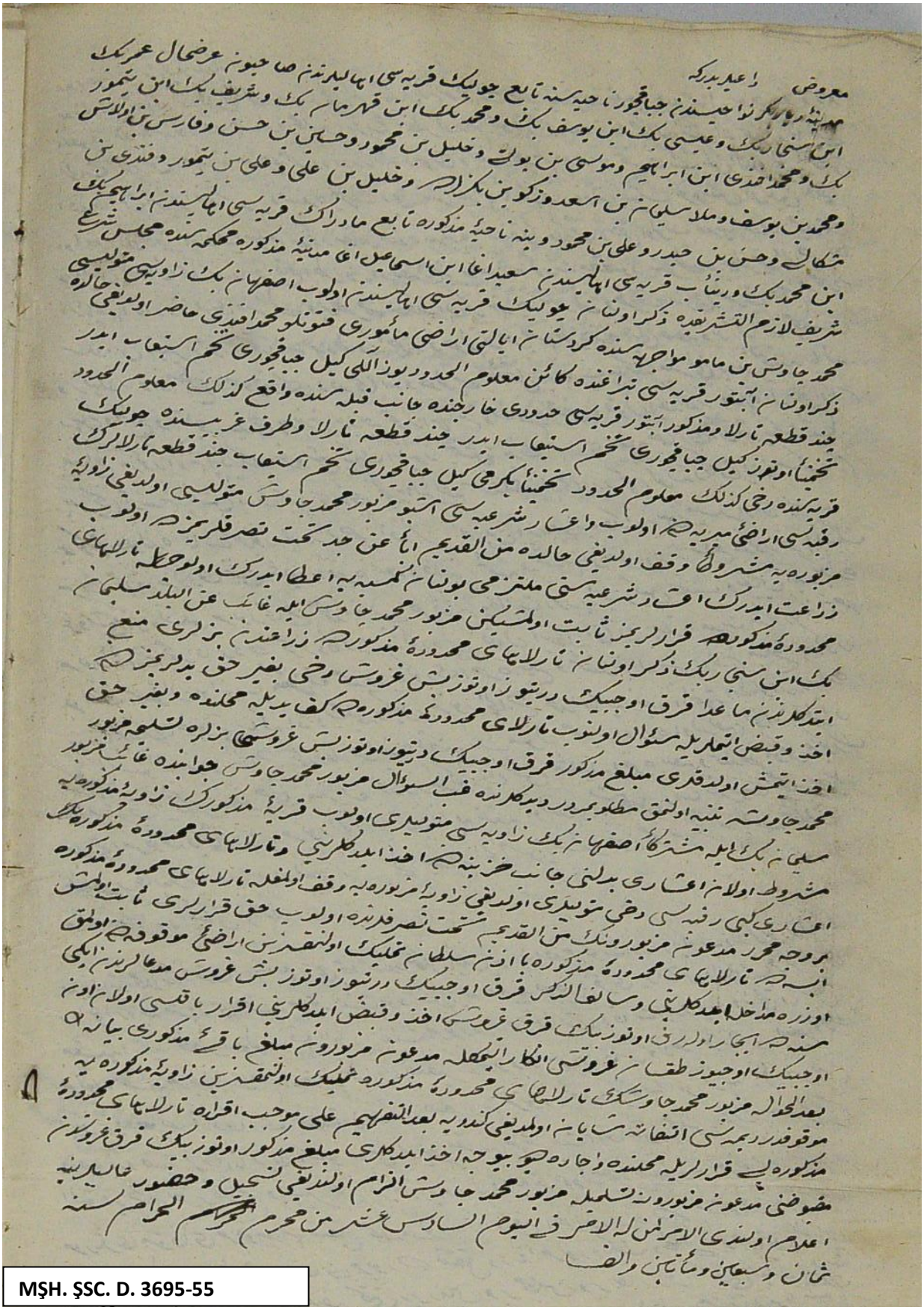

MŞH. ŞSC. D. 3695-55

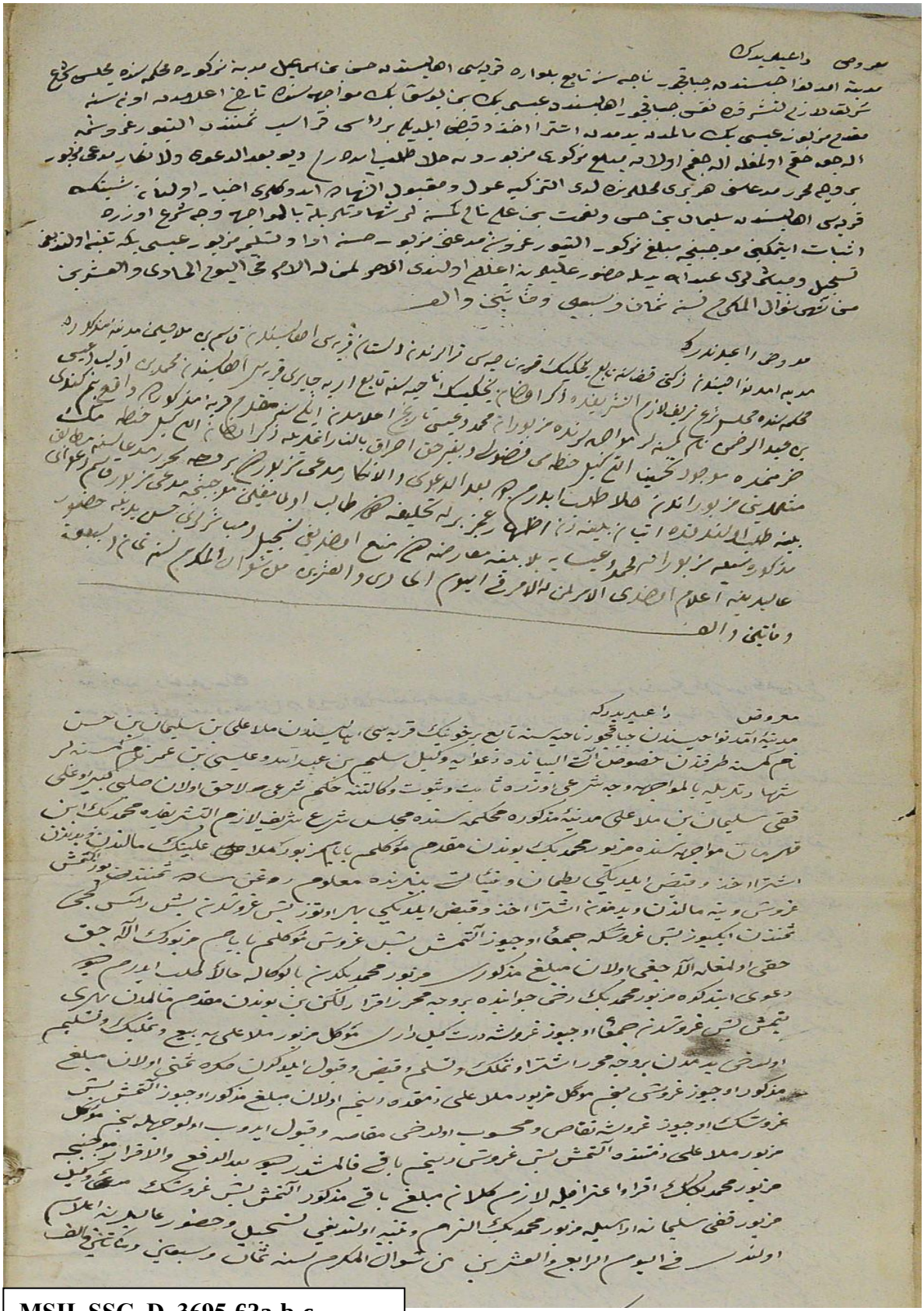

MŞH. ŞSC. D. 3695-63a-b-c

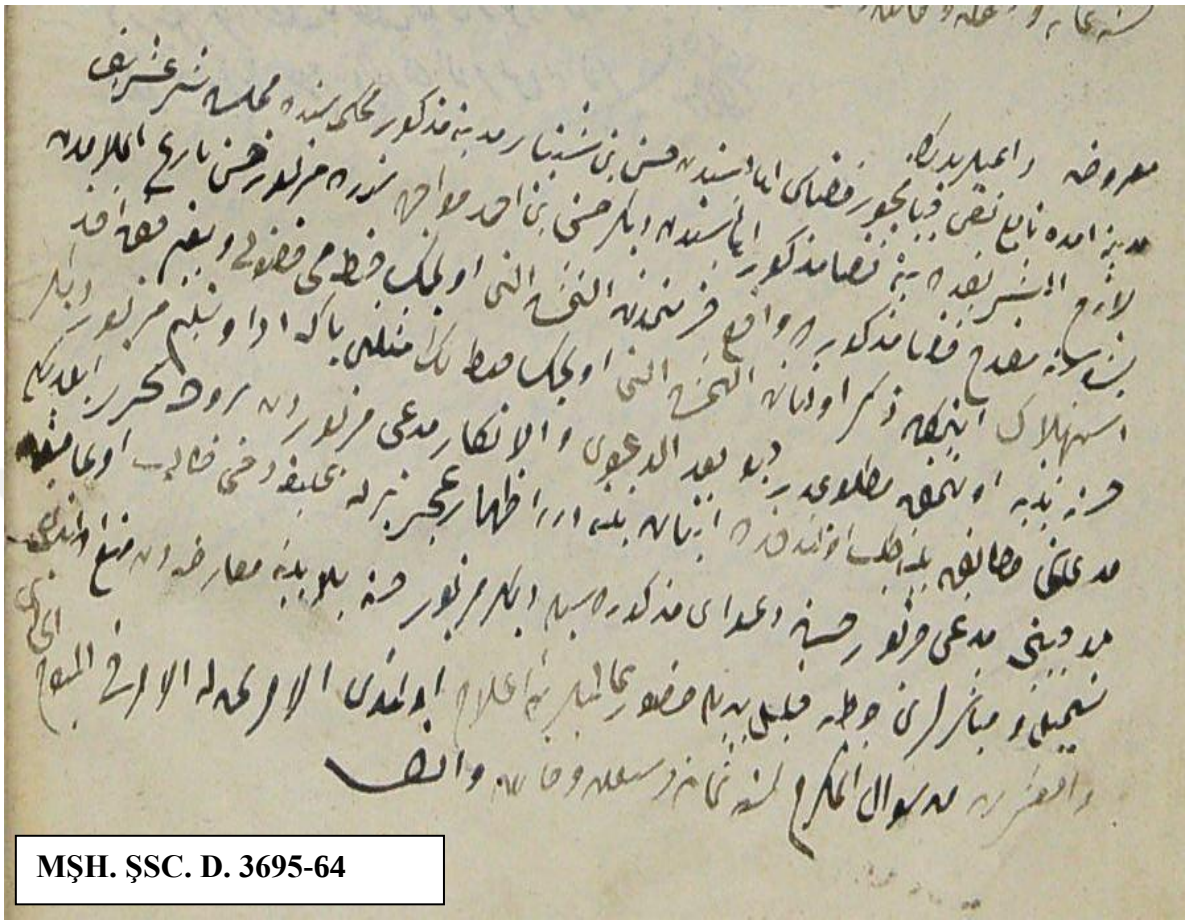

MŞH. ŞSC. D. 3695-64

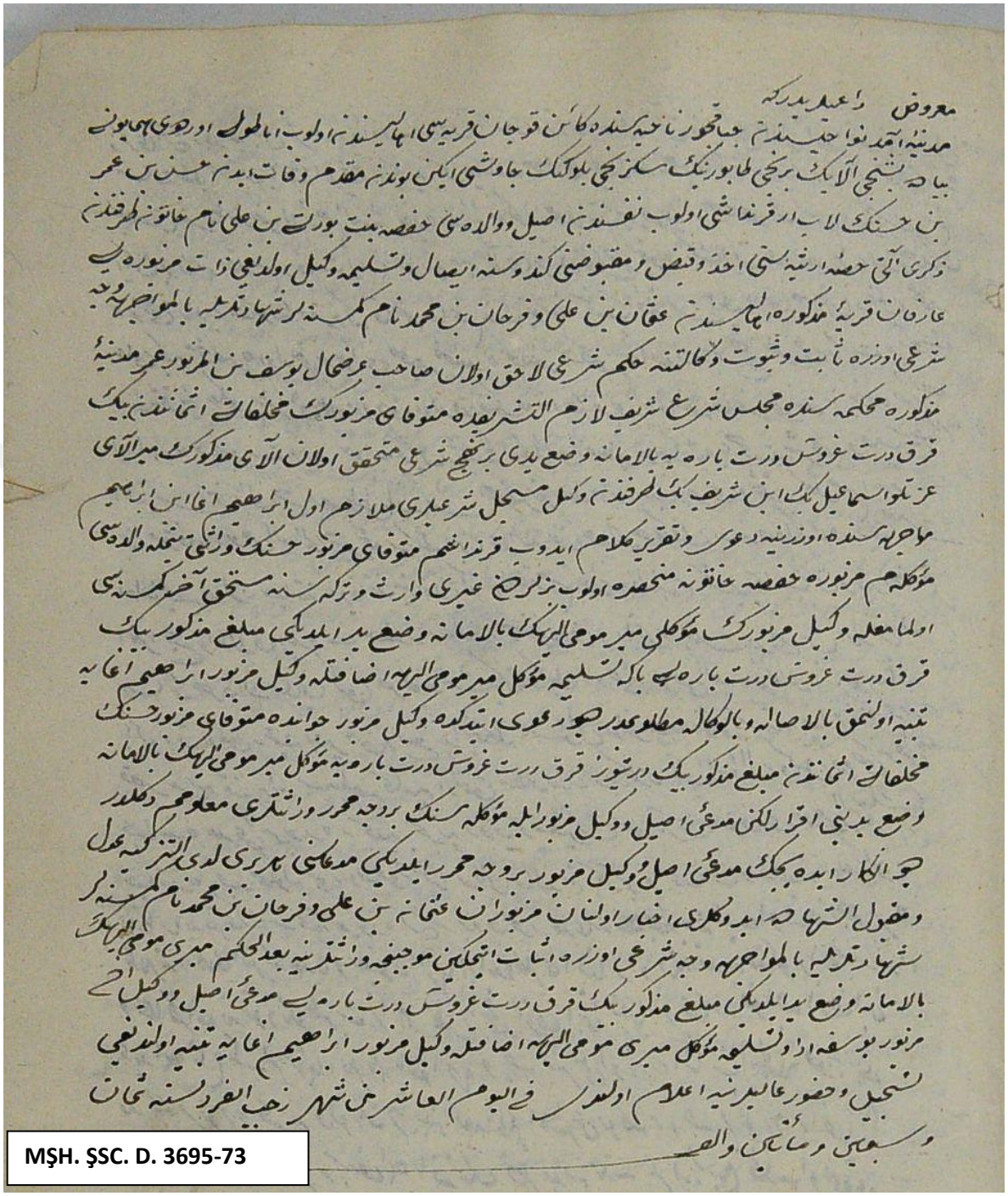

MŞH. ŞSC. D. 3695-73

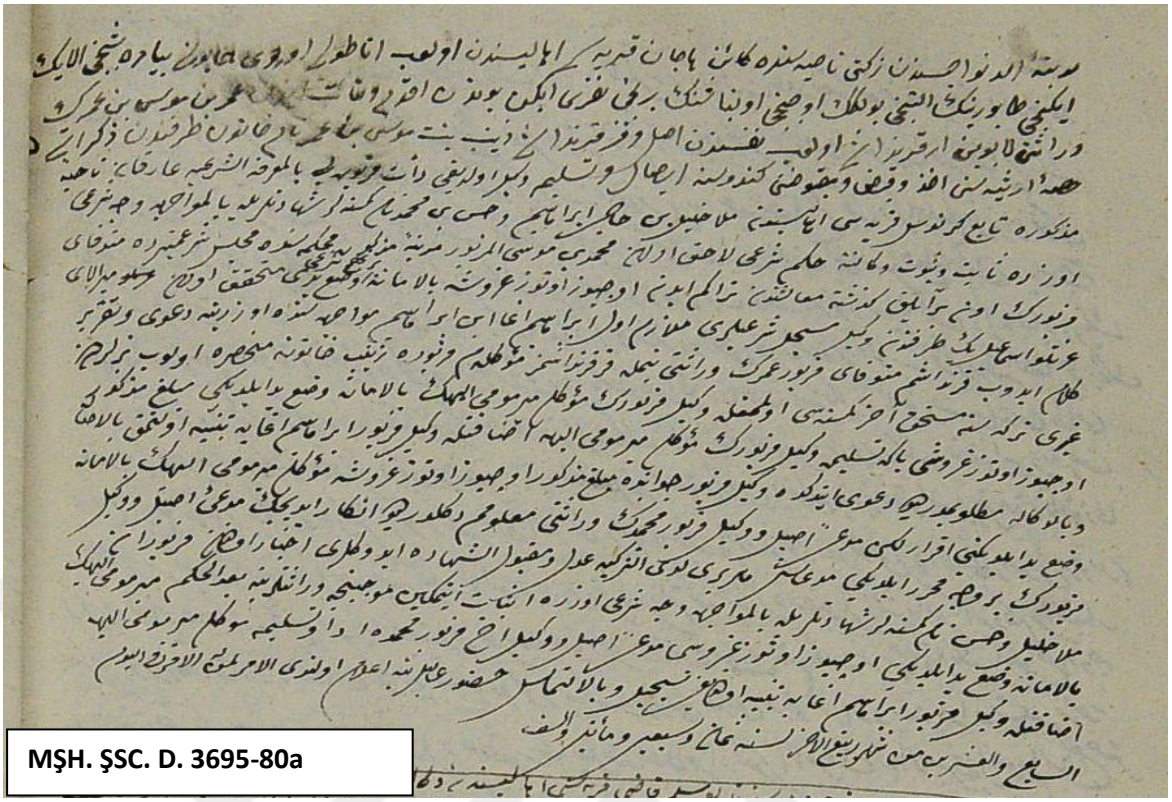

MŞH. ŞSC. D. 3695-80a

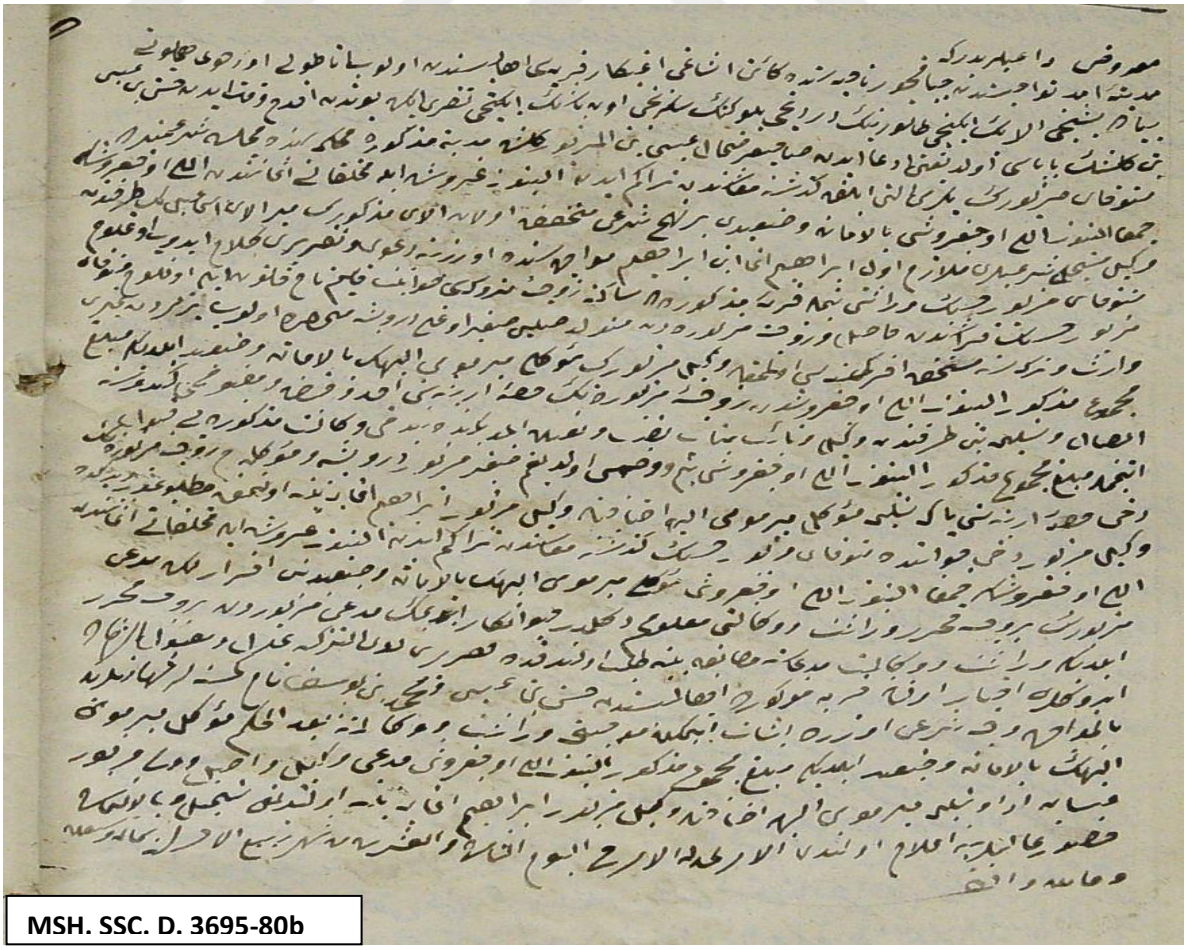

MSH. SSC. D. 3695-80b

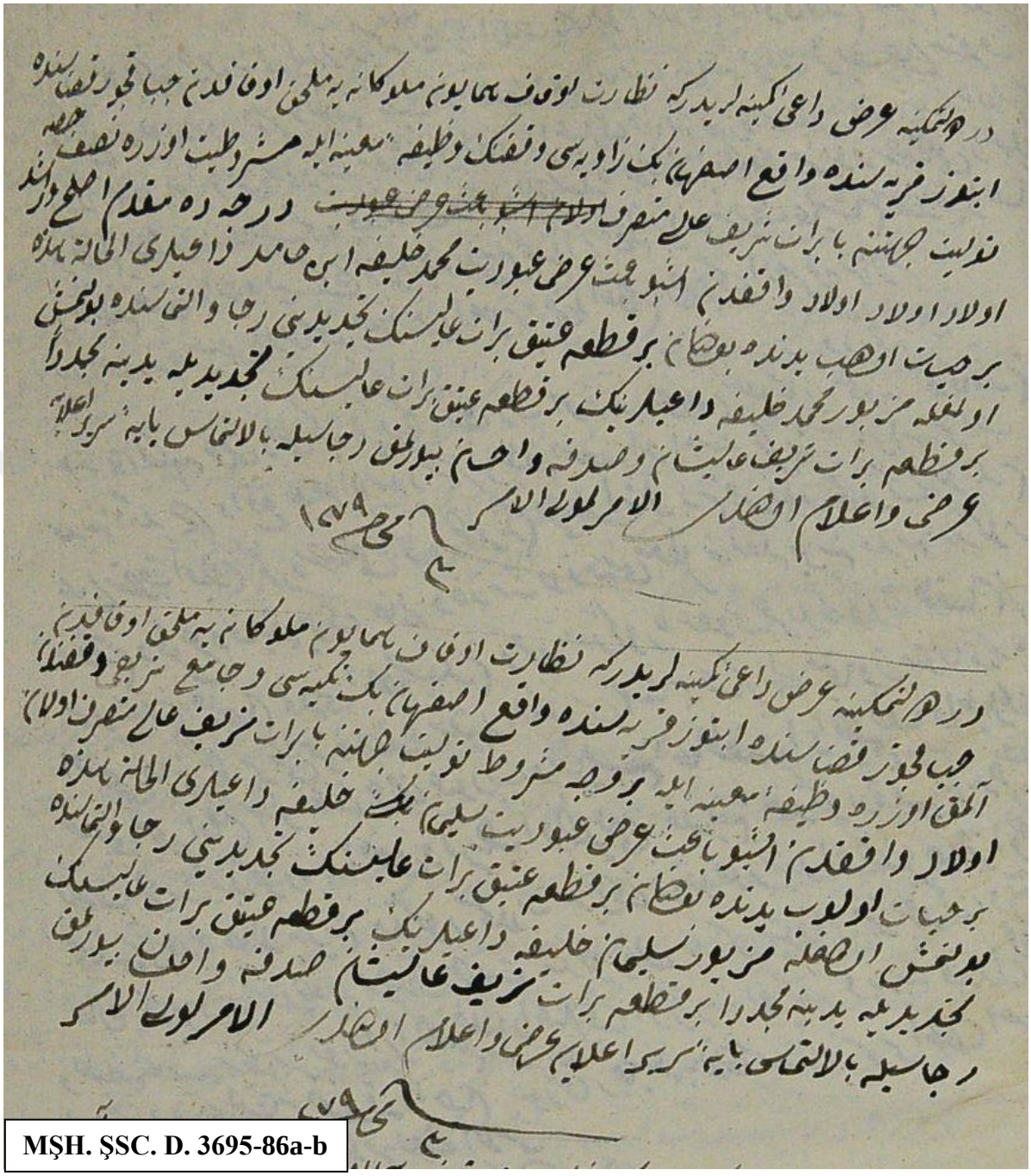

MŞH. ŞSC. D. 3695-86a-b

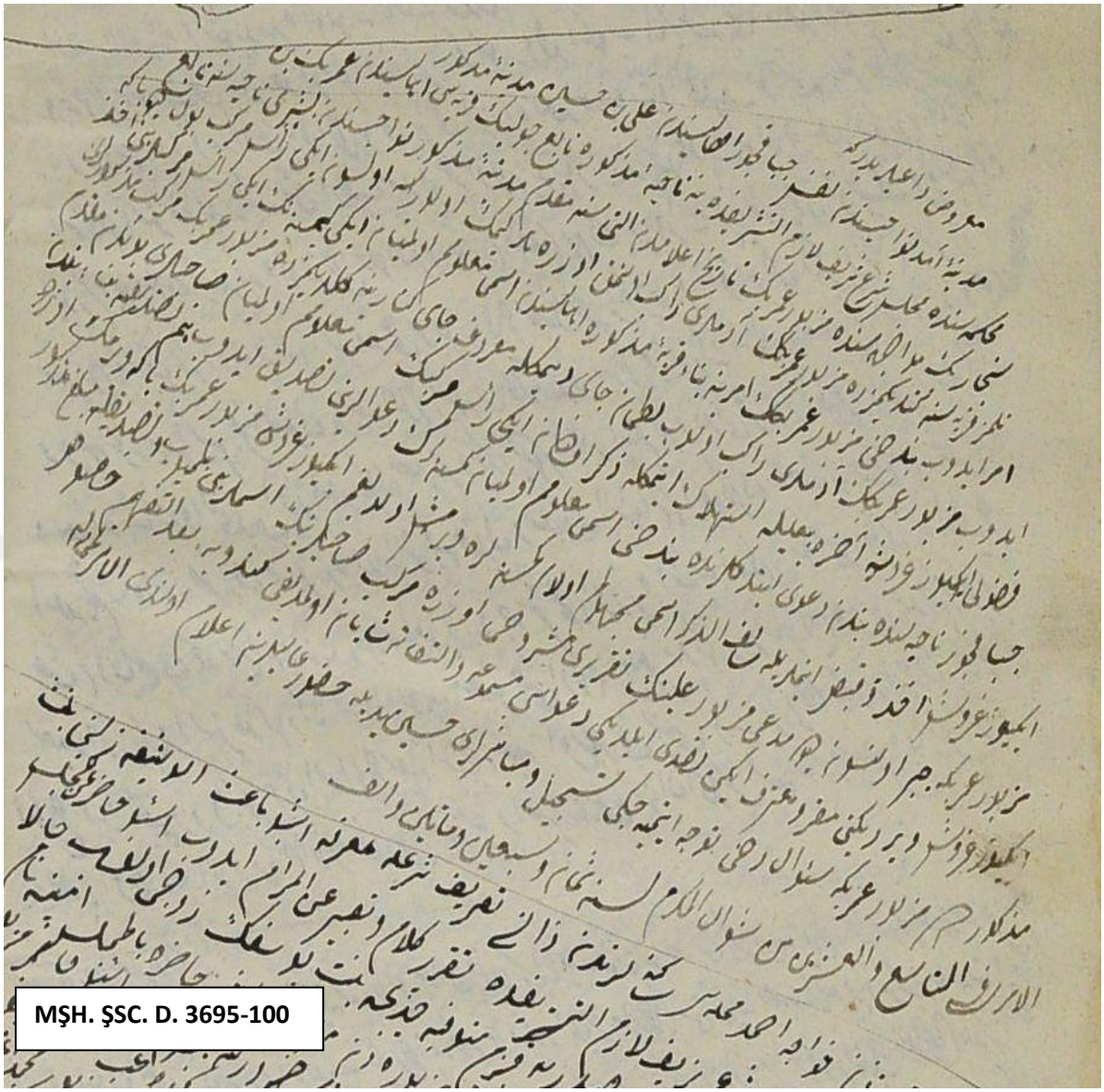

MŞH. ŞSC. D. 3695-100

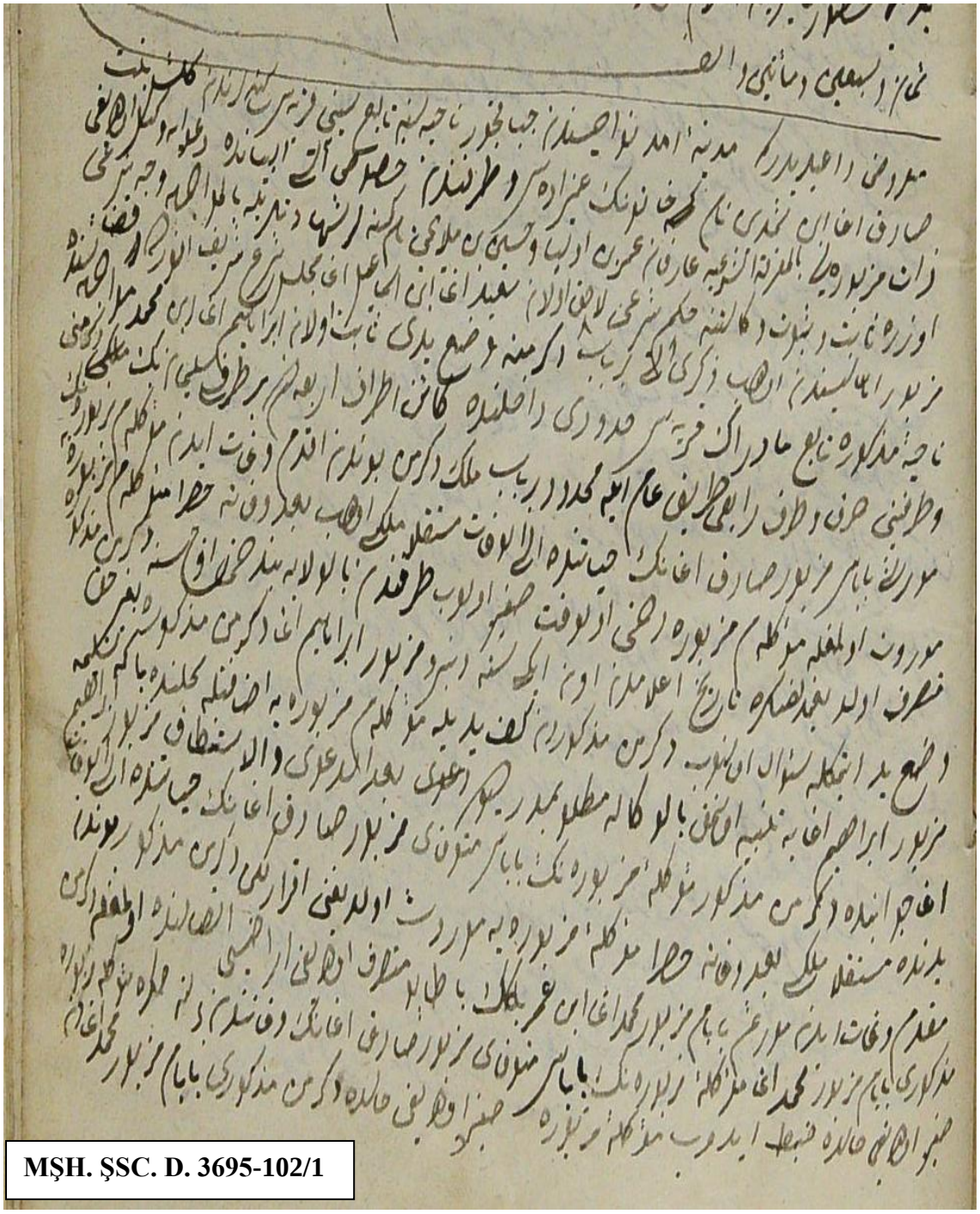

MŞH. ŞSC. D. 3695-102/1

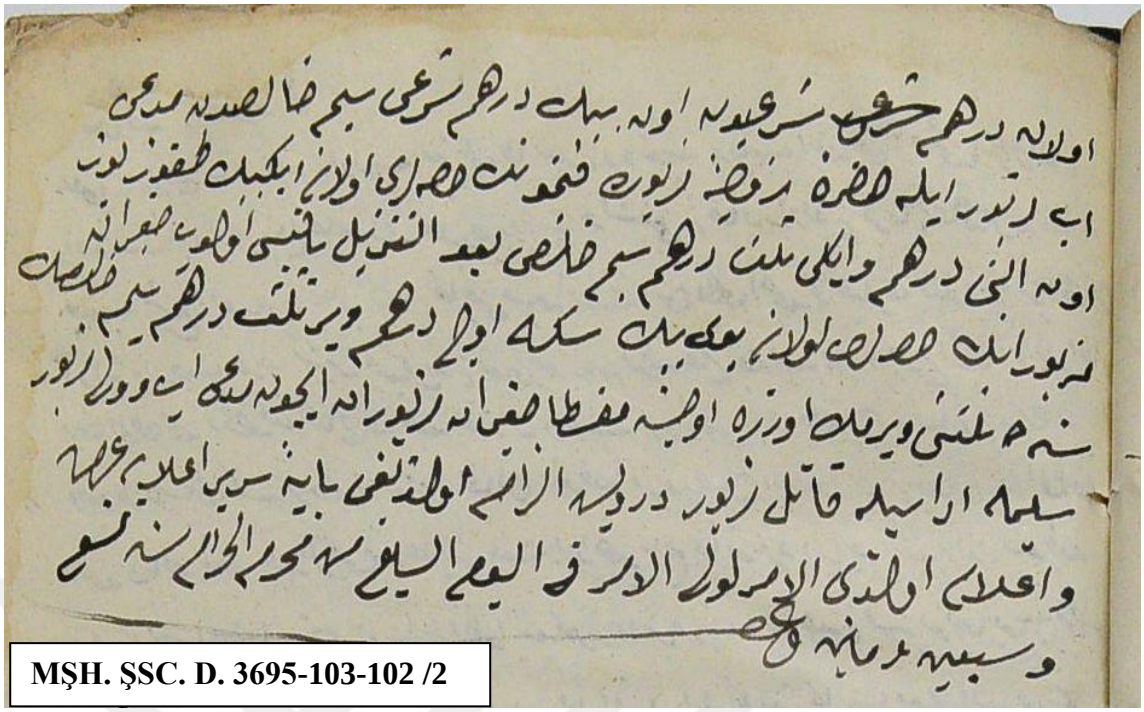

MŞH. ŞSC. D. 3695-103-102 /2

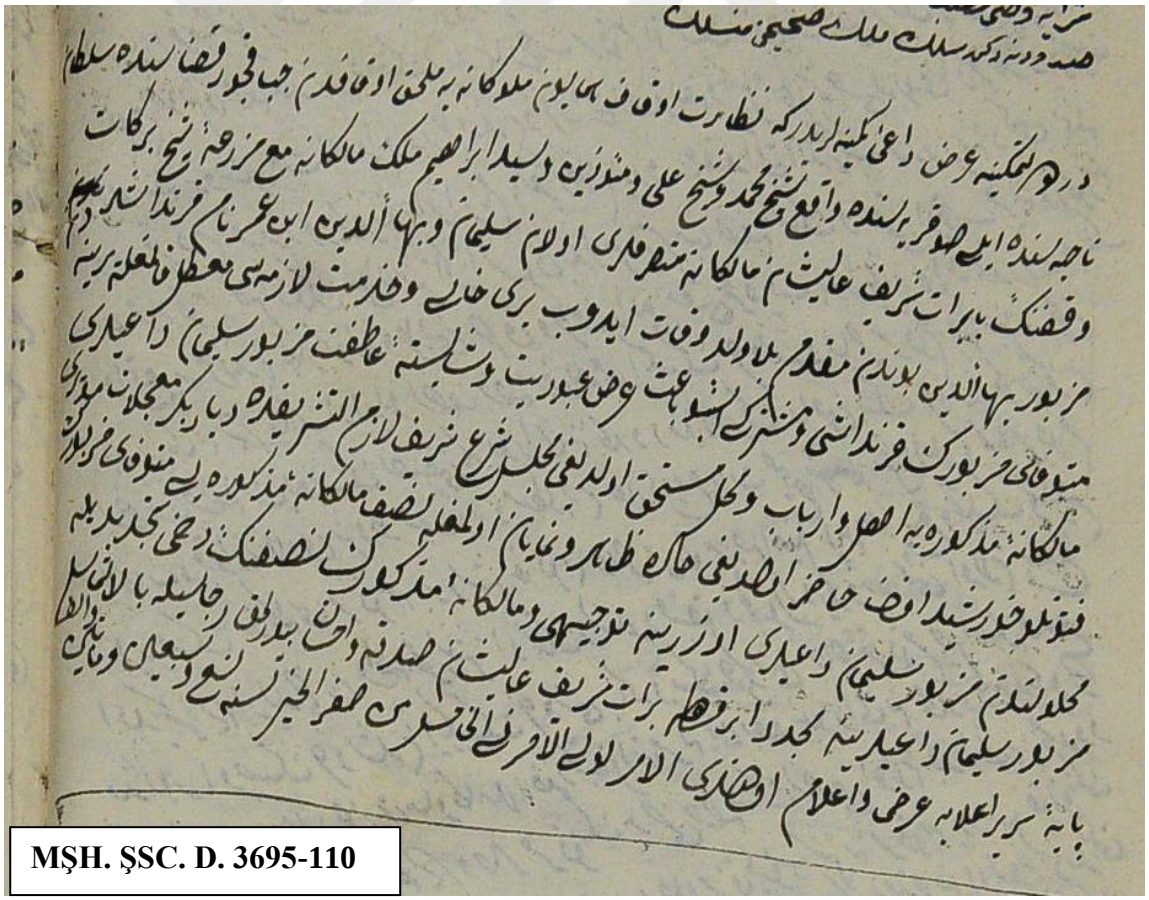

MŞH. ŞSC. D. 3695-110

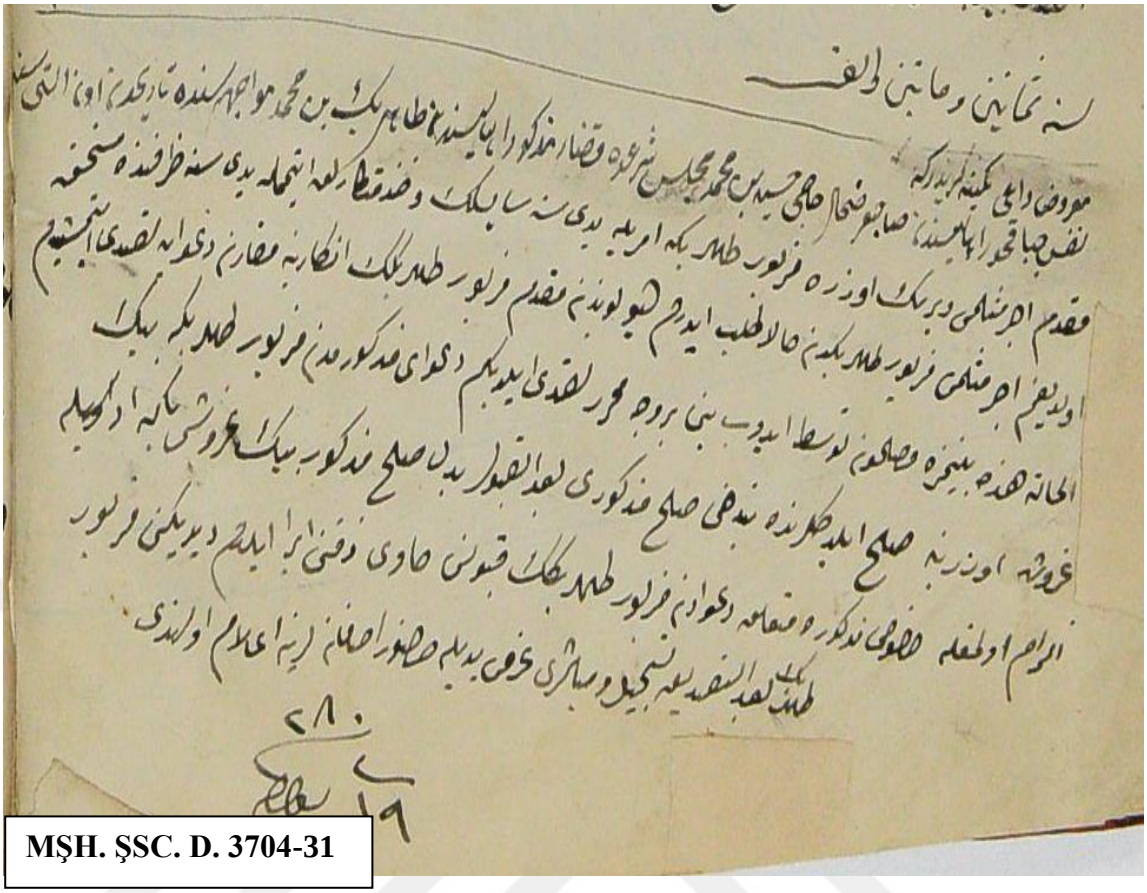

MŞH. ŞSC. D. 3704-31

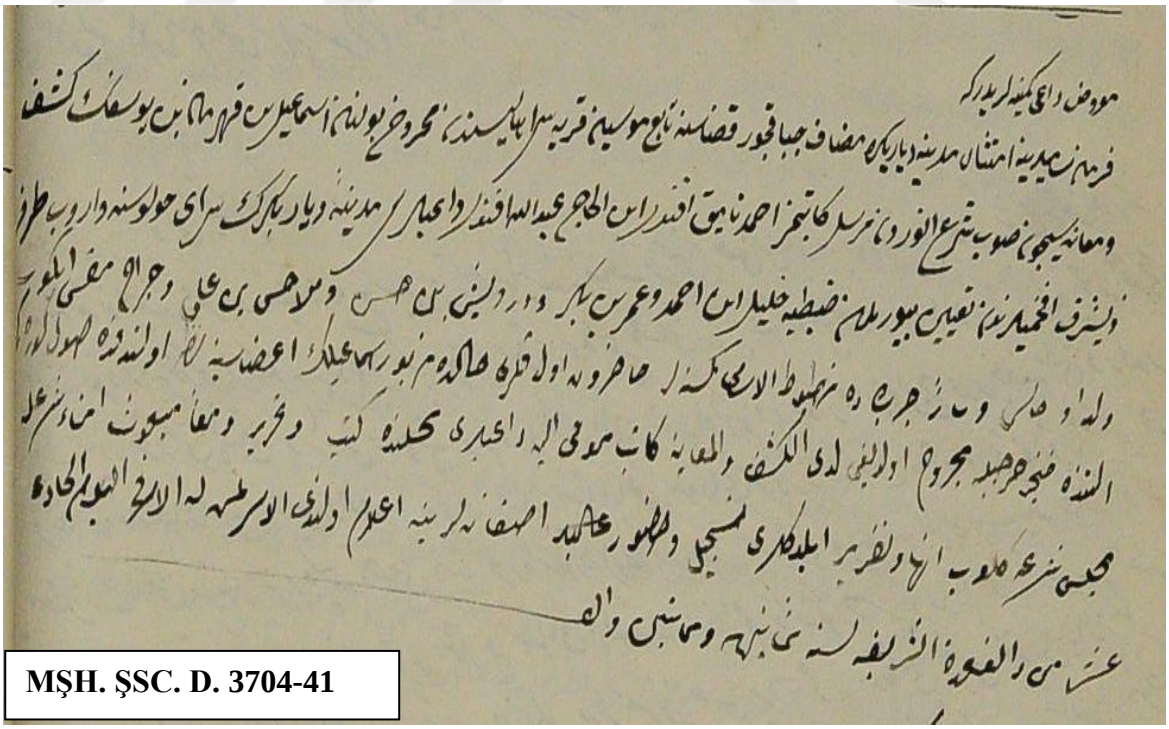

MŞH. ŞSC. D. 3704-41

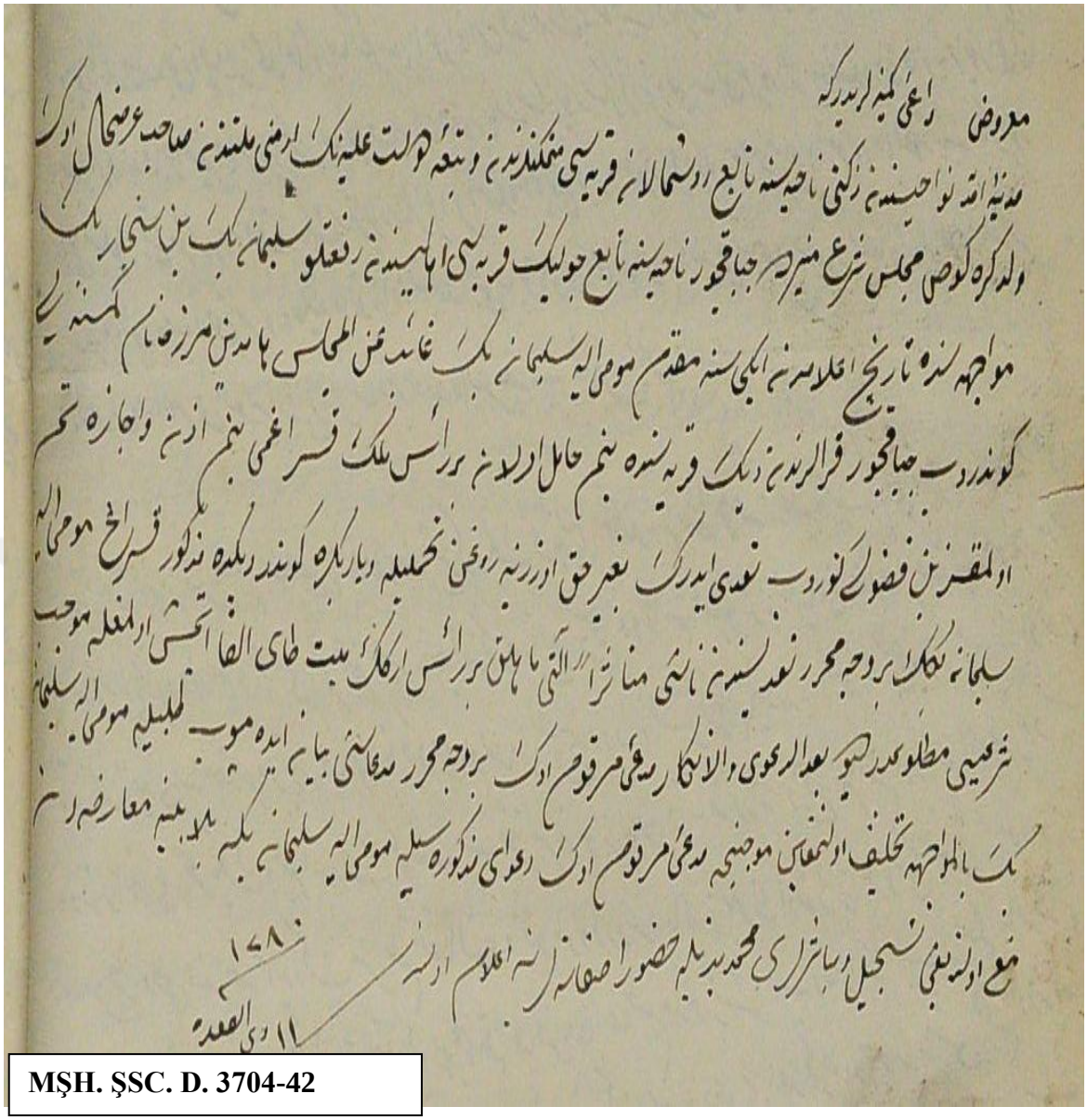

MŞH. ŞSC. D. 3704-42

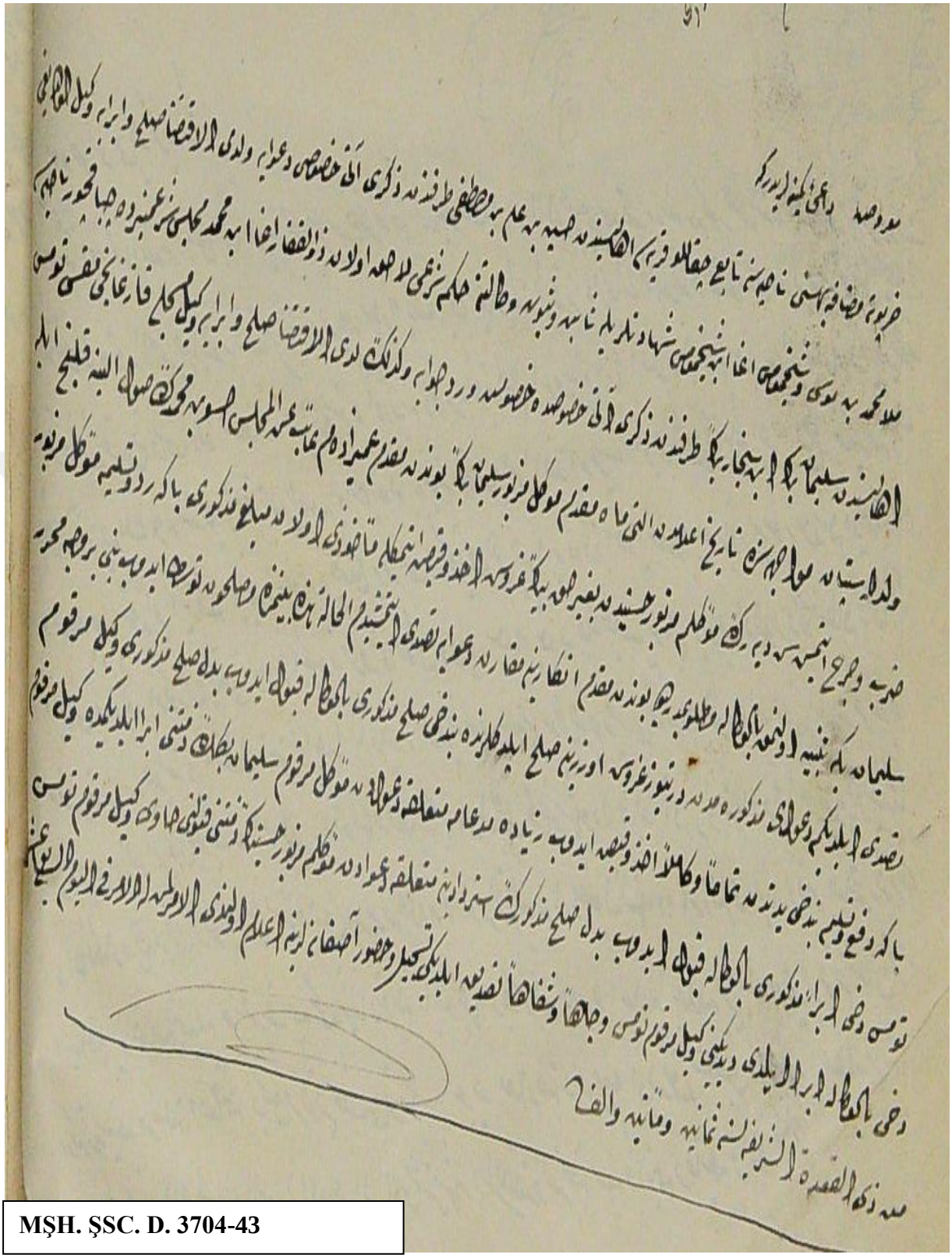

MŞH. ŞSC. D. 3704-43

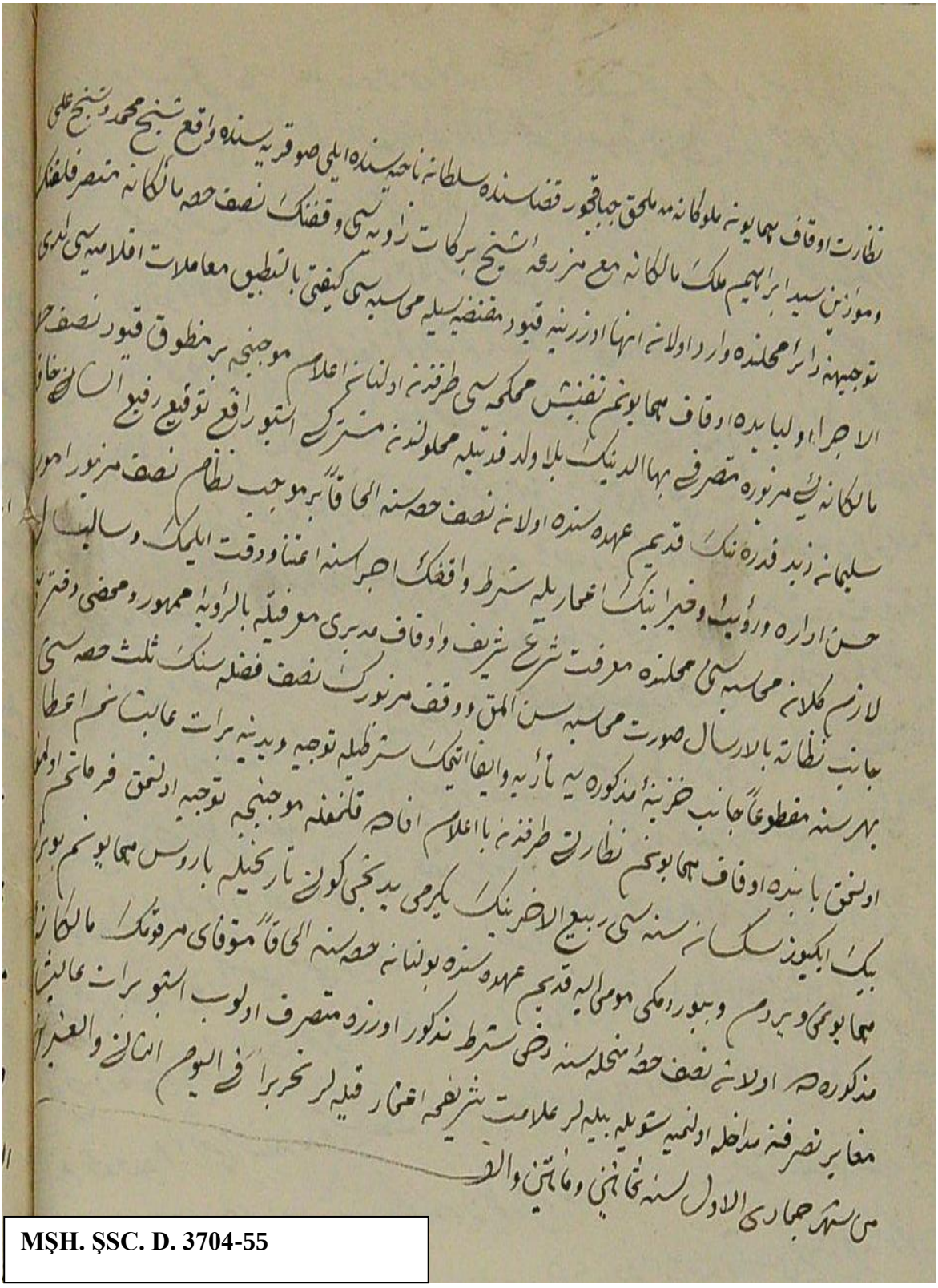

MŞH. ŞSC. D. 3704-55

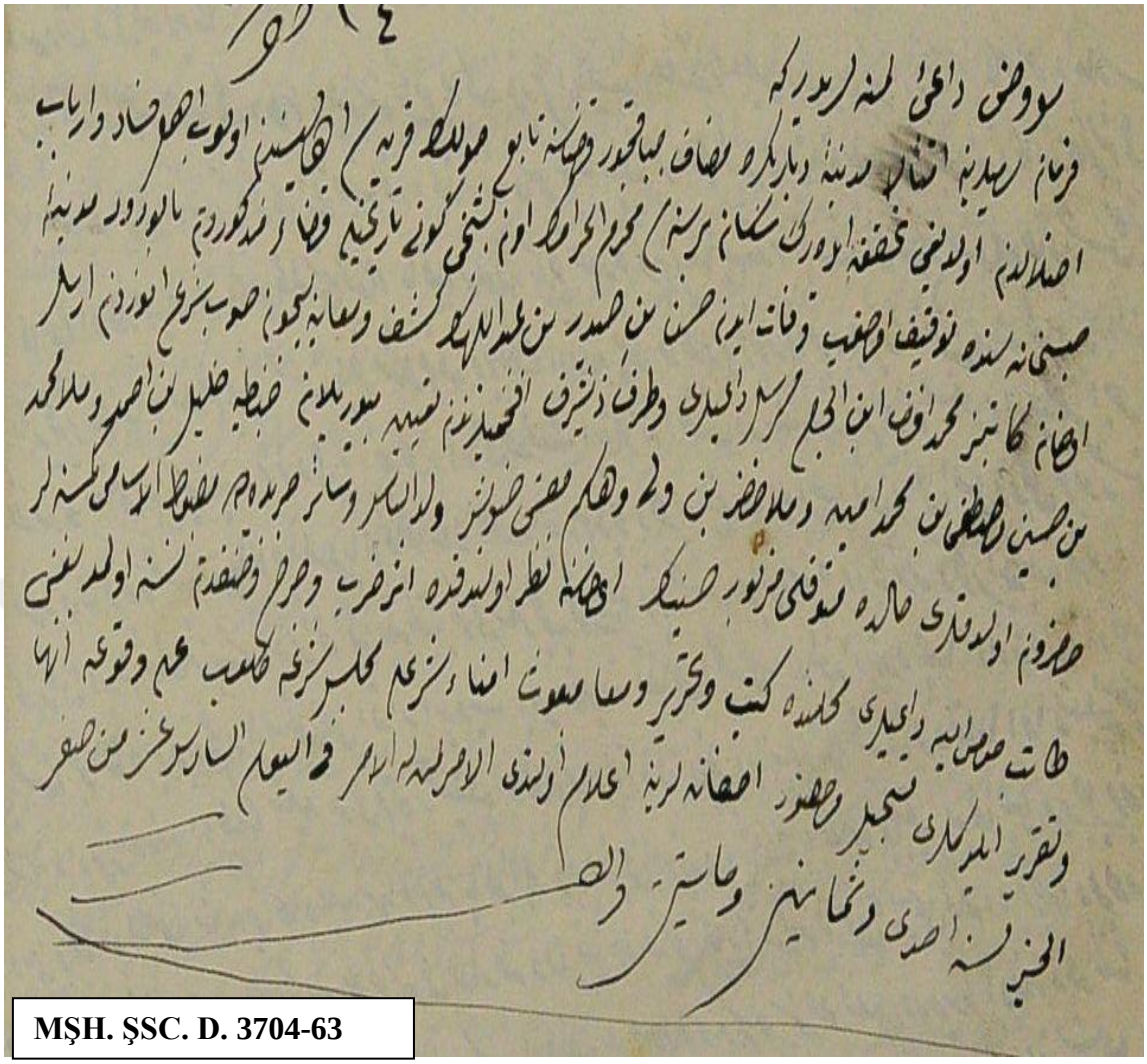

MŞH. ŞSC. D. 3704-63

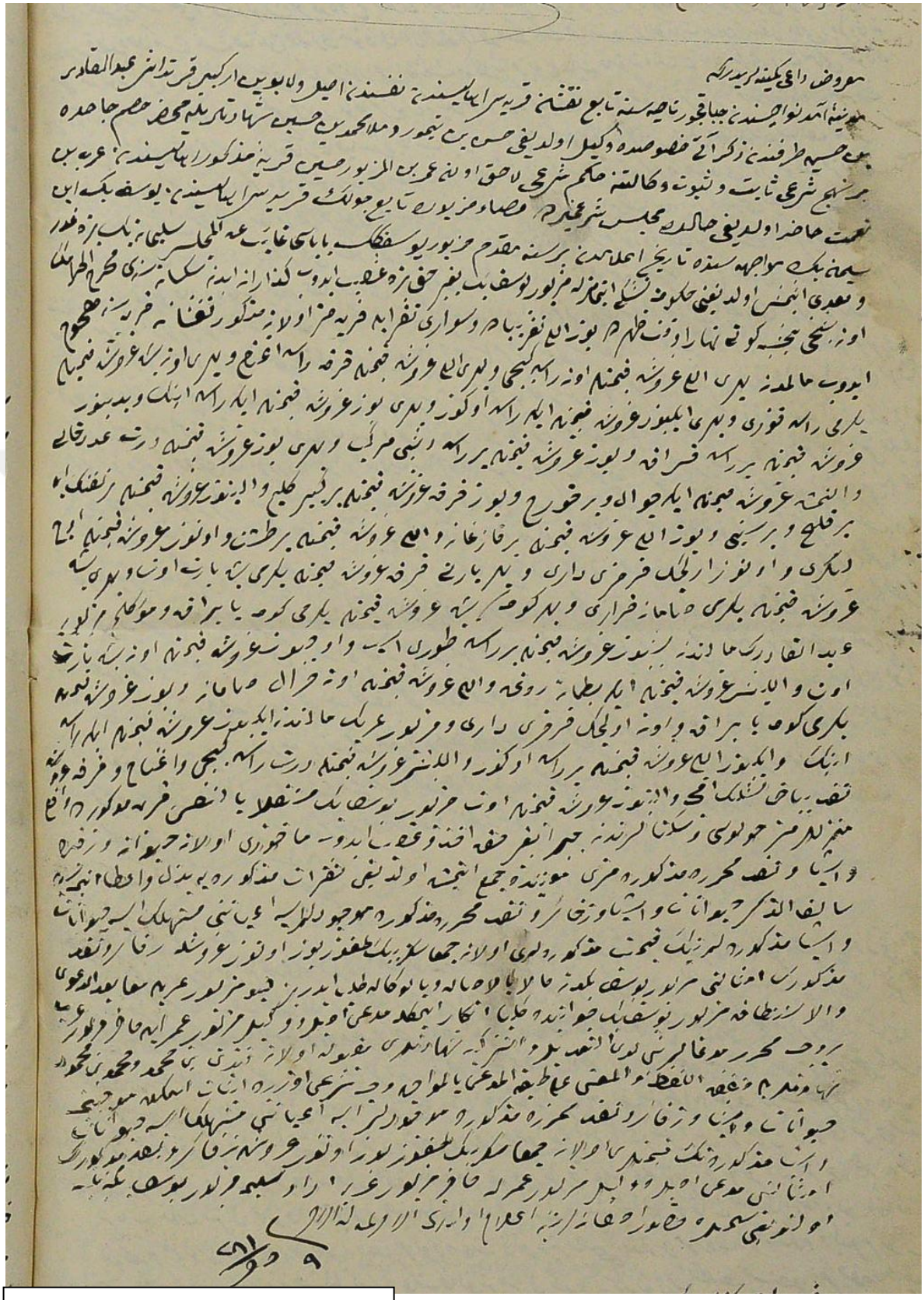

MŞH. ŞSC. D. 3704-64

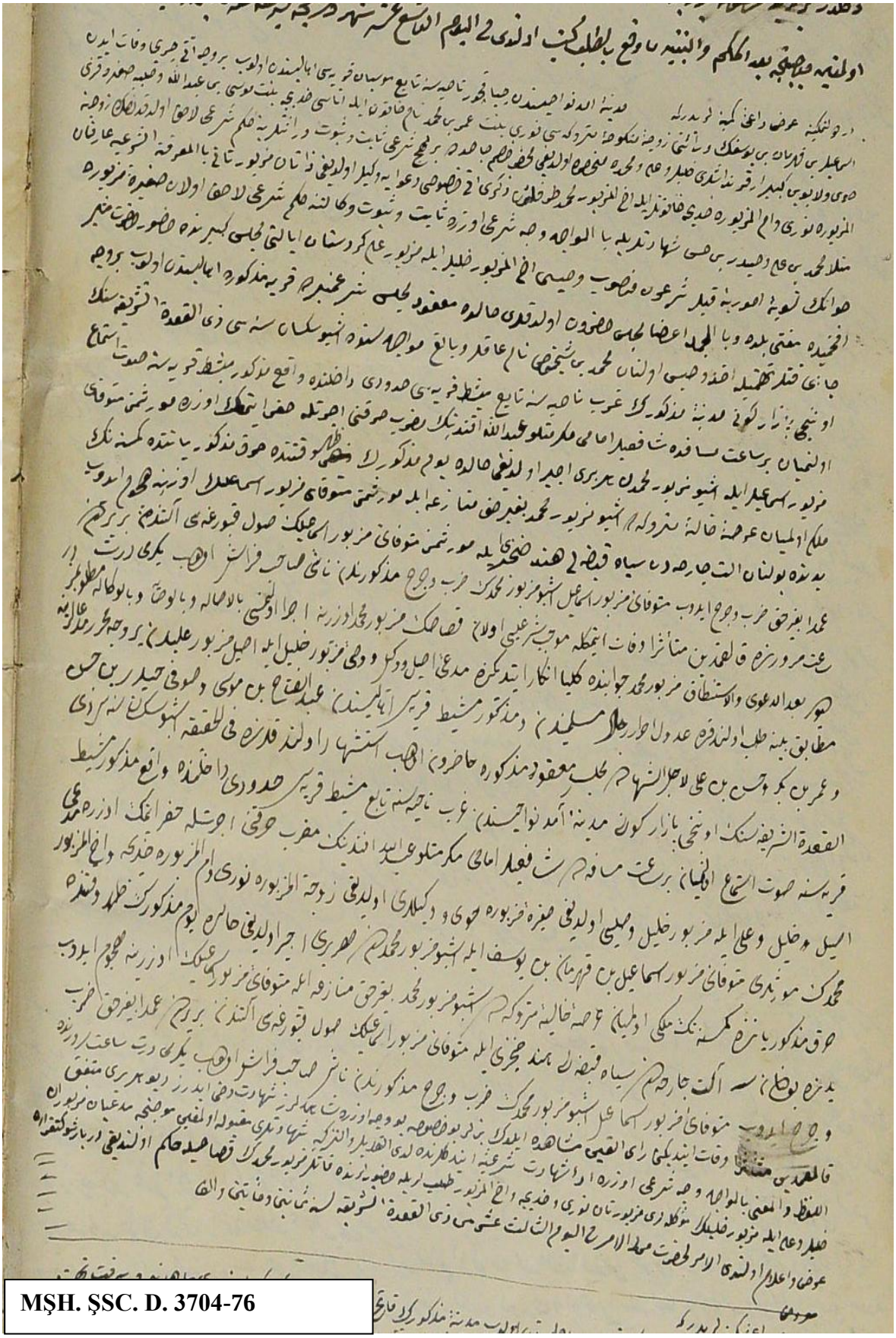

MŞH. ŞSC. D. 3704-76

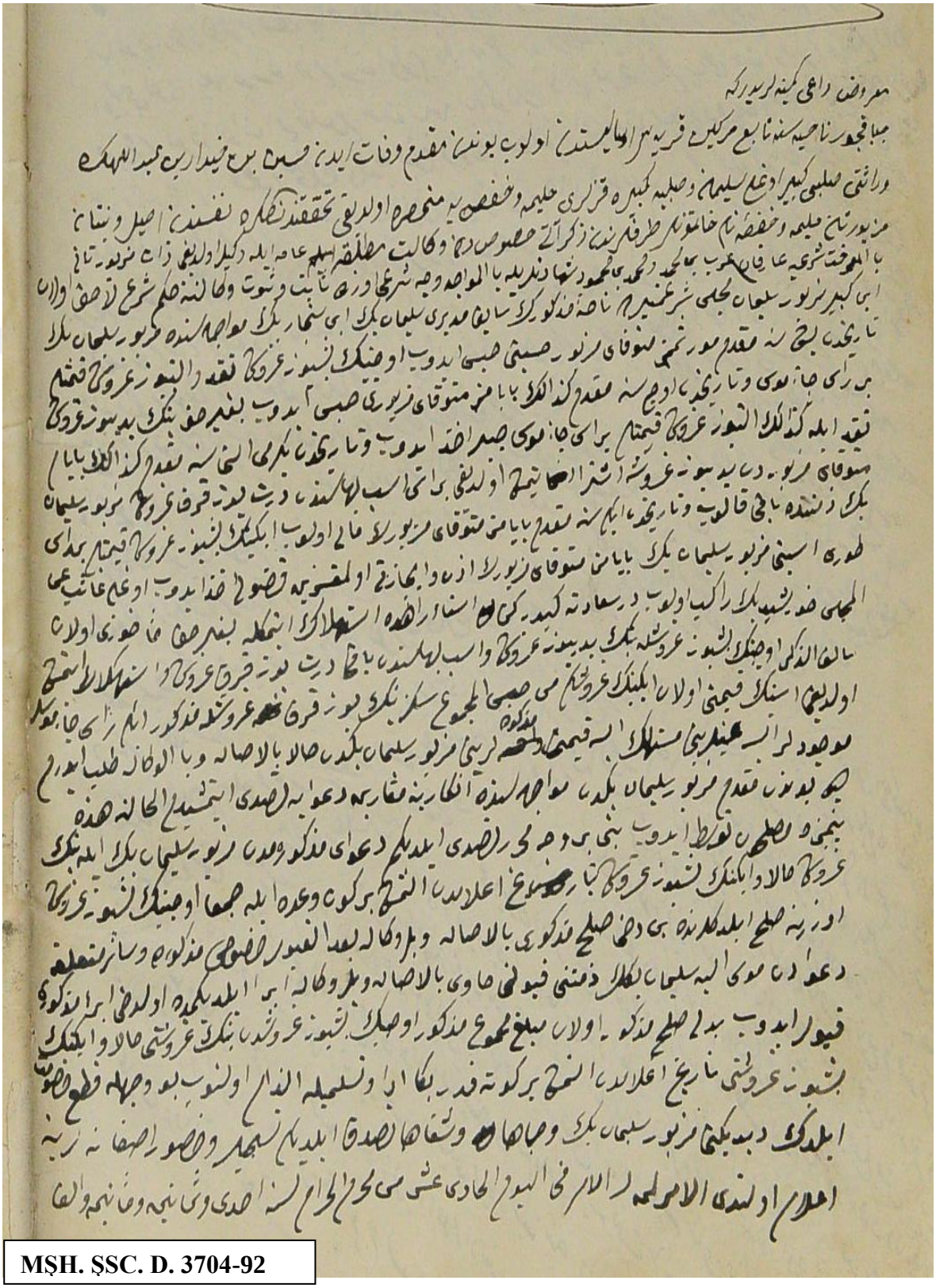

MŞH. ŞSC. D. 3704-92

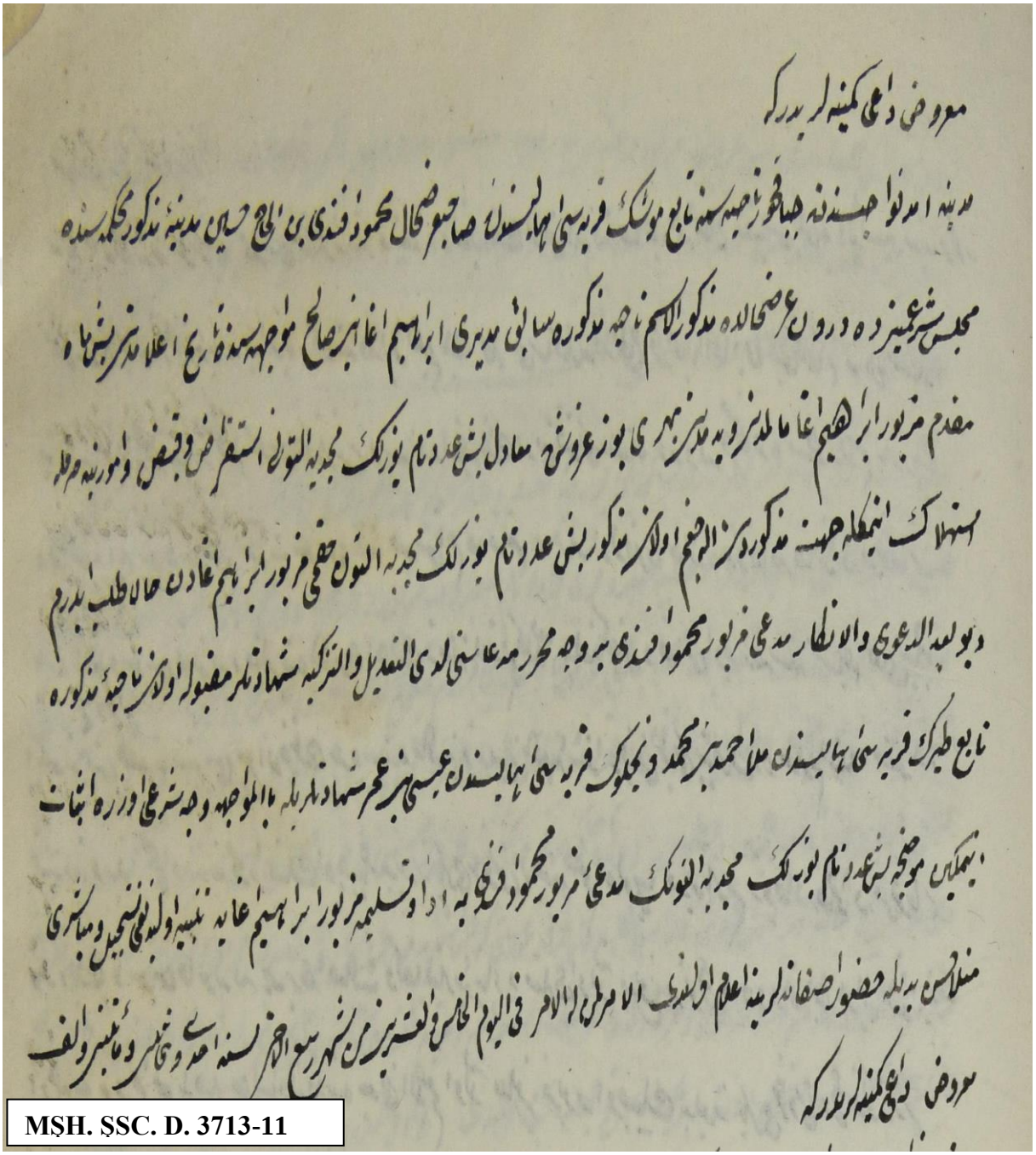

معروض داعی کمینه‌لریدرکه

مدینه امدنواحیسندن جبا قحور ناحیه‌سنه تابع موشک قریه‌سی اهالیسندن صاحب عرضحال محمود افندی بن الحاج حسین مدینه مذکور محکمه‌سنده

مجلس شرعیمزده درون عرضحالده مذکور الاسم ناحیه مذکوره سابق مدیری ابراهیم اغا ابن صالح مواجهه‌سنده تاریخ اعلامدن بش ماه

مقدم مزبور ابراهیم اغا مالمدن و یدمدن بهری یوز غروش معادل بش عدد تام یوزلک مجیدیه التونی استقراض و قبض و امورینه صرفله

استهلاک ایتمکله جهت مذکوردن الجغم اولان مذکور بش عدد تام یوزلک مجیدیه التون حقمی مزبور ابراهیم اغادن حالا طلب ایدرم

دیو بعد الدعوی والانکار مدعی مزبور محمود افندی یه وجه محرر مدعاسنی لدی التعدیل والتزکیه شهادتلر مقبوله اولان ناحیه مذکوره

تابع طیرک قریه‌سی اهالیسندن ملا احمد بن محمد و نجلوک قریه‌سی اهالیسندن عیسی بن عمر شهادتلریله بالمواجهه وجه شرعی اوزره اثبات

ایتمکین موضحه بش عدد تام یوزلک مجیدیه التونک مدعی مزبور محمود افندی یه ادا و تسلیمه مزبور ابراهیم اغایه تنبیه اولندیغی تسجیل و مباشری

منلاحسن بدیله حضور اصفانه‌لرینه اعلام اولندی الامر لمن له الامر فی الیوم الخامس والعشرین من شهر ربیع الآخر سنه احدی و ثمانین و مائتین و الف

معروض داعی کمینه‌لریدرکه

MŞH. ŞSC. D. 3713-11

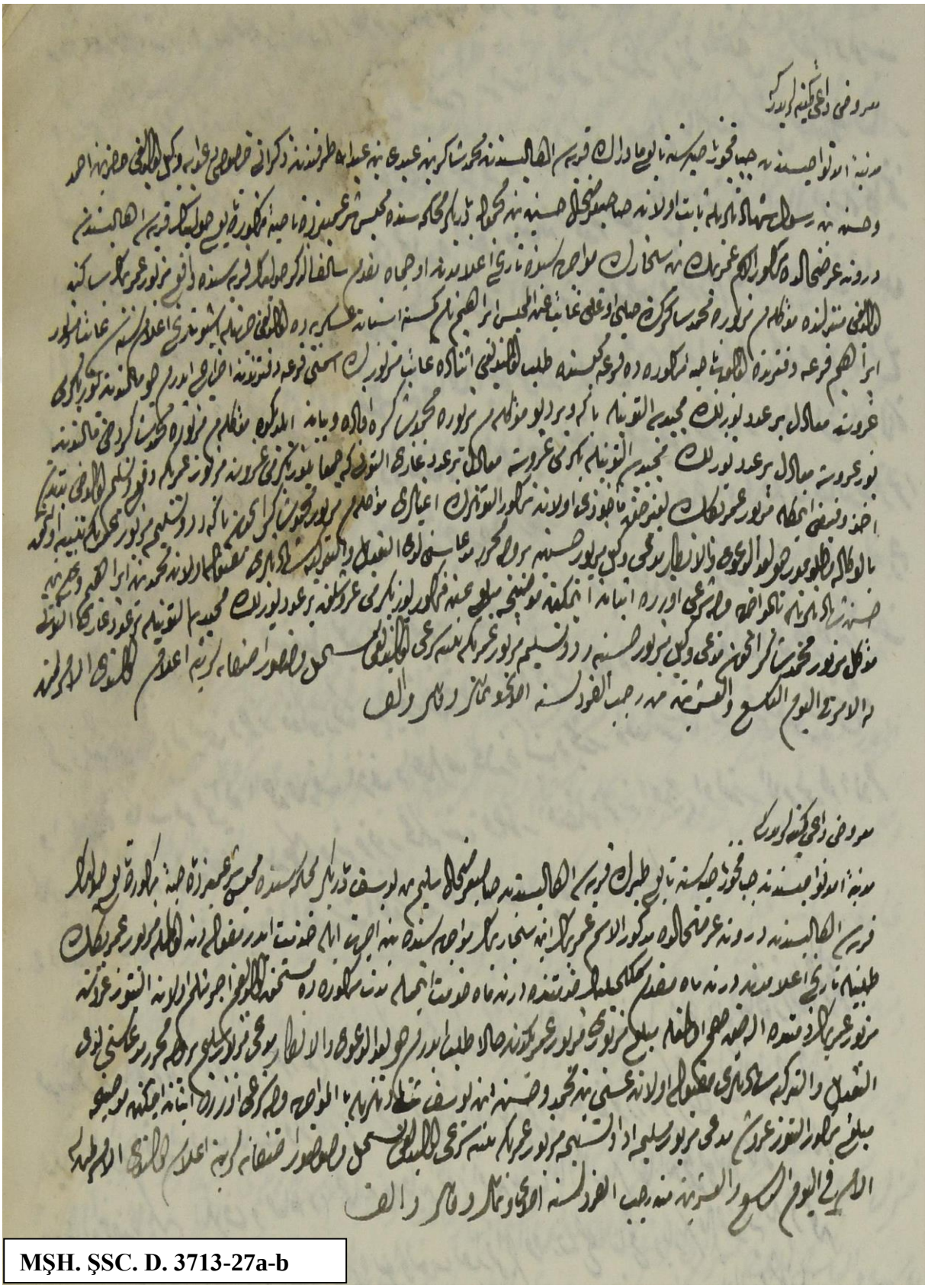

MŞH. ŞSC. D. 3713-27a-b

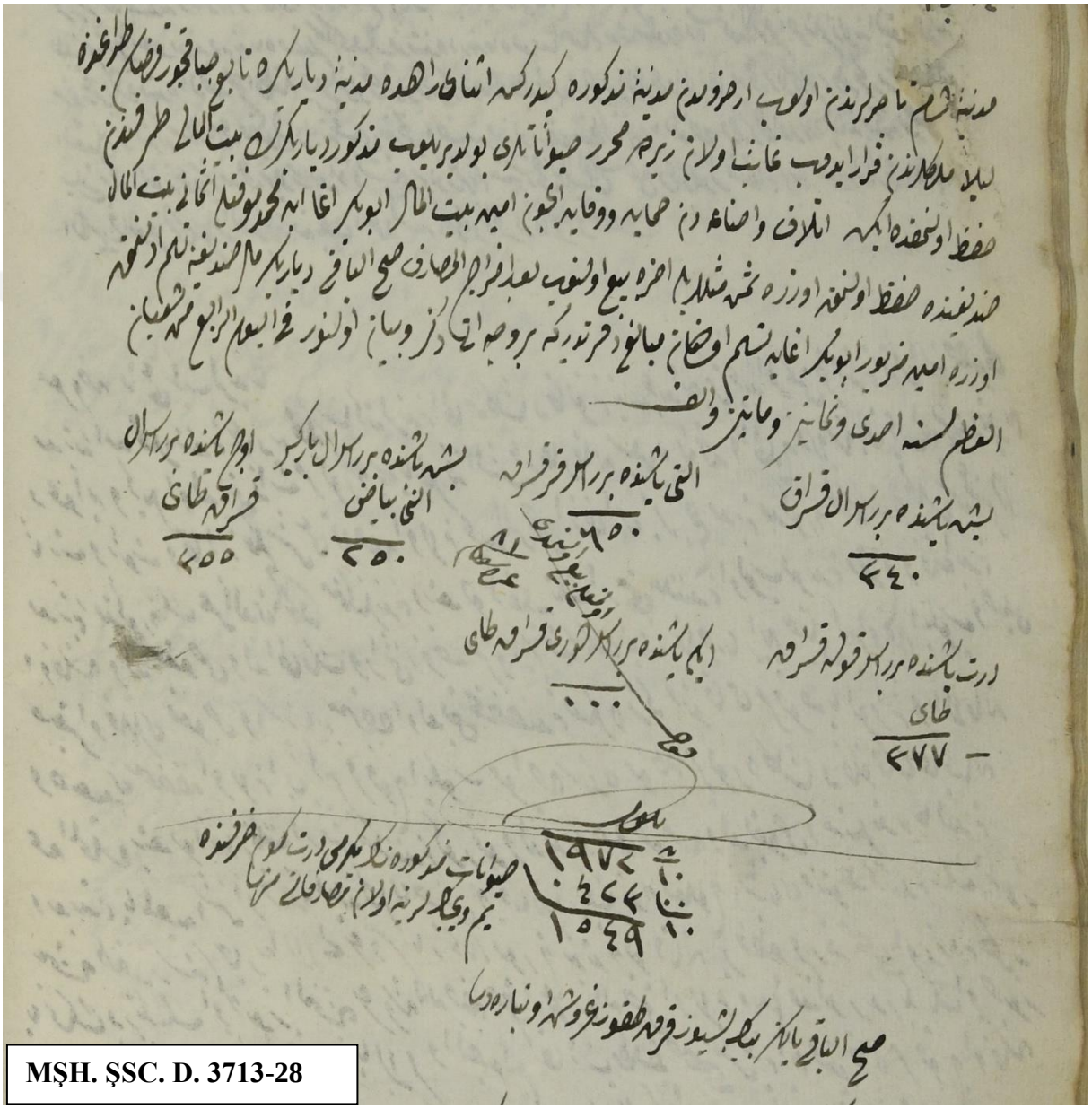

MŞH. ŞSC. D. 3713-28

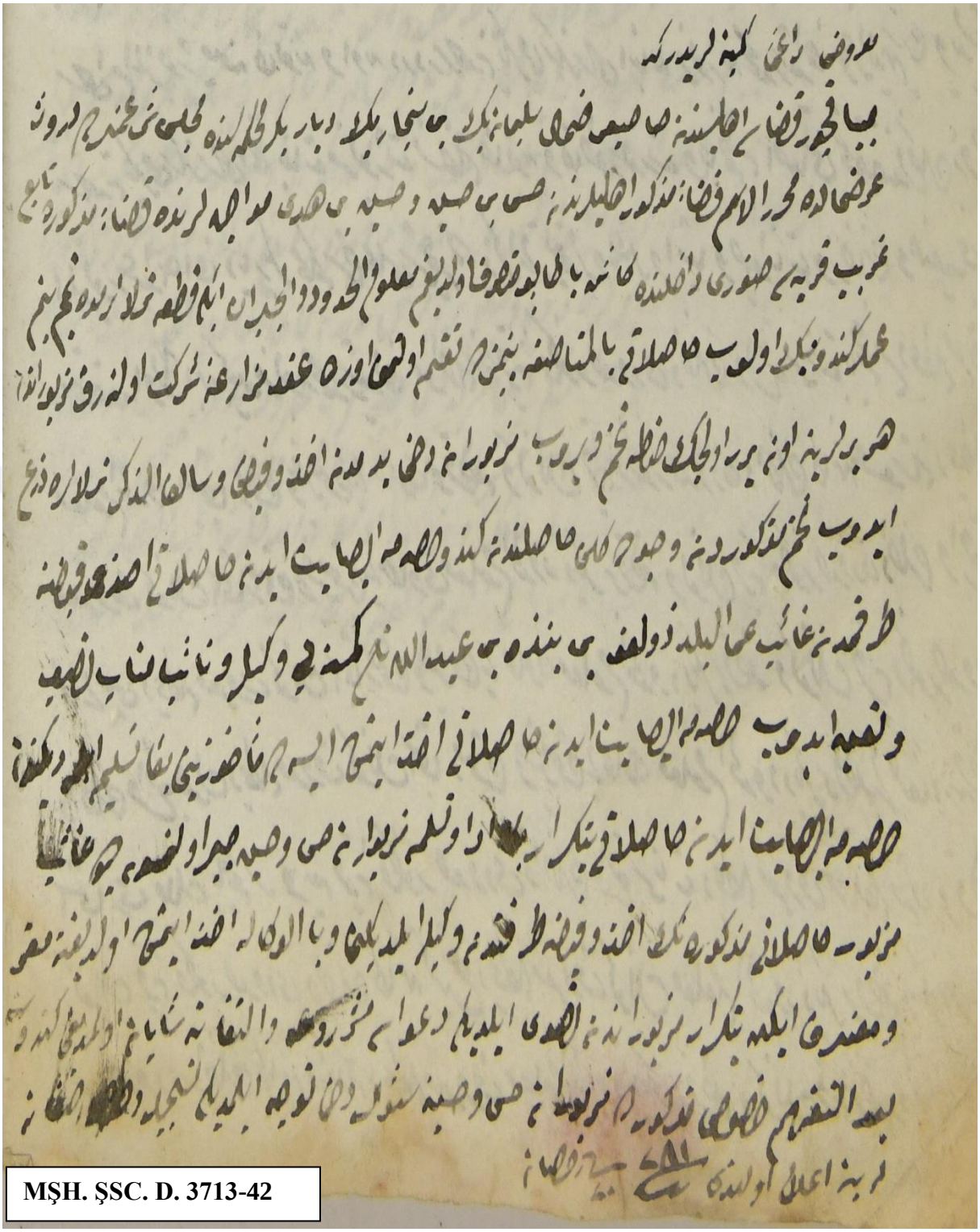

MŞH. ŞSC. D. 3713-42

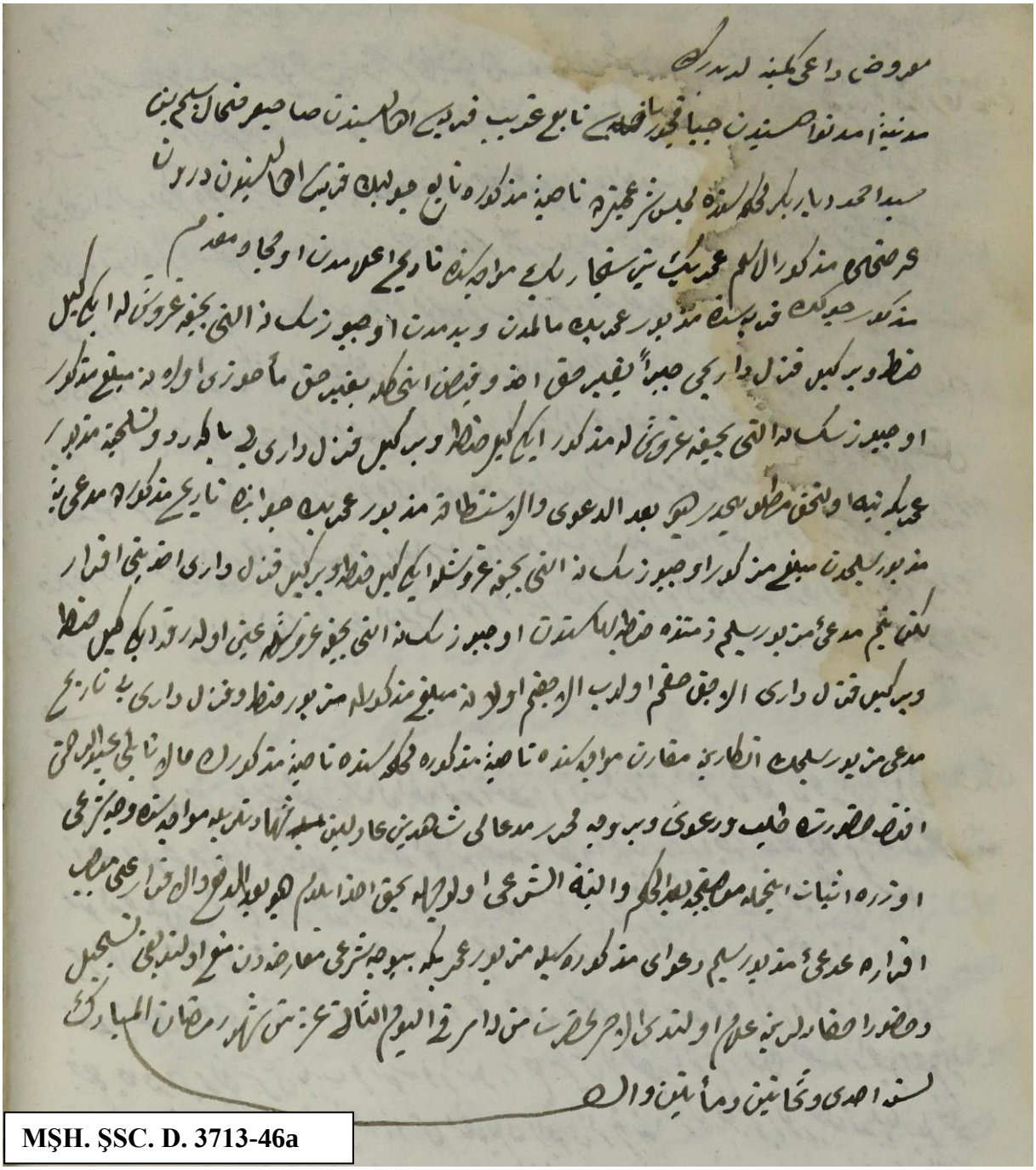

MŞH. ŞSC. D. 3713-46a

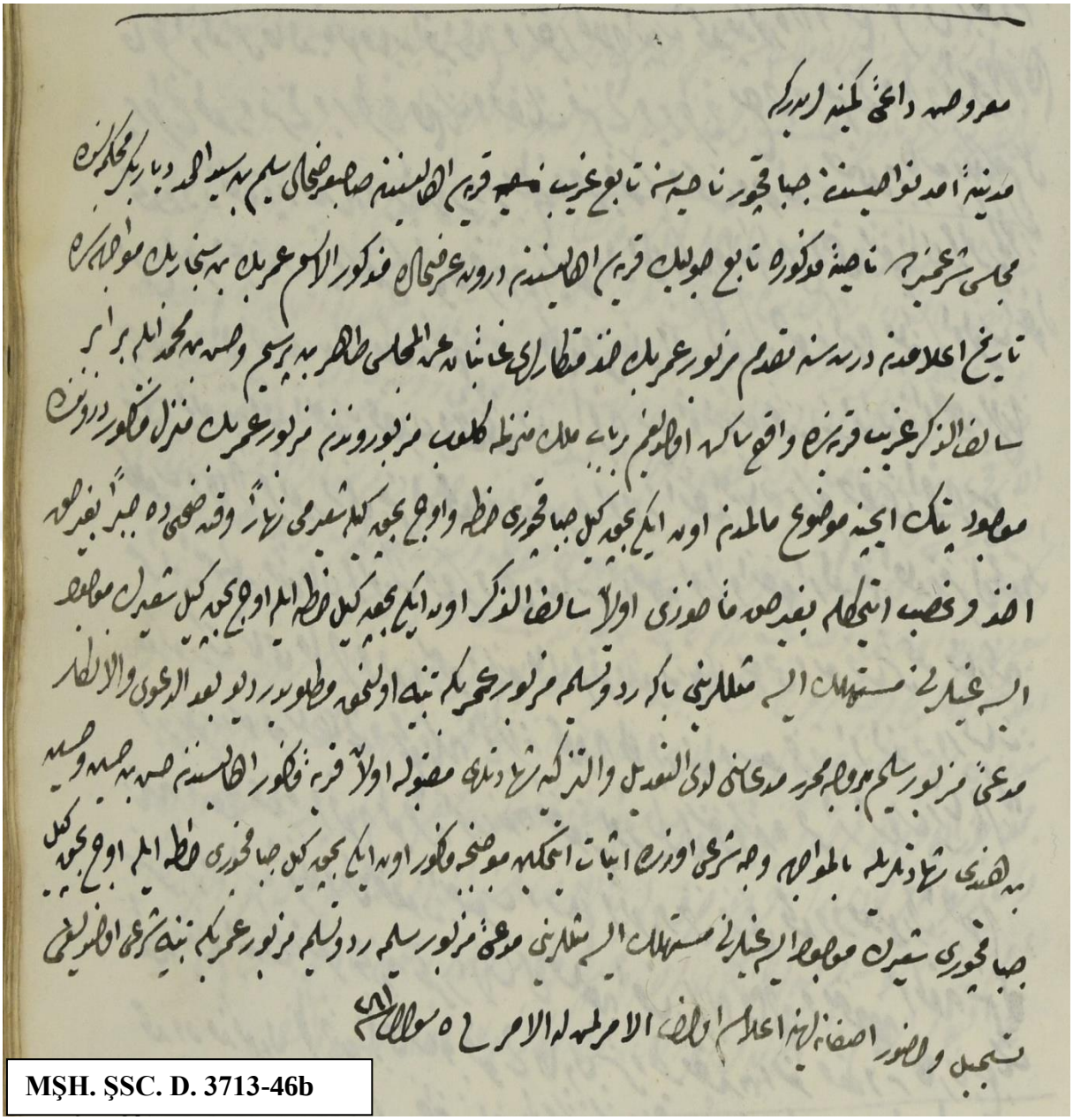

MŞH. ŞSC. D. 3713-46b

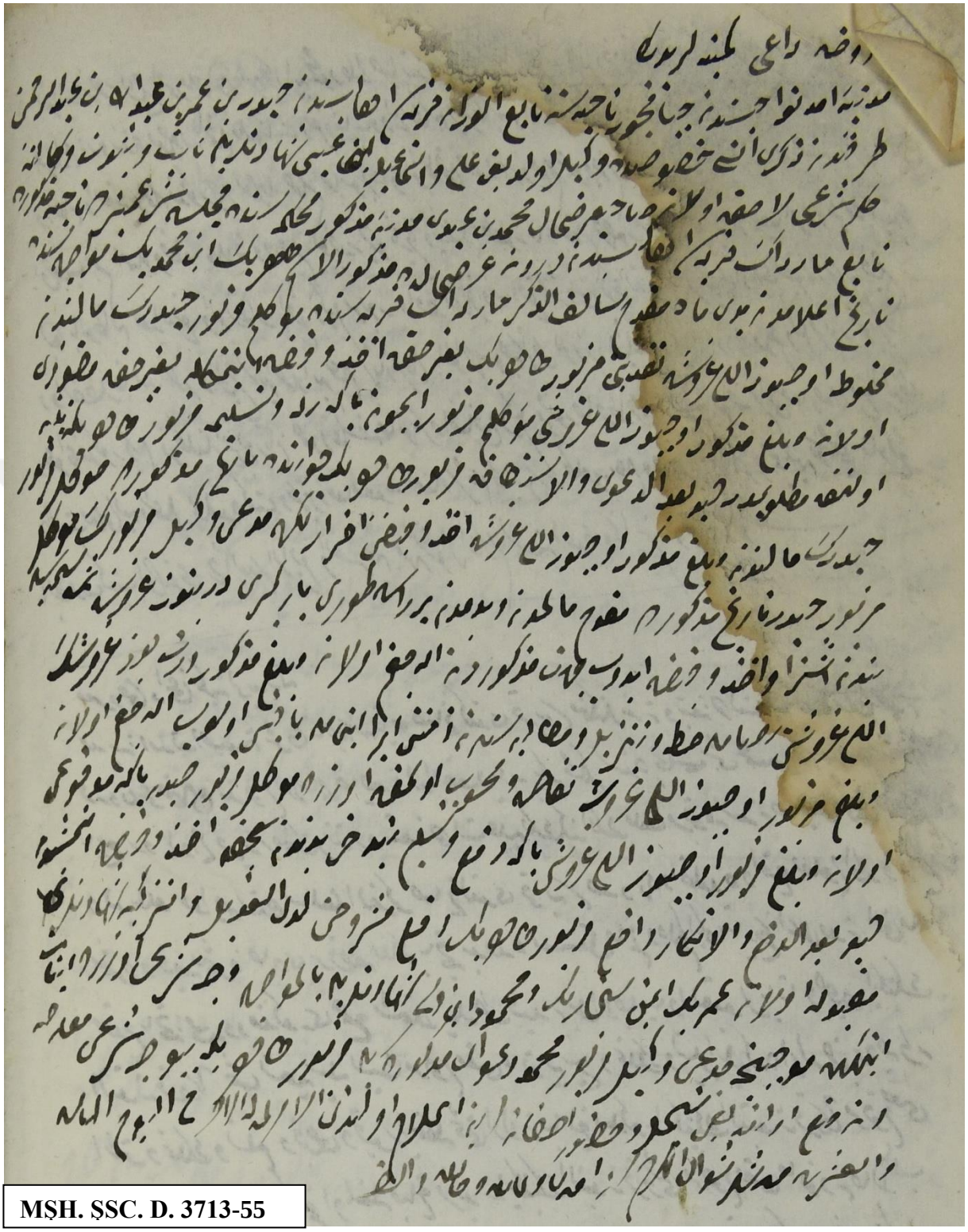

MŞH. ŞSC. D. 3713-55

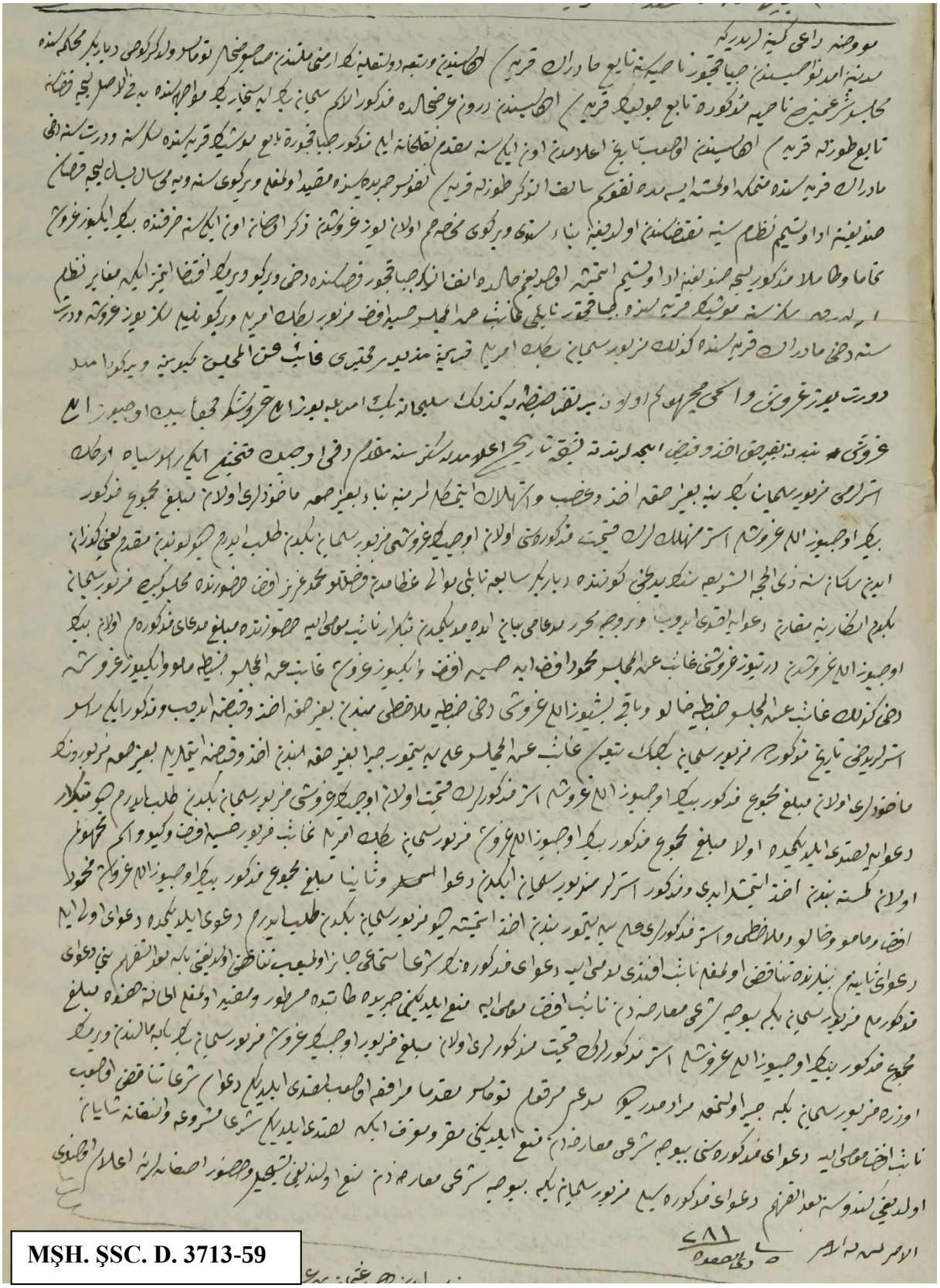

MŞH. ŞSC. D. 3713-59

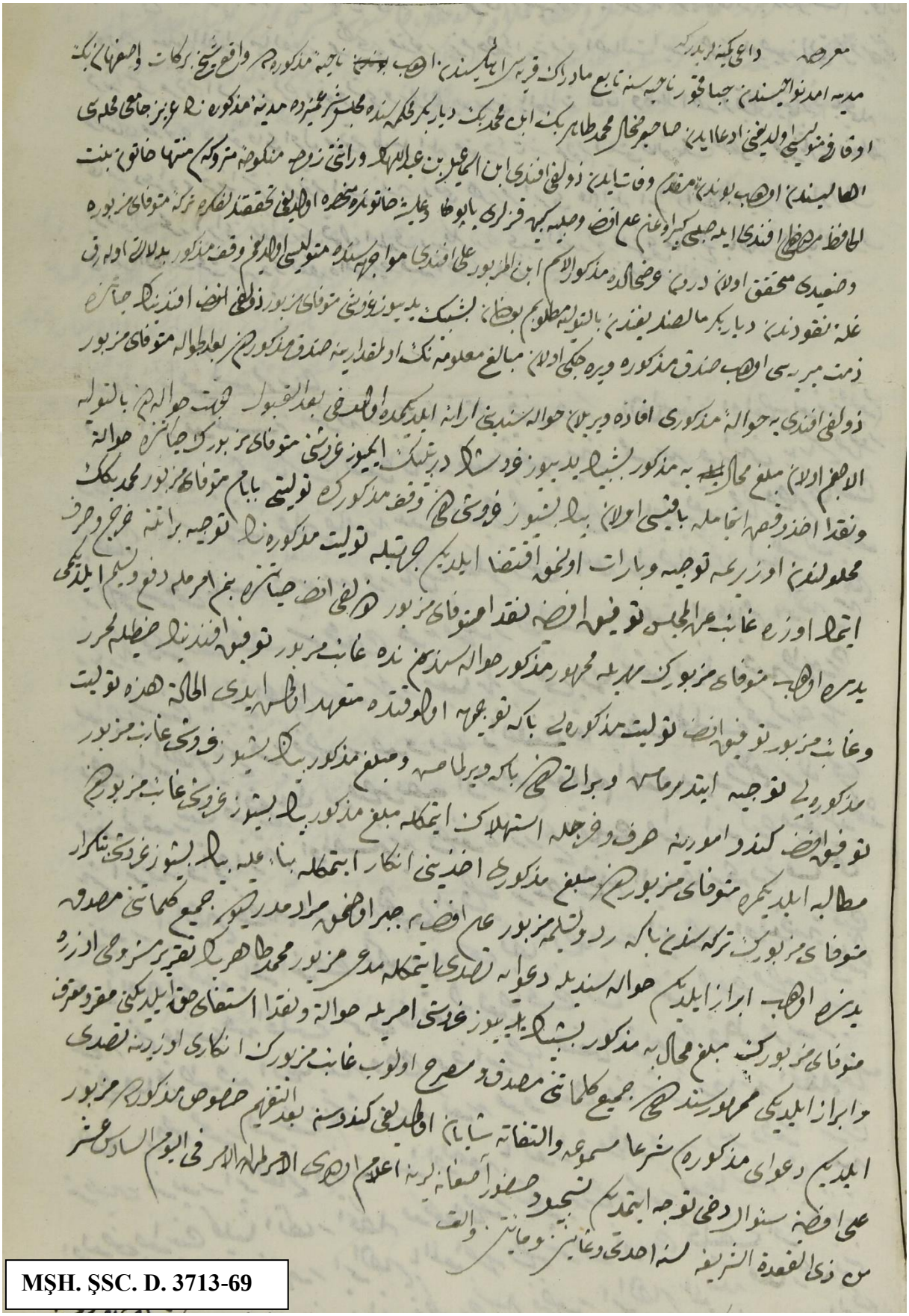

معروضه داعی کمینه لریدرکه

مدینه امدنواحیسندن جباقجور ناحیه سنه تابع مادراک قریه سی اهالیسندن اولوب ناحیه مذکوره ده واقع شیخ برکات واصفهان بک
اوقافی متولیسی اولدیغنی ادعا ایدن صاحب فرخال محمد طاهر بک ابن محمد بک دیاربکر محکمه سنده مجلس شرعیمزده مدینه مذکوره نک عزیز جامعی محله سی
اهالیسندن اولوب بوندن مقدم وفات ایدن ذولفی افندی ابن اسماعیل بن عبدالله ک وراثتی زوجه منکوحه متروکه سی منتها خاتون بنت
الحافظ مصطفی افندی ایله صلبی کبیر اوغلی علی افندی وصلبیه کبیره قزلری بابوطا وعایشه خاتونلره منحصره اولدیغی تحققندن صکره ترکه متوفای مزبوره
وضعیدی متحقق اولان درون عرضحالده مذکور الاسم ابن المزبور علی افندی مواجهه سنده متولیسی اولدیغم وقف مذکور بدلالتی اوله رق
غله نقودندن دیاربکر مالصندیغندن بالتولیه مطلوبم بوطان بشبیک یدیوز غروشی متوفای مزبور ذولفی افندینک حیاتنده
ذمت میریه سی اولوب صندق مذکوره ویره جکی اولان مبالغ معلومه نک اولمقدارینه صندق مذکوردن بعد الحواله متوفای مزبور
ذولفی افندی یه حواله مذکوری افاده ویریلان حواله سندینی ارائه ایلدیکمده اولدخی بعد القبول جهت حواله دن بالتولیه
الاجغم اولان مبلغ محال به مذکور بشبیک یدیوز غروشک دریتیک ایمیوز غروشی متوفای مزبورک حیاتنده حواله
ونقدا اخذ وقبض ایتمامله باقیسی اولان بیک بشیوز غروشی دخی وقف مذکورک تولیتی بابام متوفای مزبور محمد بکک
محلولندن اوزریمه توجیه وبارات اولنمق اقتضا ایلدیکی جهتیله تولیت مذکوره نک توجیه براتنه خرج وصرف
ایتمک اوزره غائب عن المجلس توفیق افندینه نقدا متوفای مزبور ذولفی افندی حیاتنده بنم امرمله دفع وتسلیم ایلدیکمی
یدمده اولوب متوفای مزبورک مهریله محمور مذکور حواله سندینده غائب مزبور توفیق افندینک خطیله محرر
وغائب مزبور توفیق افندی تولیت مذکوره یی باکه توجیهه اولوقتده متعهد اولمش ایدی الحالة هذه تولیت
مذکوره یی توجیه ایتدرمامش وبراتی دخی باکه ویرلمامش ومبلغ مذکور بیک بشیوز غروشی غائب مزبور
توفیق افندی کندو امورینه صرف وخرجله استهلاک ایتمکله مبلغ مذکور بیک بشیوز غروشی غائب مزبوردن
مطالبه ایلدیکمده متوفای مزبوردن مبلغ مذکوری اخذینی انکار ایتمکله بناء علیه بیک بشیوز غروشی بتکرار
متوفای مزبورک ترکه سندن باکه رد وتسلیمه مزبور علی افندی یه جبر اولنمق مرادمدر دیو جمیع کلماتنی مصدق
یدنده اولوب ابراز ایلدیکم حواله سندیله دعوایه تصدی ایتمکله مدعی مزبور محمد طاهر بک تقریر مشروحی اوزره
متوفای مزبورک مبلغ محال به مذکور بشبیک یدیوز غروشی امریله حواله ونقدا استیفای حق ایلدیکنی مقر ومعترف
وابراز ایلدیکی محمور سندده جمیع کلماتنی مصدق ومصرح اولوب غائب مزبورک انکاری اوزرینه تصدی
ایلدیکم دعوای مذکوره شرعا مسموعه والتفاته شایان اولمدیغی کندوسنه بعد التفهیم خصوص مذکورده مزبور
علی افندینه سؤال دخی توجه ایتمدیکم تسجیل وحضور اصفهانلرینه اعلام اولندی الامر لمن له الامر فی الیوم السادس عشر
من ذی القعدة الشریفه سنه احدی وثمانین ومائتین والف

MŞH. ŞSC. D. 3713-69

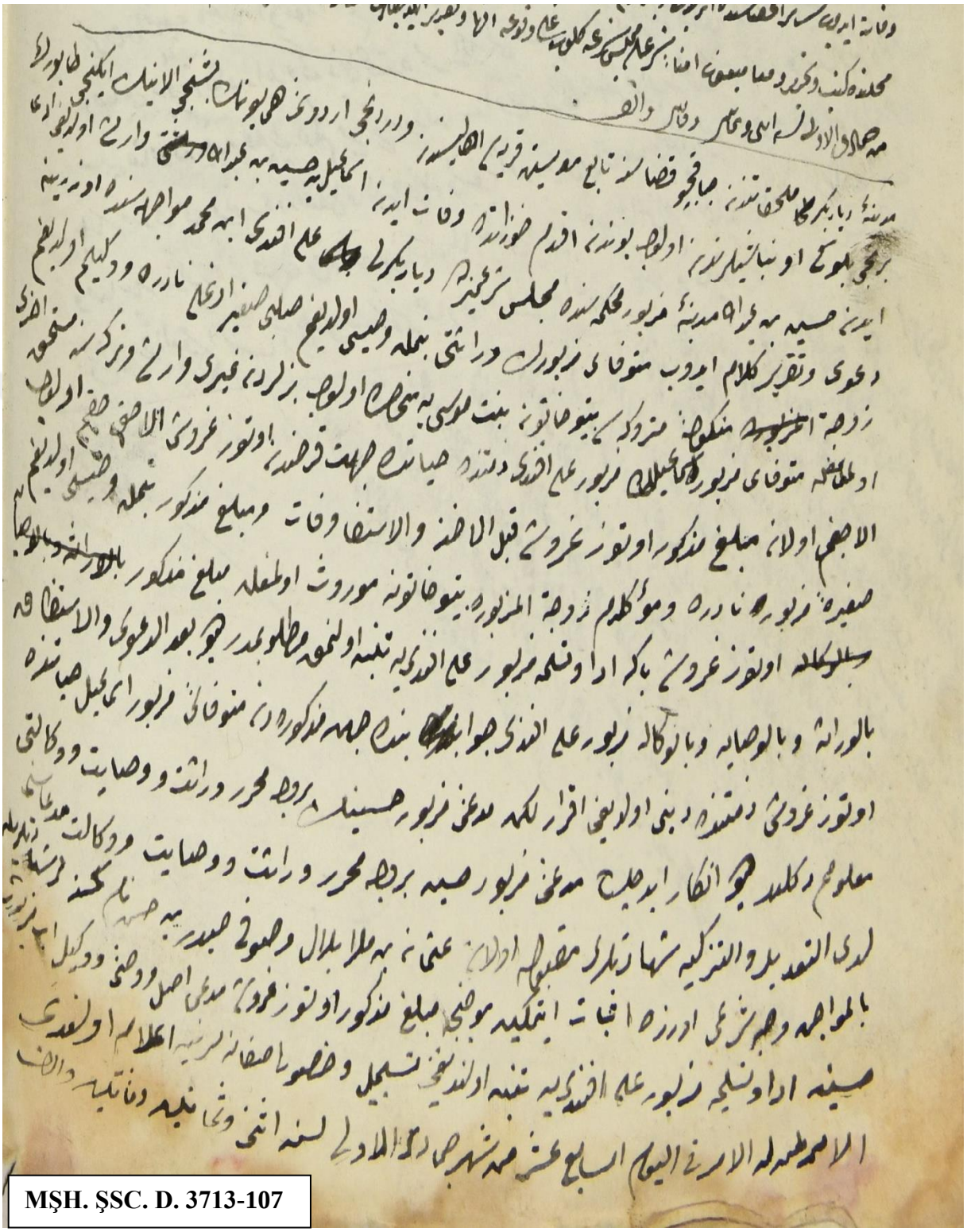

MŞH. ŞSC. D. 3713-107

MŞH. ŞSC. D. 3691-101a-b

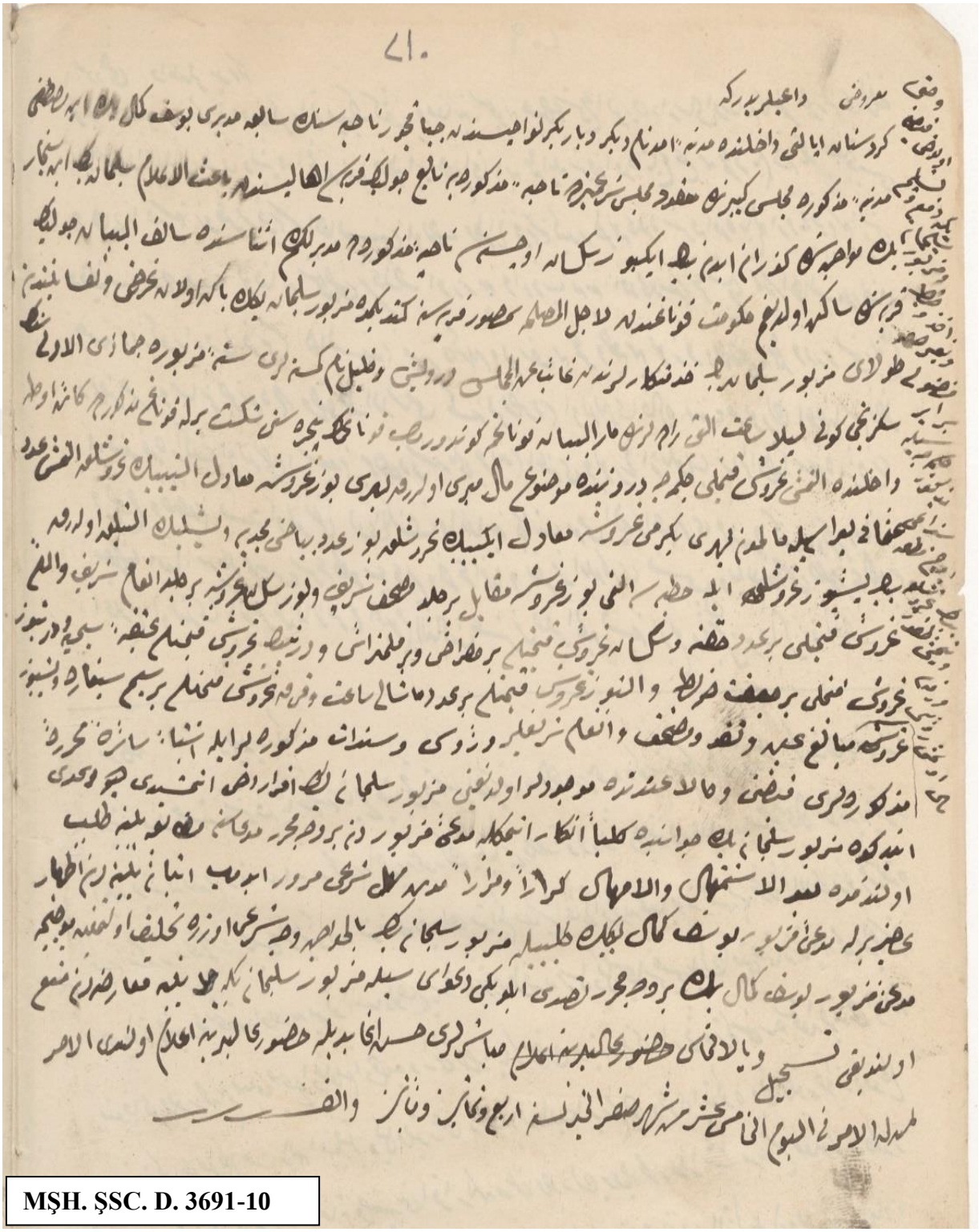

MŞH. ŞSC. D. 3691-10

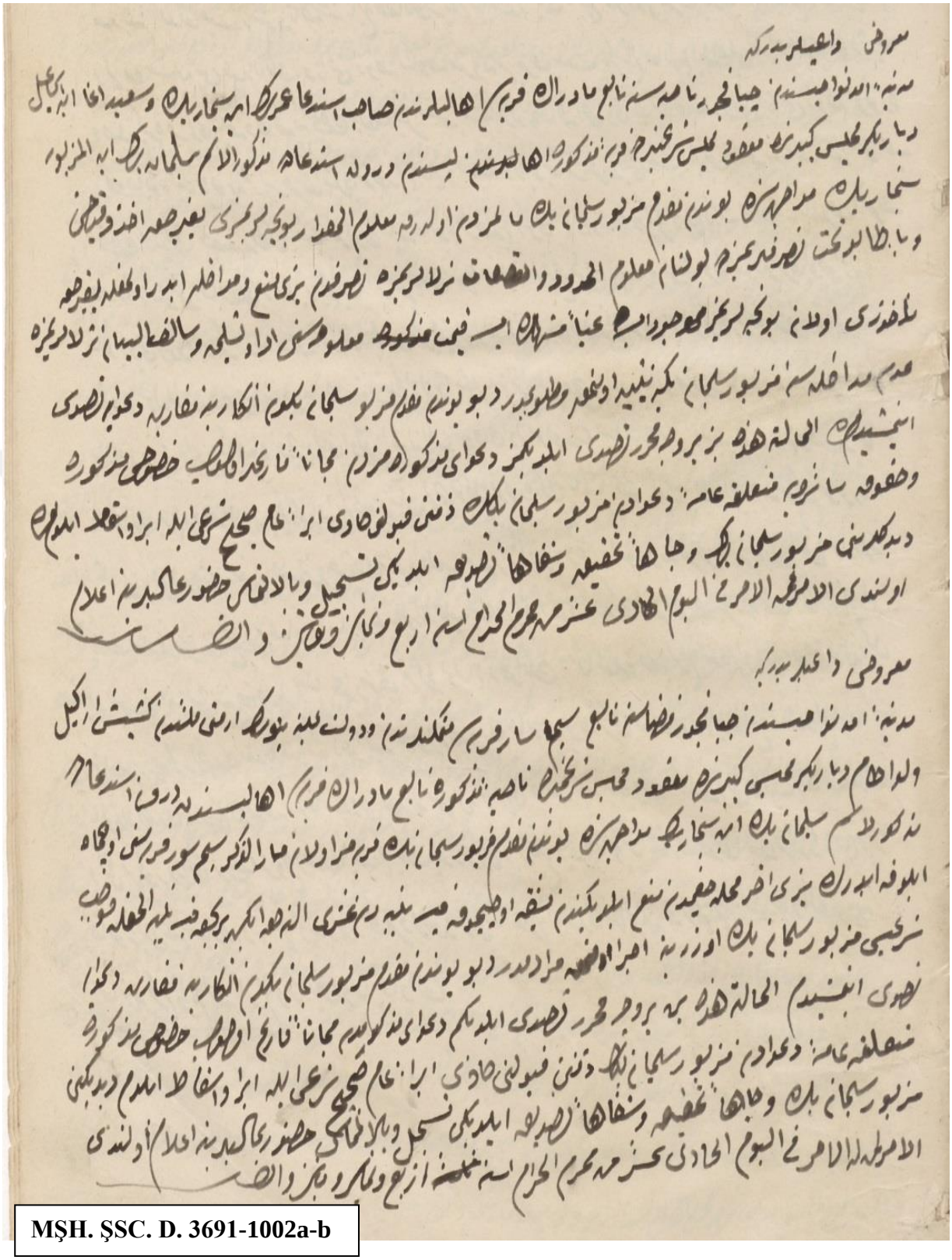

MŞH. ŞSC. D. 3691-1002a-b

معروض داعیلریدرکه
ولایت دیار بکرده واقع قضاسنه تابع دودان قریه سی اهالیسندن اولوب بوندن مقدم وفات ایدن محمد
بن مصطفی بعه اولیا سنک ورائتی زوجه مکرمه سندکی برحق بنت عمر بعه اولیا سنک خانونم ایله متوفای مزبور محمدک
قرانندن حاصل وزوجه المزبوره برحق خانه مذکوره منضم صلبی صغیر اوغلای شیخ و محمد نامنده اولدقلری دعوی صحیحه
ضمنی محضر مخصص جاری حرره شرعیه عادیه نزد نده ثابت و تبیت و رائتدیه حکم شرعی لاصدار قلندقدن
صغیر ان مزبورانک ولی شرعیسی امورلرینه قیم شرعی عندنده وجه اری انالری زوجه المزبوره برحق خانه مذکوره طرفندن
ذکری انک دعوی مذکوره سی دلیل الاقتضا صلح وابرایه وکالت مطلقه عامه ایله وکیل اولدیغی دائی مزبوره
بالموقفه الشرعیه عاجز خانه مدینه مذکوره ده واقع صلح محلده اهالیسندن عثمان بن بلال ورائی اوغلی محمد
اهالیسندن عمر بن یکان کسنه لرنزد نده ثبوت بله کذلک دعوی صحیحه ضمنی محضر جاری حرره شرعیه
ثابت وثبوت وکالتنه حکم شرعی لاصدار مدینه مذکوره صلح محلده اهالیسندن صاحب فندی ایله مولی
ولایت مذکوره تمیز مقوض ممیز و مقرر مجلس شرعی عندنده سائر ابانه دودان قریه اهالیسندن اولوب
متوفای مزبور محمدک قاسملای اولمغله وارث دیار - بکر حسنه نزد نده محرری بولنان عمر اغا ابن المزبور اولیا
ایله صلبی کبیر اوغلای ملا احمد ویوسف مواجهلرنده موکلم زوجه سی مزبوره برحق خانه ایله وحصه سی اولدیغی صغیر ان
مزبوران شیخ و محمدک مورثلری متوفای مزبور محمد نامنده روضه نک ایکیوز سکسان اوچ (۲۸۳) شهر جنه یرلرنک
اوچیخی حصه سی کوچک زیاده وقف ظاهر حجتلری اغاضی حرره مذکوره مرعی سندن متوفای ایدوب حرره مذکوره
دن ایکی قطعه صافه مرقوم واقع والیوم بیدلرنده اغاجی النده ملکلری اولمیان عرصه خالیه مراغاضی
اغی ایدوب کندوسی دخی لاجل الاستراحه یوقیه وارد غنی مزبور عمر اغا ایله اوغلای مزبور ان ملا احمد ویوسف
متوفای مزبورک اوزرینه وارثلرینه مزبور و مذکور ان ملا احمد ویوسف مذکورلری بیدلرنده بولنان الشت
جارحه دن شاهد و زکی نزد نده محمد ابن یوسف قبضه لرنجی کرایله متوفای مزبور محمدک صاغ وصول ممرای اوزرلرنده
اون بیچ سهم و مزبور عمر اغا دخی بدنده بولنان الشت جارحه دن شاهد و زکی نزد نده محمد ابن یوسف قبضه لرنجی کرایله متوفای
مزبور محمدک بولنه بر بردن محرری محمد ابن یوسف حضورنده ضرب وجرح ایتمه کرایله متوفای مزبور محمد مزبور عمر اغا وملا
احمد ویوسفک برحصه لرنه ضرب وجرح مذکوره لرندن ناشی درحال فنا اوفات ایندکلرندن مزبور عمر اغا
طلبنجی مذکور کرایله متوفای مزبورک باشنی دخی کسوب اتلاف ایتمکله موجب شرعی عیسی مزبور و اوزرینه اجرا اولنمه بالوکاله
وطلوبجه بوندن مقدم مزبور عمر اغا وملا احمد ویوسفدن مواجهلرنده اوزرینه انکار یه قنا یه بالوکاله دعوایه
قصدی ایتمشلرله انکار یه حرره دعوای مذکوره مه اصلا شاهدلری اولیوب ومزبور عمر اغا دخی یمین ابن عملای مجزوم
اولیوب یمین تکلیفنه برحصه لرنه قصدی ابلدیکی دعوای مذکوره مدن مزبور عمر اغا ایله صلح اولمه صغیران مزبوران صغلرنه اولاد انفع
اولمغله یمینه مصلحتلرنه موقوف ایدوب بنی برحصه لرنه قصدی ابلدیکی دعوای مذکوره مدن عمر اغا وملا احمد ویوسف ایله
نجوبا بنی اعلامدن اتی ماه تاجل اولمغله شروطلرنده اجرا بیک بشیوز غروش اوزرینه عمر اغا ورثه سی صلح ابلدیکی حرره مزبوره
صلح مذکوری بعد القبول بیدلرنده بولنان متوفای مزبورک دمه و دیته متعلقه عامه دعوالرندن مزبور عمر اغا وملا احمد
احمد ویوسفدن حرره لریک قید اولنیجا دخی ذمتلرینی بالوکاله ابرای ابلدیکی مزبور عمر اغا وملا احمد ویوسف
حرره لری وجاجا حقیقته وشفاهاً قصدیه ابلدکلری تسجیل وحضوریله مدینه اعلام اولندیغی الاوامر لمن لا ترخ الیوم
اول دسی شهر رمضان المبارک سنه اربع وثمانیه ومائیه والف

MŞH. ŞSC. D. 3692-29

MŞH. ŞSC. D. 3692-47

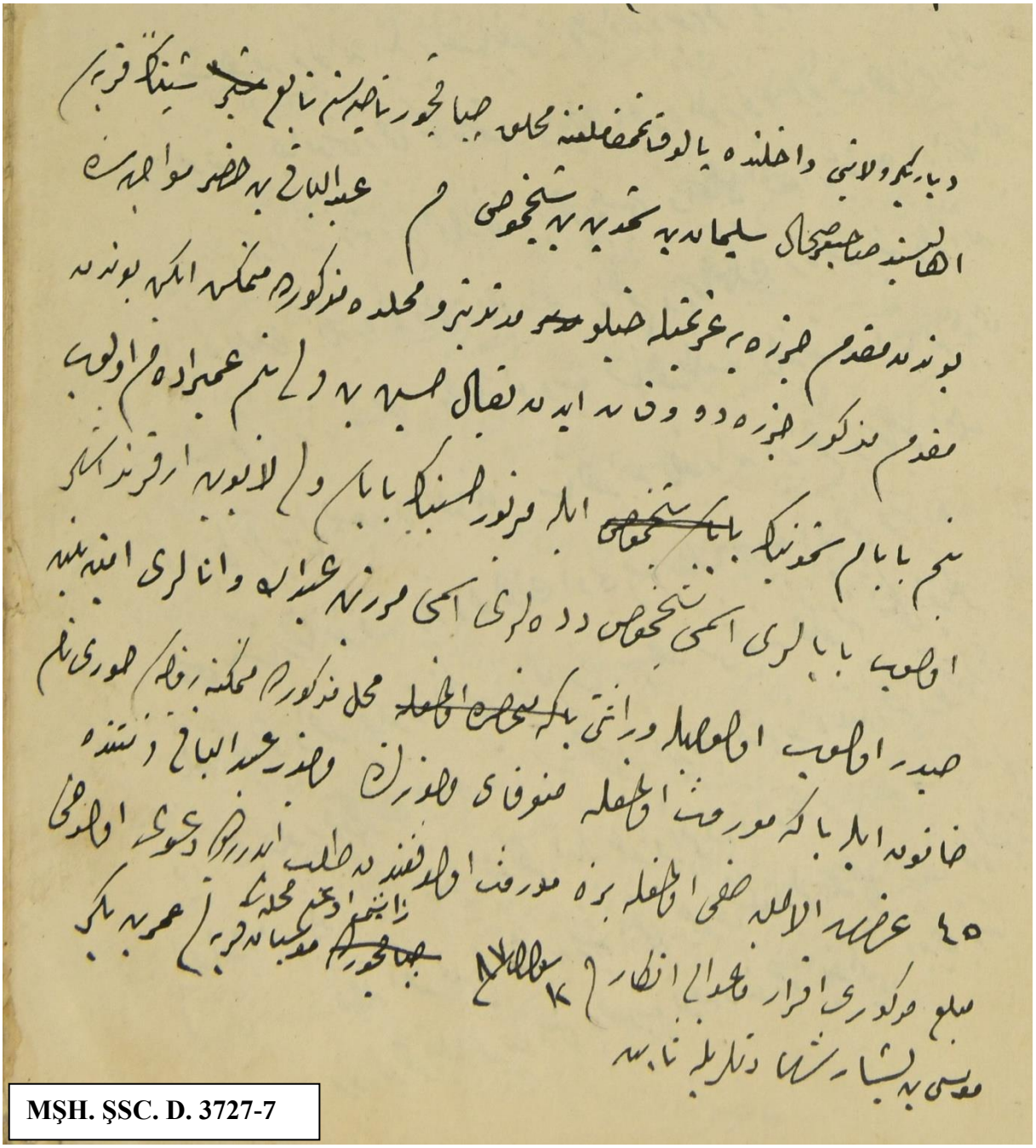

MŞH. ŞSC. D. 3727-7

MŞH. ŞSC. D. 3688-47

## EK 2: Çabakçur Kanunnâmesi (TKGM. TADB. TTD. 188. 74)

**EK 3: Çabakçur İsminin Bingöl Olarak Değiştirilmesi**

**(Tarih: 13. 12. 1944)**

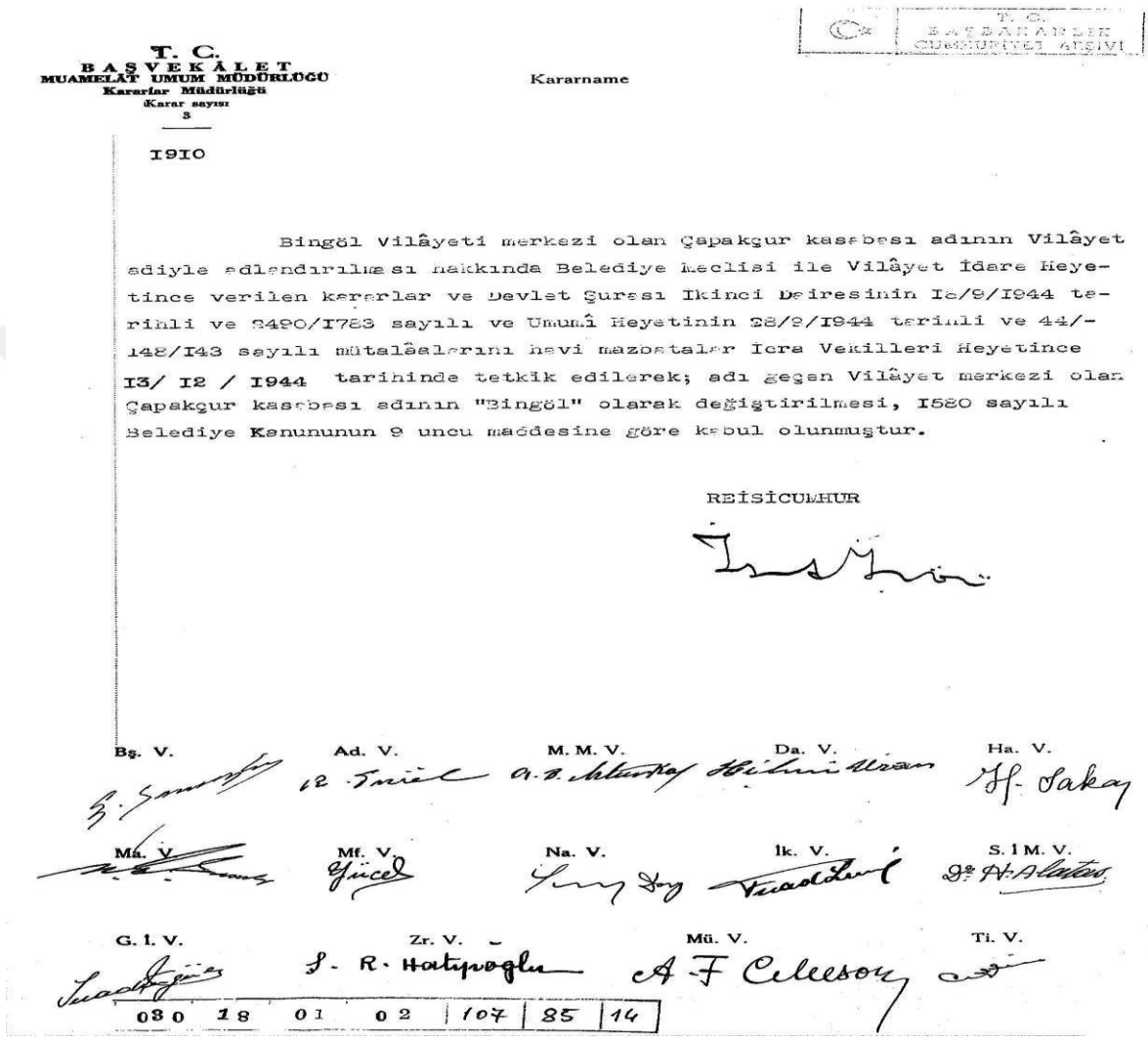

T. C.
BAŞVEKÂLET
MUAMELÂT UMUM MÜDÜRLÜĞÜ
Kararlar Müdürlüğü
Karar sayısı
8

Kararname

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

I9IO

Bingöl Vilâyeti merkezi olan Çapakçur kasabası adının Vilâyet adiyle adlandırılması hakkında Belediye Meclisi ile Vilâyet İdare Heyetince verilen kararlar ve Devlet Şurası Ikinci Dairesinin Ia/9/I944 tarihli ve 2490/I783 sayılı ve Umumî Heyetinin 28/9/I944 tarihli ve 44/-148/I43 sayılı mütalâalarını havi mazbatalar Icra Vekilleri Heyetince I3/ I2 / I944 tarihinde tetkik edilerek; adı geçen Vilâyet merkezi olan Çapakçur kasabası adının "Bingöl" olarak değiştirilmesi, I580 sayılı Belediye Kanununun 9 uncu maddesine göre kabul olunmuştur.

REİSİCUMHUR

Bş. V. Ad. V. M. M. V. Da. V. Ha. V.

Ma. V. Mf. V. Na. V. Ik. V. S. I M. V.

G. I. V. Zr. V. Mü. V. Ti. V.

030 18 01 02 | 107 | 85 | 14

**EK 4: Bingöl Kazâsı İsminin Karlıova Olarak Değiştirilmesi (Tarih: 27.07.1938).**

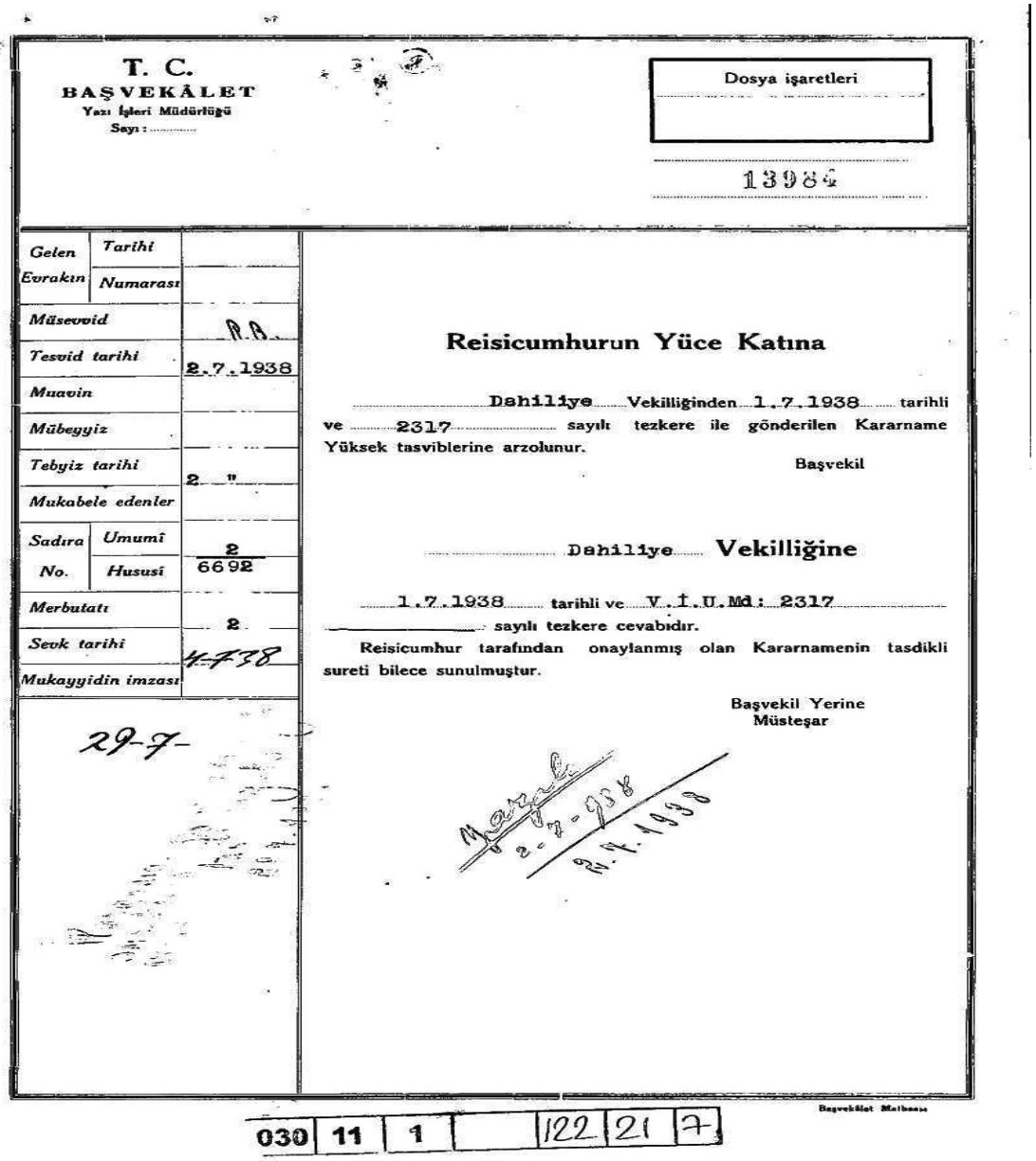

T. C.
BAŞVEKÂLET
Yazı İşleri Müdürlüğü
Sayı: .....

Dosya işaretleri

13984

| | | |
|---|---|---|
| Gelen Evrakın | Tarihi | |
| | Numarası | |
| Müsevvid | | R.B. |
| Tesvid tarihi | | 2.7.1938 |
| Muavin | | |
| Mübeyyiz | | |
| Tebyiz tarihi | | 2 " |
| Mukabele edenler | | |
| Sadıra No. | Umumî | 2 |
| | Hususî | 6692 |
| Merbutatı | | 2 |
| Sevk tarihi | | 4-7-38 |
| Mukayyidin imzası | | |

29-7-

**Reisicumhurun Yüce Katına**

Dahiliye Vekilliğinden 1.7.1938 tarihli ve 2317 sayılı tezkere ile gönderilen Kararname Yüksek tasviblerine arzolunur.

Başvekil

Dahiliye **Vekilliğine**

1.7.1938 tarihli ve V.İ.U.Md: 2317 sayılı tezkere cevabıdır.

Reisicumhur tarafından onaylanmış olan Kararnamenin tasdikli sureti bilece sunulmuştur.

Başvekil Yerine
Müsteşar

Mazul 2-7-938
2.7.1938

Başvekâlet Matbaası

| 030 | 11 | 1 | | 122 | 21 | 7 |
|---|---|---|---|---|---|---|